

SOSYAL & SOSYAL POLİTİKA & HİZMET ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY AND SOCIAL WORK STUDIES

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ S.B.F. SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ YAYINI
PUBLICATION OF KOCAELI UNIVERSITY DEPARTMENT OF SOCIAL WORK
ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ ♦ YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR
INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL ♦ PUBLISHED TWICE A YEAR

SOSYAL & SOSYAL POLİTİKA HİZMET ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY AND SOCIAL WORK STUDIES

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ S.B.F. SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ YAYINI

e-ISSN 2757-6663

İMTİYAZ SAHİBİ | OWNER

Kocaeli Üniversitesi S.B.F. Sosyal Hizmet Bölümü Adına | On Behalf of Department of Social Work
Esin KARACAN, Prof. Dr.

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Elvan ATAMTÜRK, Dr. (Kocaeli Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI | CHIEF EDITOR

Esin KARACAN, Prof. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)

YAYIN KURULU | EDITORIAL BOARD

Hakan ACAR, Prof. Dr. (Liverpool Hope Üniversitesi – Birleşik Krallık)
Sena Dilek AKSOY, Dr. Öğr. Üyesi (Kocaeli Üniversitesi)
Hüsnünur ASLANTÜRK, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Mehmet Zafer DANIŞ, Prof. Dr. (Sakarya Üniversitesi)
Lambert K. ENGELBRECHT, Prof. Dr. (Stellenbosch Üniversitesi – Güney Afrika)
Esin KARACAN, Prof. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Sami KARACAN, Prof. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Figen PASLI, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Golam M. MATHBOR, Prof. Dr. (Monmouth Üniversitesi – A.B.D.)
Fatih ŞAHİN, Prof. Dr. (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

TÜRKÇE DİL EDITÖRÜ | TURKISH LANGUAGE EDITOR

Muhammet KUZUBAŞ, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)

İNGİLİZCE DİL EDITÖRÜ | ENGLISH LANGUAGE EDITOR

Abigail ORNELLAS, Dr. (Stellenbosch Üniversitesi – Güney Afrika)

İSTATİSTİK EDITÖRÜ | STATISTICS EDITOR

Canan BAYDEMİR, Prof. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)

YAYIN KURULU SEKRETERLERİ | SECRETARY

Cihan ASLAN, Arş. Gör. (Kocaeli Üniversitesi)
Ayşe Şeyma TURGUT, Arş. Gör. (Kocaeli Üniversitesi)

YÖNETİM | MANAGEMENT

<http://spsh.kocaeli.edu.tr> | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spshcd> | spsh@kocaeli.edu.tr

Telefon: +90 (262) 303 47 01 Fax: +90 (262) 303 47 03

Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

Umuttepe Batı Yerleşkesi 41001 İzmit – Kocaeli / TURKEY

Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi (SPSHÇD) yılda iki kez yayınlanan uluslararası hakemli ve açık erişimli bir dergidir. Dergide yayınlanan makalelerin tüm sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre dergide yayınlanan yazılara kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Journal of Social Policy and Social Work Studies (JSPSWS) is an international refereed journal which is published twice a year and it is open access. The responsibility related to the scope, content, and essence of the published papers in the journal adheres to the author(s). According to the Law of Intellectual and Artistic Works (5846), the papers published in the journal cannot be cited without showing reference.

SOSYAL & SOSYAL POLİTİKA HİZMET ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY AND SOCIAL WORK STUDIES
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ S.B.F. SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ YAYINI

e-ISSN 2757-6663

DANIŞMA-HAKEM KURULU | ADVISORY-REVIEWERS BOARD

Bilge ABUKAN, Dr. Öğr. Üyesi (19 Mayıs Üniversitesi)
Hakan ACAR, Prof. Dr. (Liverpool Hope Üni. – Birleşik Krallık)
Emrah AKBAŞ, Prof. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Sena Dilek AKSOY, Dr. Öğr. Üyesi (Kocaeli Üniversitesi)
Maksut Görkem AKSU, Prof. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Hande ALBAYRAK, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Yusuf ALPER, Prof. Dr. (Uludağ Üniversitesi)
Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr. (KTO Karatay Üniversitesi)
Hüsnünur ASLANTÜRK, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
İshak AYDEMİR, Prof. Dr. (Cumhuriyet Üniversitesi)
Yüksel BAYKARA ACAR, Prof. Dr. (Arden Üni. – Birleşik Krallık)
Sema BUZ, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Ömer Faruk CANTEKİN, Doç. Dr. (Gazi Üniversitesi)
Gökçe CEREV, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Michael S. CRONIN, Doç. Dr. (Monmouth Üniversitesi – ABD)
Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr. (19 Mayıs Üniversitesi)
Esra ÇALIK VAR, Doç. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Ayşin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR, Dr. Öğr. Üyesi (Muş Alparslan Ü.)
Işıl ÇOKLAR OKUTKAN, Dr. Öğr. Üyesi (Altınbaş Üniversitesi)
Mehmet Zafer DANIŞ, Prof. Dr. (Sakarya Üniversitesi)
Nurdan DUMAN, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Veli DUYAN, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr. (Stellenbosch Üni. – G. Afrika)
Aysun ERGÜL TOPÇU, Dr. Öğr. Üyesi (Çankırı Karatekin Üni.)
Beyza ERKOÇ, Dr. Öğr. Üyesi (Zonguldak Bülent Ecevit Üni.)
Maria Lúcia GARCIA, Prof. Dr. (Uni.Fed. Espírito Santo - Brezilya)
Rıza GÖKLER, Prof. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Fahimeh HOSSEINNEZHAD HENDVARI, Dr. Öğr. Üyesi (İst. Aydın Ü.)
Tawanda HUBBARD, Doç. Dr. (Rutgers Üniversitesi – ABD)
Vassilis IOAKIMIDIS, Prof. Dr. (Essex Üniversitesi – Birleşik Krallık)
Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)
Mücahit KAĞAN, Prof. Dr. (Erzincan Binali Yıldırım Üni.)
Esin KARACAN, Prof. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Sami KARACAN, Prof. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)

Ferda KARADAĞ, Dr. Öğr. Üyesi (Bartın Üniversitesi)
Kasım KARATAŞ, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Abdullah KARATAY, Prof. Dr. (Üsküdar Üniversitesi)
Ayten KAYA KILIÇ Doç. Dr. (Akdeniz Üniversitesi)
Aşkın KESER, Prof. Dr. (Uludağ Üniversitesi)
Esra KILIÇ CEYHAN, Dr. Öğr. Üyesi (Ankara Yıldırım Beyazıt Üni.)
Mehmet KIRLIOĞLU, Doç. Dr. (Karabük Üniversitesi)
Sibel KÜÇÜK, Doç. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Sayra LOTFI, Dr. Öğr. Üyesi (Medipol Üniversitesi)
Golam M. MATHBOR, Prof. Dr. (Monmouth Üniversitesi – ABD)
Abigail ORNELLAS, Dr. (Stellenbosch Üniversitesi – G. Afrika)
Remzi OTO, Prof. Dr. (Dicle Üniversitesi)
Selma ÖNCEL, Prof. Dr. (Akdeniz Üniversitesi)
Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr. (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Figen PASLI, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Gonca POLAT, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Doğa Başar SARIİPEK, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Semra SARUÇ, Doç. Dr. (Anadolu Üniversitesi)
PK SHAJAHAN, Prof. Dr. (TATA Enstitüsü – Hindistan)
Shani Sainaba SHAJAHAN, Dr. Öğr. Üy. (Apollo Tıbbi Bil.Ens.- Hind.)
Fatih ŞAHİN, Prof. Dr. (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Bülent ŞEN, Doç. Dr. (Avrasya Üniversitesi)
Abdülkadir ŞENKAL, Prof. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Şahika Gülen ŞİŞMANLAR, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)
Nuray TAŞTAN, Prof. Dr. (Kırıkkale Üniversitesi)
İlhan TOMANBAY, Prof. Dr. (İstinye Üniversitesi)
Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Tarık TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gülcan URHAN, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa)
Umut YANARDAĞ, Doç. Dr. (Burdur Mehmet Akif Üniversitesi)
Ronald YESUDHAS, Dr. Öğr. Ü. (Nirmala Niketan Ens. – Hindistan)
Tuncay YILMAZ, Prof. Dr. (Sakarya Üniversitesi)
Talip YİĞİT, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi)

SOSYAL & SOSYAL POLİTİKA & HİZMET ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY AND SOCIAL WORK STUDIES
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ S.B.F. SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ YAYINI
e-ISSN 2757-6663

BU SAYININ HAKEMLERİ | REVIEWERS OF THIS ISSUE

Bilge ABUKAN, Dr. Öğr. Üyesi
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Hande ALBAYRAK, Doç. Dr.
Kocaeli Üniversitesi

Hüsnünur ASLANTÜRK, Doç. Dr.
Kocaeli Üniversitesi

İshak AYDEMİR, Prof. Dr.
Cumhuriyet Üniversitesi

Sema BUZ, Prof. Dr.
Hacettepe Üniversitesi

Ayşin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR, Dr. Öğr. Üyesi
Muş Alparslan Üniversitesi

Fahimeh HOSSEINNEZHAD HENDVARI, Dr. Öğr. Üyesi
İstanbul Aydın Üniversitesi

Doğa Başar SARIİPEK, Doç. Dr.
Kocaeli Üniversitesi

Ayten KAYA KILIÇ, Doç. Dr.
Akdeniz Üniversitesi

Mehmet KIRLIOĞLU, Doç. Dr.
Karabük Üniversitesi

Sayra LOTFI, Dr. Öğr. Üyesi
Medipol Üniversitesi

Remzi OTO, Prof. Dr.
Dicle Üniversitesi

Selma ÖNCEL, Prof. Dr.
Akdeniz Üniversitesi

Figen PASLI, Doç. Dr.
Kocaeli Üniversitesi

Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.
Manisa Celal Bayar Üniversitesi.

Bülent ŞEN, Doç. Dr.
Avrasya Üniversitesi

Gülcan URHAN, Dr. Öğr. Üyesi
İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa

Umut YANARDAĞ, Doç. Dr.
Burdur Mehmet Akif Üniversitesi

Tuncay YILMAZ, Prof. Dr.
Sakarya Üniversitesi

TARANDIĞIMIZ DİZİNLER | INDEXED BY

CiteFactor
Academic Scientific Journals

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

DIRECTORY
OF OPEN ACCESS
SCHOLARLY
RESOURCES

YAYIM TARİHİ | PUBLICATION DATE

30 HAZİRAN | JUNE 2022

Hosted by **DergiPark** Ev Sahipliğinde
AKADEMİK

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

ARAŞTIRMA | RESEARCH

Esin KARACAN Şule YILMAZ	Covid-19 Salgınının Türkiye’de Çalışan Kadınların Emeğine Yansımaları <i>Coronavirus Patient Experiences During the Covid-19 Pandemic in Turkey</i>	1-22
-----------------------------	---	-------------

Aysel BASMACI KAYA Abdullah KARATAY	Türkiye’deki Mülteci ve Sığınmacıların Göç Deneyimleri, Beklentileri ve Gelecek Planlarının İncelenmesi <i>Examination of Migration Experiences, Expectations and Future Plans of Refugees and Asylum-Seekers in Turkey</i>	23-39
--	---	--------------

İbrahim KAN Cemile Zehra KÖROĞLU	Çokkültürcü Sosyal Hizmet Perspektifinden Afgan Gençlerin Kültürel Sorunları: Uşak İli Örneği <i>Cultural Problems of Afghan Youth from Multicultural Social Work Perspective: The Case of Uşak Province</i>	40-65
-------------------------------------	--	--------------

Adem ÖTER	Sosyal Hizmetler Akademisi ve Toplumsal Kalkınma: Örnek Bir Şahsiyet Havva Oymak <i>The Academy of Social Work and Social Development: Havva Oymak as A Role Model</i>	66-93
-----------	--	--------------

Rabia ŞENER	Çokkültürcü Sosyal Hizmet Perspektifinden Afgan Gençlerin Kültürel Sorunları: Uşak İli Örneği <i>Evaluation of the Relationship between Occupational Burnout and Occupational Satisfaction in Emergency Health Service Providers in the Context of Social Policy</i>	94-113
-------------	--	---------------

DERLEME | REVIEW

İlker BASKAK Hüsnünur ASLANTÜRK	Türkiye’de 2002-2018 Yılları Arasındaki Yaşlı İntiharlarının İncelenmesi <i>Investigation of Elderly Suicides Between 2002-2018 in Turkey</i>	114-128
Güngör ÇABUK	Almanya, İngiltere ve Türkiye'nin Koruyucu Aile Sistemlerinin Karşılaştırılması <i>Comparison of Foster Family Systems of Germany, England and Turkey</i>	129-142
Safiye Elif CIBIR	Toplumsal Değerlerdeki Değişim ve Evlilik <i>Change in Social Values and Marriage</i>	143-167

Karacan, E. ve Yılmaz, Ş. (2022). Covid-19 salgınının çalışan kadınların emeğine yansımaları. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 1-22.

ARAŞTIRMA | RESEARCH

Başvuru Tarihi: 07/02/2022
Kabul Tarihi: 09/04/2022

COVID-19 SALGINININ ÇALIŞAN KADINLARIN EMEĞİNE YANSIMALARI The Impacts of the Covid-19 Pandemic on the Labor of Working Women

Esin KARACAN*

Şule YILMAZ**

*Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
ekaracan@kocaeli.edu.tr 0000-0002-0613-2050

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı,
suleyilmaz888@gmail.com, 0000-0002-9799-3808.

ÖZ

Bu araştırmanın temel amacı Covid-19 salgın sürecinin çalışan kadınların emeği üzerindeki etkilerinin tespit edilmesidir. Nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji araştırma deseni kullanılan bu çalışma Türkiye'nin farklı şehirlerinden 10 kadın ile derinlemesine görüşme tekniği yoluyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Görüşmelerden elde edilen bulgular doğrultusunda, çalışan kadınların salgın sürecinde ücretli ve ücretsiz emek süreçlerinin tek bir vardiya haline dönüştüğü, ücretli işleri, ev içi emekleri ve bakım yüklerindeki artışla birlikte rol çatışması yaşadıkları, ücretsiz işlerin salgın sürecinde de çoğunlukla kadınlar tarafından gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları daha önceki literatür verileriyle ve yapılan diğer çalışmalarla karşılaştırılmış, cinsiyet eşitsizliğine dayalı toplumsal rollerin önlenmesi ve kadınların salgın sürecinde artan emek sorunlarının çözümü için gerekli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 salgını, toplumsal cinsiyet, rol çatışması, ev içi emek, kadın emeği

ABSTRACT

The main purpose of this research is to determine the effects of the Covid-19 pandemic period on the labor of working women in. This study, which used phenomenology research design, one of the qualitative research designs, was carried out through in-depth interview technique with 10 women from different cities of Turkey. Descriptive analysis method was used in the analysis of the data obtained as the result of the research. In light of the findings obtained from the interviews, it was determined that the paid and unpaid labor processes of women working turned into a single shift during the rife, they experienced role conflicts with the increase in paid jobs, domestic labor and caregiver burdens, and unpaid work was mostly carried out by women during the pandemic. The results of the

research were compared with previous literature data and the other studies, and necessary suggestions were made for the prevention of social roles based on gender inequality and the solution of the increasing labor problems of women during the rife period.

Keywords: *Covid-19 pandemic, gender, role conflict, domestic labor, woman's labor*

GİRİŞ

Kadın ve erkek cinsiyet ile ilişkilendirilen kavramlardır. Ancak toplumsal açıdan kadın olmak ve erkek olmak yalnızca biyolojik temellere dayandırılmayacak kadar kapsamlı olgulardır. Biyolojik temeller üzerine inşa edilen ve toplum tarafından meydana getirilen bu görkemli yapı toplumsal cinsiyet kavramıyla açıklanmaktadır. Simone de Beauvoir'ın 1949 yılında telaffuz ettiği "Kadın doğulmaz, kadın olunur." sözü ile cinsiyete ilişkin sonsuz soru işaretinin yolu açılmıştır. Bu sorularla başlayan süreç toplumsal cinsiyetin 1960 ve 1970'li yıllara geldiğinde kavramsal açıdan oluşmasını sağlamış ve bu kavram ilk defa 1972 yılında literatürde yer almıştır (Bora, 2011, s.37). Her iki cinsiyeti de kapsayan bu kavram bir yandan sosyal ilişkilere dair kapsamlı bir düzene işaret etmekte diğer yandan ise cinsiyete dayalı farklılıkların açıklanmasında biyolojiye katkı sunmak isterken cinsiyete dayalı tüm eşitsizlikleri meşru hale getirmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği farklı boyutlardaki iktidar ilişkilerinin neticesi olarak toplumun farklı cinsiyetlere yönelik algısından beslenmekte, kadınların en temel hak ve özgürlüklerinden yararlanmasını engelleyecek kadar ciddi boyutlara ulaşarak ve siyaset, eğitim, sağlık, çalışma yaşamı, ikili ilişkiler, ev hayatı, cinsel yaşam gibi pek çok alanda kadınların aleyhine sonuçlar yaratmaktadır (Şimşek, 2011, s.123; CEDAW, 2005). Toplumsal cinsiyet, cinsiyete dayalı eşitsizliklerin zeminini oluşturmanın yanı sıra sosyal yaşamda farklı cinsiyetlerden beklenen davranış ve tutumları beraberinde getirmektedir. Bu davranış ve tutumlar literatürde "Toplumsal Cinsiyet Rollerini" olarak yer almaktadır.

Tarihsel süreçte ele alındığında toplumsal cinsiyet temelli uygulamaların zaman içerisinde azaldığı görülürken yapılan detaylı araştırmalar doğrultusunda toplumsal cinsiyet rollerinin günümüzde de hüküm sürdüğü sadece farklı biçimlerde evrimleştiği saptanmıştır (Dökmen, 2004, s.3). Bu evrimleşmede şüphesiz ki en büyük rol sanayi devrimiyle birlikte değişen dünya ve kadının; sosyal, siyasal ve medeni haklarının artmasıyla iş hayatına atılımıdır. Kadınlar bu gelişmeyle artık sadece ev işlerinden sorumlu olan, çocuk dünyaya getirip çocukların bakımını üstlenen bireyler olmaktan sıyrılmaya başlamışlardır ve ev eksenli çalışmaları kamusal alana taşınmıştır. Farklı sebeplerle ya da biçimlerde de olsa iş yaşamına giren kadınlar, nihayet birçok alanda başarılı olan, topluma fayda sağlayan fertlere dönüşmüştür. (Barutçugil, 2002, s.16). Çalışan nüfustaki kadın oranının artışıyla beraber artık evli ve çocuklu kadınlar da "geleneksel ev kadını" rolünü üstlerinden atmaya başlamışlardır.

Ne var ki yaşanan bu gelişmeler kadın emeğine dair sorunları ortadan kaldırmaya yetmemiş; ataerki tarafından normalleştirilen ve görünmeyen emek, kamusal alanla birlikte biçim değiştirmiştir. Üstelik kadınların çalışma yaşamındaki yeni rolü diğer rollerinden sıyrılmaya yol açmak yerine birden fazla rol üstlenmesine ve iyi bir eş, iyi bir anne, başarılı bir çalışan, güzel yemekler yapan ve ev içi emekle

sorumlu olan kişi rolüne sürüklenerek rol çatışması yaşamasına neden olmuştur (Greenhaus & Beutell, 1985, s.76-88).

Yaşanan bu rol çatışmasına ek olarak dünya genelinde etkili olan Covid-19 virüs salgınıyla birlikte kadınlar için durum daha da karmaşık bir hal almıştır. 2019 yılının sonunda ilk kez Çin'in Wuhan kentinde görülmeye başlayan Covid-19 virüsü kısa süre içerisinde dünya üzerindeki 210'dan fazla ülkede yayılım göstererek salgın haline gelmiş ve buna bağılı olarak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından "pandemi" olarak ilan edilmiştir (Ornellas vd., 2020, s. 237). Türkiye'de ilk Covid-19 vakası 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiştir. Avrupa'dan virüs bulaştığı belirlenen ve adı açıklanmayan bir Türk vatandaşı hastanede tecrit edilmiş, hastayla temas eden yakınları da gözlem altına alınmıştır (Karataş, 2020, s.5). Virüsün damlacık yoluyla veya solunum sekresyonları ile kontamine olmuş yüzeylerden ellere ve ellerden ağız, burun ve göze temas yoluyla bulaştığı bilinmekte olup bulaşma yollarının kolaylığı küresel bir salgın haline gelmesindeki başlıca etken olmuştur (Sancak, 2020, s.15). Onaylanmış Covid-19 vakaları bir aydan kısa bir sürede 10 kat artış göstermiştir (Ornellas vd., 2020, s.238; WHO, 2020). 17 Kasım 2021 itibariyle dünya üzerinde toplam 254.256. 432 onaylanmış vaka, 5.112.461 virüse bağılı ölüm tespit edilmiştir (WHO, 2021).

Yaşamı tehdit eden ve hızla yayılım gösteren Covid-19 virüs salgını ekonomi, sağlık, eğitim, sosyal yaşam gibi pek çok alanı etkilemiş, salgın kadınlar için baş edilmesi güç bir sürecin başlangıcı olmuştur. Covid-19 salgını nedeniyle, dünya genelinde gereken sağlık tedbirlerini almak ve sosyal izolasyonu sağlamak amacıyla birtakım kısıtlamalar uygulanmaya başlamıştır. Bu kısıtlamaların başında eğitime geçici süreyle ara verilmesi ve uzaktan eğitim sistemine geçiş uygulaması yer almaktadır. Dünyanın birçok ülkesindeki bu değişimle beraber, sürecin kısa olamayacağını da uzmanlar tarafından öngörülmesiyle birlikte; Türkiye'de de 16 Mart 2020 tarihinde, önce eğitime geçici süreyle ara verilmiş, daha sonra da uzaktan eğitim sistemine geçiş sağlanmıştır.

Sosyal izolasyonu sağlamak amacıyla gerçekleştirilen benzer bir diğer uygulama hem özel sektör hem de kamu sektöründe evden çalışma ve vardiyalı çalışma sistemlerine geçilmesi olmuştur. Bu değişimlerle birlikte ev içinde harcanan zaman artmış, emek piyasasında çalışan ve çalışmayan kadınların gündelik hayatı belirgin ölçüde değişmiştir. Çalışan kadınlar için ev içi emek ve ücretli işler tek bir vardiyaya dönüşmüş, teorik olarak olmasa da uygulama açısından tam anlamıyla iç içe geçmiştir (Alpar, 2020, s.179). Örneğin kadın ev içinde bir taraftan temizlik yaparken, diğer taraftan yemek hazırladığı esnada telefon veya bilgisayar aracılığıyla gelir getiren işini ve çocuğunun uzaktan eğitimiyle ilgili gidişatını gözlemlemek durumunda kalmıştır.

Ayrıca salgınla birlikte üretim faaliyetleri aksamaya uğramış ve buna bağılı olarak işten çıkarmalar, Türkiye'de olduğu gibi dünya genelinde de artış göstermiştir. Bu süreçte her ne kadar işten çıkarma ya

da ücretsiz izne ayırma gibi uygulamalar her iki cinsiyet için geçerli olsa da, çoğu işyerinde güvencesiz ve düşük ücretle çalışan, ikinci sınıf işçi olarak görülen kadınlar işten çıkarma aşamasında ilk gözden çıkarılanlar olmuştur ve kadınların işsizlik oranında artış meydana gelmiştir. Covid-19 salgınından bu yana Türkiye’de 867 bin kadın işgücünden çekilmiş ve kadın işgücü 9 milyon 729 bin (yüzde 8,2) oranında gerilemiştir (TÜİK, 2019-2020). Öte yandan salgının sağlık açısından oluşturduğu ciddi tehdit, hijyene dayalı sıkı tedbirlerin alınmasını gerekli kılmış ve kıyafetlerin havalandırılması, market poşetlerinin dezenfekte edilmesi, çocukların uzaktan eğitim süreçlerinin takibinin yapılması, aile büyüklerinin market vb. alışveriş ihtiyaçlarının karşılanması gibi zaman isteyen ev içi yeni sorumlulukların oluşmasına yol açmıştır.

Nisan 2020’de Birleşmiş Milletler tarafından sunulan “The Impact of COVID-19 on Women” başlıklı rapor, salgın süreci ve kadınların bakım veren rolü arasındaki korelasyonun anlaşılması açısından önemlidir. Rapora göre virüs salgını sebebiyle ücretsiz bakım yükü büyük oranda artmıştır. Okulların kapalı olması, evdeki yaşlı bireylerin bakıma yönelik gereksinimlerinin artması, özellikle kronik hastalığa sahip bireyler için salgının ciddi hayati riskler taşıması, sağlık hizmetlerine erişimin zorlaşması gibi faktörler bakım emeği yükünün artmasının başlıca sebepleri olarak gösterilmiştir (Işık, 2020, s.224). Üstelik salgın sürecinde çocuk bakım merkezlerinin, kreşlerin, okulların kapanmasıyla birlikte eşlerden biri çocuğun bakımı için işinden istifa etmek durumunda kalmış ve bu fedakârlığı gösteren genellikle kadınlar olmuştur. Tek ebeveynli aileler içinse durum salgın süreciyle birlikte çok daha güç bir hal almıştır.

Yapılan literatür incelemesinde konuya ilişkin araştırmalar devam ederken, salgının kadınlar üzerindeki etkileri ve ücretsiz emeğin salgın süreciyle birlikte yeniden biçimlenişini inceleyen benzer çalışmaların varlığına rastlanmış ve çalışmanın tartışma bölümünde bu çalışmalardan elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Ancak salgının çalışan kadınların emeğine yansımalarını konu alan ve çalışan kadınların salgın sürecindeki çalışma koşullarına, bakım vermeye dayalı sorumluluklarına ve ev içi emeğin paylaşılmasına ilişkin deneyimlerini bir arada inceleyen çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Bu nedenle yapılan bu çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlayacağı ve araştırmacılara salgın sürecinin çalışan kadınların emeğine yansımaları konusunda kapsamlı bir bakış açısı kazandıracağı düşünülmektedir.

AMAÇ

Yapılan bu çalışmada amaç; Covid-19 salgınının çalışan kadınların emek sürecini nasıl etkilediğinin ortaya konmasıdır. Bu doğrultuda salgın boyunca ücretsiz ev içi emek ve bakım emeğinin karşılanmasında çiftler arasındaki iş bölümü incelenmiştir.

YÖNTEM

Bu araştırma Covid-19 salgınının çalışan kadınların emek süreçlerini ne şekilde etkilediğinin detaylı bir şekilde incelenmesi ve çalışan kadınların bu süreçte yaşadıkları zorlukların birinci ağızdan yansıtılmasına yönelik nitel bir çalışmadır. “Nitel araştırma, yorumlayıcı yaklaşıma dayanır. Yapılandırılmamış gözlem, Yapılandırılmamış görüşme ve doküman inceleme gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, olgu ve olayların kendi doğal ortamları içinde gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır.” (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.39)

Çalışmada fenomenoloji (olgu bilim) deseni kullanılmıştır. Farkında oldu-ğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanılması fenomenoloji deseni olarak adlandırılmaktadır. (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.72). Çalışan kadınların emek süreci hem ücretli emek hem de ev içi emek kavramları bağlamında ele alınmış ve derinlemesine araştırılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini çalışan kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde kolay ulaşılabilir örnekleme tekniği (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s.45) kullanılmıştır. Nitel araştırmaların genelinde olduğu gibi bu araştırmada da temel amaç elde edilen bulgularla genel bir sonuca ulaşmak değil, mevcut sorunun derinden ve detaylı olarak incelenmesini sağlamaktır. Bu nedenle örneklem sayısının belirlenmesinde veri doygunluğu ilkesi esas alınmıştır. Örneklem Türkiye’nin farklı illerinde yaşayan (Edirne, İzmir, Antalya, Muğla, İstanbul, Ankara, Trabzon, Ağrı, Adana, Kayseri) gönüllü 10 kadından oluşmaktadır.

Salgın sürecindeki söz konusu emek ve vardiya sorununun en büyük muhatapları evli ve çocuk sahibi kadınlar olduğundan örnekleme oluşturulan 10 kadından 8’i evli; 8 evli kadının 6’sı çocuk sahibi olarak seçilmiştir. Kamu ve özel sektör çalışanları için ücretli işte çalışma koşulları ile süreleri farklılık gösterdiğinden ve farklı meslek grupları salgın sürecini farklı şekilde deneyimlediğinden, örneklem grubu üyelerinin farklı meslek elemanlarından oluşmasına özen gösterilmiş ve üyelerin yaş aralıkları 28-55 yaş ile sınırlı tutulmuştur. Aşağıda yer alan Tablo 1’de görüşmecilere ait sosyo-demografik bilgilere verilmiştir.

Tablo 1: Görüşmecilerin Sosyo-Demografik Bilgileri

Görüşmeciler	Yaş	Meslek	Çalıştığı Sektör	Medeni Durum	Eşinin Mesleği	Çocuk Sayısı	Yaşanılan Şehir
S.	42	Öğretmen	Özel Sektör	Evli	Müdür Yardımcısı	Bir Çocuğu Var	Antalya
B.	28	İnşaat Mühendisi	Kamu Sektörü	Evli	Bilgisayar Mühendisi	Çocuğu Yok	Ankara
D.	32	Restoran İşletmecisi	Özel Sektör	Evli	Mimar	Çocuğu Yok	Trabzon
M.	49	Hemşire	Kamu Sektörü	Evli	Ziraat Mühendisi	Bir Çocuğu Var	Edirne
T.	55	Aşçı	Özel Sektör	Evli	Fabrikada İşçi	Bir Çocuğu var	Adana
M.	33	Öğretim Görevlisi	Kamu Sektörü	Evli	Akademisyen	Bir Çocuğu Var	İstanbul
E.	37	Fabrikada İşçi	Özel Sektör	Evli	Zabıta	Bir Çocuğu Var	Kayseri
T.	30	Psikolog	Özel Sektör	Bekâr	-	Çocuğu yok	İzmir
H.	29	Garson	Özel Sektör	Bekâr	-	Çocuğu yok	Ağrı
Y.	41	Bankacı	Özel Sektör	Evli	Mimar	Bir Çocuğu var	Muğla

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme, soruna dair yüzeysel bilgilerden ziyade bireylerin fikir ve deneyimleriyle ilgili bilgi sahibi olmak amacıyla kullanılan bir görüşme tekniğidir. Derinlemesine görüşmelerde küçük bir örneklem grubuyla çalışılarak ayrıntılı bilgilere ulaşmaya elde edilmeye çalışılır. Araştırmacının amacı, bireyin kendini rahat ve yalın ifade edebileceği bir ortam yaratmaktır (Kümbetoğlu, 2005, s.81).

Veri Toplama Süreci

Salgına bağlı izolasyon ve virüsün sağlık açısından oluşturduğu tehdit nedeniyle görüşmeler telefonda görüntülü konuşma aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 29.10.2021-5.11.2021 tarihlerinde, ortalama 30-45 dakika süreyle yapılmış olup açık uçlu sorular yardımıyla katılımcının deneyimlerini kendi düşünceleriyle anlatmasına olanak tanınmıştır.

Görüşme öncesinde çalışmanın aydınlatılmış onam formu mail yoluyla görüşmecilere gönderilmiş ve görüşme esnasında araştırmaya ilişkin bilgiler verilmiştir. Yapılan doğrudan alıntılarda katılımcıların gerçek isimlerinin gizli tutulacağına altı çizilmiştir. Görüşmeler esnasında veri kayıplarını önlemek amacıyla kayıt cihazı kullanılmıştır. Katılımcılara görüşmelerde kayıt cihazı kullanılacağı belirtilmiş, ancak yapılan görüşmelerin sonunda tutulan kayıtların katılımcılar tarafından dinlenebileceği, gerektiğinde kayıtlardaki görüşlerin isteğe bağlı olarak kısmen ya da tamamen çıkarılabileceği belirtilmiştir. Böylece kayıt cihazının katılımcılar üzerinde yaratabileceği olumsuzluklar önlenmeye çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmadan elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Betimsel analizde önceden belirlenen temalarla ve doğrudan alıntılara görüşmecilerin ifadelerini açık biçimde ortaya koymak amaçlanmaktadır. Böylece elde edilen veriler ilk olarak sistematik ve açık biçimde betimlenir, daha sonra ise yapılan betimlemeler açıklanıp yorumlanarak sonuca ulaşılır. (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.224).

Betimsel analiz aşamasında öncelikle gerçekleştirilen görüşmeler Microsoft Word paket programına aktarılmış ve transkripti yapılmıştır. Görüşmelerin transkripsiyonunun ardından görüşmecilerin ifadelerinde yeterince açık ve tutarlı olup olmadığı, araştırmaya ait önceden belirlenmiş temalar üzerinde durulup durulmadığı ve görüşmelerin eksiksiz alıntılanıp alıntılanmadığı irdelenmiştir. Görüşmelerden elde edilen bulgular temalara uygun olarak üç başlık altında sınıflandırılmıştır.

Raporlaştırma esnasında birbirini destekler nitelikte alıntılar yapılarak bu alıntılar doğrultusunda temalar anlamlı bir şekilde açıklanmaya çalışılmış ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Doğrudan alıntı seçimi için “temaya uygunluk”, “açıklayıcılık” ve “çarpıcılık” ölçütleri dikkate alınmıştır. Alıntılar sunulurken katılımcıların gerçek isimleri gizli tutulmuş, katılımcılar isimlerinin baş harfleri ve parantez içinde belirtilen yaşları ile isimlendirilmiştir.

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde çalışan kadınların salgın sürecindeki ücretli ve ücretsiz emeğe ilişkin deneyimlerini elde etmek amacıyla, Türkiye'nin farklı illerinde özel sektör ve kamu sektöründe çalışan kadınlarla gerçekleştirilen görüşmeler aktarılmıştır. Bulgular ise üç konu başlığı bağlamında sınıflandırılarak deşifre edilmiştir. Bunlar; salgın sürecinde kadınların çalışma koşulları, salgın sürecinde kadınların bakım veren rolü ve salgın sürecinde ev içi emeğin paylaşılmasıdır. Salgın sürecinde kadınların bakım veren rolüne dair bulgular, yalnızca çocuk sahibi olan ya da bir aile büyüğüne bakım hizmeti veren görüşmecilerden elde edilmiştir.

1. Salgın Sürecinde Kadınların Çalışma Koşulları

Salgın süreciyle birlikte sosyal izolasyonun sağlanması amacıyla hem özel sektör hem de kamu sektörü vardiyalı sistem, evden çalışma, esnek çalışma gibi çalışma biçimlerini uygulamaya başlamışlardır. Görüşmelerden elde edilen bilgilere göre bu çalışma biçimleri erkeklerin iş ve aile hayatında belirgin değişimler yaratmazken, kadınlar için rol çatışmaları ve gün boyu süren bütüncül bir vardiyayı beraberinde getirmiştir.

Özel bir okulda öğretmen olarak çalışan S. (42) uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte çok zor bir sürecin içine girdiğini, milli eğitime bağlı bir okulda müdür yardımcısı olarak çalışan eşinin ise kendisine nazaran bu süreci daha konforlu atlattığını ifade etmiştir.

“Evden çalışma sürecine geçişle birlikte en çok zorlanan meslek gruplarından biri olduğumuzu düşünüyorum. Önceden belirlenmiş saatleri olan dersleri gerçekleştirmek ev yaşamının getirdiği sorumluluklarla birlikte çok zorlayıcı hale geldi. Çocuğum da uzaktan eğitim aldığı ve molasında beslenmesi gerektiği için çok kez yemek yaparken bir yandan ders işlemek durumunda kaldım. Bu durumda derse gereken konsantrasyonu sağlamakta sıklıkla zorlandım. Eşim zaten ev işlerine hâkim olmadığından onun için süreç çok konforluydu.”

Belediyede inşaat mühendisi olarak çalışan B. (28) salgın boyunca vardiyalı sistemle ve esnek çalıştıklarını ifade etmiştir. Eşinin ise özel sektörde görev aldığını ve salgın boyunca evden çalıştığını eklemiştir. B. (28)'e göre vardiyalı çalışma süreci evden çalışmanın işyerinde çalışmayla kıyaslanamayacak kadar zorlayıcı olduğunu görmesinde etkili olmuştur.

“Salgının başında vardiya sistemine geçeceğim ve evde daha fazla zaman geçireceğim için kendimi şanslı hissetmiştim. Ancak evdeki yemek, temizlik gibi işler ve evde kalmaya bağlı olarak artan öğün ihtiyacı işlerimi aksatmama neden oldu. Evde olduğum zamanda aksattığım işlerimi telafi etmek adına iş yerine gittiğim günlerde daha fazla emek harcamam gerekti.”

Kendisine ait bir restoran işleten D. (32) salgın sürecinde sosyal izolasyonu sağlama amacıyla restoranların kapatılmasıyla birlikte hem maddi olarak hem de ruhsal anlamda çok zorlandığını ifade etmiştir.

“Restoranımın kapatılmasıyla birlikte işsiz bir şekilde evde olmak benim rutinimin çok dışında olduğundan oldukça zorlayıcı oldu. Maddi olarak gelirim olmadığından eşimin kazancıyla yetinmek durumunda kaldık.”

Hemşire olarak çalışan M. (49) salgın sürecinde yoğun mesailerle çalıştıklarını ve yüksek risk altında olduğu için ruhsal olarak çok yıprandığını belirtmiştir.

“Salgın boyunca defalarca kez istifa etmeyi düşündüm. Hem yoğun mesai koşullarında hem de risk altında çalışmak beni mental olarak en çok yıpratın şey oldu. Üstelik bakımını üstlendiğim yaşlı annemin ve küçük çocuğumun olması nedeniyle, süreç beni, mesleğim ve sevdiğim arasında seçim yapmaya zorladı. Zaman içerisinde kaygılarım azaldı ancak; işime yönelik motivasyonumu yüksek tutmakta hala zorlandığım anlar oluyor.”

Düğün, kutlama vb. gibi davetlerde aşçı olarak çalışan T. (55) salgın sürecinde organizasyonların iptal olmasıyla birlikte işsizlikle karşı karşıya kaldığını, engelli çocuğunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için apartman temizliği gibi gündelik işlerde çalıştığını ancak süreç boyunca maddi olarak çok zorlandığını ifade etmiştir.

“Salgın sürecinde düğün, nişan töreni vb. organizasyonların iptal olmasıyla birlikte hem engelli çocuğumun ihtiyaçlarını hem de kiramızı ödeyemeyecek noktaya geldik. Daha önce çalışmadığım apartman temizliği vb. gibi farklı işlerde çalışmak zorunda kaldım.”

Üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışan M. (33) salgında okulların uzaktan eğitime geçmesiyle birlikte, işinde de ilk yılı olması nedeniyle çok zorlandığını, işine alışmakta ve mesleki bilgi birikimi edinme, meslektaşlarının tecrübelerinden faydalanma, iş yerinde sosyalleşme anlamında güçlük çektiğini belirtmiştir. Diğer yandan evde kendisine düşkün olan çocuğuyla ilgilenmek ve ev işlerini halletmek zorunda olması büyük bir rol çatışması yaşamasına ve mesleki yeterlilik anlamında zaman zaman özgüven kaybı yaşamasına neden olmuştur.

“Uzun zamandır akademik kadro açığı oluşmasını bekliyordum. İşe başladığım yılda salgının başlaması beni çok tedirgin etti. Henüz iş arkadaşlarımla, öğrencilerimle birbirimize alışmadan kısa sürede uzaktan eğitim sistemine geçildi. Bu süreçte mesleki konsantrasyonum çocuğun bakımı ve ev işleri nedeniyle çok bozuldu. Genellikle ev halkı uyuduktan sonra geceleri çalışmaya özen gösterdim. Ancak hedeflediğim akademik çalışmaları gerçekleştirecek motivasyonu da çalışma ortamını da evde yakalayamadım.”

Kendisine ait kliniğinde çalışan ve bekâr olan psikolog T. (30) salgın sürecinde danışanlarının artmasını umduğunu ancak toplum genelinde yaşanan gelir düşüşü, geleceği öngörememe vb. nedenlerle devamlı danışanlarının bile randevuları iptal ettiğini belirtmiş, evinin ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığını ve maddi kaygılar yaşadığını eklemiştir.

“Böyle toplumu olumsuz etkileyen hadiseler yaşandığında psikolojik desteğe olan ihtiyacın artması beklenmektedir. Ancak yaşanan gelir kayıpları, güvende hissetmeme, geleceği öngörememe gibi nedenlerle hali hazırdaki danışanlarımın dahi görüşmeleri aksattığı oldu. Yaşadığım gelir kaybına bağlı olarak aylarca kiramı ödemekte zorlandım ve sürecin gidişatını öngöremediğimden kaygı düzeyim yükseldi, umutsuzluğa kapıldım.”

Fabrikada işçi olarak çalışan E. (37) salgın boyunca hem kalabalık ortamda çalışması nedeniyle ve ailesinin sağlığı için endişelendiğine, hem de işini kaybetme korkusuyla karşı karşıya kaldığına değinmiştir.

“İnsan maalesef bu tür ciddi sağlık tehdidi içeren küresel bir sorun ile karşılaştığında ilk önce işini kaybetmekten korkuyor. Kendimden çok kızımın sağlığı için endişelendim, tedbirlere uymaya özen gösterdim. Ancak işten çıkarılma, ücretsiz izne ayırma ile karşı karşıya kalmak en büyük korkum oldu.”

Bankacı olarak çalışan Y. (41) bulunduğu çalışma ortamı dolayısıyla salgından etkilenmeme şansının olmadığını bildiğini ifade etmiş, buna bağlı olarak salgının başında iş yerine istemeyerek gittiğini

eklemiştir. Virüse yakalanıp ayakta atlattığını, sonrasında kaygılarının azaldığını, esnek çalışma ve evden çalışmanın kendisini çok zorladığını aile içi sorumlulukları nedeniyle işlerinin aksadığını belirtmiştir.

“Çalışma ortamım dolayısıyla virüse yakalanma ihtimalimin yüksek olduğunu biliyordum ve bu nedenle başta kaygılıydım. Ancak virüsü atlattıktan sonra izolasyonu sağlama amaçlı alınan önlemler benim aleyhime gibi hissetmeye başladığım. Evde olduğum günlerde bitmeyen ev işleri, bekleyen mesleki işlerim ve eğitim sürecini takip etmem gereken çocuğum... Her şey üstüme geldi. Kendimi kısa sürede işe gideceğim günleri ipe çekerken buldum.”

Garson olarak bir bistroda çalışan H. (29) işletmelerin kapatılmasıyla maddi olarak çöküntüye uğradığını ailesinden destek almak zorunda kaldığını belirtmiş ve kronik hastalıkları nedeniyle virüsün kendisi için ciddi tehdit oluşturduğunun ama çalışmak zorunda olduğunu vurgulamıştır.

“Çalıştığım bistronun kapatılmasıyla birlikte bir süre aile evine dönmek ve onlardan ekonomik yardım almak durumunda kaldım. Ailem bu süreçte işi bırakmam için devamlı baskı yaptı. Çünkü kronik hastalığa sahibim ve virüsü ağır atlatmam ya da atlatamamam çok olası görünüyor. Ancak şu an çalışmaya devam etmekteyim. İşimi ve ekonomik kazancın getirdiği özgürlüğü çok seviyorum. Evde geçirdiğim süreçte sürekli ev işlerine yardım etmek durumunda olmak ve işe yaramaz hissetmek benim için çok yorucuydu.”

Görüşmecilerin tümü salgın süreciyle birlikte hayata geçirilen yeni çalışma sistemlerinin verimli çalışma anlamında kendilerini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Evden çalışmayla birlikte, ev içinde kendilerini bekleyen diğer sorumlulukların da artmasıyla rol çatışması yaşamış ve çalışma hayatları çok zorlu bir hal almıştır. Salgın nedeniyle geçici veya sürekli olarak iş kaybı yaşayan kadınlar da farklı iş kollarında çalışmak zorunda kalmışlar ve maddi sorunlar yaşamışlardır.

2. Salgın Sürecinde Kadınların Bakım Veren Rolü

Salgınla birlikte özellikle evli ve çocuk sahibi olan ya da bir aile büyüğüne bakım hizmeti veren kadınlar için zorlu bir süreç başlamıştır. Okul, kreş ve gündüz bakımevlerinin kapatılmasıyla birlikte çocuklar uzaktan eğitim almaya başlamış ve sıkı tedbirlerin özellikle çocukları kapsamaması nedeniyle salgın boyunca evde en çok vakit geçiren kesim olmuşlardır. Diğer yandan yaşlılar da virüsün yol açtığı sağlık tehdidi açısından riskli grupta yer aldıklarından, salgın boyunca uzun süre evden ayrılamamışlardır. Bu durum çalışma hayatı ve ev işleri arasında emek harcayan kadınlar için yeni ve zorlu bir mesainin başlangıcı olmuştur.

Öğretmen olarak görev yapan S. (42) salgın sürecinde hem evden çalışmanın hem de çocuğunun uzaktan eğitim almasının kendisini büyük bir çıkmaza soktuğunu ve günlük işlerini planlayamaz hale geldiğini ifade etmiştir.

“İşim gereği belirli saatler bilgisayarın başına oturup dersimi işlemek zorundaydım ancak aynı şey uzaktan eğitim alan çocuğum için de geçerliydi. Bu süreçte oğlumun ne eğitiminin takibini

yapabildim ne de bakımını yetiştirebildim. Çünkü çoğu kez o da ben de tüm gün bilgisayarın başında olmak zorundaydık. Eşim çocuğumuzun bakımı konusunda benim kadar ilgili değil, bu süreçte yardımcı olmak girişimde bulundu ancak yükümü hafiflettiğini söyleyemeyeceğim.”

Hemşire olarak çalışan M. (49) Covid-19 gerçeği ile her gün burun buruna çalıştığını, bu endişenin yanı sıra, bakımını üstlendiği yaşlı annesi ve çocuğu için kaygı duyduğunu ancak ikisiyle de her gün ilgilenmeye devam etmek zorunda olduğunu belirtmiştir.

“Bu süreç beni mental olarak çok yıprattı. Hastanede Covid-19 gerçeğiyle her gün burun buruna çalışmaya devam ederken en çok sevdiğime bulaştırma endişesi duydum. Çünkü yüksek riskli iki grubun üyesine bakım hizmeti vermeye mecburum. Annem yaşlılığa bağlı olarak yürümekte ve gündelik işlerini halletmekte zorlanıyor. Kendisinin alışverişi, banyosu, ev temizliği gibi her işle ilgilenmek durumundayım. Oğlum 11 yaşında ve uzaktan eğitiminin devamlı takip edilmesi gerekiyor. Bu süreçte uzun mesailerle çalıştığım için eşim boş zamanlarında oğlumuzla daha çok ilgilenmeye çalıştı.”

Aşçı olarak çalışan T. (55) salgından kısa bir süre sonra organizasyonların iptal olmasıyla işsiz kaldığını, bu süreçte özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin kapanmasıyla birlikte otizmli oğlu için de kaygılandığını zaten bir anne olarak zor olan bakım veren rolünün katlanarak arttığını ifade etmiştir.

“Salgın sürecinde gündelik işlerde çalışmak yorucuydu ancak beni asıl korkutan oğlumun kat ettiği yolun boşa gideceğine, eğitimindeki bu arayla gelişiminin aksayacağına dair şüphemdi. Oğlum için kendisi gibi engellere sahip çocuklarla bir araya gelmek çok faydalı oluyordu, onu mutlu ediyordu, gelişme gösteriyordu. Evde kalmaya başlamasıyla birlikte hırçınlaştı, mutsuzlaştı. Elimden geldiğince öğretmenleriyle irtibatta kalıp önerilerini uygulamaya çalıştım. Bu süreç her anne için zor oldu. Özel eğitim ihtiyacı olan çocuğa sahip bir annenin yaşadıklarını tahmin etmek zor olmasa gerek.”

Fabrikada işçi statüsünde çalışan E. (37) çocuğunun çok sosyal, dışa dönük bir çocuk olduğunu, bu yüzden evde kaldığı süreçte çok sıkıldığını sürekli ağlama krizleri yaşadığını ve derslerine önem vermeyi bıraktığını belirtmiştir.

“Kızım çok enerjik, arkadaş canlısıdır. Okula koşu koşu gidip enerjisini orada atardı hep. Salgın süreciyle birlikte çok mutsuz bir çocuğa dönüştü, derslerinden koptu, sürekli benimle oyun oynamak istiyor ve benden ilgi bekliyor. Bazen gece uyurken ağlayarak uykumdan uyandırıp oyun oynamaya, balkonda hava almaya zorluyor. Çok yoruldum, kızımı mutsuz görmek beni de üzüyor. Okullar yükümüzü ne kadar hafifletiyormuş meğer...”

Bankacı olarak çalışan Y. (41) salgın öncesinde çocuğuyla genelde kendisinin ilgilendiğini salgın süreciyle birlikte eşinin evde olduğu zamanlarda kendisine yardım etmek amacıyla çocuğunun bakımına yardımcı olduğunu, ancak bunun geçici bir durum olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir.

“Salgın sürecinde ben eşime nazaran daha sık evdeydim. Ancak evden çalışmayla birlikte ev işleri ile çalışma hayatım birbirine girdi. Eşim çok zorlandığını gördüğü için boş zamanlarında çocuğun derslerinin takibiyle, beslenmesiyle kısmen ilgilenmeye çalıştı ancak bunun hayat boyu süreceğini hiç sanmıyorum.”

Öğretim görevlisi olarak çalışan M. (33) çocuğunun kendisine çok düşkün olduğunu salgın süreciyle birlikte eşyle çocuğunun yeni yeni yakınlaştığını belirtiyor.

“Çocuğum normalde bana çok düşkündür, her şeyi benden bekler, benimle yapmak ister. Ancak bu süreçte hem işime adapte olmaya çalışmak hem ev işleri hem de çocuk bakımı çok zor hale geldi. Eşim salgın sürecinde bu sorumluluğumu hafifletmekte geç olsa da rol oynadı diye düşünüyorum. Ama çocuğun bakım sorumluluğunda eşit görev almıyoruz.”

Yapılan görüşmeler doğrultusunda salgın süreciyle birlikte annelerin çocuklarına sundukları bakım hizmetlerinin arttığı bilgisi elde edilmiştir. Evde izole olmak çocuklar için ruhsal olarak zorlayıcı bir süreçtir. Bu durum ebeveynlerini de doğrudan etkilemektedir. Ancak annelerle babaların çocukların bu süreçteki bakım hizmetlerini ve ilgi ihtiyacını karşılamada eşit görev almadığı açıktır. Yapılan görüşmelerden çocukların beslenme vb. gibi ihtiyaçları ile ders takiplerinin genellikle anneleri tarafından gerçekleştirildiği, babaların yalnızca sınırlı saatlerde yardımcı rol oynadığı bilgisi elde edilmiştir. Salgın süreciyle birlikte yaşlıların bakımına yönelik sorumluluklarda artış göstermiş bakım hizmeti alan yaşlılar salgından önceki süreçte; mutfak alışverişi, yürüyüş, eczane alışverişi, sağlık kontrolü gibi işlerini kendi kendilerine karşılayabilseler bile, salgının oluşturduğu tehdit ve alınan önlemler nedeniyle her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için daha çok desteğe ihtiyaç duymuştur. Artan ihtiyaçlar da kadınların bakım vermeye dayalı sorumluluğunun artmasına yol açmıştır.

3. Salgın Sürecinde Ev İçi Emeğin Paylaşılması

Salgın süreciyle birlikte hem kadın hem de erkekler için evde geçirilen zaman artmıştır. Çalışma yaşamı çoğunlukla evden çalışma şeklinde yürütülürken, ev içinde gerçekleştirilmesi gereken işler çoğalmış, yeni sorumluluklar ortaya çıkmıştır. Covid-19 virüs salgınına bağlı olarak kıyafet ve yiyecek paketlerinin dezenfekte edilmesi, yemeklerin sürekli evde pişirilmesi, çocukların uzaktan eğitimlerinin, hijyen takibinin yapılması vb. gibi uzun zaman alan yeni işler ortaya çıkmıştır. Ancak salgın sürecinde de ev içi işlerin kadınların sorumluluğunda olduğu algısının devam ettiği, bu süreçte erkeklerin yalnızca öğünlerin aksamaması vb. amacıyla yardımcı olmak şeklinde girişimlerde buldukları saptanmıştır.

Öğretmen olarak görev yapan S. (42) salgın boyunca eşinin ev içi işlerle elinin yatkın olmadığı bahanesiyle ilgilenmediğini, yalnızca mutfak alışverişi yaptığını söylemiş, tek yardımının çocuğun dersleriyle ilgilenmek olduğuna değinmiştir.

“Eşim evliliğimiz boyunca çok az ev işi yapmıştır. Bir yandan çalışıyorum, bir yandan çocuk, diğer yandan artan öğünler... Kendisi bu süreçte evden çalışmanın çok konforlu olduğunu öne sürdü. Tabi ki ben aynı fikirde değilim, çünkü süreci eşit koşullarda geçirmedik.”

İnşaat mühendisi olarak çalışan B. (28) salgın sürecinde ev içi emeğin büyük oranda kendisinin sorumluluğunda olduğunu belirtmiş ve mesleki işlerinin bu nedenle aksadığının altını çizmiştir.

“Evden çalışmak benim için hayal ettiğim çok dışında bir süreçti. Eşim bu süreçte genellikle yemek yapmak, kahvaltı hazırlamak, çamaşırları asmak gibi yardımlarda bulundu. Ama yardımla sınırlı kaldı. Evin yükü büyük oranda benim omuzlarımdaydı.”

Restoran işletmecisi olarak çalışan D. (32) salgın öncesinde yoğun çalıştığından eşiyile ev işlerini bölüşme oranlarının daha adil olduğunu ancak salgında işletmelerin kapatılmasıyla beraber evin sorumluluğunun kendisine kaldığının altını çizmiştir.

“Salgın sürecinde işsiz kalmamla birlikte başlarda ev işleriyle oyalanmaya çalıştım. Ancak çok geçmeden evde zaten bu işleri benim yapmam gerekiyormuş gibi bir havanın estiğini sezdim ve son derece rahatsız olup dile getirmeme rağmen üzerime yapıştı bir kere. Eşim ev içi işler konusunda eskisi gibi paylaşımcı tavır takınmıyor, genellikle yorgun oluşunu bahane ediyor.”

Hemşire olarak çalışan M. (49) bu süreçte yoğun çalıştığı ve annesinin bakımıyla da ilgilendiği için çocuğunun dersleri ve beslenmesiyle daha çok eşinin ilgilendiğini belirtmiş ancak ev işlerinin kendi sorumluluğunda olmaya devam ettiğini eklemiştir.

“Salgın süreciyle birlikte çok yoğun bir çalışma temposuna girdim. Eşim bana nazaran evde daha çok vakit geçirdiğinden çocuğumuzun derslerinin takibi, beslenmesi ve yemek işlerini büyük oranda üstlendi. Ancak sürecin başından beri işten eve geldiğimde kirli tabaklar tezgâhta beni beklemekteydi. Ev işlerini üstlenmekten bilmeyişine sığınarak kaçındı.”

Asıl mesleği aşçılık olan ancak salgın sürecinde farklı gündelik işlerde çalışan T. (55) salgın öncesindeki süreçte de salgın boyunca da hem ev işlerinin hem de çocuğunun bakımının kendisinin sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir.

“Eşim iyidir, ilgili bir eş ve babadır ancak; tabağını dahi sofradan kaldırmaktan aciz bir adamdır. Evlenirken bunu biliyordum üzerinde durmadım. Gel gelelim artık erkekler de bu sorumluluğu üstleniyor. Zaman zaman sitem ediyorum, duymamış gibi yapıyor.”

Öğretim görevlisi M. (33) ev işleri konusunda salgın döneminde eşiyile güzel bir denge yakaladıklarını ancak akademik çalışmalarındaki düşüşe nazaran, meslektaşları olan eşinin çalışmalarını artırmasının bu dengenin çokta adil olmadığını düşünmesine yol açtığını aktarmıştır.

“Salgın öncesi dönemle kıyasladığımızda ev içindeki işlerin bölüşülmesi konusunda çok güzel bir denge yakaladığımızı söylemek mümkün. Ancak bu süreçte eşimin akademik çalışmalarına ayıracak vaktinin daha fazla olması, tam anlamıyla bir eşitliğin söz konusu olmadığını en net tezahürü bence. Çünkü eşim kendisinden istediğim işleri bitirip bilgisayarının başına geçtiğinde, ben genelde hala ev içi işlerle uğraşmaya devam ediyorum.”

Fabrikada işçi olarak çalışan E. (37) salgın sürecinde eşiyile ev işlerini paylaşmaya özen gösterdiklerini ancak bu hususta bir eşitliğin söz konusu olmadığını belirtmiştir.

“Bende çalıştığım için eşim elinden geldiği kadar yardımcı olmaya çalıştı. Ancak buna paylaşım demek ne kadar doğru bilemiyorum. Kızımız da bana daha düşkün olduğu için onun dersleriyle, yemeği ile bakımıyla ben ilgilendim. Eşim genellikle haftada 2-3 kez evi süpürdü, çamaşırları astı, makinedeki bulaşıkları yerleştirdi, balkon yıkamak gibi işleri yaptı.”

Bankacı olarak çalışan Y. (41) salgın sürecinde ev işlerinin büyük oranda kendisinin sorumluluğunda olduğunu belirtmiş; eşinin yoğun çalıştığını, evde olduğu zamanlarda dinlenip çocuklarına zaman ayırmayı tercih ettiğini eklemiştir.

“Benim için çok yorucu bir süreç oldu. Eşim bu süreçte daha yoğun çalıştı benim daha sık evde olmamı bahane göstererek evde karantinada olduğu günleri kendisi için tatil ilan etti. Çocukla ilgilenmesi bile benim yükümü hafifleticiydi ancak adil bir iş bölümünden söz etmem mümkün değil.”

Garson olarak çalışan ve normalde yalnız yaşadığı halde çalıştığı işletmenin kapatılmasıyla bir süre aile evine dönen H. (29) evde kendisinden iki yaş büyük abisi de olmasına karşılık bütün ev işlerinin kendisinden beklendiğini belirtmiştir.

“Aile evine dönmemle birlikte annemin ev içi işlerinin yardımcı haline geldim. Ne babam ne abim bu konuda annemle bana yönelik iş bölümünde bulunmadı.”

Psikolog olarak çalışan T. (30) uzun zamandır sevgilisiyle birlikte yaşadığını belirtmiş ve salgın sürecinde kendisiyle hemen hemen aynı yoğunlukta çalışan sevgilisinin kendisine ev içi işlerde yardımcı olmaya çalıştığını, ancak sorumluluğun genellikle kendisinde olduğunu ifade etmiştir.

“Neredeyse dört yıldır sevgilimle birlikte yaşıyorum. Salgından önceki dönemde de kendisi evin temizlenmesi, çamaşırların yıkanması, yemek hazırlanması gibi konularda bana yardım ederdi. Kendi aile evinde de ev içi emeğe yardım edermiş. Ancak ben onun yaptığı tüm işleri kendisiyle dönüşüm halinde yapmama rağmen; çöp atmak, ütü yapmak gibi bazı işler yalnızca benim sorumluluğumda.”

Yapılan görüşmeler doğrultusunda erkeklerin ev içi işlere salgın sürecinde de ya hiç yardım etmediği ya da yardım etmekle yetindikleri, ev içi emeğin büyük oranda kadınların sorumluluğunda olduğu, erkeklerin asgari miktardaki yardımlarını lütuf olarak sundukları, eşit bir iş bölümünden kaçındıkları görülmüştür. Küresel boyuttaki salgın süreci de cinsiyetler arası eşitsizliğin önlenmesinde etkili olmamış, toplumsal roller varlığını sürdürmeye ve ev içi emek kadına aitmiş gibi görülmeye devam etmiştir. Hemen her afette olduğu gibi salgının getirileri de en çok kadınların aleyhine olmuş; evdeki hijyene ve sağlıklı beslenmeye dayalı yeni işler, salgına ve maddiyata dair kaygılar, zamanlaması ev işleriyle çakışan mesleki işler, bakım sorumluluğu ile birlikte bu süreçteki vardiyaları bütüncül ve gün boyu süren bir hal almıştır.

TARTIŞMA

Bu çalışmada Covid-19 salgınının çalışan kadınların emeği üzerindeki etkileri ve toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde salgın sürecinde ev içi emeğin bölüşülmesi incelenmiştir.

Yapılan görüşmeler sonucunda salgın sürecinde kadınların kendi sağlıkları ve sevdiklerinin sağlıklarıyla ilgili endişe duyma ve işini kaybetme stresinin yanı sıra, çalışma hayatları ile sosyal yaşamlarındaki

sorumlulukların yeni çalışma sistemleri ile birlikte iç içe geçtiği, kadınların tam anlamıyla bir rol çatışmasının içine girdiği bilgisi elde edilmiştir. Evden çalışma ile birlikte kadınların ücretsiz emeği ile ücretli işleri gün boyu süren tek bir vardiyaya dönüşmüştür.

Salgın sürecinde fazla mesai yapanlar için durum daha da zorlayıcıdır. Salgın süreci boyunca şüphesiz en çok ve uzun saatler emek veren meslek grubu sağlık çalışanları olmuştur. Üstelik çalışma alanları dolayısıyla yüksek risk taşıdıklarından ve virüsün insan hayatı üzerindeki ciddi etkilerine direkt tanıklık ettiklerinden psikolojik olarak en çok etkilenen ve sevdiklerine yönelik kaygı duyan meslek elemanlarıdır (Arapcioğlu vd., 2021, s.89). ILO, dünya genelinde kadınların yüzde 58,2 oranıyla en çok hizmet sektöründe istihdam edildiklerini, eğitim ve sağlık sektörlerinde kadınların istihdam oranlarının erkeklerden fazla olduğunu açıklamıştır. Eğitim sektöründeki iş gücünün yüzde 61,8'inin, sağlık sektöründeki iş gücünün ise yüzde 70 'inin kadın olduğunu; 100 ülkeye ait verilere göre de vasıflı sağlık mesleklerinde çalışanların yüzde 72'sini kadınların oluşturduğunu belirtmiştir (ILO,2020). Dünya Sağlık Örgütü tarafından Nisan 2020'de yayımlanan, Türkiye'nin de içinde yer aldığı 191 ülkenin "2020 Hemşire Durum Raporu"nda ise hemşire işgücünün yüzde 80'ini kadınların oluşturduğu bildirilmiştir (Çelik,2020). Salgın boyunca hem yoğun mesailer yapan hem de ev içi emek veren ve çocuklarına ya da aile büyüklerine yönelik bakım hizmeti sunmak zorunda kalan sağlık çalışanı kadınlar için durum daha da karmaşık bir hal almıştır. Dünyada Avustralya, Fransa, Hollanda, Almanya gibi bazı ülkeler bu rol çatışmasını önlemek amacıyla salgın boyunca çocuk bakım hizmeti veren kurumları açık tutmuşlardır (Akkan ve Kesici, 2021, s. 2828; OECD, 2020).

Küresel boyuttaki salgın hem kamu sektörü hem de özel sektörde çalışan herkes için farklı çalışma sistemlerinin uygulandığı bir süreç olmuş, bu süreçte erkekler de evden çalışma ve esnek çalışma şeklinde çalışmaya başlamışlardır. Ne var ki yapılan görüşmeler doğrultusunda bu sürecin, erkekler için kadınlarıki gibi bitmek bilmeyen bir vardiyaya dönüşmediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Görüşmeler farklı eğitim düzeyleri, meslek grupları, yaş aralıkları ve farklı şehirlerde yaşayan kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Bu farklılık görüşmecilerin eşleri için de geçerlidir. Bu değişkenler toplumsal cinsiyet rollerinin gerçekleştirilmesi hususunda tabii ki etkilidir. Ancak yapılan görüşmelerde bu değişkenlerle görüşmecilerin eşlerinin ev içi emeğe yönelik tutumları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Görüşmeler ışığında eğitim düzeyi, yaş, meslek, yaşanan şehir fark etmeksizin ücretsiz emek ve bakım verme sorumluluğunun kadınlara ait olduğu algısının hâkim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira görüşmecilerin tamamı ev içinde gerçek bir iş bölümünün var olmadığını, erkeklerin ev içi emeğinin çocuğun bakımına ya da evdeki işlerin bazılarını yardımcıda bulunmakla sınırlı kaldığının ve zaten ağır olan sorumluluklarının salgınla birlikte daha da zorlaştığının altını çizmiştir.

İlgili konudaki benzer çalışma “Cinsiyet eşitsizliği daha da derinleşti” başlığı altında yayımlanan bir haberde Cambridge, Zürih ve Oxford Üniversiteleri’nden uzmanların 9-14 Nisan 2020 tarihleri arasında inceledikleri araştırmalarıdır. Söz konusu araştırmalar çalışan-çalışmayan ayrımı olmaksızın tüm kadınların salgın sürecinden olumsuz etkilendiğini ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın bu süreçte arttığını belirtmişlerdir (SKD, 2020).

Türkiye’de Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Derneği (KİH-YÇ) tarafından salgın sürecinin kadınların hayatını etkilemesine dair 81 ilden 1201 kadınla telefonla görüşme aracılığıyla yapılan; “Salgında Kadın Olmak” araştırmasının Eroğlu ve Gençay tarafından hazırlanan raporuna göre kadınların salgın döneminde en çok sağlık hizmetlerine erişim konusunda zorluk yaşadığı ve çoğunluğunun ruh sağlığında depresyon, anksiyete, somatik şikayetler gibi bozulmaların meydana geldiği tespit edilmiştir. Yoksulluk, ev içi emekteki değer kaybı, artış göstermiştir. Araştırmaya katılan kadınlar genel olarak “evde kal” çağrısı sebebiyle kendilerini yüzde 78 oranında güvende hissetseler de yüzde 66 oranında gelecekleri ile ilgili daha kaygılı hissettikleri ortaya çıkmıştır (Eroğlu ve Gençay, 2020).

UNDP Toplumsal Cinsiyet Bölge danışmanının da katkı sağladığı bir anket çalışmasına göre Covid-19 salgını Türkiye’de cinsiyet eşitsizliğini derinleştirmiştir. Okulların kapatılması, çocuk, yaşlı ve hastaların bakım ihtiyaçlarının artması, tüketim maddelerine ve hizmetlere ulaşmadaki aksaklıklar sebebiyle kadınların yükü artmıştır. Ayrıca bu süreçte en çok iş kaybı yaşayanlar yine kadınlar olmuştur (Memiş ve İlkaracan, 2020, s.3).

Türkiye’de 32-68 yaş aralığındaki 13 kadınla yapılan bir başka araştırmaya göre ise; kadınların ev içi emeklerinin salgınla birlikte ortalama yüzde 60 oranında arttığı tespit edilmiştir (Metin vd., 2020, s. 202). Salgın sürecinde evden çalışmaya başlamış ya da işsiz kalmış çocuklu kadınlarda bu artış salgından önceki sürecin 5 katına kadar çıkmaktadır.

İlgili konudaki bir diğer araştırmada 9 kadınla yapılan görüşmelerde görüşmecilerin tamamı evden çalışma ya da esnek çalışmanın hem iş yüklerini artırdığını hem de sürecin oldukça zor olduğunu ifade etmişlerdir. Salgın sürecinde eşlerinin ev içindeki yardımlarının geçici olduğunu düşündüklerini eklemişlerdir. Görüşmeciler içinde özellikle okul çağında çocukları olanların, süreçten daha fazla etkilendiği saptanmıştır (Işık, 2020, s. 219-241).

Yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlardan hareketle hem Dünya’da hem de Türkiye’de toplumsal cinsiyeti göz önünde bulunduran politikaların varlığına salgın öncesi dönemden daha çok ihtiyaç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Salgın boyunca özellikle Arjantin, Avustralya, Çin, Estonya, İtalya ve Büyük Britanya gibi ülkeler ev içi emeği ve çocuk bakımını destekleyici önlemler alan başlıca ülkelerdir (Akkan ve Kesici, 2021, s.2829; OECD, 2020). Bu ülkelerde ücretli izin hakkı, okul

ödemelerinden muaf tutulma, ev temelli eğitim, ödemelerin belirli süreyle dondurulması, alınan önlemlerin başlıcalarıdır. Arjantin, Şili, Ekvator, Dominik Cumhuriyeti ve Uruguay’ da nakdi destekler özellikle kadınların aile reisi olduğu haneler için öncelikli olarak gerçekleştirilmiştir (UNDP, 2020).

Öte yandan Arjantin salgın sürecinde toplumsal cinsiyeti göz önünde bulunduran politikalar üretme konusunda dünyaya örnek bir ülke olmuştur. Alınan 44 önlemden 26’sı toplumsal cinsiyet duyarlılığını göz önünde bulundurmuştur. Bu önlemlerden 8’i ekonomik güvence, 5’i ev içi karşılıksız emek ve 13’ü kadına yönelik şiddet kapsamında uygulamaya konulmuştur (UNDP, 2020).

Türkiye’deki salgın politikalarına bakıldığında ise toplumsal cinsiyet temelli politikaların çok kısıtlı olduğu saptanmıştır. Salgın sürecinde hükümetin uygulamalarının başında destek paketleri yer almıştır. Özellikle ihtiyaç sahibi olduğu belirlenen ailelere üç fazda dağıtılan nakdi destek ön plana çıkmıştır (Çimen, 2021, s.28). Yaşlıların yüksek risk grubunda olmasına ve sosyal izolasyonunun sağlanmasına yönelik olarak; alışveriş, nakit para çekme gibi ihtiyaçlarının kolluk kuvvetleri ve kamu görevlilerince karşılanması, bakım verme rolünün hafifletilmesini sağlayan uygulamaların başında yer almıştır (Gencer, 2020, s.38). Salgın sürecinin başında hamile, emziren, yaşlı ve engelli çalışanlara yönelik yaklaşık iki haftalık ücretli izin sağlanmış ancak bu izin yalnızca kamu çalışanlarıyla sınırlı tutulmuştur. Bazı belediyeler ilkokul çağında çocuğu olan anneye ücretli izin verirken İzmir Büyükşehir Belediyesi ise her iki ebeveyn de izin hakkı tanıyarak ebeveyn sorumluluklarında eşitliğin altını çizen bir karar almıştır. Bu süreçte kadınlara sağlanan nakit gelir destekleri de arttırılmıştır. Ayrıca yeni anne olan kadınlara yönelik ödenek artırılmıştır. Ticaret Bakanlığı salgının yol açtığı ekonomik hasarı hafifletmek için çalışan kadın kooperatiflerine bir hibe programı başlatmıştır. Bu doğrultuda Türkiye’de toplumsal cinsiyeti göz önünde bulunduran bütüncül politikaların salgın öncesi dönemde olduğu gibi salgın sürecinde de yetersiz olduğunu ve kapsamlı bir bakış açısıyla geliştirilmediklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Covid-19 Salgını Küresel boyutta bir salgın olup dünyada; sağlık, eğitim, spor, çalışma yaşamı gibi her alanda alışılmış pek çok düzenin değişmesine yol açmıştır. Sağlık ve hijyen konusunda alınan tedbirler artmış, sokağa çıkma yasakları yaşanmış, çalışma koşulları değişim göstermiş, toplu etkinlikler dünyanın çoğu ülkesinde yasaklanmıştır. Salgın sürecinde “evde kal” çağrısı ile evde geçen sürenin artması kadınların ücretli ve ücretsiz emeğine dair yeni ve zorlu bir sürenin başlangıcı olmuştur. Kadınların salgın sürecinde erkeklerden farklı olarak yaşadıkları emek problemlerinin kaynağına indiğimizde ise toplumsal cinsiyete dayalı rol ve görev dağılımından izler bulunduğu tespit edilmiştir. Dünya genelinde bu rol ve görev dağılımına bağlı olarak ücretsiz ev içi emeğin ve bakım veren rolünün kadınların sorumluluğunda olduğu anlayışının süregeldiği bir kez daha görülmüştür.

Türkiye açısından baktığımızda da ev içi emeğin ve bakım hizmetlerinin kadının sorumluluğunda olduğunun en belirgin ispatı TÜİK'in 2014-2015 yılları arasında kadın ve erkeklerin zamanı kullanımlarına dair yaptığı istatistiksel çalışmadır. Yapılan çalışma sonucunda kadınların gündelik dilimde hane halkı ve aile bakımına erkeklerden beş kat daha fazla zaman ayırdıkları açıkça ortaya konmuştur (TÜİK, 2014-2015).

Salgın süreciyle birlikte çalışan kadınlar için ücretli ve ücretsiz emekleri iç içe geçerek bütüncül bir vardiyaya dönüşmüş, kadınların bitmek bilmeyen bir mesai döngüsü içine girmelerine yol açmıştır. Ev içi işlerde de erkekler yardımcı olmak amacıyla belirli sorumluklar alsalar da, kadınların yükleri erkeklere kıyasla artış göstermiştir. Tarihteki tüm kriz dönemlerinde olduğu gibi cinsiyete dayalı iş bölümündeki eşitsizlik daha da derinleşmiştir.

Çalışan kadınların çocuklarının bakımı için kreş, aile büyükleri, bakıcı/dadı, gündelikçi gibi aktörler kolaylaştırıcılık sağlarken; COVID-19 sürecinde kurumların kapatılması, aile büyüklerinin yüksek risk altında olması gibi unsurlar, çalışan annelerin yalnız başlarına ya da eşlerinin yardımlarıyla bu sürecin üstesinden gelmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. (Akbaş ve Dursun, 2020, s. 82).

Araştırmada görüşme sağlanan çalışan kadınlar salgından önceki dönemde çocukların bakımı ve ev içi emek konusunda destek aldıkları için ücretsiz emeğin sömürülmesine ilişkin daha az tecrübe sahibiyken, salgında bu desteklerin kısıtlanmasıyla birlikte farkındalıklarında artış gözlemlenmiştir. Ancak güçlü sosyal politikaların geliştirilmediği bu soruna ilişkin yalnızca kadınların farkındalığa ulaşması, sorunun çözümünü yetersiz kılacaktır. Özellikle Türkiye'de salgın sürecinde geliştirilen sosyal politikalar incelendiğinde genelleştirilmiş bir halk algısının ortaya atıldığı ve toplumdaki dezavantajlı grupların ihmal edildiği gözlemlenmektedir. Salgın sürecinde kadınların ve diğer dezavantajlı kesimin mağduriyetlerini giderecek, toplumsal cinsiyete ve ev içi emeğe duyarlı sosyal politikaların geliştirilerek yasalarla desteklenmesi gerekmektedir. Ayrıca yerel düzeyde pilot projelerle söz konusu politikaların uygulanabilirliklerinin değerlendirilmesi, sorunun tespiti ve çözüm önerilerine ilişkin akademik çalışmaların artırılması daha da gerekli hale gelmiştir. Medya da bu konuda üzerine düşeni yapmalı, salgın sürecinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin artışına dikkat çeken yayınları arttırmalıdır.

Diğer yandan sosyal hizmet hemen her kriz sürecinde olduğu gibi salgın sürecinde de önem arz eden bir disiplin olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal hizmetin temel değerlerinden, hizmet ilkesi prensibi gereğince küresel salgın gibi kriz süreçleri, sosyal hizmetlere ve sosyal hizmet uzmanlarına olan gereksinimin daha çok arttığı dönemlerdir. Hem toplumun dezavantajlı kesimlerinin salgın sürecinden mümkün olduğunca az etkilenmesi ve mağduriyetlerinin giderilmesi hem de yeni mağduriyetlerin oluşmasının önüne geçilmesi gerekmektedir.

Özellikle sosyal bilimlerin salgın sürecinde toplum tabanlı gerçekleştirilen uygulamalarının mevcut sosyal yapıya rehberlik etmesi, gerçekleştirilen politikaların toplumla uyum halinde olmasını sağlayacağından oldukça önemlidir. Salgın sürecinde sosyal hizmetlerin, kadınlar ve diğer dezavantajlı grupların gereksinimlerinin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilmesi son derece önemlidir. Sosyal hizmet uzmanlarının da güçlendirme yaklaşımını benimseyerek bu gereksinimlerin tespiti ile giderilmesine yönelik mikro, mezzo ve makro düzeyde çalışmalarda bulunması önem arz etmektedir. Devletin uygulayacağı sosyal politikalar da bu çalışmaları destekleyici nitelikte olmalıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulunun (Karar No:12, Tarih: 26/10/2021) yazılı izni alınmıştır. Araştırmanın yapılması hususunda etik ilkeler ve değerler gözetilerek; örnekleme oluşturan görüşmecilere hakları hatırlatılmış, çalışmanın aydınlatılmış onam formu e-posta aracılığıyla ulaştırılmış, araştırmaya gönüllü katılımın esas olduğu vurgulanmış ve sözlü onayları alınmıştır. Görüşmecilerden elde edilen verilerin gizliliğinin sağlanması hususunda her türlü önlem alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbaşı, Z. ve Dursun C. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi Sürecinde Özel Alanına Kamusal Alanı Sığdırmaya Çalışan Anneler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7 (5), 82. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1128136> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 29.08.2021).
- Alpar Işık, B. (2020). Covid-19 Salgın Sürecinde Kadın ve Hane İçi Emeği. D. Demirbaşı & V. Bozkurt & S. Yorgun (Der.), *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* içinde (ss. 171-184). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Akkan, B. ve Kesici, Z. (2021). Covid-19 Salgını, İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Eşitsizlikler Üzerine Bir İnceleme. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 71(4), 2813-2838. <https://calismatoplum.org/Content/pdf/calisma-toplum-6948-9e655a35.pdf> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 15.11.2021).
- Arpacıoğlu, M., Baltacı, Z. ve Ünübol, B. (2021). Covid-19 Pandemisinde Sağlık Çalışanlarında Tükenmişlik, Covid Korkusu, Depresyon, Mesleki Doyum Düzeyleri ve İlişkili Faktörler. *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 46(1), 88-100. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1257678> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 17.11.2021).
- Barutçugil, İ. (2002). *İş Hayatında Kadın Yönetici*. İstanbul: Kariyer Yayınları.
- Bora, A. (2011). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliđinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, Ş. S. (2020). Covid-19 Pandemi Süreci: Kadın Sağlık Çalışanlarının Durumu. <https://kockam.ku.edu.tr/covid-19-pandemi-sureci-kadin-saglik-calisanlarin-durumu-sevilya-senol-celik/> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 8. 9.2021).
- Çimen, H. (2021). Dünyayı Sarsan Pandemi (Covid-19) Sürecinde Türkiye’de Sosyal Yardımların Önemini Yeniden Düşünmek. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 22(2), 15-38. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1757547> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 12.11.2021).
- Dökmen, Z. (2004). *Toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Eroğlu, D. ve Gençay H. (2020, Ekim). Salgında Kadın Olmak Araştırma Raporu. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2021-02/salginda-kadin-olmak-uzun-rapor-final.pdf> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 1.9.2021).
- Gencer, N. (2020). Covid-19 Sürecinde Yaşlı Olmak: 65 Yaş ve Üstü Vatandaşlar İçin Uygulanan Sokağa Çıkma Yasağı Üzerine Değerlendirmeler ve Manevi Sosyal Hizmet. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 35-42. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1129682> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi:11.11.2021).
- Greenhaus, J. H. ve Beutell, N. J. (1985). Sources of Conflict Between Work and Family Roles. *The Academy of Management Review*, 10(1), 76-88.
- Işık, E. (2020). Covid-19 Salgını ve Kadın Emeği: Türkiye’de Kadın Deneyimleri. *Politik Ekonomik Kuram Dergisi*, 4(2), 219-241. <https://doi.org/10.30586/pek.816682> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 04.09.2021).
- International Labour Organization (ILO) (2020). Population, Labor Force Participation and Employment Statistics. <https://ilostat.ilo.org/data/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 14.11.2021).

- İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (SKD) (2020, Mayıs 5). Cinsiyet Eşitsizliği Daha Da Derinleşti. <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/yakin-plan/cinsiyet-esitsizligi-daha-da-derinlesti> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 06. 11. 2021).
- Karataş, Z. (2020). Covid-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 3-15.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Memiş, E. ve İlkaracan İ. (2020) Covid-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye’de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler. <https://www.stgm.org.tr/undp-raporu-pandemide-kadinlar-erkeklerin-4-kati-ucretsiz-yapti> (Erişim Tarihi: 15.11.2021).
- Ornellas, A., Engelbrecht, L. ve Atamtürk, E. (2020). The Fourfold Neoliberal Impact on Social Work and Why This Matters in Times of the Covid-19 Pandemic and Beyond. *Social Work/ Maatskaplike Werk*, 56(3), 235-249. <http://dx.doi.org/10.15270/52-2-854> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 17.11.2021).
- Öztürk, Y., Üstünelan, D. ve Metin, B. (2020). Pandemi Sürecinde Kadınların Ev İçindeki Deneyimleri ve Evde Kalmanın Duyguları. *Feminist Tahayyül Akademik Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 185-225. http://www.feministtahayyul.com/wp-content/uploads/2020/08/ft2_03.pdf adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 01.08.2021).
- Sancak, B. (2020). Covid-19’un Bulaşma Yolları. C. Çiçek (Der.), *Mikrobiyoloji ve Covid-19 içinde* (ss. 15-21). Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Şimşek, H. (2011). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadın Üreme Sağlığına Etkisi: Türkiye Örneği. *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(2), 119-126. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/53528> adresinden erişildi (Erişim Tarihi:10.09.2021).
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (7. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (8. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2014-2015). Zaman Kullanım İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Zaman-Kullanim-Arastirmasi-2014-2015-18627> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 14.10.2021).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2019-2020). Hanehalkı İşgücü Araştırması. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Kasim-2020-37480> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 14.10.2021).
- United Nations Development (UNDP) (2020). COVID-19 Global Gender Response Tracker. <https://data.undp.org/gendertracker/> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 18.11.2021).
- World Health Organization (WHO) (2021). Coronavirus Dashboard. <https://covid19.who.int/> adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 16.11.2021).

Basmacı Kaya, A. ve Karatay, A. (2022). Türkiye’deki mülteci ve sığınmacıların göç deneyimleri, beklentileri ve gelecek planlarının incelenmesi. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 23-39.

ARAŞTIRMA | RESEARCH

Başvuru Tarihi: 03/03/2022
Kabul Tarihi: 14/06/2022

TÜRKİYE’DEKİ MÜLTECİ VE SİĞINMACILARIN GÖÇ DENEYİMLERİ, BEKLENTİLERİ VE GELECEK PLANLARININ İNCELENMESİ*

Examination of Migration Experiences, Expectations and Future Plans of Refugees and Asylum-Seekers in Turkey

Aysel BASMACI KAYA*

Abdullah KARATAY**

*Öğr. Gör., İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü, ayselbasmacikaya@esenyurt.edu.tr 0000-0002-5158-7409

**Prof. Dr., Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi, abduhkaratay@uskudar.edu.tr, 0000-0002-8218-5541

ÖZ

Bu çalışma mülteci ve sığınmacıların göç sürecindeki deneyimlerini, beklentilerini ve gelecek ile ilgili planlarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma 15.01.2020 – 20.03.2020 tarihleri arasında İzmir ilinde yaşayan ve çalışmaya katılmayı kabul eden 18 mülteci ve sığınmacı ile yapılmıştır. Çalışma nitel araştırma tasarımlarından olan fenomenolojik araştırma deseni kullanılarak yapılmıştır. Veriler, araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze derinlemesine görüşme tekniği ile toplanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde Colaizzi’nin fenomenolojik yorumlama metodu kullanılmıştır. Çalışmanın katılımcıları göç deneyimlerini anlatırken çoğunlukla karşılaştıkları zorluklardan ve sığınma süreçlerinden bahsetmişlerdir. Bu nedenle “sığınma duygusu ve çaresizlik” kavramları mülteci ve sığınmacıların göç deneyimlerini tanımlayan ana tema olarak belirlenmiştir. Katılımcılara gelecekleri beklentileri ve planları sorulduğunda kaygı, korku ve ümitsizlik yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların gelecekleri ile ilgili plan yapamadıkları, üçüncü ülkeye yerleşmeyi ümit ettikleri ve bir kısmının içinde buldukları durumu kabullendikleri anlaşılmıştır. Yapılan bu çalışmada mülteci ve sığınmacıların göç deneyimleri; göç öncesi, göç sırası ve sonrasında çeşitli zorlukları deneyimledikleri anlaşılmıştır. Çalışmanın katılımcıları beklentileri ve gelecek ile ilgili planlarında üçüncü bir ülkeye yerleşme en çok ifade edilen konu olmuştur. Belirsizlik ve kararsızlık yaşayanlar ile plan kuramadığını, gününü geçirmeye çalıştığını ifade edenlerin sayısı eşittir.

Anahtar Kelimeler: Mülteci, sığınmacı, göç deneyimleri, karşılaşılan zorluklar, gelecek planları

*Bu çalışma Prof. Dr. Abdullah KARATAY danışmanlığında, Aysel BASMACI KAYA tarafından yazılan 653021 numaralı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ABSTRACT

This study was conducted to examine the experiences, expectations and future plans of refugees and asylum seekers in the migration process. The study was conducted with 18 refugees and asylum seekers living in Izmir between 15.01.2020 and 20.03.2020 and who agreed to participate in the study. The study was conducted using the phenomenological research design, which is one of the qualitative research designs. Data were collected by face-to-face in-depth interview technique using a semi-structured interview form created by the researcher. Colaizzi's phenomenological interpretation method was used in the evaluation of the data. The participants of the study mostly talked about the difficulties they encountered and their asylum processes while describing their migration experiences. For this reason, the concepts of "sense of asylum and helplessness" have been determined as the main theme that defines the migration experiences of refugees and asylum seekers. When the participants were asked about their future expectations and plans, they expressed that they experienced anxiety, fear and hopelessness. It was understood that the participants could not plan for their future, they hoped to settle in a third country, and some of them accepted the situation they were in. In this study, migration experiences of refugees and asylum seekers; It was understood that they experienced various difficulties before, during and after migration. Resettlement to a third country was the most expressed issue in the participants' expectations and future plans. The number of those who experience uncertainty and indecision and those who state that they cannot make a plan and try to spend their day is equal..

Keywords: *Refugee, asylum seeker, migration experiences, difficulties encountered, future plans*

GİRİŞ

Göç; ekonomik, siyasi, toplumsal nedenlerle gönüllü veya zorunlu olarak tüm dünyada gerçekleşen bir durumdur. Mülteci ve sığınmacıların göç etme nedenleri savaş, işkence, zulüm, tehdit, ayrımcılık vb. durumlardır. Mülteci ve sığınmacılar ülkelerini kendi istekleri dışında, zorlayıcı ve baskıcı uygulamalardan kurtulmak için terk etmektedirler.

Zulüm, savaş, tehdit gibi zorlayıcı ve baskıcı uygulamalardan kaçıp başka bir ülkeye sığınan kişiler için genellikle iki kavram kullanılır. Bunlar; mülteci ve sığınmacıdır. Sığınma başvurusu kabul edilenlere mülteci statüsü verilir, bu statüyü bekleme sürecinde ise kişiler sığınmacı olarak adlandırılır. 2021 yılı itibarıyla dünya üzerinde zorla yerinden edilmiş yaklaşık 82 milyon kişi bulunmaktadır (BMMYK, 2021). Bunlardan 48 milyonu kendi ülkeleri içinde yerinden edilmiş kişilerden, yaklaşık 26 milyonu mültecilerden ve 4 milyonu sığınmacılardan oluşmaktadır. Türkiye’de geçici koruma kapsamında 3,6 milyon ve uluslararası koruma kapsamında 320 bin olmak üzere toplam 3,920 milyon mülteci ve sığınmacı bulunmaktadır (UNHCR, 2021).

Mülteci ve sığınmacıların sorunlarına bilimsel ve disiplinler arası bir yaklaşımla yönelmek gerekmektedir. Mültecilik alanında sosyal hizmet müdahalelerinin neler olabileceğini belirlemek büyük bir öneme sahiptir. Beter (2006), mülteci ve sığınmacı alanına ilişkin sosyal hizmet müdahalesinin genelci bir uygulamaya dayandırılması gerektiğini ifade etmektedir. Sığınma alanında mevcut olan durumlar, kapsamlı bir şekilde ele alınmalı, bütüncül bir perspektifle problem çözme sürecine aktarılmalıdır. Çünkü sığınmanın bütün süreçleri birbiriyle bağlantılıdır (Beter, 2006). Levenne (2002), sığınmacı ve mültecilere yönelik sosyal hizmet müdahalesinin üç farklı düzeyde uygulanabileceğini belirtmektedir. Mikro düzeyde; baş etme kapasiteleri artırma, sorun çözme becerilerini geliştirme, katılımcı davranışlarını artırmaktır. Mezzo düzeyde; kolektif sorun çözme becerilerinin geliştirilmesi, duygusal tepkilerin normal hale getirilmesidir. Makro düzeyde; ekonomik, psiko-sosyal, sağlık, eğitim konularında karşılanamayan ihtiyaçları konusunda araştırma yapmak, bu alanda örgütlenmeyi sağlamak ve politikalar üretmek olarak ifade etmiştir (Jung, 2002).

Mülteci ve sığınmacıların göç deneyimleri genellikle göç öncesi, göç sırası ve sığınılan ülkede yaşanan zorluklardan oluşmaktadır. Mülteci ve sığınmacılar menşei ülkelerinde maruz kaldıkları travmaların yanı sıra güvenli bir bölgeye ulaşma sürecinde ve sığındıkları ülkede de birçok zorlukla karşılaşmaktadırlar. Mülteci ve sığınmacılar deneyimledikleri kötü yaşantılar ve içinde buldukları koşullardan dolayı psikolojik, ekonomik ve sosyal açıdan zorlanmaktadır (Önal & Keklik, 2016). Mülteci ve sığınmacıların yaşamlarını yeniden tesis etme ve sürdürebilmeleri için sığındıkları ülkede ihtiyaçları karşılanması gerekmektedir. Sığındıkları ülkede sağlık, eğitim, çalışma, sosyal hizmet vb. birçok alanda desteğe ihtiyaç duymaktadır. Mülteci ve sığınmacıların sığındıkları ülkede hak ve hizmetlere erişimde

psiko-sosyal, ekonomik, eğitim, sağlık, çalışma gibi alanlarda yaşadıkları zorluklar onların beklentilerini ve gelecek planlarını önemli düzeyde etkilemektedir.

Mülteci ve sığınmacılar için üç farklı şekilde kalıcı çözüm önerilmektedir. Bunlar; eğer güvenli ise menşe ülkeye geri dönüş, yerel entegrasyon ve üçüncü ülkeye yeniden yerleştirmedir (Buz & Korç, Mültecilere Yönelik Kalıcı Çözümlerden Biri Gönüllü Geri Dönüş, 2021). Mülteci ve sığınmacıların göç deneyimleri, sığınılan ülkede karşılaştıkları zorluklar, hak ve hizmetlere erişim durumları onlara yönelik kalıcı çözüm yöntemlerini de belirlemektedir. Sığınılan ülkede hak ve hizmetlere erişimde ve toplumla bütünleşme sürecinde yaşanan zorluklar onların yerel entegrasyon süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durumda mülteci ve sığınmacılar geri dönüş güvenli ise menşei ülkelerine gönüllü, geri dönüş değilse üçüncü bir ülkeye yeniden yerleşme yöntemleri ele alınmaktadır. Bu çerçevede bu çalışmanın amacı mülteci ve sığınmacıların göç deneyimleri, beklentilerini ve gelecek planlarının incelenmesi olarak tespit edilmiştir.

YÖNTEM

Görüşmeler sırasında katılımcıların deneyimlerini ifade şekillerinin, duygulanımlarının veya bedensel dillerinin farklılık göstereceği düşünüldüğü için gerçeği yansıtan ve güvenilir veri elde etmek amacı ile nitel veri kullanılmıştır. Çalışma, nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojik yöntem kullanılarak yapılmıştır. Fenomenolojik yaklaşımda veri analizi, yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Fenomenoloji deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Şimşek & Yıldırım, 2005). Fenomonolojik yaklaşımın temelini bireysel tecrübeler oluşturur ve araştırmacı katılımcının kişisel tecrübeleri ile ilgilenir, bireyin algılamalarını ve olaylara yükledikleri anlamları inceler (Baş ve Akturan, 2008).

Bu çalışmanın katılımcıları İzmir ilinde yaşayan hassas durumu bulunan ve sosyal hizmet müdahalesine en çok ihtiyaç duyan mülteci ve sığınmacılardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılanlar; 3 kişi refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocuk, 3 kişi engelli, 1 kişi yaşlı ve engelli, 4 kişi yalnız ebeveyn, 5 kişi kronik rahatsızlığa sahip, 1 kişi LGBTİ, 1 kişi de hem engelli çocuk sahibi hem de kronik rahatsızlığı olan bir anne olmak üzere 18 kişiden oluşmaktadır. Bu örnekte yer alan birbirinden farklı ihtiyaç gruplarının ortak paydası sosyal hizmetlerden faydalanmasıdır. Bu nedenle tezin amacı açısından bu çeşitlilik uygun olarak değerlendirilmiştir.

Çalışma 15 Ocak 2020 – 20 Mart 2020 tarihleri arasında İzmir ilinde yaşayan ve çalışmaya katılmayı kabul eden 18 mülteci ve sığınmacı ile yapılmıştır. Katılımcılar seçilirken sosyal hizmet müdahalesine en çok ihtiyaç duyan (refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocuk, yaşlı, engelli, yalnız ebeveyn, kronik hasta, şiddet mağduru, LGBTİ vb.) bireylerden oluşmasına dikkat edilmiştir. Evrenin hacminin bilinmemesi nedeni ile kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Evren içerisinde ulaşılan örneklem

inde sosyal hizmet ile ilişkili mülteci sayısının sınırlı sayıda olduğu, bu nedenle ulaşılan örneklemin yeterli olacağına karar verilmiştir. Görüşmelere başlamadan önce araştırmacı kendini tanıtarak araştırmanın amacını ayrıntılı bir şekilde açıklamış ve gerekli bilgilendirmelerden sonra görüşmelere başlanmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan gönüllü katılım formu katılımcıların kendilerine sağlanan yardımların kesilmesinden endişelendikleri için imzalanmaya zorlanmamış, sözlü onamları alınmıştır. Araştırma için Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurul Başkanlığı'nın onayının alınması ve İzmir Göç İdaresi Müdürlüğü'nden alınan izin ardından veri toplama işlemine başlanmıştır. Çalışma sürecinde Üsküdar Üniversitesi Etik Kurulundan alınan etik kurul onayına uygun olarak hareket edilmiş ve görüşmeler bu çerçevede içinde kalınarak gerçekleştirilmiştir.

VERİLERİN TOPLANMASI

Çalışmanın verileri, önceden oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze derinlemesine görüşme tekniği ile toplanmıştır. İzmir ilinde ikamet eden Arapça-Türkçe bilen ve bu alanda deneyimli gönüllü tercümanlardan yardım alınmıştır. Bazı görüşmecilerin Türkmen olması veya Türkçeyi bilmesinden görüşme Türkçe dilinde yapılmıştır. Ayrıca kendilerini Kürtçe dilinde daha rahat ifade edebilen görüşmeciler ile Kürtçe dilinde görüşmeler yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda; katılımcıların sosyo-demografik ve hassas durumlarına ilişkin bilgiler yer almıştır. İkinci bölümünü ise sığınmacıların göç deneyimlerine, hak ve hizmetlere erişim durumlarına, destek sistemlerine, beklentilerine, gelecek ile ilgili planlarına ilişkin sorular oluşturmuştur. Örneğin; "Türkiye'ye gelmek sizi maddi ve manevi anlamda nasıl etkiledi?", "Türkiye'ye geldiğinizden beri sizinle hangi kişi, dernek, ya da kamu kurumu ilgilendi?", "Bir ihtiyacınız olduğunda nerden veya kimlerden destek alırsınız?", "Geleceğinizi nasıl planlıyorsunuz?" gibi sorular sorulmuştur. Her bir görüşme ortalama olarak 60-90 dakika arasında sürmüş, görüşmeciler ses kaydı alınmasının kendileri açısından riskli olduğunu ifade ettiklerinden ses kaydı alınmamıştır, görüşmeler araştırmacı tarafından not alınarak kayıt altına alınmış ve görüşmenin hemen ardından bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

VERİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada elde edilen veriler sosyal hizmet perspektifi temelinde Colaizzi'nin fenomenolojik araştırma deseni üzerinden yorumlanmaya çalışılmıştır. Fenomenolojik yaklaşımda veri analizi, bireylerin deneyimleri ve deneyimlerden çıkarılan anlamlı cümleler kategoriler olarak ortaya çıkarmaya yöneliktir. Görüşme notları okunurken anlamlı cümle ve ifadeler belirlenmiş ardından kavramsal olarak anlamları anlaşılmasına çalışılmış ve belli kategorilere ayrılmıştır. İlk olarak 69 önemli kategori ortaya çıkarılmıştır. Anlamlı kategorilerin formüle edilmesi sırasında bir sosyal hizmet uzmanı araştırmacısından ve alanda çalışan bir sosyal hizmet uzmanından görüş alınmıştır. Bu şekilde anlamların geçerliliği arttırılmıştır. Daha sonra bu anlamların benzer olanları bir araya getirilerek

çalışmanın temaları belirlenmiştir. Nitel araştırmalarda geçerlilik, araştırmacının araştırdığı konuyu tarafsızca gözlemlemesi anlamına gelmektedir. Bu sebeple alanında uzman kişilerin görüşünü almak çalışmanın geçerliliği açısından önem taşımaktadır.

BULGULAR

Bu çalışmada elde edilen bulgular iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm mülteci ve sığınmacıların göç deneyimlerinin; göç öncesi, göç sırası ve sonrası temaların ortaya çıkarılmasına ayrılmıştır. İkinci bölümde ise mülteci ve sığınmacıların beklentileri ve gelecek planlarının temalara ayrılmasına odaklanılmıştır.

Katılımcılar kendi göç deneyimlerini açıklarken genellikle göç öncesinde, göç sırasında ve Türkiye'ye varıştan sonra karşılaştıkları zorluklardan bahsetmektedir. Katılımcıların ifadeleri, tüm bu zorlukların göç deneyimleri ile ilgili anlamlandırma sürecinin sığınma duygusu ve çaresizlik şeklinde yaşandığını ortaya koymaktadır. Mülteci ve sığınmacılar göç süreçlerinde çok fazla travmatik olaylara maruz kalmakta ve çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Katılımcılar maruz kaldıkları travmatik olaylar ve karşılaştıkları zorluklarla ilişkili olarak sığınmaya ve çaresizliğe ilişkin duyguları farklılaşmaktadır. Bu nedenle "sığınma duygusu ve çaresizlik" kavramı katılımcıların göç deneyimlerini tanımlayan ana tema olarak belirlenmiştir. Katılımcıların tamamı göç deneyimlerini ifade ederken göç sürecinde karşılaştıkları zorluklardan bahsettiklerinden; göç öncesinde karşılaşılan zorluklar, göç sırasında karşılaşılan zorluklar, Türkiye'ye varıştan sonra karşılaşılan zorluklar ile ilgili üç temel alt tema zamansal kesitlere ayrılarak belirlenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Mülteci ve sığınmacıların göç deneyimlerinin Temalara Ayrılma Süreci

1.Adım: Kategoriler	2.Adım: Alt Temalar	3.Adım: Ana Tema
Savaş	Göç Öncesi Karşılaşılan Zorluklar	Sığınma Duygusu ve Çaresizlik
İşkence ve kötü muamele		
Çatışma ve yaralanma		
Mezhepsel ayrımcılık		
IŞİD ve rejimin baskısı		
Sağlık ile ilgili sorunlar		
Kayıp ve Ölümler		
İzdiham yaşama	Göç Sırasında Karşılaşılan Zorluklar	
Hayati tehlikeler		
Kaçak yollardan geçiş		
Dil ve uyum sorunu	Türkiye'ye Varıştan Sonra Karşılaşılan Zorluklar	
Geri gönderilme korkusu		
Refakatsiz olma		
Ayrımcılık		
Cinsel saldırıya uğrama		

Alt Tema 1: Göç Öncesi Karşılaşılan Zorluklar

Katılımcıların neredeyse tamamı göç öncesinde karşılaştıkları zorluklardan bahsederken çaresizlik kaldıklarını ve sığınma ihtiyacı hissettiklerini bu durumun da onları göç etmeye zorladığını ifade etmiştir.

“Çok kötü bir şey nasıl anlatayım... Savaş başladı zaten hemen kaçtık yani, elbiselerimiz ile çıktık yanımıza hiçbir şey alamadık.” (G1)

“O zamanlar 14 yaşına yeni girmiştım... abimlerim hepsi öldü savaşta... Bir tek ben kalmıştım. Bomba atıldığı zaman şarapnel parçası geldi ayağıma ... Bir grup ile Kilis sınırına doğru geldim. Ben çok korktum, buraya bacağımla yaralı geldim... (G8)

“...ESAD rejimi ben Sünni olduğum için baya eziyet gördüm... Oraya uçakla roketler yağıyordu. Vücudum hepsi yandı...”(G12)

“Biz Ezidi olduğumuz için IŞID bizi düşman olarak görüyordu...Irak'ta eşimi öldürdüler, Beni de esir olarak aldılar. O zaman hamileydim... IŞID askeri bana tecavüz yaptı hep... Bu yüzden dayanamadım. Kızımı alıp, Türkiye'ye kaçtım.” (G2)

“Irak'ta DEAŞ vardı... Evlerimizi bombaladılar. Musul'un bir köyünde yaşıyorduk, bomba atıldı ve evimiz yıkıldı. DEAŞ'ın saldırısına uğradık. Mahallede büyük bir çatışma oldu, mahallede kimse kalmadı, kimi çöl tarafına gitti kimi başka ülkelere gittik” (G7)

“Biz Suriye'de çok acı çektik... Kocamı savaşta kaybettim. ISID onu gözlerimizin önünde öldürdü... Biz yanımıza hiçbir şey alamadık. Çünkü arka arkaya bomba sesleri oluyordu, kaçtık o yüzden yani...” (G17)

“Türkiye'ye geldiğimde 16 yaşındaydım. Ailemde ben en küçük erkektim, abilerim öldü hep... Annem, babam benim buraya gelip kurtulmamı istedi, ben de geldim. Suriye'de Azez'de kalsaydım orda gelen giden beni terör bölgelerine götürüp kullanabilirdi.” (G3)

“Eşim Esad rejimine karşı savaşan biriydi... Sonra onu kaybettim... Eşim ölünce... Hani o rütbeli bir askerdi Suriye'de. Öyle olunca... Esad rejimi beni de öldürmekle tehdit etti... Hatta bunu bana söylediklerinde kaçtım...” (G9)

Bazı katılımcılar yaşadıkları bölgede sağlık hizmetlerinin olmayışı ve bu durumun onları göç etmeye zorladığını ifade etmiştir.

“Buraya savaş başlayınca geldik... Eşim Suriye'de iken bir böbreğini ameliyat ile almışlardı. Orada tedavi olmayınca mecbur sınıra kadar yürüdük” (G11)

“Büyük kızım 8 yaşında şimdi... O Suriye'den beri hastaydı, karaciğerlerinde yetmezlik var, Biz Suriye'de savaş sırasında bu yüzden yani... Sınıra geldik.” (G14)

“Afganistan'da biliyorsunuz savaş var o yüzden hiç tedavi yok. Eşim kalp hastasıydı. Orda tedavi falan yoktu, mecbur buraya geldik zaten savaş yüzünden çocuklarım da okula gitmiyordu.” (G5)

Alt Tema 2: Göç Sırasında Karşılaşılan Zorluklar

Katılımcılar genellikle göç sırasında hayati tehlikeler ve zorluklarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan özellikle Suriye’den göç eden katılımcılar sınırı geçerken yaşadıkları zorlukları şu şekilde ifade etmişlerdir.

“...Savaşta vücudum hep yandı... Buraya ambulans ile geldim, ailemde benle beraber sınıra kadar geldiler.” (G12)

“Sınıra kadar yürüdük, o zaman sınır çok kalabalıktı... Herkes bağıyor, yaralılar var... Nasıl anlatılır bilmiyorum. Allah bir daha yaşatmasın.” (G16)

“...Çocuklarım ve ben sınıra kadar yürüyerek geldik. Oradan tel örgülerden geçtik, Jandarmalar bizi sınırdan içeriye aldılar... Çok kalabalıktı sınır... Herkes gelmişti.” (G17)

“... Yolda iki gün kaldık. İki defa sınırı geçmeye çalıştık ama olmadı... Çok yorucuydu... Karanlıktı işte her taraf çok korkunç yani...” (G10)

Alt Tema 3: Türkiye’ye Varıştan Sonra Karşılaşılan Zorluklar

Katılımcılar Türkiye’ye ilk geldiklerinde barınma, kaydolma ve kimlik edinme, sağlık, eğitim, sosyal uyum, dil, çalışma konularında zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan ikisi Türkiye’ye ilk geldiğinde kalacak yeri olmadığından cinsel şiddete maruz kalmıştır.

“... Buraya gelince çok zorlandım. Bir süre sokaklarda kızım ile uyudum. Burada kötü bir olay başıma geldi. Kimliğim olmadığı için şikâyetçi olamadım.”(G2)

“Buraya ilk geldiğimde bir yer bir şey bilmiyordum. Parkta uyudum, bahçelerde kaldım. Param yoktu... Bazı erkekler bana kötü davrandı...” (G6)

Katılımcılardan bazıları Türkiye’ye geldiklerinde refakatsiz çocuk veya ailesinden ayrı düşmüştür. Refakatsiz veya ailesinden ayrı düşmüş çocukların Türkiye’deki karşılaştıkları zorluklar devlet kurumlarınca tespit edilme durumlarına göre değişmektedir. Devlet tarafından fark edilen çocuklar koruma altına alınma süreçlerini ifade etmişlerdir. Diğerleri ise çocuk yaşta çalışmak, evlenme durumlarından bahsetmişlerdir.

“...Burada göç idaresinde işte kayıt yaptı. Ayağım şişmişti... Öyle gördüler sonra kayıt yaptılar... Sonra beni devlete koydular, orda ayağımdan ameliyat oldum, çok zordu...” (G8)

“Buraya gelince 16 yaşındaydım. Hiçbir şey bilmiyordum o zaman... Genç erkek bir grupla kalmaya başladım... Sonra onların çalıştığı yerde çalıştım... Her şeyi kendi kendime yapmayı öğrendim” (G3)

“...İmam nikâhım var. Nişanlandığımda 14 falan yaşındaydım. Eşim akraba olduğu için evlendik, bana sordular ister misin bende tamam dedim işte. Akrabaydık ama onu çok görmemiştim. Zaten bizim çevremizde herkes 13 üzeri evleniyor” (G4)

Katılımcılardan bazıları kayıt ve kimlik, sağlık ve çalışma konularında yaşadıkları zorluklardan bahsetmişlerdir.

“... Savaşta vücudum yandı... Buraya gelince tedavim oldu... İnşaatta çalışmaya başladım biraz sonra idrarımda kanama olunca çalışmadım. Doktor kanser oldun tedavi olman lazım dedi.” (G12)

“Burada gelince hastanede kaldık zaten. Önce Hatay’da bir hastane sonra da akrabalar burada olduğu için İzmir’e geldik... Ben şimdi biraz daha iyiyim. Ama kızım hala hasta Türkiye’de doğdu diğer kızım o da aynı hastalık, karaciğer yetmezliği var. Burada tabi savaş yok, çatışma yok ama işte hastalık çok yoruyor bizi.” (G14)

“...Türkiye’ye geldik o zaman eşimin durumu iyiydi. Çalışıyordu... Hurdacılık yapıyordu... Ama sonra kalp rahatsızlığı çıktı... İşte sonra tansiyon, migren, kalp, böbrek, şeker derken çalışamayacak duruma geldi.” (G11)

“... Türkiye’ye Kilis üzerinden giriş yaptım... İzmir’de kimlik alamadım. Bacağım yaralıydı hastaneye gittim bakmadılar kimlik yok diye...” (G18)

Bazı katılımcılar dil bilmedikleri için zorluk yaşamışlardır.

“İlk geldiğimizde hiçbir şey bilmedik... Zaten Türkçe de bilmiyorduk... Öyle bir yıl kimlik yoktu sonra kimlik verdiler bize... İzmir’e geldik direkt...” (G15)

“Buraya gelince tabi savaş yok ama bir yer falan hiçbir şey bilmiyorduk öyle zor oldu... Sonra burada iş buldum falan öyle işte... Burada savaş yok, hayat zor ama yine de çok şükür yani...” (G13)

Yukarıdaki ifadeler üzerinden göçmen ve sığınmacıların tabloda tasniflenen kategoriler, alt temalar ve ana tema olan “sığınma duygusu ve çaresizlik” konusunu belirten ifadeleri göstermektedir. Şimdi de ikinci bölüm olan mülteci ve sığınmacıların beklentileri ve gelecek planları ile ilgili bulgulara yer verilmiştir.

Katılımcılar beklentilerini ve gelecek planlarını açıklarken genellikle korku, kaygı ve ümitsizlik duyguları içerisinde olduklarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların gelecekle ilgili plan yapamadıkları, üçüncü ülkeye yerleşmeyi ümit ettikleri ve çok az bir kısmının içinde buldukları durumu kabullendikleri anlaşılmıştır. Katılımcıların tüm bu yaşadıkları onların Türkiye’de kendileri ile ilgili olumlu yaşam koşullarına ve düzenli bir gelire sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Kötü yaşam koşulları ve düzensiz gelir kişilerin yaşamdan beklentilerini ve geleceklerini planlamalarını etkilemektedir. Bu sebeple “kötü yaşam koşulları ve düzensiz gelir” katılımcıların beklentileri ve gelecek planlarını tanımlayan ana tema olarak belirlenmiştir. Katılımcıların tamamı tüm ifadelerinde üçüncü ülkeye gitme umutlarından, gelecekle ilgili ümitsiz olduklarından ve gününü geçirmeye çalıştığından söz ettiklerinden; Üçüncü ülkeye gitme umudu, Geleceği hakkında belirsizlik ve kararsızlık yaşama, Plan yapamama ve günü geçirmeye çalışma ile ilgili olarak üç temel alt tema belirlenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Mülteci ve sığınmacıların Beklentileri ve Gelecek Planlarının Temalara Ayrılma Süreci

1.Adım: Kategoriler	2.Adım: Alt Temalar	3.Adım: Ana Tema
Korku	Üçüncü ülkeye gitme umudu	Kötü yaşam koşulları ve düzensiz gelir
Kaygı		
Ümitsizlik		
Arafta olma	Geleceği hakkında belirsizlik ve kararsızlık yaşama	
Güvende hissetmeme	Plan yapamama ve günü geçirmeye çalışma	
Sosyal dışlanma		
Ayrımcılık		
Sosyal uyum konusunda zorluk		

Alt Tema 1: Üçüncü Ülkeye Gitme Umudu

Üçüncü ülkeye yerleşme, mülteci ve sığınmacıların gelecek planları arasında en çok söz edilen konu olmuştur. Görüşmeciler Türkiye’de kendilerinin güvende hissetmediklerini, geçinmekte zorlandıklarını, ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kaldıklarını belirterek üçüncü ülkeye gitme planları ve istekleri olduğu anlaşılmıştır. Mülteci ve sığınmacılar üçüncü bir ülkeye gitme ile ilgili düşünce ve planlarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

“... Almanya’ya gitmek istiyorum. Ailem de keşke gelse... Bunun için UNICEF e gittim görüştüm... Tamam, yardımcı olacağız dediler... Ama daha haber yok...” (G8)

“Hiç bilmiyorum... Göç idaresi üçüncü ülke için beni aradı gel mülakat için dedi, gittim. Şimdi bilmiyorum başka bir ülkeye gider miyim bilmiyorum ama Türkiye’de hayatım çok zor... Başka bir ülkeye gitmek istiyorum.” (G2)

“... Benim istediğim şu an burada tedaviler zor. Oğlum tedavi olsun diye başka bir ülkeye gitmek isteriz... Orda daha iyi tedaviler varmış.” (G3)

“... Kızlarım iyileşsin istiyorum... Onları öyle görmeye dayanamıyorum... İnsansın sonuçta nasıl dayanır ki bir baba, çocuklarını iyi olsa keşke... 3. Ülke için başvuru yapmıştık. İl Göçte 1 yıl önce mülakat olduk ama bir şey çıkmadı... Belki olursa Almanya ya abimin yanına gidiyoruz. Orda daha iyi tedavi imkânı olur belki...” (G14)

Alt Tema 2: Geleceği Hakkında Belirsizlik ve Kararsızlık Yaşama

Katılımcılardan bazıları gelecekleri hakkında belirsizlik ve kararsızlık yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Görüşme esnasında katılımcıların gelecekleri hakkında kaygılı oldukları ve karar vermekte zorlandıkları araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir.

“Geleceğim Türkiye’de ise çok kötü. Bazen çocuklarımı alıp Suriye’ye gideceğim diye düşünüyorum. Ama orada nasıl olacak, orda kızımın eşimin tedavisi yok, bu yüzden gidemiyorum. Orda tedavi olsa çadır kurar yine otururum. Bazen de yurt dışına gitsem mi diye düşünüyorum.” (G1)

“Eşim şuan iş arıyor, iş olursa çalışma izni ile kalabiliriz. Eğer iş bulamayıp çalışma izni almazsa Türkiye’yi terk edeceğiz... Irak’a gidersek ya memur ya da üniversitede normalde akademisyen olmam lazım.... Normalde böyle olması lazım ama... ne olacak bilmiyoruz(G7)

“... Kimliğim çıkarsa ilk başta okula gidebilirim en azından... Şimdi hem kimliğim yok hem de Türkçe bilmiyorum... Nereye gideceğim bilmiyorum... Ablam var... Evli onlar belki Türkiye’ye gelirse onlarla kalabilirim. Ama ne zaman gelir bilmem... Sınırdan geçmek çok zor...” (G10)

Alt Tema 3: Plan Yapamama ve Günü Geçirmeye Çalışma

Mülteci ve sığınmacılar gelecekleri ile ilgili düşünemediklerini, plan yapamadıklarını, günlerini geçirmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Görüşme esnasında katılımcıların ümitsiz bir şekilde kendilerini ifade ettikleri gözlemlenmiştir.

“Aslında benim şu an durumum çok karışık. Düşünemiyoruz kendimizi. Ben ve eşim daha kimlik alamadık. Oğlumuz hasta diye verdiler. Bizi tekrar alıp oraya atarlar mı? Bilmiyorum. Plan yapamıyorum bazen... Günleri geçirmek bizimki... Başka bir şey değil yani.” (G3)

“Günlük yaşıyoruz... Plan yapamıyor insan çünkü bir gün iş var bir gün yok... Babam iyi olsa keşke ama şimdi yatakta hep bir yere gidemez, öyle yatakta...” (G13)

“Gelecek... Nasıl diyeyim. Bir gün bile plan yapamıyoruz. Mesela iş buluyorum ama geçici oluyor, sonra işsizlik nereye kadar olacak. Geleceğimiz nasıl olacak bilmiyorum... Sadece günü kurtarmaya çalışıyoruz.” (G16)

“Hiç planım yok. Zaten Suriye’de savaş olduktan sonra umudum kalmadı. Ölüp kurtulmak için orada altı yıl savaştım ama boş... Orada savaş bitmez. Burada kayıt olursam belki iş bulursam hayatım olur... Şuan ölü gibi yaşıyorum...” (G18)

“Öyle geçiniyoruz işte. Biraz devlet biraz kendim arada tarlada çalışmaya gidiyorum. Öyle günümüzü geçirmeye çalışıyoruz. Biz razıyız devletten inşallah eşim daha iyi olursa her şey iyi olacak. İşe gider iyileşince inşallah.” (G5)

Katılımcılar gelecek planlarını uzun süreli düşünememektedir. Buna eşlik eden ümitsizlik ve hayal kırıklığı bulunmaktadır. G11, eşinin sağlık durumunun iyileşmesi durumunda başka bir şeye ihtiyaçları olmadığını, hayatın yeterince zor olduğunu, yaşamaya çalıştıklarını şu şekilde ifade etmiştir;

“Valla bilmiyoruz... Sadece şimdi engelli raporuyla uğraşıyoruz. Eşim hasta keşke iyileşse... Biz yardım istemiyoruz... O iyi olsun yeter... Küçük oğlum 4 yaşında... Onun şimdi burnundan ameliyat olması lazım, nefes darlığı var dedi doktor... Başka bir şey yok... İşte hayat çok fazla zor zaten... Şimdi yaşamaya çalışıyoruz...” (G11)

“Hiç plan yapamıyoruz... Burada tedavi oluyorum ama düzelecek mi... burada kalacak mıyız bilmiyoruz... Günü, ayı geçiriyoruz işte öyle...” (G12)

Katılımcılar plan kuramama sebeplerine göre değişebilmektedir. G15, annesinin ameliyat olduktan sonra hayatlarında olumsuz anlamda büyük bir değişim olduğunu bu yüzden umutsuz olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Gelecekte ilgili hiç planımız yok... Günü, ayı geçirmeye çalışıyoruz... Bir gün iyi bir gün kötü... Olsun yine de... Aslında annemin bu hastalığı bizi çok etkiledi. Bizi baya umutsuz yaptı... İyileşirse daha iyi olacağız...” (G15)

TARTIŞMA

Bu çalışmada mülteci ve sığınmacıların göç sürecinde yaşadıkları zorluklar, beklentileri ve gelecek planları ayrıntılı ve sistematik bir şekilde incelenmiştir. Çalışmamızda göç öncesi, sırası ve sonrasında karşılaşılan sorunlar sığınma duygusu ve çaresizlik ana teması şeklinde tespit edilmiştir. Birman ve Tran (2008) da göç öncesinde var olan zihinsel ve ruhsal hastalıklar ve göç sırasında yaşanan travmatik deneyimler, sığınılan ülkede sosyal uyum ve üçüncü bir ülkeye yerleşim süreci ruhsal iyilik açısından önemli bir yer tuttuğunu tespit etmiştir. Gencer ise savaşın, çocukları, fiziksel, sosyal ve ruhsal yönlerden yoksullaştırdığını (Gencer, 2019) belirtirken, Tatlıcıoğlu da zorunlu göç sürecinin beraberinde getirdiği olağan dışı şartların, göçe maruz kalan çocukların ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olan kişi ve sistemleri olumsuz yönde etkileyebildiğinden söz etmektedir (Tatlıcıoğlu, 2019). Lübnan’da 452 Suriyeli kadın ile yapılan bir çalışmada, kadınların yüzde 30,8’inin bir türde, yüzde 27,7’sinin ise birden çok türde şiddet içeren bir çatışmaya maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Kadınların yüzde 95,7’si şiddet failinin silahlı bir kişi olduğunu belirtmiş ve yüzde 3,1’i silahlı bir kişi tarafından cinsel şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir (Usta & Masterson, 2015).

Çalışmadan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; mülteci ve sığınmacıların göç deneyimlerinin anlatımında çaresizlik yaşadıkları ve sığınma duygusu ile hareket ettikleri belirlenmiştir. Mülteci ve sığınmacıların göç deneyimlerinin anlatımında çaresizlik yaşadıklarını ve sığınma duygusu ile hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Katılımcılar kendi göç deneyimlerini açıklarken genellikle göç öncesinde, göç sırasında ve Türkiye’ye varıştan sonra karşılaştıkları zorlukları ifade etmişlerdir. Mülteci ve sığınmacılar göç süreçlerinde çok fazla travmatik olaylara maruz kalmakta ve çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır (Örgen, 2017). Katılımcılar göç öncesi yaşadıkları zorlukları ve onları göç etmeye zorlayan sebepleri; savaş, güvenli bir alanın olmaması, zorla yerinden edilme, sağlık hizmetlerine ulaşamama, işkence ve kötü muamelelerin varlığı, çatışma ve yaralanma, mezhepsel ayrımcılığın varlığı, IŞİD faktörü, aile bireylerini kaybetme ve Esad’ın baskısı olduğunu ifade etmişlerdir. Aslan ve Güngör’ün (2019) yaptıkları araştırma sonucunda da Mülteci ve sığınmacılar ile yapılan bir çalışmada göç öncesi yaşanan zorluklar ve onları göç etmeye zorlayan nedenler savaş, kayıp yaşamak, hastalık, zorla yerinden edilme, güvenlik sorunları, Rejim ve IŞİD olarak ortaya konmuştur. (Aslan & Güngör, 2019). Mülteci ve sığınmacıların göç öncesi karşılaştıkları zorlukları ele alan başka bir çalışmada mültecilerin ülkelerinden ayrılmalarını etkileyen en önemli nedenin savaş, dinsel, politik/ideolojik/etnik ve kişisel durumların varlığıdır (Nasirova, 2014). Buz’un yaptığı çalışmada sığınmacıların göç öncesi karşılaşılan zorlukların başında siyasal nedenler ile dinsel, ekonomik ve savaş kaynaklı nedenlerdir (Buz, 2002). Yapılan

araştırmalar göç öncesi yaşanan travmatik geçmişin, mültecilerin psikolojik uyumunu zorlaştırdığını göstermektedir.

Katılımcılar göç sırasında karşılaştıkları zorlukları ölüm tehlikesi, bedeninin yara alması, kötü muamele, izdiham ve yasal olmayan yollardan gelme şeklinde ifade etmişlerdir. Aslan (2008) 'ın yaptığı çalışmada sığınmacılar göç sırasında kaçak yollardan gelmek, hayati tehlikeler ve zorluklar ile karşılaştıkları belirlenmiştir. Yapılan bu çalışmada alan yazından farklı olarak mülteci ve sığınmacıların sınırda izdiham ile karşılaşması ve travma yaşamasıdır. Katılımcılardan özellikle Suriye'den göç edenler göç sırasında izdiham yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu durum kitlesel olarak sığınmak için sınıra akın edilmesi ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

Mülteci ve sığınmacılar göç sonrasında; varılan ülkedeki hukuki statünün belirsizliği, işsizlik veya yetersiz istihdam, sosyal statü kaybı, aile ve toplumdaki gelen sosyal desteğin kaybı, geride kalan aile üyeleri ve onlarla yeniden birleşme hakkında duyulan endişe, dil öğrenme ve adaptasyon zorlukları vb. durumlardan dolayı ruhsal sorunlar yaşayabilmektedir. Benzer şekilde çocuklarda uyum ile ilgili stres yaşama, yeni bir dil öğrenme zorlukları, aile içindeki kuşak çatışmaları, okul ve akran grubu içinde ayrımcılık ve sosyal dışlanma neticesinde güçlükler yaşamaktadır (Kirmayer, ve diğerleri, 2011). Bu çalışmada katılımcılar Türkiye'ye varıştan sonra karşılaştıkları zorlukları; barınma, güvenlik, cinsel şiddete maruz kalma, dil sorunu, kaydolamama, yeni yaşama uyum sorunu, sağlık sorunları, sağlık hizmetlerine ulaşamama, daha iyi koşullar için yasal olmayan yoldan Yunanistan'a geçmeye çalışma ve refakatsiz çocuk olma alanlarından oluşmaktadır. Aslan (2018)' in yaptığı nitel çalışmada sığınmacıların Türkiye'de karşılaştıkları sorun alanları ile benzerlik göstermektedir. UN Women ve SGDD'nin birlikte yapmış olduğu "Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocuklarının İhtiyaç Analizi" araştırmasında ise (2018) Suriyeli kadınların karşılaştıkları en önemli sorunların barınma olanaklarına erişim, dil engeli ve istihdam süreçlerine katılımları olduğu ortaya çıkmıştır. Suriyeli kadın ve kız çocuklarının psiko-sosyal destek hizmetlerinden yararlanma durumlarına bakıldığında ise yaklaşık yüzde 19'unun hizmetlere erişebildiği, yüzde 59'unun bu tür hizmetlerin varlığından haberdar olmadığı ve yüzde 22'sinin bu hizmetlerden haberdar olmalarına rağmen faydalanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. (UN WOMEN ve SGDD, 2018). Bu bağlamda alan yazında yer alan çeşitli araştırmaların sonuçları ile bu çalışmanın sonuçları benzer özellikler göstermektedir. Buz (2002)' un yaptığı çalışmada da sağlık, eğitim, ekonomik, çalışma yaşamıyla ilgili uyum ve sosyal ilişki kurmaya yönelik sorun alanları oluşturmaktadır.

Katılımcılar beklentilerini ve gelecek planlarını açıklarken genellikle korku, kaygı ve ümitsizlik duyguları içerisinde olduklarını dile getirmişlerdir. Katılımcıların gelecekleri ile ilgili plan yapamadıkları, üçüncü ülkeye yerleşmeyi ümit ettikleri ve çok az bir kısmının içinde buldukları durumu kabullendikleri

anlaşmıştır. Katılımcıların tüm bu yaşadıkları onların Türkiye’de kendileri ile ilgi olumlu yaşam koşullarına ve düzenli bir gelire sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Katılımcılardan 8 kişi gelecekte üçüncü bir ülkeye gitmeyi beklediğini ve planladığını ifade etmiştir. Genellikle düzensiz gelir, güvensizlik hissetme, ayrımcılığa maruz kalma ve sosyal uyum zorluğu üçüncü ülkeye gitme nedenleridir. Katılımcılardan 5 kişinin ifadelerinden gelecek planları ile ilgili kararsız ve kaygılı oldukları gözlemlenmiştir. Katılımcılardan 5 kişi ise gelecekleri hakkında hiç plan yapamadıklarını ve günü geçirmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Buz (2002)’ un yaptığı çalışmada sığınmacıların beklentilerine ilişkin bulgular, temelde; gelirin olmayışı ve uyum sağlama konusundaki sorunlarla ilişkilidir. Bu çalışmada mülteci ve sığınmacıların beklentileri ve gelecek planları Buz’un yaptığı çalışma sonuçlarıyla kısmen benzerlik gösterdiği düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak mülteci ve sığınmacıların göç deneyimleri, beklentileri ve gelecek planları onların göç sürecinde ve sonrasında sığındıkları ülkede karşılaştıkları zorluklarla ilişkili olduğu görülmektedir. Katılımcıların göç deneyimlerini; göç öncesi, göç sırası ve göç sonrası olarak zamansal kesitlere ayırıp anlamaya çalıştığımız bu çalışmada mülteci ve sığınmacıların çaresizlik ve sığınma duygusu yaşadığı anlaşmış ve ana tema olarak belirlenmiştir. Mülteci ve sığınmacılar; savaş, işkence, zulüm, kötü muamele gibi sebeplerden dolayı başka bir ülkeye sığınma nedeniyle göç etmek zorunda kalmaktadır. Göç süreçlerinde şiddet, işkence, yaralanma, tehdit, tecavüz, insan ticareti gibi riskli durumlarla karşılaşabilmekte ve maruz kalabilmektedirler.

Mülteci ve sığınmacılar sığındıkları ülkede hak ve hizmetlerden yararlanmak için kaydolamamaları ve yetkili kurumlarca korunmamaları durumlarında daha fazla zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Yapılan bu çalışmada mülteci ve sığınmacıların Türkiye’de karşılaştıkları zorluklar; barınma, güvenlik, cinsel şiddet, yabancılaşma ve uyumsuzluk, dil, kaydolma ve kimlik edinme, ülkelerine geri gönderilme korkusu, sağlık sorunları, sağlık hizmetlerine ulaşamama, daha iyi koşullar için yasal olmayan yoldan Yunanistan’a geçmeye çalışma ve refakatsiz çocuk olma alanlarından oluşmaktadır.

Genellikle mülteci ve sığınmacılar için üç farklı kalıcı çözüm önerilir. Bunlardan ilki; eğer güvenli ise menşe ülkeye geri dönüş, ikincisi yerel entegrasyon ve üçüncüsü üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirmedir (Uluslararası Af Örgütü, 2016). Mülteci ve sığınmacıların göç deneyimleri, sığınılan ülkede karşılaştıkları zorluklar, hak ve hizmetlere erişim durumları onlara yönelik kalıcı çözüm yöntemlerini de belirlemektedir. Sığınılan ülkede hak ve hizmetlere erişimde ve toplumla bütünleşme sürecinde yaşanan zorluklar mülteci ve sığınmacıların yerel entegrasyon süreçlerini olumsuz etkilemektedir. Bu durumda mülteci ve sığınmacılar geri dönüş güvenli ise menşei ülkelerine gönüllü geri dönüş değilse üçüncü bir ülkeye yeniden yerleşme yöntemleri ele alınmalıdır. Bu çalışmanın

katılımcıları beklentileri ve gelecek ile ilgili planlarında üçüncü bir ülkeye yerleşme en çok ifade edilen konu olmuştur. Belirsizlik ve kararsızlık yaşayanlar ile plan kuramadığını, gününü geçirmeye çalıştığını ifade edenlerin sayısı eşittir. Kalıcı çözüm önerilerinde güvenli ise menşei ülkeye geri dönüş katılımcıların düşündükleri bir gelecek planı olmadığı görülmüştür. Katılımcılar genellikle üçüncü bir ülkeye yeniden yerleşme veya yerel entegrasyon kalıcı çözümlerine daha yakın gözlemlenmiştir.

Makro düzeyde Türkiye'deki sosyal hizmet örgütlenmesi, mültecilere yönelik nefret söylemlerinin azaltılmasına yönelik kamu spotları gibi uygulamalar yapılmalıdır. Göçmen ve sığınmacıların sosyal hizmetlere erişimi ve ülke koşullarına entegrasyonu için güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede örneğin sosyal hizmet merkezleri içerisinde göçmen ve sığınmacılara yönelik ayrı bir masa oluşturularak burada bu alanda uzmanlaşmış ve tercihen müracaatçıların ana dilinde konuşabilen sosyal hizmet uzmanları görevlendirilebilir. Bu birimlerde göçmen ve sığınmacıların travmaları, yasal, ekonomik ve uyum süreçlerine ilişkin ihtiyaçlarına yönelik sosyal hizmet müdahaleleri yapılmalıdır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmada, araştırmanın gerçekleştirilmesi konusunda gerekli etik ilkelere uyulmuş ve çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurul Başkanlığı'ndan (24.10.2019 tarihli 61351342-/2019-450 sayılı kararı) ve İzmir Göç İdaresi Müdürlüğü'nden (15.01.2020 tarihli 86830649-000E.2570 sayılı kararı) yazılı izinler alınmıştır. Görüşme için hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze derinlemesine görüşme yapılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan "Gönüllü katılım formu" katılımcılar tarafından sözlü olarak kabul edilmiş, kendilerine sağlanan yardımların kesilme korkusuyla katılımcılar tarafından imzalanmamıştır. Görüşmeler araştırmacı tarafından not alınarak kayıt altına alınmış ve görüşmenin hemen ardından bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Toplanan veriler, gizlilik ve mahremiyet ilkeleri doğrultusunda analiz edilerek önlem alınmıştır.

ARAŞTIRMACININ KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aslan, G., & Güngör, F. (2019, Mayıs). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Göç Sonrası Yaşadığı Sorunlar: İstanbul Örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1607-1615.
- Baş, T., & Akturan, U. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Beter, Ö. (2006). *Sınırlar Ötesi Umutlar: Mülteci Çocuklar*. Ankara: SABEV yayınları.
- Birman, D., & Tran, N. (2008). Psychological distress and adjustment of Vietnamese refugees in United State: association with pre- and postmigration factors. *American Journal of Orthopsychiatry*, 78(1). doi:10.1037/0002-9432.78.1.109
- BMMYK. (2021, Haziran 18). *UNHCR 2020 Küresel Eğilimler Raporu*. Mayıs 16, 2022 tarihinde UNHCR BM Mülteci Örgütü: <https://www.unhcr.org/tr/29009-unhcr-world-leaders-must-act-to-reverse-the-trend-of-soaring-displacement.html#> adresinden alındı
- Buz, S. (2002, Haziran). Türkiye'deki Sığınmacıların Üçüncü bir Ülkeye Gidiş İçin Bekleme Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara, Türkiye: Yök Tez Merkezi.
- Buz, S., & Korç, S. (2021, Mart). Mültecilere Yönelik Kalıcı Çözümlerden Biri Gönüllü Geri Dönüş. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*(50), 199-204.
- Gencer, T. (2019). Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatay'da yaşayan Suriyeli çocuklar örneği. *Hacettepe Üniversitesi SBE Sosyal Hizmet ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ulusal Tez Merkezi.
- Jung, M. (2002, Nisan). Review of Social Work Practice with Immigrants and Refugees. (P.-s. Balgopal, Dü.) *Journal of American Ethnic History*, 21(3), s. 102-103.
- Kirmayer, L., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., Ryder, M., Guzder, J., & Pottie, K. (2011). Common mental health problems in immigrants and refugees: general approach in primary care. *Canadian Medical Association Journal*, 183(12), 959-961. doi:10.1503/cmaj.090292
- Nasirova, A. (2014, Ekim). Şartlı Mültecilerin Yerel Halka Yönelik Görüşleri: Afyonkarahisar Örneği Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Önal, A., & Keklik, B. (2016). Mülteci ve Sığınmacıların Sağlık Hizmetlerine Erişimde Yaşadığı Sorunlar: Isparta İlinde Bir Uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(15), 1618-1620. Mayıs 16, 2022 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/218480> adresinden alındı
- Örgen, A. (2017, Aralık). İnsan Hakları, Sosyal Hizmet ve Mültecilik Üzerine Bir Derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 17(1), 53.
- Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Tatlıcıoğlu, O. (2019). Suriyeli çocukların iyi olma hallerinin incelenmesi: Altındağ örneği. *Hacettepe Üniversitesi SBE Sosyal Hizmet ABD Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Uluslararası Af Örgütü. (2016). *Güvenli Olmayan Sığınak: Türkiyede Mülteci ve sığınmacılar Etkili Korumaya Erişemiyor*. İstanbul: Amnesty International Ltd.
- UN WOMEN ve SGDD. (2018). *Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Kız Çocukların*. Ankara: UN Women Türkiye.
- UNHCR. (2021). *Türkiye’deki Mülteciler ve Sığınmacılar*. Şubat 07, 2022 tarihinde UNHCR BM Mülteci Örgütü: <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar> adresinden alındı
- UNHCR. (2021, Haziran 18). *Zorla Yerinden Edilmiş İnsanlar*. Şubat 07, 2022 tarihinde UNHCR BM Mülteci Örgütü: <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar> adresinden alındı
- Usta , J., & Masterson, A. (2015). Women and health in refugee settings: the case of displaced Syrian women in Lebanon. *Gender-Based Violence*, 119-140. doi:10.1007/978-3-319-16670-4_6

Kan, İ. ve Köroğlu, C.Z. (2022). Sosyal çokkültürcü sosyal hizmet perspektifinden Afgan gençlerin kültürel sorunları: Uşak ili örneği. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 40-65.

ARAŞTIRMA | RESEARCH

Başvuru Tarihi: 29/05/2022
Kabul Tarihi: 22/06/2022

ÇOKKÜLTÜRCÜ SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN AFGAN GENÇLERİN KÜLTÜREL SORUNLARI: UŞAK İLİ ÖRNEĞİ¹

Cultural Problems of Afghan Youth from Multicultural Social Work Perspective: The Case of Uşak Province

İbrahim KAN*

Cemile Zehra KÖROĞLU**

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Yönetimi A.B.D., ibrahimkan708@gmail.com, 0000-0002-6913-6331.

**Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, cemile.koroglu@usak.edu.tr, 0000-0002-9043-1773.

ÖZ

Bu çalışma, çokkültürcü sosyal hizmet perspektifinden Afgan uyruklu gençlerin kültürel karşılaşma noktasında yaşadıkları sorunların belirlenmesini ve ulaşılan bulguların derinlemesine incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışma, kültürel karşılaşma süreçlerini çokkültürcü sosyal hizmet perspektifinden değerlendirmesi açısından önem arz eder niteliktedir. Çalışma, nitel araştırma metodolojisi çerçevesinde Nisan 2022 tarihinde Uşak ilinde ikamet etmekte olan 25 Afgan uyruklu gence yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Bu gençlerle derinlemesine bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ulaşılan bulgular, içerik analiziyle incelenerek betimsel olarak çözümlenmiş ve araştırmacılar tarafından yorumlanmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçların, genç Afganlar özelinde olmak üzere, göçmenlerin kültürel karşılaşma noktasındaki sorunlarını göz önüne sereceği ve bu sorunların çözümü hususunda hem alan uzmanlarına hem de literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Elde edilen bulgular neticesinde; Afgan gençlerin göç sonrası dönemde aile yapılarının büyük bir değişime uğradığı, menşe ülkede sahip oldukları geniş aile yapısının, göçten sonra çekirdek aile yapısına dönüştüğü ve aile hayatında kadının statüsünün arttığı tespit edilmiştir. Çalışma hayatı açısından, çalışma saati olarak zorlanıldığı ancak alınan ücretlerin tatmin edici bulunduğu görülmüştür. Dini hayat açısından Türkiye'nin Afganistan'a göre daha rahat ve özgür olarak nitelendirildiği, sosyal ve kültürel hayat açısından ise Afganistanlı gençlerin arkadaş-akraba-komşu desteğinin olmaması, dil, yer-yön bilmemeden kaynaklanan sıkıntılar nedeniyle mevcut topluma entegrasyonlarında önemli zorluklar yaşadıkları tespit edilmiştir.

¹ Bu makale çalışması; İbrahim Kan'ın Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyal Hizmet Yönetimi Anabilim Dalına sunulan "Çokkültürcü Sosyal Hizmet Perspektifinden Göç ve Kültürel Karşılaşma: Uşak'ta Yaşayan Afganistan Uyruklu Gençler;" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, kültür, Afgan, çokkültürcülük, sosyal hizmet

ABSTRACT

This study aims to determine the problems faced by Afghan youth at the point of cultural encounter and to examine the findings in depth from the perspective of multicultural social work. The study is significant in terms of evaluating the cultural encounter processes from the perspective of multicultural social work. In the study, a semi-structured interview form was applied to 25 Afghan youth residing in Uşak in April 2022, within the framework of qualitative research methodology. In-depth individual interviews were conducted with these young people. The findings obtained in the study were analyzed by content analysis, analyzed descriptively, and interpreted by the researchers. It is thought that the results obtained from the study will reveal the problems of immigrants at the point of cultural encounter, especially young Afghans, and will contribute to both the field experts and the literature in the solution of these problems. As a result of the findings obtained; It has been determined that the family structure of Afghan youth has undergone a great change in the post-migration period, the extended family structure they have in their country of origin has turned into a nuclear family after migration, and the status of women in family life has increased. In the sense of working life, it has been observed that working hours are difficult, but the wages received are satisfactory. From the point of religious life, it has been determined that Turkey is characterized as more comfortable and freer compared to Afghanistan, and from the point of social and cultural life, Afghan youth have significant difficulties in their integration into the existing society due to the lack of support from friends, relatives, neighbors, language, location, and direction.

Keywords: Migration, culture, Afghan, multiculturalism, social work

GİRİŞ

Göç, içerisinde birçok aktörü barındıran, çok boyutlu, insanlık ile eş tarihi geçmişe sahip bir olgudur (Şemşit, 2018). Göç, insanlık tarihiyle eş geçmişe sahip olmasına rağmen son yıllarda gündemdeki yerini oldukça arttırmıştır. Kapitalizmin hız kazanması, ulaşım ve iletişim ağlarının gelişmesi ve ülkelerin ekonomik refah düzeylerinin farklılık arz etmesi, bu durumun en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Yaşanan yüzyılda da bu ve benzeri nedenlerden dolayı insanlar, göç hareketi ile yer değişikliğine yönelmektedir.

Göç, her ne kadar temel bağlamda yer değiştirmeyi içeriyor olsa da aslında daha derin ve kapsamlı bir anlama sahiptir. Nitekim göç eden her insan, sadece mekânını değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda sosyo-kültürel açıdan da birçok değişime maruz kalır. Göç ile gelen yer değiştirmenin bir sonucu olarak geride bırakılan anılar, çevre, toplumsal yapı, bu değişimin nedenleri arasında yer almaktadır. Çünkü her insan, dünyaya geldiğinde bulunulan toplum ve mekân ile bir bağ kurar. Kurulmuş olan bu bağda göç ile beraber bir şekilde zarar görür veya kopar. (Ekici ve Tuncel, 2015). Bu bağlamda göç ile meydana gelen bu değişiklikler, sadece göç eden bireyleri değil, göç edilen toplumu da pek çok açıdan etkilemektedir.

Göç, bugün dünyada önemli bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Sayısal olarak birçok göçmeni, sığınmacıyı, mülteciyi barındıran Türkiye de bu durumdan etkilenen ülkelerin başında gelmektedir. Nitekim, Birleşmiş Milletlere (BM) göre 2021 yılı itibarıyla Türkiye, 3,7 milyon kişi ile dünyada en çok göçmen barındıran ülkedir (UNHCR, 2021). Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle Ortadoğu'dan Avrupa'ya gerçekleşen birçok göçe ya ev sahipliği yapmış ya da geçiş güzergâhı haline gelmiştir. Ancak son yıllara bakıldığında, Türkiye'nin pek çok göçmene, daha çok ev sahipliği yapar hale geldiği görülmektedir. Bu açıdan Türkiye, bir geçiş ülkesi olma konumundan hedef ülke olma konumuna gelmiştir (Karataş ve Ayyıldız, 2021). Bu durumun en önemli göstergesi, 2011 yılından bu yana devam eden Suriyelilerin göçü ve buna ek olarak özellikle son on yıldır artarak gerçekleşen Afganların göçüdür. Örneğin 2014 yılında düzensiz olarak Türkiye'ye giriş yapan Afgan sayısı 12.248 iken bu sayı 2019 yılında 165.534 olmuştur. Bu sayı ile Afganlar ülkede düzensiz göç alanında ikinci sırada yer alan Suriye'nin yaklaşık 3 katı ile birinci sırada yer almaktadır (GİGM, 2020). Nitekim Afganistan için göç, tarihinin her anında var olan bir olgu olup; ülke, dünyaya istikrarlı bir biçimde mülteci üreten sayılı ülkelerin başında yer almaktadır (Yıldırım, 2018).

Yerlerinden edilen Afganların temel gereksinimleri ile ilgili sorunları olmakla birlikte, bilmedikleri bir toplum ve o toplumun kültürü ile karşı karşıya kalmakla ilgili yaşamsal sorunları da vardır. İnsanlar, göç sürecinde yanlarında fazla somut bir şey götüremezlerken; dil, din, gelenek ve kültür gibi kendilerine ait soyut birçok şeyi beraberinde götürürler. Ancak bunları, gittikleri yerde uygulama ve yaşatma

noktasında zorluklar yaşayabilmektedirler. Göç gibi içerisinde pek çok sorunu barındıran bir olaydan sonra, bir de insanların göç ettikleri yerde kültürel karşılaşma noktasında yaşamış olduğu sorunlar, süreci daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu karmaşık süreci, kaotik ortamı ve kültürel karşılaşma sorununu anlama, anlamlandırma ve yaşanan sorunların çözümü için, göç edilen toplumların, farklı kültürleri saygıyla karşılayan çokkültürcü yapılara ve bu alanlarda bilgi üreten akademik çalışmalara ihtiyacı vardır. Bu anlamda, özel gereksinimli bir grup olarak göçmenlerle ilgili sosyal politika ve sosyal hizmet üretmenin yanı sıra, toplumsal ve kültürel uyum programları için meslekî ve entelektüel birikim sağlayan disiplinlerden biri de “Sosyal Hizmet”tir.

Nitekim gerçekleşen göçlerle, bugün pek çok farklı kültür karşı karşıya gelmekte, ortaya çokkültürlü toplumsal yapılar çıkmaktadır. Ancak ne yazık ki günümüzde göç ile gelen kültürel farklılıklar ve çeşitlilikler, pek çok toplumun büyük bir kesimi tarafından bir zenginlik olarak görülmemektedir (Ateş ve Yavuz, 2017). Genellikle başat olan toplum, göçmenlere karşı ayrımcılık uygulamakta ve asimile etmeye çalışmaktadır. Buna bağlı olarak göç edenler, göç edilen yerdekilere karşı kötü duygular besleyebilmekte ve göç edilen yere uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Bu tür sorunların çözüme kavuşturulabilmesi için sosyal hizmet gibi alana hâkim bir mesleğe ve bu mesleğin etkin olarak kullanabildiği çokkültürcü bir perspektife ihtiyaç vardır. Ayrımcılık karşıtı bir uygulama olan bu çokkültürcü anlayış, göç sahnesinde karşılaşılan farklı etnik, kültürel yapıları bir arada yaşatmaya çalışmaktadır (Çiftçi, 2019). Bu da meydana gelen ya da gelme ihtimali yüksek olan kültürel karşılaşma sorununun çözümünde önemli bir yere sahiptir.

Bu bağlamda, bu çalışmada Uşak ilinde ikamet eden 15-25 yaş kategorisinde yer alan Afganistan uyruklu gençlerin, göç sonrasında, kültürel karşılaşma bağlamında yaşadıkları sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

GÖÇ, KÜLTÜR VE ÇOKKÜLTÜRCÜ SOSYAL HİZMET

Günümüzde gerçekleşen göçler, farklı insanları karşı karşıya getirmekte ve hem göç eden toplumlar hem de göç edilen yerdeki yerel halk için dini, kültürel, etnik, sosyal birçok açıdan bir etkileşimi içermektedir. Göç ile gelen bu karşılaşmayla oluşan etkileşim, olumlu veya olumsuz olabilmektedir. Özellikle göç eden kişiler, barınma ve beslenme gibi temel gereksinimleri karşılama çabalarının yanı sıra, bir de dil, din, örf-adet gibi maddi-manevi değerlerini, normlarını koruma ve sahip çıkma çabası içerisine girebilmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015). Buna ek olarak yaşanan yüzyılda gerçekleşen göçlerin çoğunluğuna bakıldığında, Suriye ve Afganistan örneklerinde olduğu gibi uluslararası zorunlu ve kitlesel göçler oldukları görülmektedir. Bugün birbirine komşu iki yerleşim yerinin bile kültürleri farklılık gösterebilirken, kilometrelerce öteden gerçekleşen göçlerle gelen insanların kültürleri de elbette oldukça farklılıklar içermektedir. Dolayısıyla da göçmenler, kültürel karşılaşma noktasında kültür şoku,

kültürel etnosentrizm, kültürleşme gibi çeşitli kültürel süreçleri daha derinden yaşamak durumunda kalmaktadırlar.

Nitekim göçle gelen kitlenin, ev sahibi toplumla karşılaşmasıyla birlikte oluşan çokkültürlü yaşam dünyaları, çoğunlukla bir zorunluluğun eseridir. Burada önemli olan nokta, ortaya çıkan bu çokkültürlü ortamlarda ne yapılacağıdır. Bu anlamda, farklı siyasal, ideolojik, mesleki yaklaşımların farklı cevapları olabilir. Ancak sosyal hizmet perspektifinden değerlendirildiğinde, ayrıştırıcı ve dışlayıcı tavırların durdurulması ve küreselleşen dünyada kültürel çeşitliliğin bir zenginlik olduğu görüşünün yerleştirilmesi gerekmektedir. Bu da sosyal politikalar ve çeşitli mesleki ve bilimsel alanlarda yapılacak ortak çalışmalarla mümkündür (Cox ve Geisen, 2014). Bu bağlamda sosyal hizmet, bir disiplin ve meslek olarak, göç sürecinde meydana gelen çokkültürlü ortamlarda çözüm odaklı çalışmaya, kültürel yetkinliğe, kültürel duyarlılığa sahiptir. Kalkınma ve hizmet odaklı bir planlama ile çokkültürcü sosyal hizmet perspektifinden süreci planlayarak, bütüncül bir uygulama ve müdahale ile sonuca ulaşılması, çokkültürlü ortamların zenginlik olarak düzenlenmesi mümkün hale gelecektir (Özmete ve Arslan, 2018). Bu açıdan göç gibi içerisinde pek çok sorunu barındıran bir olgunun ele alınmasında multidisipliner bir perspektif ile hareket eden sosyal hizmet gerek sahada gerekse akademik çalışmalar boyutunda oldukça önemli bir yere sahiptir.

Sosyal hizmet, karşılaşılan zorluklar ve sıkıntılar karşısında var olan probleme göre kendine has kuram, yöntem ve perspektifler ile çözüme gitmeye çalışmaktadır. Göç gibi kültürel çeşitliliğin fazla olduğu ve bundan kaynaklı pek çok sorunun meydana geldiği ortamlarda etkili olabilecek perspektif, çokkültürcü sosyal hizmet perspektifidir. Çokkültürcülük kavramını anlamak için öncelikle 'çokkültürlülük' kavramını anlamak ve aradaki farkları ortaya koymak gerekir. Çokkültürlülük, birden fazla kültürün aynı ortamda bulunmasını içeren bir kavramdır. Örneğin, Afganistan kültürü ile Türk kültürünün göç ile bir araya gelmesiyle çokkültürlü bir ortam oluşur. Ancak 'çokkültürcülük' kavramına gelindiğinde ise bu kavram, öncelikle ilgili disiplinlerin kullandığı bir yaklaşımdır. Çokkültürcülük, iki veya daha fazla kültürün karşı karşıya geldiği çokkültürlü ortamların birlikte uyum içerisinde yaşamasını, herhangi bir baskı ve ayrımcılığın söz konusu olmadığı ideal bir durumu içermektedir. Çokkültürcü toplum ise farklı dil, din, ırk, etnik yapı vb. gibi çeşitlilikleri içerisinde barındıran, birden fazla kültürün karşılaşması yanı sıra karşılıklı hoşgörü içerisinde yaşaması gerektiğini savunan bir toplumdur (Özgür, 2014). Dolayısıyla çokkültürcülük, toplum içerisindeki çeşitliliklere karşı olumlu bir yaklaşımı ifade etmektedir.

Bu açıdan günümüzde neredeyse her toplum, mutlaka birden fazla kültürü içerisinde barındırmakta ve çokkültürlü yapılardan meydana gelmektedir. Genellikle bu yapılar, tarih boyunca iç veya dış göçlerle oluşmuştur. Ancak bu çokkültürlü ortamların tamamının çokkültürcülük anlayışına sahip olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Çokkültürcü anlayışa sahip toplumlar, içerisinde bulunan her

insana eşitlikçi, demokratik, adaletli ve hoş görülü bir şekilde yaklaşmaktadır. Sosyal ve kültürel boyutlarıyla pek çok sorunsala sebebiyet veren göç olgusunun değerlendirilmesi ve karşılaşılan adaptasyon süreçlerinin doğru olarak yönetilmesinde çokkültürcü sosyal hizmet perspektifinin önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

AFGAN GÖÇÜ

Afganistan kurulduğu günden bugüne her alanda istikrarsızlığın hüküm sürdüğü ve içerisinde kargaşa ve kaosu barındıran ülkelerin başında gelmektedir. Bu nedenle, Afgan halkı, yıllar boyunca ya iç ya da dış göçler ile yer değiştirmek zorunda kalmıştır. Afganistan'ın göç tarihine kısaca bakılırsa, ülkenin göç ile her dönem iç içe olduğu görülmektedir. 1979 öncesinde Afgan halkı, temelde ekonomik nedenlere bağlı olarak, var olan etnik akrabalık ilişkilerine de dayanarak genellikle Pakistan'a ve 1973 yılında gerçekleşen petrol krizinden doğan iş ihtiyacı nedeni ile de İran'a göç etmiştir (Kuschminder ve Dora, 2009). 1979-2001 yılları arasındaki göçler, genelde savaşlar, iç ve dış çatışmalardan dolayı gerçekleşmiştir. Bu dönemde göçlerin büyük çoğunluğu yine Pakistan ve İran'a doğru olmuştur. Ancak bu göçler ile gelenler, 1979 ve öncesinde gelenlere göre farklı adlandırılmıştır. İki ülke de bu yıllar arasında gelenleri, sığınmacı ve mülteci olarak nitelendirmiştir (Eryurt ve Koç, 2017). Yani İran ve Pakistan, bu dönemlerde gerçekleşen göçlere pek sıcak bakmamıştır. 2001 yılı sonrasına gelindiğinde ise Afganistan, büyük bir çatışmanın ortasında kalmış, Amerika Birleşik Devletleri, birlikte olduğu birkaç devlet ile Afganistan'da hüküm süren Taliban hükümetine son vermiştir. Çatışmaların sıcak olduğu yıllarda Afganistan, göç vermeye devam etse de 2010'lu yıllara gelindiğinde, çeşitli teşvikler ve zorlamalar dahilinde Afganistan'a dönüşler başlamıştır (Geyik Yıldırım, 2018; The UN Refugee Agency, 2014). Ancak bu durum, yine de çok uzun sürmemiştir.

2021 yılına kadar Afganistan, ABD ve NATO himayesinde desteklenen merkezi hükümet yönetiminde kalmıştır. Ancak bu destekleme de kronikleşen Afgan hükümetleri istikrarsızlığının ve Afgan göçünün önüne geçememiştir. Yaklaşık 20 yıllık sürenin sonunda da ABD ve NATO ülkeden çekilme kararı almıştır. Bunun sonucu olarak, ülkenin zaten belli bir kısmını ele geçiren Taliban, bu çekilme ile birlikte ülkeyi tamamen hakimiyeti altına almıştır (Köroğlu, 2021). Taliban rejimini daha önceden de deneyimleyen ve yeniden bu işgale şahit olan Afganistan halkı, yine kitleler halinde ülkeyi terk etmeye başlamıştır. Ancak önceki yıllarda olduğunun aksine bu sefer, Pakistan ve İran, kapılarını Afgan halkına tamamen kapatma çabasına girmiştir, elinden geldiğince bu iki ülke, Afgan halkını ülkelerine kabul etmemiştir. Bundan dolayı Afgan halkı, göçün yönünü batıya doğru çevirmiştir (Arınç, 2018). Bu durum neticesinde, 20. yüzyılın sonlarına kadar yakın komşulara doğru gerçekleşen Afgan göçleri, 21. yüzyılın başlarından itibaren Türkiye ve AB'ye doğru yönelmiştir (Obayd, 2020).

Bu bağlamda Afgan halkının Türkiye'ye göçü yeni olmasa da Afgan göçmenler, sayısal olarak ülkede önemli bir boyuta ulaşmıştır. Nitekim Afgan göçmenler, 2018 yılından bugüne Türkiye'ye göç hareketliliğinde birinci sırada yer almaktadır. 2020 yılı sonu itibariyle Türkiye'ye uluslararası koruma başvurusu yapan toplam 31 bin 334 kişinin 22 bin 606'sı Afgan uyruklu göçmenlerdir. Yine 2021 yılında Türkiye'de yakalanan 119 bin 868 düzensiz göçmenin 49 bin 952'si Afgan uyruklu'dur. Afgan göçmenler, bu sayı ile yine düzensiz göç alanında birinci sırada bulunmaktadır (GİGM, 2021). Bu rakamlar dışında, birçok Afgan'ın ülkede çeşitli izinler ve uluslararası koruma statüsünde ya da yasadışı bir şekilde bulunduğu da bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda, Afganistan uyruklu göçmenlerin Türkiye'de göçmen demografisinde oldukça önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu açıdan, bu çalışmada, Türkiye'de göç olgusunun anlaşılabilmesi ve ortaya çıkan sorunların çözümüne katkı sunulması amacıyla Afgan uyruklu genç göçmenlerle nitel bir durum çalışması gerçekleştirilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, çokkültürcü sosyal hizmet perspektifinden Afgan uyruklu gençlerin kültürel karşılaşma bağlamında deneyimledikleri sorunların derinlemesine incelenmesini amaçlamaktadır. Bundan dolayı, nitel araştırma metodolojisi çerçevesinde gerçekleştirilmiş olan bir durum çalışmasıdır. Nitekim nitel araştırmanın önemli yanlarından bir tanesi de göç gibi sosyal olaylarda, sosyal yaşamda meydana gelen durumları bir periyod dahilinde geniş ve zengin veriler sunarak araştırmacıya yardımcı olmasıdır (Suğur, 2018: 32).

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini Uşak ilinde ikamet eden Afgan uyruklu gençler oluşturmaktadır. Örneklem grubunu ise 'Uşak Afganistanlılar Yardımlaşma Derneği'ne üye olan ve 15-25 yaş grubu kategorisinde yer alan, 25 Afgan uyruklu genç oluşturmaktadır. Araştırma çerçevesinde ilgili dernek vasıtasıyla kar topu tekniği kullanılarak, araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 25 Afgan uyruklu gence ulaşılmış ve 15.04.2022-30.04.2022 tarihleri arasında derinlemesine bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Afgan uyruklu gençlerin kültürel karşılaşma bağlamında yaşadıkları sorunlar, kendi kültürel perspektiflerinden ortaya konulmaya ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmada Uşak ilinin seçilmesinin nedeni, yörede yoğun bir Afgan göçmen nüfusu bulunmakla birlikte, gençler özelinde yapılmış herhangi bir bilimsel çalışmanın olmamasıdır.

Araştırmanın örneklem grubuna dair cinsiyet bilgileri Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Cinsiyet Dağılımı

CİNSİYET	SAYI	YÜZDE
Erkek	17	%68
Kadın	8	%32
TOPLAM	25	%100

Tablo 1’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan Afgan uyruklu gençlerin 17’si erkek, 8’i kadındır. Kadınlar, anavatanlarından farklı bir ülkede yaşamalarından dolayı yabancılarla konuşmaktan çekinmekte, ancak zorunlu durumlarda iletişim kurmaktadırlar. Bu durum, araştırmaya kadın katılımının erkeklerle göre daha düşük olmasının temel nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmaya katılanlar demografik açıdan değerlendirildiğinde, katılımcıların 18-25 yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. Medeni durum açısından değerlendirildiğinde, katılımcıların 3’ü evli, 22’si ise bekarıdır. Katılımcılar eğitim durumları açısından değerlendirildiğinde, yalnızca okuma yazma bildiğini belirten 3 katılımcı bulunmaktadır. Buna karşın 6 katılımcı lise eğitime, 8 katılımcı ise lisans eğitime devam etmektedir. Lisans mezunu olduğunu belirten katılımcı sayısı ise 3’tür. Kadın katılımcıların 6’sı lise eğitime, 2’si ise lisans eğitime devam etmektedir. Erkek katılımcılar arasında lisans eğitime devam eden 6 katılımcı bulunmakta, diğer katılımcılar, çalışma hayatında yer almaktadırlar. Katılımcılar arasında öğrenci olanların sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, Afgan gençlerin çoğunluğu için öğrenciliğin, Türkiye’de ikameti kolaylaştıran bir statü olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Katılımcılar, meslek sahibi olmaları açısından değerlendirildiğinde, 1 katılımcının makine mühendisi, 1 katılımcının ise inşaat mühendisi olduğu görülmektedir. Katılımcılardan yalnızca öğrenci olan 6’sı dışında, 8 katılımcı, öğrenim görmekle birlikte, tekstil, inşaat, deri sanayi vb. sektörlerde işçi olarak çalışmaktadır. Diğer katılımcılar ise yine belirtilen sektörlerde işçi olarak çalışmaktadırlar. Katılımcılar, gelir durumları açısından değerlendirildiğinde, hiç geliri olmadığını ya da asgari ücretin altında bir geliri olduğunu belirten katılımcı sayısı 9 iken, aylık gelirinin asgari ücret tutarında olduğunu belirten katılımcı sayısı 10’dur. Asgari ücretin üzerinde bir gelire sahip olduğunu belirten katılımcı sayısı ise 6’dır.

Katılımcılar, son olarak, Türkiye’de bulunma süreleri açısından değerlendirildiğinde ise, Türkiye’de ikamet süresi 1-3 yıl arasında olan katılımcı sayısı 10 iken, 3-5 yıl arası olan katılımcı sayısı, 9’dur. 5 yıldan daha fazla ikamet süresi olan katılımcı sayısı ise 6’dır.

Araştırmaya ilişkin demografik bilgiler, Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Düzeyi	Meslek	Aylık Ortalama Gelir (TL)	Türkiye’de Bulunma Süresi
EK1	22	Bekar	Lisans	Öğrenci/İşçi	500	1 yıl
EK2	18	Bekar	Öğrenim Görmemiş	Tabakhane İşçisi	4500	1,5 yıl
EK3	19	Bekar	Lise	İnşaat İşçisi	6000	4,5 yıl
EK4	23	Evli	Öğrenim Görmemiş	Tabakhane İşçisi	4500	5 yıl
EK5	21	Bekar	Lisans	Öğrenci/İşçi	700	2 yıl
EK6	23	Bekar	Lise	Tekstil İşçisi	5000	5 yıl
EK7	22	Bekar	Lisans	Öğrenci/Tercüman	3000	3 yıl
EK8	18	Bekar	Lise	Tekstil İşçisi	4500	1,5 yıl
EK9	25	Evli	Lisans	İnşaat Mühendisi	9000	7 yıl
EK10	19	Bekar	Lise	Tornacılık	4500	3,5 yıl
EK11	25	Bekar	Lisans	Makine Mühendisi	6000	7 yıl
EK12	20	Bekar	Lisans	Öğrenci	500	1,5 yıl
EK13	20	Bekar	Lisans	Öğrenci	500	2 yıl
EK14	22	Bekar	Öğrenim görmemiş	Tabakhane İşçisi	6000	5 yıl
EK15	22	Evli	Lise	İnşaat İşçisi	6000	6 yıl
EK16	25	Bekar	Lisans	Tekstil İşçisi	4500	1 yıl
EK17	25	Evli	Lisans	Öğrenci/Mobilyacı	9000	6 yıl
KK1	23	Bekar	Lisans	Öğrenci/Garson	4500	3 yıl
KK2	25	Bekar	Lisans	Öğrenci/Resepsiyon	4500	10 yıl
KK3	20	Bekar	Lise	Öğrenci	Yok	3 yıl
KK4	18	Bekar	Lise	Öğrenci/Tekstil işçisi	6000	5 yıl
KK5	18	Bekar	Lise	Öğrenci	4000	5 yıl
KK6	18	Bekar	Lise	Öğrenci	Yok	5 yıl
KK7	18	Bekar	Lise	Öğrenci	Yok	5 yıl
KK8	20	Bekar	Lise	Öğrenci/Tekstil işçisi	4500	6 Yıl

Veri Toplama Araçları

Araştırmada, Afgan uyruklu gençlerin göç sürecinde kültürel karşılaşma noktasında yaşadıkları sorunların ortaya konulabilmesi için, öncelikli olarak literatür taraması yapılmış ve alana hâkim kişilerin görüş ve önerileri doğrultusunda rehber bir görüşme formu hazırlanmıştır. Bu rehber form doğrultusunda katılımcılarla derinlemesine bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Her bir görüşme, ortalama 40 dakika sürmüştür. Yapılan gizlilik ve gönüllülük sözleşmesi çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmeler, katılımcıların onayı ile kayıt altına alınmış, sonrasında yazılı kayda aktarılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların, dil konusunda, sorun yaşadıklarında bir tercümandan yararlanılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler, nitel araştırma metodolojisi çerçevesinde, içerik analizine tabi tutularak, betimsel olarak çözümlenmiş, Uşak'ta yaşayan Afgan uyruklu gençlerin karşılaştıkları kültürel sorunlar, öznel perspektiflerinden ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Veriler, araştırmanın temel amaçları dolayımında kategorize edilerek, tarafımızdan yorumlanmıştır.

Araştırma çerçevesinde katılımcıların gizliliğine riayet etmek üzere, erkek katılımcılara "EK" kodu, kadın katılımcılara "KK" kodu verilerek görüşme sırasına göre, metin içerisinde "EK1, EK2; KK1, KK2" şeklinde ifade edilmiştir.

BULGULAR

Afgan Gençlerin Aile Yaşamına ve Kadının Ailedeki Konumuna Dair Bulgular

İnsanoğlu nerede ve ne zaman olursa olsun meydana gelen ihtiyaçlarını birliktelik ve iletişim yoluyla aşmaya çalışmıştır (Aksöyek, 1984). Bu gereksinimlerin karşılandığı ve sorunların çözüldüğü mekanizma ise, toplumun en küçük yapı taşı olan ailedir (Kırık, 2014). Aile, belirli kültürel değerlere ve normlara sahip olan sosyal bir sistemi ifade eder (Hallaç ve Öz, 2014). Nitekim kişinin dünyaya geldiğinde ilk öğrenme yeri, insanı insan yapan, kişinin kültürünün, öz benliğinin oluştuğu kurum ailedir. Bu sebepten aile, kişinin kültürel oluşumunda en önemli kurumlardan biridir.

Bu açıdan katılımcıların aile yapılarının ve aile içi ilişkilerinin anlaşılması ve göç sonrasında ailelerine ilişkin yaşanan değişikliklerin ortaya konulması büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede, katılımcılara ailelerinin demografik yapısı, kadının ailedeki konumu, aile içi güç ilişkileri ve ailenin ekonomik hayata katılımına dair sorular yöneltilmiş ve Afganistan ile Türkiye'deki yaşam deneyimleri açısından karşılaştırmaları istenmiştir. Katılımcılara öncelikle Afganistan'da aile yapılarının nasıl olduğu ve ailelerinin kimlerden oluştuğuyla ilgili sorular yöneltilmiştir. Elde edilen cevaplar değerlendirildiğinde, Afganistan'da geniş aile yapısının hala sürdüğü ve ailede babaanne, anneanne, dede, amca, hala, teyze gibi aile büyükleriyle beraber yaşandığı görülmektedir. Katılımcılar bu durumu şu şekilde ifade etmektedirler:

"Afganistan'da 18 kişilik bir ailem vardı. 6 erkek kardeş, 2 kız kardeş, annem, babam, 4 de yeğenim ve 2 tane yengem var. Burada 5 kişiyle yaşıyorum." (EK4)

"Afganistan'da 15 kişiydik. 9 kardeşiz. Anne, baba, babaannem ve 3 halamla beraber kalıyorduk." (EK5)

"Biz baya kalabalığız. Abilerim evli ve bizde kalıyorlar. Annem, babam, biz 5 kardeşiz. İki abim evli. Birinin 5, diğerinin 4 çocuğu var ve eşleri ile beraber 18 kişiyiz." (KK1)

"Annem, amcam, amcamın eşi ve biz 8 kardeşiz. Babam Corona'dan vefat etti. İki abim evli, birinin 6, birinin 5 çocuğu var. Toplam 24 kişiyiz." (KK2)

Katılımcıların ifadelerinden de anlaşıldığı üzere, Afgan aile yapısı, geniş ailenin ötesinde oldukça kalabalık bir nüfusu da barındırmaktadır. Ancak yapılan göçler ile birlikte bu yapının bozulduğu, kopmalar gerçekleştiği ve geniş ailenin çekirdek aile yapısına dönüştüğü görülmektedir. Bu bulgu, konu ile ilgili yapılan pek çok araştırma sonucunda da benzer olarak görülmektedir (Bkz. Sarıtaş vd. 2016). Bu durumun öncelikli sebebi, özellikle erkek göçmenler için ekonomik zorunluluktur. Ekonomik nedenlerle Afganistan'dan göç etmek zorunda kalan erkek göçmenlerin geniş aile yapısından, göç edilen yerde arkadaşlarıyla beraber kalınan bir hane yaşamına geçtikleri görülmektedir. Nitekim 17 erkek katılımcınının 14 tanesi bu durumdadır:

"Ailem şu an Afganistan'da. Ben İranlı bir arkadaşım ile birlikte kalıyorum." (EK10)

"Toplamda orada 7 kişiydik. Burada kardeşim ve ben varız sadece. Onlar buraya gelmeyi istiyorlar, fırsatları olursa." (EK11)

"Annem, babam ve 4 kardeşim, burada 4 kişi kalıyoruz. Ailemden kimse yok, hepsi Afganistan'da." (EK14)

Kadın katılımcılar özelinde değerlendirildiğinde, aileden kopma sebeplerinin başında ekonomik gerekçelerin gelmediği görülmektedir. Kadınlar, erkekler gibi, bu yolculuğa tek başlarına çıkmayı göze alamamaktadır. Ancak savaş gibi göçü kaçınılmaz kılan gerekçeler, anavatandan ayrılmaya mecbur bırakmaktadır. Burada dikkati çeken nokta, göçün çoğunlukla çekirdek aile ile birlikte deneyimlenmesidir:

"Afganistan'da 8 kişiydik, orada bir kardeşim kaldı. Biz savaştan dolayı göç etmek zorunda kaldık. Kardeşim orada dedemlere bakıyor, onlarla kalıyor. Dedemler gelemediği için, o onlarla kaldı." (KK6)

"Afganistan'da 6 kişilik bir aileydik; annem, babam ve 2 kız, 1 erkek kardeşim. Babam Afganistan'dayken Taliban ile savaştan dolayı vefat etti. Biz, Türkiye'ye 5 kişi geldik." (KK8)

Katılımcıların aileleri, ailedeki güç ilişkileri, kadının konumu ve çocuğun değeri açısından değerlendirildiğinde, Afganistan'daki aile yapısının ataerkil özelliklere sahip olduğu ve ailedeki kararların tamamının en büyük erkek aile ferdi tarafından verildiği görülmektedir. Bu durum, katılımcıların tümü tarafından ifade edilmektedir. Ancak göç sonrasında, bu anlayış büyük oranda değişmiş, kadın, ailede daha fazla söz sahibi hale gelmiştir:

"Bizim ailede ne olursa olsun baba kararları verir. Babam yoksa amcam, amcam yoksa evin en büyük erkeğinin sözü geçerdi. Bizim evde çocuğa değer verilirdi. Ama Afganistan'da çoğu ailelerde çocuğa değer verilmez. Ama çocuğa nasıl bakılır, büyütülür, bilmemelerinden kaynaklanıyor. Aile bağı, bireylere göre değişir aslında. Türkiye'de nasıl bağlı ya da daha kopuk aileler varsa Afganistan'da öyle." (EK7)

"Anne ve babamın ilişkisine gelecek olursak, onların ilişkisi Türkiye'de daha rahat oldu. Çünkü Afganistan'da erkek egemen toplumdaki babam etkilendiği için, kararları hep babam verirdi ama şimdi burada annemle birlikte konuşarak bir karar alıyorlar." (KK7)

“Afganistan’dayken babamın davranışları çok sertti. Türkiye’ye geldiğimiz zamandan bu yana davranışları gayet ılımlı bir şekilde döndü. Afganistan’da kararları babam verirken Türkiye’de kararları annem veriyor.” (EK3)

Kadın, Türkiye’de aile hayatı içerisinde daha fazla söz sahibi olmakla birlikte, çalışma hayatı açısından değerlendirildiğinde, Afganistan’da olduğu gibi Türkiye’de de çoğunlukla çalışma hayatının dışında kaldığı görülmektedir. Ailenin geçimini yine Afganistan’da olduğu gibi baba veya varsa büyük erkek çocuk karşılamaktadır:

“Afganistan’da ve burada geçimimizi babam sağlıyor, sadece Afganistan’da ufak olduğum için ben çalışmıyordum. Şimdi ise ben de çalışıyorum.” (EK3)

“Babam sağlıyordu. Afganistan’da üniversitede güvenlik görevlisi olarak geçimimizi sağlıyordu. Burada ise sadece 2 tane ağabeyim fabrikada çalışarak geçimimizi sağlıyorlar. Çünkü babam artık yaşlandı ve buradaki ağır işleri yapabilecek durumda değil. Annem ile benim de çalışmamı istemiyorlar.” (KK3)

Afgan Gençlerin Eğitim Hayatlarına Dair Bulgular

Eğitim şartlarında sekteye uğrama ve yetersizlik, meydana gelen göçlerin başlıca sebepleri arasında yer almaktadır (Kaştan, 2015). Aileler, özellikle çocuklarının eğitim hayatlarında meydana gelen aksamalardan dolayı ya da daha iyi eğitim şartlarına sahip olabilmek için de göçe yönelebilmektedir. Ancak yaklaşık son 10 yıla kadar gerçekleşen Afgan göçü için nedensel boyutta bundan söz etmek pek mümkün değildir. Bu göçlerde eğitim konusu başlangıçta oldukça arka plandadır. Türkiye’ye geldikten sonra bu konuya verilen önemin arttığı görülmektedir. Ancak yine de dil bilmeme ve eğitim hayatının getirdiği maddi yük, eğitim sürecini olumsuz yönde etkilemektedir (Buz, vd. 2020). Nitekim 2015 yılı verilerine göre, Afganistan’da 15 yaş ve üzeri okuma yazma bilenlerin oranı %38,2’dir ve Afganistan’ın Gayri Safi Milli Hasıladan (GSMH) eğitime ayırdığı pay yüzde 3,4’dür (The World Factbook, 2017).

Bu bağlamda Afganistan’daki eğitim sistemi değerlendirildiğinde, 6+3+3 şeklinde, örgün ve zorunlu bir eğitim sistemi olduğu görülmektedir. İlkokuldan itibaren kız ve erkek çocukların ayrı ayrı eğitim gördükleri katılımcılar tarafından ifade edilmiştir. Ancak Taliban’ın ülkeye hâkim olmasıyla kız çocukların okula gidemediği de önemle belirtilmiştir. Tüm katılımcılar tarafından Türkiye’deki eğitim hayatının daha iyi ve verimli olduğu şu şekilde ifade edilmektedir:

“...Burada kısa bir dönem eğitim almama rağmen Afganistan ile çok farklı olduğunu anladım. Burada kız-erkek karışık ama ben orada 12 yıl ayrı okudum, burada sandalye masalar yeni, akıllı tahtalar var, ama orada kara tahta vardı. Eğitim konusunda burası Afganistan’dan daha iyi. Afganistan’da eğitim 6 yıl ilkokul, 3 yıl ortaokul, 3 yıl lise toplam 12 yıl zorunlu ve örgün eğitim var. Ama Taliban geldikten sonra şu an kızlar okula gidemiyor. Dersler, genellikle eşit şekildedeydi hem dini hem de diğer dersler vardı.” (EK1)

“Burada lise okuyorum. Orada 8 yıl okudum ben. Burada her şey hazır, orada böyle bir şey yok ki; yerde oturuyoruz. Kitap kalem yok, taşıma yok, yürüyerek giderdik okula. Orada da eğitim yılı aynı burada ki gibi. Kız -erkek karışık değil, ayrı.” (KK5)

Yukarıda da ifade edildiği gibi katılımcılar, Türkiye'deki eğitim hayatlarını Afganistan'a göre pek çok açıdan olumlu bulmaktadırlar. Ancak çok yaygın olmasa da okul idarecilerinin, öğretmenlerin, diğer velilerin ve okuldaki çocukların Afganlara karşı bazı tutum ve davranışlarının, eğitim hayatlarını olumsuz etkileyebildiği de ifade edilmektedir:

"Arkadaşlar tarafından bazen şakasına bazen de ciddi olarak, sen kendi vatanın için savaşmamışsın gibi ifadeler kullanabiliyorlar." (EK3)

"...Ama bize yabancı olduğumuz için ayrımcılık yapılıyor. Diğer arkadaşlık ilişkilerimizde de Türkmen olduğum için beni sıcak karşıladılar. Ama Türkmen olmayıp Afgan olan diğer arkadaşların sorun yaşadığını hem duydum hem gördüm." (EK9)

"Bize kötü davranmadılar ama illa aramızda diğer öğrencilerle fark oluyordu. Çünkü bazen onlarla daha fazla ilgileniyorlardı, bizimle iletişim zor kurdukları için. Ama onun dışında sınıf arkadaşlarım bir sorunum olduğunda bana yardımcı oldular, beni anlamaya ve yeni Türkçe kelimeler öğretmeye çalıştılar." (KK3)

Belirtilen olumsuz durumlarla karşılaşılabilmeyle birlikte katılımcıların büyük bir çoğunluğu eğitim-öğretim hayatları boyunca herhangi bir sosyal dışlanmaya ya da ayrımcılığa maruz kalmadığını ifade etmekte hatta uyum noktasında pozitif ayrımcılıkla bile karşılaştıklarını önemle belirtmektedirler:

"Bize karşı biz dışlanma ya da kötü gözle bakılma gibi bir şeyle karşılaşmadık; aksine yardımcı oluyorlar." (KK4)

"Hiçbir zaman ayrımcılık hissettirmediler bana, hatta öğretmenim benimle özel olarak ilgiledi, ders çalıştırdı ve zorlandığım her konuda destek oldu." (KK7)

"Öyle bir şey yok, ayrımcılık olmuyor. Hatta bazen bizimle daha çok ilgileniyorlar." (EK13)

"Okulda herhangi bir dışlanmaya maruz kalmadım. Zaten burada tek başıma yaşıyorum. Ailemin hepsi Afganistan'da." (EK5)

Afgan Gençlerin Çalışma Hayatlarına Dair Bulgular

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) verilerine göre dünyada 2019 yılında tahmin edilen göçmen işçi sayısı, 169 milyondur ((ILO), 2021). Bu rakamdan da anlaşılacağı üzere bugün çoğu ülkenin emek piyasasında göçmenler, büyük bir yere sahiptir. Her ne kadar devletler, bu düzensiz sistemi çeşitli yaptırımlarla engellemeye çalışsa da günden güne artan göçmen işçi sayısının önüne geçilememiştir (Castles & Miller, 1998). Bu açıdan pek çok devlet bünyesinde yasa dışı, düzensiz vb. statülerde göçmen işçi barındırmaktadır. Türkiye de bu ülkelerin başında gelmektedir.

Türkiye açısından, son dönemde göçmen grupları arasında sayısal olarak ilk sıralarda yer alan Afganlar, çalışma hayatında da oldukça önemli bir yere sahiptir. Çalışılan işler ne kadar zor, alınan ücret ne kadar düşük, çalışma saati ne kadar fazla olursa olsun pek çok göçmen grubunun tercih noktası, Türkiye olmaktadır. Araştırma çerçevesinde de özellikle erkek katılımcıların ülkeye gelmesinin temel nedeni, ekonomik imkânsızlıklardır. Eğitim, sağlık, güvenlik vb. ihtiyaçlar, daha sonraki sıralarda yer almaktadır.

Bu bağlamda, erkek katılımcıların 2'si hariç tamamının çalışma hayatında aktif olarak yer aldığı görülmektedir. Katılımcılar, çalışma hayatlarına ilişkin şu değerlendirmeleri yapmaktadırlar:

"... Burada, ara tatilde bir arkadaşım tekstilde iş buldu ve 10 gün orada çalıştım, 1000 TL aldım. Türkiye, Afganistan'a göre, paranın oradan değerli olmasından dolayı ücret konusunda daha iyi ama çalışma saatleri Afganistan ile aynı. Sabah 8, akşam 5 idi, burada da öyle çalıştım. Mesela, annem öğretmen olmasına rağmen 8000 Afgan Afganisi alıyor, o da ortalama 100 dolara denk geliyor. Burada ise askeri ücret bile 300 dolara yakın." (EK1)

"Türkiye'de okula başlamadan yaklaşık 1,5 sene çalıştım. Afganistan'da birkaç hafta bir tekstilde çalıştım. Orada her işte çalışma saatleri farklı ve bir işin bile çalışma saati belli olmuyor. Afganistan'da asgari ücret diye bir ücret yok. Özel sektörde iş sahibi ne verirse o, bu paralar da Türkiye'den çok çok az oluyor. Afganistan'da sadece devlette çalışanların sigortaları var, başka kimseye sigorta yapılmıyor. Burada ise çalıştığım yerde her Türkün sigortası var ve hatta birkaç Afganistanlı arkadaşım bile patronları sigorta yapmış. Buradaki çalışma hayatında aldığım ücret, Afganistan'a göre iyi olsa da aynı yerde çalıştığım bir Türk'e göre az olduğunu gördüm." (EK5)

"Afganistan'da ve Türkiye'de çalışma hayatım oldu. Afganistan'ın çalışma şartı olarak daha iyi olduğunu söyleyebilirim. Ama emeğin karşılığını alma hususunda Türkiye'nin daha iyi olduğunu gördüm." (EK6)

Katılımcıların çalışma hayatına ilişkin ifadeleri değerlendirildiğinde, çalışma koşulları açısından Türkiye'deki çalışma hayatı, özellikle Afgan göçmenler için, Afganistan'a göre daha zorlu koşullar içerse de emeğin karşılığını almak ve sosyal güvenceye sahip olmak açısından Afganistan ile kıyaslanamayacak düzeyde imkân ve koruma sağlamaktadır. Ancak yine de göçmenler, çoğunlukla yasa dışı olarak çalıştıkları için haklarını savunmada herhangi bir başvuru mercii söz konusu değildir, bu da göçmenlerde hayal kırıklığına yol açabilmektedir (Güler, 2020).

Konu, kadın katılımcılar açısından değerlendirildiğinde, kadınların, erkek katılımcılarda olduğu gibi yüksek oranda iş piyasasında yer aldıklarını söylemek mümkün görülmemektedir. Nitekim ailesi ile birlikte burada yaşayan hiçbir katılımcının annesi, düzenli olarak çalışma hayatında yer almamaktadır. 4 kadın katılımcı öğrenci iken, diğer 4'ü ise öğrenim hayatı ile birlikte boş zamanlarında gündelik işlerde çalışmaktadırlar:

"... Orada da çalışıyorduk ama fabrikalarda değil, tarım işlerinde. Burada ise fabrika gibi yerlerde daha çok iş bulabildik. Babam yaşlı olduğu için ve fabrikada yeni iş öğrenemediği için onun yerine ablam ve ağabeylerim iş öğrenip fabrikada işe girdiler ve geçimizi bu yolla sağlıyoruz." (KK3)

"Afganistan'da buradaki kadar fabrika yoktu ve annem, ablam, ben genelde tarlada çalıştık, başka bir iş bilmiyorduk. Türkiye'de iş öğrenme imkânımız oldu ve çeşitli fabrikalarda, paketleme işlerini yapmayı öğrendik..." (KK8)

Afgan Gençlerin Dini Hayatlarına Dair Bulgular

Din, bir toplumun en küçük yapı birimlerinden en genişine kadar tamamının, tutum ve davranışlarını şekillendirebilen bir olgudur (Wach, 1987). Her toplumun din algısı, din kültürü, değer ve normları farklılık göstermektedir. Dolayısıyla, din ile toplum arasında kültürel alanlarda sürekli bir etkileşim mevcuttur (Akyüz, 2007). Ortaya çıkan bu etkileşim, çeşitli değişim ve dönüşümleri de beraberinde getirmektedir (Aydın, 2001). Bu açıdan, Afgan toplumu için de din, toplumsal hayatın şekillenmesinde, norm ve ideallerin belirlenmesinde büyük öneme sahip etkenlerin başında gelmektedir. Dini liderlerin, önde gelen din adamlarının Afgan toplumu üzerindeki etkisinin oldukça fazla olduğu görülmektedir (Mohammadi, 2018).

Çalışma çerçevesinde, Afgan göçmenlerin, göç öncesinde Afganistan'daki dini hayatları ile Türkiye'ye göç ettikten sonraki süreçte Türkiye'deki dini hayatları, din-kültür etkileşimi bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar aynı dine mensup olursa da dinin, sosyal ve kültürel hayata yansımalarının iki ülke açısından oldukça farklı olduğu görülmektedir:

"Taliban gelmeden önce namaz kılmak için diğer dini şeyler için bir baskı yoktu ama Taliban'dan sonra bir zorlama ve korku olmaya başladı. Taliban'dan önce de Cuma namazlarında falan herkes işini bırakırdı, esnaf dükkânlarını kapatırdı ama şimdi bunu zorla yapıyorlar. Taliban'dan önce kadınlar, erkeklerle gezebiliyordu, saçları açık gezebiliyordu ama şimdi baskıdan dolayı gezemiyorlar." (EK1)

"...Taliban'dan önce devlet tarafından halka dini bir zorlama yoktu ama Taliban'dan sonra bir baskı var ve herkes bundan korkuyor. Hiç kimse açık gezemiyor, kadınlar tek başlarına sokağa çıkamıyor illa yanında bir erkeğin olması lazım. Hatta bir park var. Afganistan'da kadınların günü ayrı, erkeklerin günü ayrı. Karı-koca bile orada aynı gün gezemiyor. Türkiye, Afganistan'a göre dini açıdan çok serbest ve bir baskı, korku yok." (EK5)

"Orada din konusunda bizi çok zorladıkları için gerçek Müslüman nasıl olunur bilmiyorduk ama burada üzerimizdeki baskı azalınca neyin nasıl yapılması ve olması gerektiğini daha iyi anladık... Diğer konu ise orada yüzümüzün görünmemesi gerekiyordu sadece gözlerimiz görünüyordu okumaya giderken ama burada çok rahat nasıl istersek öyle gidip okuyabiliyoruz..." (KK3)

Katılımcıların ifadelerinden, her ne kadar aynı dine mensup olursa da dini kültürün iki ülkede farklı olduğu anlaşılmaktadır. Afganistan toplumu için Taliban yönetimi, dini hayatı belirleyen en önemli dönüm noktası olarak ifade edilmektedir. Nitekim tüm katılımcılar, konu ile ilgili değerlendirmelerini Taliban yönetimi öncesi ve sonrası olarak keskin çizgilerle ayırmaktadır. Taliban yönetimi, Afganistan'da dini baskı, korku ve zorlama ile eş anlamlı olarak ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra Taliban yönetimi olmaksızın da dini anlama ve yaşama bağlamında iki ülke arasında farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Katılımcılar tarafından Türkiye, dini hayatın, siyasi erkin tahakkümü olmaksızın özgürce yaşanabildiği bir ülke olarak değerlendirilmektedir.

Afgan Gençlerin Teknoloji Kullanımlarına Dair Bulgular

Toplumların, normlara uymasında, değerlerin önemsenmesinde, kültürün kazanılmasında ya da kaybedilmesinde teknoloji, önemli bir yere sahiptir. Dijitalleşen dünyanın, teknolojik gelişmeler ile kültürleri şekillendirmesi yadsınamaz bir gerçektir. Bugün teknoloji, insanların gündelik hayatında oldukça büyük bir yer kaplamakta ve insanoğlunun ilerlemesini sağlamakla birlikte, toplumların yapısını ve kültürel oluşumlarını da deformasyona uğratabilmektedir (Avcı ve Topçu, 2019). Gelişen teknoloji ile insanlar ya kendi kültürlerini farklı paylaşım platformlarında göstermekte ya da başka toplumların kültürlerinden bu ağlar aracılığıyla haberdar olmaktadır. Bu durum da büyük bir kültürel etkileşime yol açmaktadır.

Nitekim araştırmada, teknoloji-kültür etkileşimi bağlamında, Türkiye'ye göç eden Afgan uyruklu gençlerin kitle iletişim araçlarına erişim, kullanım ve kültürel etkilenme düzeyleri tespit edilmeye çalışılmış olup, özellikle ekonomik nedenler dolayısıyla Afganistan'da sahip olunan olanaklarla Türkiye'deki olanakların birbirleriyle kıyaslanamayacak düzeyde farklı olduğu ortaya konulmuştur. Afganistan'da kitle iletişim araçlarına erişmenin oldukça zor olduğu ve kullanım açısından da ciddi kısıtlamaların söz konusu olduğu görülmektedir. Bu durum, katılımcılar tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

“Telefon kullanımı orada çok yaygın değil. Her genç 17-18 yaşlarına geldiğinde telefon istiyor ama maddi nedenlerden dolayı her aile alamıyor. Mesela benim 17 yaşında erkek kardeşim var. Ona telefon alındı ama ondan büyük kız kardeşim var ona alınmadı. Kızlara pek alınmıyor. Telefon kullanan kişilerin hepsi de sosyal medya kullanır. Bu konuda da hiçbir kısıtlama yoktu. Her şeyi yapabiliyor ve paylaşabiliyorduk. Afganistan'da Türk dizileri ya da başka aşk dizileri Farsçaya çevrilip Afganistan'da yayınlanıyordu ama Talibandan sonra bu yapılmıyor şu an.” (EK5)

“... Ben Afganistan'dayken telefonum falan yoktu. Orada hala evinde televizyon olmayan aileler var. Orada sosyal medyayı denetleyen herhangi bir birim yok. Onun için daha rahat paylaşım yapılabilir. Orada mesela evde wifi yoktu, burada var. Orada dışardan yemek söyleyemiyordun burada sipariş verebiliyorsun.” (EK9)

“Televizyona istediğimiz zaman bakabiliyorduk. Ama telefonu 17 yaşına geldiğimde kullanmaya başladım ve o kadar sık kullanmıyordum. Sadece Türkiye'ye bizden önce giden ablamla görüşmek için almıştık, onun dışında sosyal medya kullanmıyorduk. Buraya geldiğimde ise Instagram açtım ama özgürce kullanmam yine çok zor çünkü ağabeyim bu konuda beni biraz sıkıyor.” (KK3)

Afgan Gençlerin Sosyo-Kültürel Hayatlarına Dair Bulgular

Kültür, en öz şekliyle, insana dair her şeydir. Bu şey, insan müdahalesiyle üretilenleri içerir. Somut olarak yeme-içme, kılık-kıyafet, alet ve müzik olabilir. Soyut olarak ise değer, idea, norm, dil, inanç olabilir. Bunların hepsi birer kültürdür ve insan ürünüdür. Doğuştan gelen, doğanın ürettiği hiçbir şey

söz konusu değildir. Yani kültür, insanı insan yapan maddi-manevi öğelerin bir bütünüdür (Turhan, 1994; Gökalp ve Ergur, 2018). Bu açıdan kültür, her şeyden önce, öğrenilir ve öğretilir (Çüçen, 2005).

Sosyal hayat ise, insanın dünyasını oluşturan, dış dünya ile ilişkilerini, eylemlerini içeren bir kavramdır. Her ne kadar insanlar genç, çocuk, kadın, çift vb. farklı gruplar şeklinde ayrılrsa da sosyal hayat onları bir arada tutar. Bundan dolayı her insan, kendi dünyasına sahip olmakla birlikte bir şekilde sosyal hayat aracılığı ile yaşam dünyasını diğer insanlarla paylaşır. Sosyal hayat, kültür ile cisimleşmiş bir yapıya sahiptir. Bu sebeple insanoğlu, kendi kültürünü sosyal hayatın her alanında göstermekte ve farkında olsun ya da olmasın sosyal hayatını, kültürü çerçevesinde yaşamaktadır (Slattery, 2007). Kılık-kıyafet, yeme-içme, eğlence, akrabalık-komşuluk-arkadaşlık kültürlerini, kısacası tüm yaşam pratiklerini kendi kültürü penceresinden uygulamaya koymaktadır. Ancak bu kültürel yaşam, zorunlu göç gibi durumlarda sekteye uğramakta, değişmekte ya da tamamen ortadan kalkabilmektedir.

Bu bağlamda, çalışma çerçevesinde Afgan göçmenlerin, göç öncesinde Afganistan'daki sosyal hayatları ile Türkiye'ye göç ettikten sonraki süreçteki sosyal hayatları karşılaştırılmıştır. Kültürel karşılaşma noktasında, hayat tarzında ve sosyal hayatta ortaya çıkan değişim ve dönüşümler, karşılaşılan sorunlar, göç edilen topluma uyum çabaları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Katılımcıların perspektifinden yaşanan bu kültürel süreç, şu şekilde ifade edilmektedir:

“Okula gidiyordum. İngilizce ve matematik kursuna gidiyordum. Türkiye'ye gelmeden önce kursa gittiğim için İngilizcem çok iyiydi ama burada devam ettiremediğim için o kadar iyi değil. Genelde de arkadaşlarımla beraber bir şeyler yapıyorduk. Ancak burada şu an oradaki arkadaşlarım gibi arkadaşlarım yok.” (EK1)

“Afganistan'da sabah namazında kalkıyorduk, sonrasında babam izin vermiyordu yatmamıza. (Öğle) saat 12'ye kadar okula gidiyordum. 3 saat okulda geçirdikten sonra tekrar işe geliyordum. Buradaysa işten çıktıktan sonra arkadaşlarla vakit geçiriyordum.” (EK11)

“Orada okul ve ev işleri dışında hiçbir aktivitemiz yoktu, istediğimizde tek başımıza çıkıp gezemiyorduk. Buraya alışıncaya kadar kurslara gitmeye ve sınıf arkadaşlarımızla geziye gitmeye başladık.” (KK3)

Görüldüğü üzere, öncelikli olarak, katılımcıların gündelik hayattaki aktiviteleri, Afganistan ile oldukça farklıdır. Nitekim kadın-erkek ayrımı olmaksızın katılımcıların büyük çoğunluğunun Türkiye'ye geldikten sonra, gündelik aktiviteleri oldukça artmış ve değişmiştir. Bunun yanı sıra, sosyal hayata yansıyan en önemli kültürel göstergelerden olan, yeme-içme ve giyim-kuşam kültürü açısından değerlendirildiğinde, Afganistan gibi geleneksel yapıya sahip olan ülkelerin, kendine has yeme-içme ve giyim-kuşam alışkanlıklarıyla ön plana çıktıkları görülmektedir. Araştırma çerçevesinde, katılımcıların, konu ile ilgili olarak göç öncesi ve sonrasındaki hayatlarını şu şekilde değerlendirdikleri tespit edilmiştir:

“Afganistan'da geleneksel Afgan elbisesi giyiyorduk, çok rahattı. Ben hep orada onu giyiyordum hatta ilk buraya geldiğimde hiç rahat edemedim bu kıyafetlerle. Ama giymek

zorundaydım. O kıyafeti, bir defa giydim. Bana garip garip bakanlar oldu. O yüzden bir daha giymedim. (Yeme-içme kültürü açısından) Afgan pilavı var, buradaki pilavdan çok farklı. Kebap var, buradaki Adana kebaptan biraz farklı. Buradaki ciğer kebabı bizde de var. Afganistan’da et bol olduğu için çok yedik, buradan fazlaydı. Kabak yemeğini de mesela ilk defa burada yedim Afganistan’da yoktu. Yani burada arkadaşların evinde Afgan yemekleri yapmanın dışında genelde Türk yemekleri yiyorum. Yeme alışkanlığım Afganistan’a göre bayağı değişti.” (EK5)

“Kıyafet olarak Afganistan, daha kapalıydı. Burada Türklerin giyindiği gibi giyiniyorum. (Yeme-içme kültürü açısından) Afgan yemekleri yapıyoruz. Ara sıra Türk yemekleri de yapıyoruz. İlk ayda (Türk yemeklerini yemek zor) oldu ama daha sonra alıştık.” (KK6)

Genel olarak değerlendirildiğinde, katılımcıların Afganistan’da geleneksel yeme-içme ve giyim-kuşam kültürlerine sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte, Türkiye’ye göç sonrasında özellikle giyim-kuşam kültürü açısından uyum sağlamakta zorlandıkları ve Afganistan’daki giyim-kuşam alışkanlıklarını yalnızca birkaç gün devam ettirebildikleri görülmektedir. Yeme-içme kültürü ise daha çok bireysel tercihlere dayalı olduğundan Afganistan’daki yeme-içme alışkanlıkları, Türkiye’de de rahatlıkla sürdürülebilmektedir.

Buna ek olarak, akrabalık, komşuluk, arkadaşlık ilişkileri açısından değerlendirildiğinde, Afganistan’dan göçle gelen gençlerin, Türkiye’ye geldikten sonraki sosyal hayatlarının tamamen değişime uğradığı ve daha sınırlı bir sosyal çevre ile etkileşimde bulunmak zorunda kaldıkları önemle vurgulanan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılar bu durumu, şu şekilde ifade etmektedirler:

“Afganistan buraya göre daha sosyal. Mesela, annem ve babam, amcam veya dayımların evine herhangi bir şey olmasa dahi, özlediği için belli aralıklarla giderler. Hatta 1 ay boyunca bir gidip gelme olmadı mı birbirlerine kırılırlar. Niye gelmiyorsun? Biz bir şey mi yaptık? Diye. Afganistan’da birisi evlendi mi genelde (evden) ayrılmıyor. Anne ve babası ile kalmaya devam ediyor, evler geniş ve odalar çok. Çoğu ev herkesin kendinin, kira değil. O yüzden akrabalık ilişkileri (orada) daha sıkıydı. Burada öyle değil. Komşularla da ilişkimiz iyiydi ama burada komşularıyla tanışmadım. (Orada) herhangi bir komşumuz ya da akrabamız misafirlğe geldiğinde, geldiği zamana göre, bol etli pilav yapılır. Mesela ikindi (vakti) geliyorsa ona mutlaka yemek hazırlanır. O saatte gelen, yemek yemeye gelmiş demektir. Hatta kalır bile. Bizde özellikle akrabalarda kalmalar çok olur.” (EK5)

“(Orada) sürekli birbirimize gidip gelirdik. Komşularımızla ve akrabalarımızla aramız iyiydi. Burada ise evden dışarı çok çıkmadığımız için kimseyi tanımıyoruz. Komşularla gidip gelmiyoruz. Sadece eve gelirse, ev sahibimiz geliyor.” (KK8)

Bu bağlamda, son olarak Afganistan’dan Türkiye’ye göç ile gelen Afgan gençlerin ev sahibi ülkede geçirdikleri süre zarfında mevcut topluma entegrasyonları çerçevesinde yaşadıkları temel sorunlar ve herhangi bir sosyal dışlanma ya da ayrımcılığa maruz kalıp kalmadıkları değerlendirilmiştir. Katılımcılar, bu konudaki deneyimlerini şu şekilde aktarmaktadırlar:

“Dil sorunu yaşadım, yer yön bilmeme sorunu yaşadım. Gezmek istiyordum ama kaybolurum diye korkuyordum. Hatta İstanbul’da arkadaşlarıma beni gezdirin, beni gezdirin diye çok söyledim. Ama işimiz var dediler. Ben de kendim çıktım. Geze geze kaybola kaybola öğrendim...” (EK5)

“Dil eksikliği yaşadık ve buraya geldiğimizde 1 ay boyunca yolda olduğumuz için üzerimiz kötü haldeydi. Bu yüzden insanlar, bize kötü kötü baktılar. Buraya geldiğimizde nerede yemek yiyeceğimizi, hangi yöne gideceğimizi bile bilmiyorduk. Hiç bilmediğimiz ve bize uzak olan bir kültürle etrafımızın sarmalanmasına hemen alışamadık.” (KK3)

Görüldüğü üzere katılımcıların başlangıçta yaşadığı ilk sorunlar, dil ve yer-yön bilmemidir. Dil sorunu, bütün katılımcıların ortak sorunudur. Nitekim uluslararası göçlerde dil problemi, göç sürecinde en başta gelen sorunlar arasında yer almaktadır (Ayvaz, 2019). Literatürde yer alan pek çok çalışma da benzer şekilde durumu doğrulayan sonuçlara sahiptir (Şimşir ve Dilmaç, 2018).

Entegrasyon sürecini aksatacak diğer bir husus olarak, yerel halkın göçmenlere karşı ayrımcılık-ötekileştirme duygusu içerisinde hareket etmesi açısından değerlendirildiğinde, katılımcıların çoğunlukla sosyal dışlanma ya da ayrımcılığa maruz kalmadıklarını belirtmekle birlikte yine de olumsuz bazı olaylarla karşılaştıklarını ifade ettikleri görülmektedir:

“Yaşadığım yerde Türkler de var, Afganlar da. Ayrımcılık yaşadığım tek bir olay var. O da iş yerinde bir kadın tarafından söylediğini yapmadığım için ters bir tutum sergilemişti. Zaten ülkenizden kaçıp buraya gelmişsiniz, demişti.” (EK2)

“İstanbul’da bir yerde çalışıyordum. Orada birkaç iş arkadaşımız evlerin kirasının yükselmesinden dolayı bizi suçlamıştı. Evli bir Türk arkadaş, siz geldiğinizden beri ev sahipleri kiralari arttırıyor dedi, çok geliyorunuz Türkiye’ye dedi. Sizin yüzünüzden biz de yüksek ödemek zorunda kalıyoruz. Hadi siz bir sürü kişi kalıyorsunuz ama ben evliyim. Biz zorlanıyoruz. Aldığım maaşla evin kirasını mı ödeyeyim? Başka şey mi yapayım, dedi. Genelde de burada Türkler tarafından kötü bakışların hor görülmenin hedefi olabiliyorum, dışarıya çıktığımda o bakışları hissediyorum. Böyle şeyler genelde büyük şehirlerde oluyor. Uşak’ta olmadı. Burada gördüğüm kadarıyla bazı Afganistanlılar, Afgan olduğunu söylemekten çekiniyor gibi. Mesela üniversitede bir arkadaş, Afgan birisine, nereli olduğunu sorduğunda çok çekinmişti, söylemedi, geçiştirdi.” (EK5)

“Komşular tarafından ayrımcılığa uğradık. Onlar bize ‘bizim devletimiz sizi besliyor, size para veriyor, sahibiniz biziz’ gibi kötü sözler söylediler.” (KK3)

TARTIŞMA

Bu çalışmada, Türkiye’ye göç eden Afgan uyruklu gençlerin göç sonrasında kültürel karşılaşma bağlamındaki sorunları ve deneyimleri incelenmiştir. Bu çerçevede, Afgan uyruklu gençlerin; aile, eğitim, çalışma, sosyo-kültürel ve dini hayatları açısından mevcut topluma entegrasyonlarını zorlaştıran kültürel süreçlerle karşılaştıkları belirlenmiştir. Afgan uyruklu gençlerin, Türkiye’de hane yapılarının küçüldüğü, çekirdek forma dönüşen ailede çocuğun değerinin arttığı, kadının, Afganistan’da söz hakkı yokken, Türkiye’de söz sahibi olmaya başladığı görülmektedir. Konu ile ilgili yapılan benzer çalışmalarda da ortaya konulan bu husus (Sarıtaş vd., 2016), göç sonrasında birey kadar ailenin de formasyona uğradığının önemli bir göstergesidir.

Eğitim açısından da her iki kültür arasında önemli farklılıklar mevcuttur. Afganistan'da formal eğitimin haftanın altı günü devam ediyor olması, karma eğitimin olmaması, zorunlu eğitimin yanı sıra medrese eğitiminin de tercih ediliyor olması, teknoloji kullanımının oldukça sınırlı olması, Afganistan'daki eğitim sisteminin Türkiye'den temel farklılıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan Afgan gençler, Türkiye'deki eğitim sistemine adapte olmakta zorlanmaktadırlar. Bunun yanı sıra, dil bilmeme ve zaman zaman yaşanan ayrımcılık da Afgan gençlerin eğitim hayatında yaşadıkları sıkıntıların başında gelmektedir. Bu durum, her ne kadar ülkeye gelişin ilk dönemlerinde yaşanıyor olsa da gençlerin çevreleriyle iletişimini negatif olarak etkilemektedir. Nitekim bu bulguları destekleyen pek çok araştırma mevcuttur. Nasrin (2001) ve Güngör (2015)'ün çalışmalarında da dil ve kültürel farklılığın göçmenleri dış dünyadan soyutlayarak daha izole bir çevreye mecbur bıraktığı tespit edilmiştir.

Afgan uyruklu gençlerin çalışma hayatlarında da kültürel farklılık nedeniyle pek çok sorunu deneyimlemek durumunda kaldıkları görülmektedir. Çalışma saatlerinin uzunluğu, daha ağır işlerde çalışmak durumunda kalma, ücretler açısından yerli halk ile eşit statüde davranılmaması göçmenlerin temel sorunları arasında yer almaktadır. Ancak yine de alınan ücretlerden ve kadın katılımcılar özelinde de çalışma hayatında yer almaya imkân tanıyan iş çeşitliliğinden memnun olduğu görülmektedir. Bu çalışmayla paralel şekilde Güler (2020)'in Uşak ilinde emek piyasasına dair yapmış olduğu çalışmada da göçmenlerin en çok ücretlerini alamamaktan ve bu konuda bir savunma mekanizmasının olmamasından şikayetçi oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Afgan uyruklu gençlerin ev sahibi ülkeye kültürel olarak uyum süreçlerini derinden etkileyen önemli alanlardan birisi de dini hayattır. Afganistan'da Taliban rejimi nedeniyle dini baskının ve korkunun hâkim olduğu bir atmosferi deneyimleyen gençler, aynı dine mensup olmakla birlikte, Türkiye'nin dini kültür açısından Afganistan'a göre oldukça özgür olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda Mohammadi (2018) ve Doğan (2020)'in çalışmalarında da Taliban'ın ülkede dini baskı uyguladığı, özellikle kadınların bu baskıya maruz kaldığı, göçmenlerin büyük çoğunluğunun Türkiye'de dini inanç açısından bir sorun yaşamadığı vurgulanmıştır.

Son olarak, Afgan uyruklu gençlerin sosyo-kültürel hayat açısından da uyum sorunları yaşadıkları, çalışmanın önemli bulguları arasında yer almaktadır. Göç ile birlikte aile, akraba, konu-komşu ve arkadaşlarını geride bırakmak zorunda kalan gençler, Türkiye'de kendi ülkelerinde olduğu gibi sıcak ilişkiler kuramamaktadırlar. Nitekim konuyla ilgili başka araştırmalar da bu durumu doğrular niteliktedir. Öksüz (2021)'ün çalışmasında da bu çalışmayla benzer şekilde göç edilen ülkede akraba, arkadaş ve tanıdıkların var olmasının göçmenlere destek olduğu, eksikliğinin ise göçmenlere yalnızlık hissettirdiğini sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Göç, tarihin her döneminde var olan, pek çok soruna sebebiyet verebilmekle birlikte insanların kendilerine çeşitli fırsat alanları da yaratabildikleri yer değiştirme hareketlerini içeren, çok boyutlu bir olgudur. Günümüzde de durum pek farklı değildir. Yaşanan yüzyıl, içerisinde pek çok sosyal, siyasal ve ekonomik sorunları barındırmaktadır. Bu sorunlar dolayısıyla pek çok insan, bazen gönüllü, çoğunlukla da zorunlu olarak göçe yönelmektedir. Bugün gerçekleşen Afgan göçü için de benzer açıklamalar söz konusudur. Afgan göçmenler, ülkelerinde meydana gelen iç karışıklıklar başta olmak üzere temelde ekonomik sorunların baskısıyla zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmaktadırlar. Bu göç akımından yoğunlukla etkilenen ülkelerden bir tanesi de Türkiye'dir.

Bu bağlamda, bu çalışmada, Uşak ilinde ikamet eden 15-25 yaş kategorisinde yer alan Afgan uyruklu gençlerin kültürel karşılaşma noktasındaki sorunları, nitel araştırma metodolojisi çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Uşak Afganistanlılar Yardımlaşma Derneği'ne üye olan ve çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 25 Afgan uyruklu genç ile derinlemesine bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler, betimsel olarak çözümlenerek tarafımızdan yorumlanmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde, Afgan uyruklu genç erkeklerin göç etme nedenlerinin genellikle, iş ve eğitim olduğu; Türkiye'ye aileleri olmadan, bireysel olarak geldikleri belirlenmiştir. Bu açıdan, erkek göçmenlerin Afganistan'da var olan aile hayatlarını Türkiye'de devam ettirme olanakları bulunmadığı görülmektedir. Afgan uyruklu genç kadınlara gelindiğinde ise, katılımcıların tamamının Türkiye'ye ailesi ile geldiği görülmüştür. Ancak Afganistan'da geniş aile yapısına sahip olan kadın göçmenlerin ailelerinin Türkiye'de çekirdek aileye dönüşmek durumunda kaldığı tespit edilmiştir. Ailesi ile göç eden bütün katılımcıların aile içi ilişkilerinde kadının, Afganistan'daki konumunun aksine söz sahibi olduğu ve alınan kararlarda etkisi olduğu ortaya konulmuştur.

Eğitim açısından, Afgan uyruklu gençlerin ülkelerinde oldukça kısıtlı olanaklara sahip oldukları görülmektedir. Türkiye'ye gerçekleştirdikleri göç sonrasında gerek bireysel gerekse aile olarak eğitime verilen önemin arttığı tespit edilmiştir. Çalışma hayatına bakıldığında ise Afgan uyruklu gençlerin büyük çoğunluğunun bir şekilde çalışma hayatı içerisinde yer aldığı ya da eğitim ile çalışma hayatını birlikte devam ettirmek durumunda kaldıkları belirlenmiştir. Özellikle kadınların Afganistan'da çalışma hayatına katılımlarının aile ve toplum tarafından hoş görülmediği, ancak bu durumun Türkiye'de değiştiği ve kadınların çalışma hayatına daha fazla katılım gösterdikleri tespit edilmiştir.

Dini hayat açısından ise, Afganistan'ın baskıcı bir yapıya sahip olduğu, bu baskının özellikle Taliban rejiminin iktidara gelmesiyle gittikçe arttığı, Afgan uyruklu gençlerin tamamının bu durumdan mağdur olduklarını belirttikleri görülmektedir. Taliban rejimi sonrası, özellikle kadın katılımcılar, aileleri ile göç

ederek bu baskıdan kurtulmaya çalışmışlardır. Erkek katılımcıların geneli için, dini hayata yönelik bu özgürlükçü olmayan ortam, göç nedenleri arasında ilk sırada yer almasa da göçteki en önemli etkenlerden bir tanesi olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Sosyal ve kültürel hayat açısından değerlendirildiğinde, Afgan uyruklu gençlerin ülkelerinde aile ve akrabalık ilişkilerinin oldukça sıkı olduğu ancak Türkiye'ye göç sonrasında, kısıtlı bir sosyal çevre ile iletişim içerisinde yaşamak durumunda kaldıkları tespit edilmiştir. Yabancı bir ülke ve kültürel ortamda yaşanıyor olması dolayısıyla dil, kılık-kıyafet, yeme-içme kültürü vb. pek çok açıdan zaten sorunlar yaşayan Afgan göçmenlerin, zaman zaman dışlanma ve ayrımcılığa da maruz kaldığı, bu durumun Afgan göçmenleri kendi aralarında olduğu kadar diğer göçmen grupları ile de yakınlaştırdığı görülmektedir.

Afgan uyruklu gençlerin göç sonrasında ev sahibi topluma uyumu çerçevesinde önemli bir etken olan teknoloji kullanım durumları değerlendirildiğinde ise gerek zorlu ekonomik koşullar gerekse ülkenin yeterli teknoloji alt yapısının olmamasından dolayı Afganistan'da kitle iletişim araçlarına erişim ve kullanımının oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Ancak bütün katılımcılar, Türkiye'de teknoloji ile iç içe yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, Afgan uyruklu gençlerin gerek hali hazırda topluma uyumunda gerekse kendilerini özgür bir şekilde ifade edebilmelerinde önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu değerlendirmeler ışığında, göç ile gelen kültürel çeşitliliklerin var olduğu günümüz dünyasında hem menşe ülke insanların hem de göç eden insanların var olan kültürlerine sahip çıkmaları ve belli normlar çerçevesinde özgürce bir yaşayışa sahip olmaları birer haktır. İnsanların kendi kültürü dışında diğer kültürlere saygı duyarak yaşaması, bu farklı kültürleri zenginlik olarak özümsemesi, toplumsal düzenin sağlanması ve toplumsal kalkınmanın gerçekleşmesi için de önem arz etmektedir. Bu noktada göç gibi sorunlu bir süreçte hem çeşitlilikleri zenginlik olarak gören hem de yeterli bilgi ve donanıma sahip olan uygulama odaklı sosyal hizmet disiplinine düşen rol büyüktür. Sosyal hizmet, insan haklarını savunmada, dezavantajlı gruplar arasında yer alan göçmenlerin sorunlarının çözümünde ve göç alanında gerçekleştirilecek diğer çalışmalarda yer alması elzem olan bir disiplindir. Bu bağlamda, Çokkültürcü sosyal hizmet perspektifinden gerçekleştirilecek müdahaleler ve saha çalışmaları, büyük önem arz etmektedir.

Bu nedenle göçmenler için Türk kültürünün, Türk dilinin, gündelik yaşam becerilerinin kazandırıldığı çeşitli uyum programları hazırlanması ve her iki toplum için de evrensel değerler ve etik bir anlayış çerçevesinde birlikte yaşam kültürünün oluşturulmasının var olan sorunların çözümünde etkili olacağı düşünülmektedir. Bu da sosyal hizmetin göç sürecinin her aşamasında aktif bir rol alması ile mümkün görünmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır. Çalışmanın türetildiği yüksek lisans çalışması kapsamında Uşak Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan 14.04.2022 tarihinde alınan Etik Kurul Onay belgesi sunulmuştur.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksöyek, A. (1984). Cinsellik, Toplum ve Aile. *Bilim ve Sanat*, 42, 22-25.
- Akyüz, N. (2007). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Din Anlayışı. Ankara.
- Arınç, K. (2018). Doğu Sınırlarından Türkiye'ye Yaya Mülteci Akını ve Ortaya Çıkan Sorunlar. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1467-1485.
- Ateş, H. ve Yavuz, Ö. (2017). (G)öçmen (Ö)tekileştirme ve (Ç)okkültürlülük. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1287-1301.
- Avcı, N. ve Topçu, D. (2019). Kültürel Deformasyonda Teknolojinin İzleri. *Tabula Rasa: Felsefe ve Teoloji*, 31-32, 3-15.
- Aydın, M. (2001). İslam'ın Tarih Sosyolojisi. İstanbul.
- Ayvaz, Ş. (2019). *Berlin'deki Türk Göçmenlerin Suriyeli Mültecilere Yönelik Görüş ve Tutumları Üzerine Bir Çalışma: Berlin/Almanya Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buz, S., Memişoğlu, F., Dönmez, H. ve Verdujin, S. (2020). Destination Unknown Afghans on the move in Turkey. Mixed Migration Center.
- Castles, S., & Miller, J. (1998). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Macmillan International Higher Education.
- Cox, P. ve Geisen, T. (2014). Migration Perspectives in Social Work Research: Local, National and International Contexts. *The British Journal of Social Work*, 157-173.
- Çiftçi, M. (2019). Baskı Karşıtı Sosyal Hizmetin Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 7-8.
- Çüçen, K. A. (2005). Kültür, Uygarlık, Evrensellik ve Çok-Kültürlülük. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 111-115.
- Deniz, O. ve Etlan, E. (2009). Kırdan Kente Göç ve Göçmenlerin Uyum Süreci Üzerine Bir Çalışma: Van Örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 472-498.
- Doğan, Y. (2020). Uluslararası Göç ve Entegrasyon Teorileri Bağlamında Afganistan Hazaralarının Türkiye'ye göçü: Trabzon ili örneği (Doctoral dissertation, Karadeniz Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Sosyoloji Anabilim Dalı)
- Ekici, S. ve Tuncel, G. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum*, 5(9), 9-22.
- Eryurt, M. A. ve Koç, İ. (2017). Türkiye'de Afganistan Uyruklu Uluslararası Koruma Başvurusu ve Statüsü Sahipleri Üzerine Analiz: Türkiye'ye Geliş Sebepleri, Türkiye'de Kalışları, Gelecek Planları ve Amaçları. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Geyik Yıldırım, S. (2018). Göç ve Afganlar: "İstikrarlı Mülteciler". *Göç Araştırmaları Dergisi*, 128-159.
- GİGM. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2020). Web: <https://www.goc.gov.tr/> adresinden alınmıştır.

- GİGM. (2021, Ekim 7). www.goc.gov.tr. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler> adresinden alındı
- Gökalp, E. ve Ergur, A. (2018). *Kültür Sosyolojisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Güler, H. (2020). Afganlı Göçmenlerin Göç Süreçleri ve İşçilik Deneyimleri: Uşak İli Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 1461-1482.
- Güngör, F. (2015). *Yabancı Uyruklu İlkokul Öğrencilerinin Eğitim-Öğretiminde Yaşanan Sorunlara İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri* Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Hallaç, S. ve Öz, F. (2014). Aile Kavramına Kuramsal Bir Bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(2), 142-153.
- Karataş, K. ve Ayyıldız, A. A. (2021). Bugünün Türkiye'sinde Göç Gerçeği: Küresel Hareketliliğin Neresindeyiz? *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 495.
- Kaştan, Y. (2015). Türkiye'de göç yaşamış çocukların eğitim sürecinde karşılaşılan problemler. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 216-229.
- Kırık, A. M. (2014). Aile ve Çocuk İlişkisinde İnternetin Yeri: Nitel Bir Araştırma. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 337-347.
- Köroğlu, M. A. (2021). Sınırlar Arasında Parçalanmış Yaşamlar: Uşak İlinde Yaşayan Yaşlı Afgan Göçmenler. Z. Yaman (Ed.), *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar VI* (s. 65-99). İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Kuschminder, K. ve Dora, M. (2009). *Migration in Afghanistan: History, current trends and future prospects*. Maastricht: Maastricht Graduate School of Governance.
- Mohammadi, A. (2018). Dinî Hareketlerin Zihinleri (Afganistan Taliban Hareketi). XVIII. Türk Tarih Kongresi (s. 49-64). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Fatima, N. (2001). *International Female Graduate Students' Perceptions of Their Adjustment Experiences and Coping Strategies at an Urban Research University*.
- Obayd, A. J. (2020, Haziran). *Afganistan'da Göç Sorunu* Yüksek Lisans Tezi, Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öksüz, D. N. (2021). Afganistan'dan Batı Ülkelerine Göç Sürecinde Türkiye'nin Konumu: Trabzon'daki Afganlılar Üzerine Bir Araştırma.
- Özgür, Ö. (2014). *Çokkültürcü Sosyal Çalışma*. Ankara: SABEV.
- Özmete, E. ve Arslan, E. (2018). Göç: Transnasyonalizm ve Transnasyonal Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 173-201.

- Sarıtaş, E., Şahin, Ü. ve Çatalbaş, G. (2016). İlkokullarda Yabancı Uyruklu Öğrencilerle Karşılaşılan Sorunlar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 208-229.
- Slattery, M. (2007). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Ü. Tatlıcan, & G. Demiriz, Çev.) Bursa: Sentez Yayınları.
- Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(1), 419-426.
- Suğur, N. (2018). *Sosyolojide Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. ESKİŞEHİR: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Şemşit, S. (2018). Avrupa Birliği Politikaları Bağlamında Uluslararası Göç Olgusu ve Türleri: Kavramsal Bakış. *Yönetim ve Ekonomi*, 25(1), 269-289.
- Şimşir, Z. ve Dilmaç, B. (2018). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Eğitim Gördüğü Okullarda Öğretmenlerin Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Elementary Education Online*, 17(2).
- The UN Refugee Agency. (2014). UNHCR Global Trends 2013.
- The World Factbook (2017, 09 14). South Asia: Afghanistan. Central Intelligence Agency: <https://web.archive.org/web/20170920072213/https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html#People>, adresinden alındı
- Turhan, M. (1994). *Kültür Değişmeleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), (2021). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/-protrav/---migrant/documents/publication/wcms_808935.pdf adresinden alındı
- Wach, J. (1987). *Din Sosyolojisine Giriş*. (B. İnandı, Çev.) Ankara.
- Yıldırım, S. G. (2018). Göç ve Afganlar: "İstikrarlı Mülteciler". *Göç Araştırmaları Dergisi*, 128-159.

Öter, A. (2022). Sosyal hizmetler akademisi ve toplumsal kalkınma: Örnek bir şahsiyet Havva Oymak. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 66-93.

ARAŞTIRMA | RESEARCH

Başvuru Tarihi: 06/02/2022
Kabul Tarihi: 16/06/2022

SOSYAL HİZMETLER AKADEMİSİ VE TOPLUMSAL KALKINMA: ÖRNEK BİR ŞAHSİYET HAVVA OYMAK The Academy of Social Work and Social Development: Havva Oymak as A Role Model

Adem ÖTER*

*Dr., Isparta İl Milli Eğitim Müdürlüğü Isparta Anadolu İmam Hatip Lisesi,
ademoter@yahoo.com 0000-0002-0613-2050

ÖZ

Sosyal Hizmetler Akademisi, Türkiye'nin sosyal hizmet alanında profesyonel meslek elamanı yetiştirmek için kurulan ilk yükseköğretim kurumudur. Kurum, eğitim müfredatı gereği Batı ülkelerindeki emsalleri gibi birey, grup ve toplumun sorunlarına çözüm üretmek; ihtiyaç sahiplerini kamu kaynaklarıyla ekonomik ve psiko-sosyal yönden güçlendirmek için eğitim vermiştir. Eğitim müfredatı teorik ve uygulamalı ders ve stajlardan oluşmaktadır. Toplum kalkınması/köy kalkınması, gelişmekte olan ülkelerde kırsal nüfusun birey ve topluluk bazında kalkınmasına yönelik planlı uygulamalardır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra nüfusunun çoğunluğunu kırsal kesimde yaşayan halk oluşturmaktaydı. Tarım ve hayvancılıkla geçinen bu halkın kalkınmasına yönelik olarak zaman zaman Millî Eğitim, Tarım, Sağlık, Bayındırlık, Sanayi, Ticaret ve İçişleri Bakanlıkları vb. kamu kurum ve kuruluşları tarafından çeşitli kalkınma plan ve projeleri uygulanmıştır. 1961 yılında DPT'nin kurulmasıyla toplum kalkınması plan ve programları daha sistemli ve koordineli hâle gelmiştir. Projelere halkın dâhil edilerek sürdürülebilirliğinin önemi, kamu kurum ve kuruluşlarınca benimsenmiş; 1961 kalkınma planında sosyal hizmet uzmanlarına görev ve sorumluluklar yüklenmiştir. Akademi'nin ilk 10 kadın öğrencilerinden olan Havva Oymak, gerek öğretmenlik yaparken gerekse Akademi'de öğrenciyken örnek bir toplum kalkınması gönüllüsü olarak yaşamını sürdürmüştür. Bu çalışmada, niteliksel yöntem benimsenerek, Havva Oymak'ın Akademi ve toplum kalkınmasındaki yeri biyografik anlatı araştırması tekniğiyle irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmetler akademisi, toplum kalkınması, kırsal kalkınma, Havva Oymak

ABSTRACT

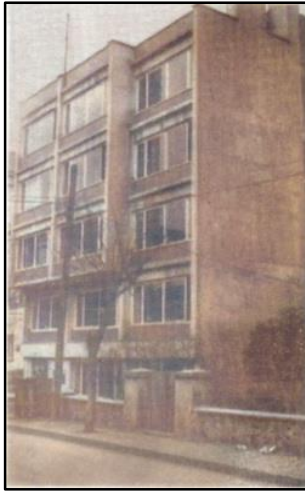
The Academy of Social Work is the first higher education institution in Turkey to train professional staff in the field of social work. As required by the curriculum of the institution, it provided training to find solutions to the problems of individuals, groups and society, and to empower those in need economically and psycho-socially with public resources, just like its counterparts in Western countries. Its curriculum consists of both theoretical and practical courses and internship practices. Community development/rural development involves planned practices aimed at the development of rural population of developing countries on an individual and communal basis. After the Turkish Republic

was founded the majority of the population consisted of people living in rural areas. Within the scope of this development model, community development activities for the development of rural people were carried out by the ministries of National Education, Agriculture, Health, Public Works, Industry, Trade and Interior, as well as various public institutions and organizations. With the establishment of the State Planning Organization in 1961, community development plans and programs became more systematic and coordinated. The importance of sustainability of the projects by including the public as well was adopted by public institutions and organizations; therefore, social workers were assigned duties and responsibilities in the 1961 development plan. Havva Oymak, one of the first 10 female students of the academy in Turkey, continued her life as an exemplary community development volunteer both while teaching and as a student at the academy. In this study, Havva Oymak's place in the academy and the development of society were discussed by adopting the qualitative method, with the technique of biographical narrative research.

Keywords: *Social work academy, social development, rural development, Havva Oymak*

GİRİŞ

Türkiye’de yükseköğrenim düzeyinde sosyal hizmet eğitimi, Sosyal Hizmetler Akademisiyle başlamıştır. Sosyal Hizmetler Akademisi, finansal desteği ABD tarafından sağlanan, Türkiye’nin yükseköğretim düzeyinde sosyal hizmet alanındaki ilk eğitim kurumudur (Yaman vd., 2015: 30). Akademi, 1959 tarih ve 7355 sayılı Kanun ile kurulan Sosyal Hizmetler Enstitüsü’ne bağlı dört yıllık lisans eğitimi veren bir yükseköğretim kurumu olarak kurulmuştur (Resmî Gazete, 22 Haziran 1959, sayı: 10233). Sosyal Hizmetler Akademisi’nin açılış töreni, 6 Kasım 1961 tarihinde Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi 3. kat 357 numaralı Hamit (Abdülhak Hamit Tarhan) Salonu’nda yapılmıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Prof. Dr. Ragıp Üner törende yaptığı konuşmada, Akademi’nin açılış gerekçelerini, eğitim faaliyetlerini, faaliyetlerin nasıl sürdürüleceğini, ayrıca mezunlarının hizmet alanlarıyla ilgili ihtiyaç sahiplerine ve toplumsal kalkınmaya yapacakları katkıları ana hatlarıyla ifade etmiştir. Akademi, Ankara Sıhhiye Halk Sokak 7 numarada bulunan 5 katlı bir binada eğitim-öğretim faaliyetine başlamıştır. Akademi’nin iş ve işleyişle ilgili tüm sorumluluk ve yetki Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı’na verilmiştir (Sosyal Hizmet, C.1, S.4: 30).

Fotoğraf 1.
Sosyal Hizmetler Akademisi
Binası (1961-1971).

Akademi, 1963 yılında 225 sayılı Kanun ile kurulan Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü’ne bağlanmış (Karataş ve Erkan 2011: 47), 1972 yılında ise Keçiören Yerleşkesi’ne taşınmıştır. Akademi’nin eğitim içeriği, niteliği ve süresi, 7355 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun’un 9. maddesi uyarınca detaylı bir şekilde düzenlenmiştir (Resmî Gazete, 22 Haziran 1959, sayı: 10233). Akademi’de verilen eğitimin içeriğinde, mesleğe yönelik teorik bilgilerin yanında uygulamaya yönelik becerilerin de kazandırılması hedeflenmiştir (Gökçearsan Çifci, 2009: 2065).

Sosyal Hizmetler Akademisi’nin ilk öğrencileri olabilmek için 1961-1962 eğitim öğretim yılında 341 aday müracaat etmiştir. Adaylar önce zekâ ve bilgi testine tabi tutularak ilk eleme yapılmıştır. Zekâ testine 2 ağırlık verilerek yapılan sıralamada, en yüksek puan alan 75 aday, önceden oluşturulan jüri tarafından mülâkata tâbi tutulmuş, daha sonra asil ve yedek listelere göre Akademiye öğrenciler kabul edilmiştir. Akademi’ye giriş sınavlarında, daha nitelikli meslek elemanı seçmeye yönelik olarak ileriki yıllarda zekâ ve bilgi testlerinin yanında sosyal hizmetlerle ilgili bir testin de eklenmesi düşünülmüştür (İyicil, 1963: 10).

Otuzdört öğrencinin başarılı olduğu giriş sınavından hemen sonra 1 kız öğrenci Akademiye kaydını yaptırmadan başka bir okula gitmiştir. Akademi, eğitime 33 öğrenci (11 kız- 22 erkek) ile başlamış; fakat okulun ilk aylarında 1 kız öğrenci daha kaydını başka bir okula aldırıldığı için, 1961-1962 eğitim-öğretim yılını 32 öğrenci ile tamamlamıştır (Şammas Hüyükü, Emel (Başçı) Danişoğlu ve Osman Nuri Yıldırım, kişisel görüşme, 12 Nisan 2021).

Sosyal Hizmetler Akademisi'nin öğrenci aldığı 1961-1978 yılları arasında Akademiye kazanarak eğitime başlayan öğrenci sayısı 758; 1965-1982 yılları arasında mezun öğrenci sayısı ise, 649 kişidir. Bu bağlamda, Sosyal Hizmetler Akademisi, Türk sosyal hizmet alanına yaklaşık 650 kadın ve erkekten oluşan sosyal hizmet mütehasısı (uzmanı) kazandırmıştır.¹

Tablo 1. Sosyal Hizmetler Akademisi'nin İlk Öğrencileri ve Mezun Olanların Çalıştıkları Kurum ve Kuruluşlar²

Sıra	Ad Sırasıyla	Çalışılan Kurum/Kuruluş, Unvan ve Şehir
1.	Ahmet Can	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (SSYB), Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Sosyal Hizmet Uzmanı, Sıhhiye/ Ankara; Ayrıca hukuk fakültesi mezunu avukat.
2.	Cahide (Alp) Cizre	Köy İşleri Bakanlığı Toplum Kalkınması Uzmanı, Kızılay/ Ankara.
3.	Elkin Besin	Sosyal Hizmetler Akademisi, Araştırma Görevlisi, Sıhhiye/ Ankara.
4.	Emel (Başçı) Danişoğlu	Devlet Planlama Teşkilatı, Araştırma Asistanı, Kızılay/ Ankara
5.	Enver Oymak	Hıfzıssıhha Enstitüsü, Sosyal Hizmet Uzmanı, Sıhhiye/ Ankara
6.	Erdoğan Taşkın	SSYB Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı, Sıhhiye/ Ankara.
7.	Erkan Öngel	Sosyal Hizmetler Akademisi, Araştırma Görevlisi, Sıhhiye/ Ankara, (ODTÜ)
8.	Fahrettin Gülnihar	SSYB, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı, Sıhhiye Ankara; Esnaf, Bakırköy/ İstanbul.
9.	Fikret (Güçlüer) Ulualp	SSYB, Kreş ve Gündüz Bakımevi (İlk açılan kuruluş ve ilk müdürü) Sosyal Hizmet Uzmanı, Yenimahalle/ Ankara.
10.	Gönül Erkan	Sosyal Hizmetler Akademisi, Araştırma Görevlisi, Sıhhiye/ Ankara.
11.	Gülser Ercoşkun	SSYB Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı, Sıhhiye/ Ankara.
12.	Gürtüz Erdem	Ankara İli Sosyal Hizmet Merkez Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı, Ulus/ Ankara.
13.	Halit Şahin Tepe	SSYB, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı, Sıhhiye/ Ankara.
14.	Havva (Çoker) Oymak	1. Sınıf ikinci dönem sonrası, 9 Ağustos 1962 tarihinde vefat etmiştir.
15.	Hulusi Erdoğan	Ankara İli Sosyal Hizmet Merkez Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı, Ulus/ Ankara.

¹ 1961-1978 yılları arasında Akademi'de eğitime başlayan öğrenci sayısı: 32+30+30+28+36+34+40+36+34+40+35+50+50+70+70+50+43+50; 1965-1982 yılları arasında Akademi'den mezun olan öğrenci sayısı ise 28+30+30+24+34+31+36+32+29+27+35+45+46+61+70+33+49+9'dur. Sosyal Hizmetler Akademisi'nin öğrenci bilgileri Akademi'den mezun olan; Emel Danişoğlu (1965), Zühal Arnaz (Tataroğlu) (1966), Ferit Berk (1967), Ömer Lütfü Sevil (1968), Behzat Eldem (1969), Mahmut Öktem (1970), Cafer İleri (1971), Sezai Özçoban (1972), Nihal Öktem (1973), Nihal Arifioğlu & Ali Erkan Güneri (1974), Filiz (Erkoç) İlbaş (1975), Abdil Karataş & İlal İnce (1976), Ayfer Özal & Recep Arslan (1977), Turgay Çavuşoğlu (1978), Seher Taş Elhüseyni & Halis Doğan (1979), Macide Öztürk & Ali Balkaya (1980) Cemal Yağcı (1981) ve Bülent Utku (1982) ile Ocak-Kasım 2021 tarihleri arasında yapılan kişisel görüşmeler ile Behzat Eldem'e ait Sağlık Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Eğitim ve Tanıtma Şubesi arşiv belgelerinden elde edilmiştir.

² Emel (Başçı) Danişoğlu, Cahide (Alp) Cizre, Sevgi (Özok) İzmir, Prof. Dr. Gönül Erkan ve Sevim (Göksu) Tiryaki hanımlara; Behzat Eldem, Şammas Hüyükü, Yrd. Doç. Dr. Osman Nuri Yıldırım ve Muhittin İzmir ile yapılan kişisel görüşmeler, Ocak-Ekim 2021.

16.	Kemal Çakmaklı	İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, Koruyucu Hekimlik ve Halk Sağlığı Kürsüsü Asistanı, İstanbul.
17.	Kemal Özmutlu	İstanbul İl Sosyal Hizmetler Merkez Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı, (Ayrıca mimarlık fakültesi mezunu mimar), İstanbul.
18.	Mehmet Can	Bakırköy Akıl ve Sinir Hastalıkları Hastanesi, Sosyal Hizmet Uzmanı, Bakırköy/İstanbul.
19.	Mehmet (Silig) Samancıoğlu	SSYB Ankara İli Sosyal Hizmet Merkez Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı, Ulus/Ankara.
20.	Muhittin İzmir	SSYB Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı, Sıhhiye/Ankara.
21.	Orhan Uludağ	SSYB Atatürk Sanatoryumu Hastanesi, Sosyal Hizmet Uzmanı, Keçiören/Ankara.
22.	Osman (Kehrioğlu) Kehriyeşiloğlu	SSYB Bakırköy Çocuk Yuvası, Sosyal Hizmet Uzmanı, İstanbul.
23.	Osman Nuri Yıldırım	SSYB Antalya İl Sağlık Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı, Antalya.
24.	Ömer Gültekin	SSYB Ankara İli Sosyal Hizmetler Merkez Müdürlüğü, Ulus Ankara.
25.	Sevgi (Özok) İzmir	SSYB Ankara Hastanesi, Sosyal Hizmet Uzmanı, Ankara.
26.	Sevim (Göksu) Tiryaki	SSYB Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı, Sıhhiye Ankara.
27.	Solmaz Kantekin	Adalet Bakanlığı Kalaba Çocuk İslahevi, Sosyal Hizmet Uzmanı, Keçiören Ankara.
28.	Şammas Hüyükü	SSYB Niğde İl Sağlık Müdürlüğü, Köy İşleri Bakanlığı Niğde Halk Eğitim Başkanlığına Başkan Vekili olarak görevlendirilmiştir, Niğde.
29.	Şener Özer	Sivas Sağlık Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı; Özel sektör kömür madeni işletmecisi, Sivas.
30.	Ünsal Çelik	Kütahya Çocuk Bakım Yuva Müdürü, Kütahya.
31.	Veysi Oymak	SSYB Hıfzıssıhha Enstitüsü, Sosyal Hizmet Uzmanı, Sıhhiye Ankara.
32.	Yalçın Civelek	SSYB Burdur İl Sağlık Müdürlüğü, Sosyal Hizmet Uzmanı (Kuruluş Müdür Yardımcısı) Burdur.

1962 Ağustos ayında Havva (Çoker) Oymak'ın elim bir kaza sonucu ölmesi, üç öğrencinin ise devamsızlık ve staj gibi nedenlerden ötürü dönem kaybına uğraması nedeniyle Sosyal Hizmetler Akademisi, 1965 yılında ilk mezunlarını 28 kişi olarak vermiştir. Mezunlardan 3 kişi araştırma görevlisi olarak (Elkin Besin, Erkan Öngel, Gönül Erkan) Akademi'de göreve başlamıştır. Diğer mezunlar ise, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde bulunan kuruluşlarda, Adalet Bakanlığı'na bağlı kuruluşlarda, Devlet Planlama Teşkilatı'nda ve Köy İşleri Bakanlığı'nda sosyal hizmet uzmanı unvanıyla görevlerine başlamışlardır (Şammas Hüyükü ve Emel Danışoğlu, kişisel görüşme, 14 Ekim 2021).

Sosyal Hizmetler Akademisi'nin ilk öğrencilerinden 14'ü sosyal hizmet uzmanı olarak kısa bir süre çalışmış; daha sonra kamu kurum ve kuruluşlarında sosyal hizmetlerle ilgili doğrudan ya da dolaylı bir alanda veya kamu-özel sektörde farklı alanlarda çalışma hayatlarını sürdürmüşlerdir. 1982 yılında YÖK kararıyla Sosyal Hizmet Akademisi, Hacettepe Üniversitesi bünyesinde 4 yıllık yüksekokula dönüştürülerek "Sosyal Hizmetler Yüksekokulu" adını almıştır (Duyan, Sayar ve Özbek, 2008: 25).

1. YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Literatür taraması yapılarak, biyografik anlatı araştırması (*Narrative Inquiry*) tekniği kullanılmıştır. “Anlatı araştırmalarında bireylerden (dokümanlardan ve grup mülakatlarından) kişilerin yaşanmış ve anlatılmış deneyimleri ile ilgili hikâyeler toplanır... Anlatı hikâyeleri çeşitli veri toplama teknikleri kullanılarak elde edilmektedir. Bunların en başta geleni mülakatlar olmakla birlikte, gözlem, dokümanlar, resimler ve diğer nitel veriler de kullanılmaktadır” (Creswell, 2013: 71, 72). Kısaca anlatı araştırması, elde edilen veriler açısından hikâye anlatmanın çok daha fazlasıdır (Bell, 2002). Nitel araştırmalarda kartopu örnekleme yöntemi (Kuş, 2003: 46; Kümbetoğlu, 2008: 99), bir konu hakkında en iyi bilgi sahibi olanlara ulaşmada kullanılan bir yöntemdir.

Araştırmada, katılımcılara kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmış, gönüllük esasına bağlı olarak da görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler, katılımcının tercihine ve Covid-19 salgın koşullarına bağlı olarak, yüz yüze, Zoom, WhatsApp ya da telefon ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde daha önce araştırma konusuyla ilgili hazırlanan açık uçlu sorular sorulmuştur.

Araştırma verileri, sosyal hizmet alan yazını, Havva Oymak’ın eşi, ailesi, köylüsü ve sınıf arkadaşlarından Oymak’la ilgili bilgi sahibi olanlarla 29 Ocak-31 Aralık 2021 tarihleri arasında farklı yer ve zamanlarda yapılan kişisel görüşmelerden elde edilmiştir. Daha sonra görüşme verileri deşifre edilerek analizleri yapılmıştır.

Bu araştırma, Sosyal Hizmetler Akademisinin toplum kalkınmasındaki yerini ve önemini ortaya koyabilmek için Akademinin ilk öğrencilerinden Havva Oymak’ı bir rol model olarak ele alıp, onun biyografik yaşam öyküsünü Türk sosyal hizmet alanyazınına kazandırmayı amaçlamaktadır.

Araştırma, Sosyal Hizmetler Akademisi’nin toplum kalkınmasındaki yer ve öneminin örnek şahsiyet Havva Oymak özelinde ortaya konulduğu ilk çalışma olmasından dolayı önemlidir.

2. SOSYAL HİZMETLER AKADEMİSİ’NİN KURULUŞ VE MİSYON AÇISINDAN TOPLUM KALKINMASINDAKİ YERİ

Toplum kalkınması (*Community development*), İkinci Dünya Savaşı sonrasında özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları toplumsal sorunlara çözüm üretmek amacıyla daha çok köyde yaşayanların kendi kaynakları, inisiyatifleri, katımları, öz dinamikleriyle ekonomik ve sosyal alanda ilerlemesini amaçlayan bir kalkınma yöntemidir. Başka bir ifadeyle ekonomik olarak gelişmemiş toplumların kırsal yaşam süren köy bölgelerinin ihtiyaç duydukları yatırım ve kamu hizmetlerine ulaşma, bunların sürdürülebilir şekilde devam ettirilmesi açısından katılımcılığı esas alan bir kalkınma modelidir. Kalkınmanın esasında devlet ve halk olmak üzere iki aktör bulunmaktadır. Devlet, kurumsal düzeyde her tür destek ve yetkiye sahiptir (Fer, 1963: 5).

Toplum kalkınması, 1961 Anayasası'nda oldukça önemli bir yer işgal etmektedir. 9 Temmuz 1961 tarihli referandum ile kabul edilen Anayasa, 12 Eylül 1980 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Anayasanın "İktisadî ve Malî Hükümler" bölümünün IV. bendinde yer alan kalkınma plânı ve Devlet Plânlama Teşkilâtıyla ilgili 129. maddede: "İktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir. Devlet Plânlama Teşkilâtının kuruluş ve görevleri, plânın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir" denilmektedir (Resmî Gazete, 20.07.1961, sayı: 4650).

Toplum ya da köy kalkınması; kırsal kesimde yer alan özellikle tarım ve hayvancılıkla geçinen nüfusu hedef alan bir kalkınma metodudur. Türkiye'de Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmadan önce kırsal kesimdeki nüfusa yönelik toplum kalkınması faaliyetleri Millî Eğitim, Tarım, Sağlık, Bayındırlık, Sanayi, Ticaret ve İçişleri Bakanlıkları ile bunlara bağlı kurumlarca yürütülmüştür. Fakat DPT öncesi yapılan bu çalışmaların olumsuzlukları 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda şu şekilde ifade edilmiştir:

- a. Çalışmalar idarî bakımdan dağınıktır.
- b. Aynı dağınıklık ve koordinasyon noksanlığı programların özü ve metotları açısından da görülmektedir.
- c. Halkın, hizmetlerin görülmesine ve bu hizmetlerle ilgili yatırımlara katılması, ortak harekete teşvik için çeşitli kamu kurumlarınca yapılan çalışmalar sınırlı, dağınık ve etkisizdir.
- d. Kamu hizmetlerinin yürütülmesinde şimdiye kadar uygulanan usûl, devletin tek taraflı hareketi şeklinde olmuştur (Kalkınma Planı, 1963: 103).

DPT'ye göre 1960 Türkiye'sinde tarımsal üretimle uğraşan kır nüfusunun artışı planlı kalkınma ve istihdam politikaları açısından üzerinde durulması gereken en önemli toplumsal sorunlardandır. Yapılan nüfus hesaplamalarına göre 15 yıl sonra tarımsal işgücü fazlalığının 700.000 civarında olacağı tahmin edilmiştir. Normal kalkınma yöntemiyle çözülemeyecek olan bu sorunun çözümünde bazı özel yöntemler kullanılması öngörülmüştür. Temel ilke olarak;

- a) Kır nüfusunu oluşturan yöre insanının toplum kalkınmasına aktif olarak dâhil edilmesi benimsenerek; tarım ve tarım dışı sektörlerde işgücünün değerlendirilmesi yapılarak istihdama yönelik özel iş alanları yaratılarak, yapılacak çalışma ve yatırımlarda telkin, tavsiye ve teşvik yolu ile halkın gönüllü olarak katılması amaçlanmıştır.
- b) Tarımsal üretimde gelişme ve üretim artışının sağlanabilmesinin temel şartı, sektörde çalışanların rasyonel üretim, çalışma usullerini benimsemesiyle mümkün olduğundan; tarımsal istihdamdaki iş gücü için eğitim, tarım eğitimi, ilgili alanda eğitsel yayın ve özellikle kooperatifleşme hareketi toplum

kalkınmasının esasını oluşturmaktadır. Bu nedenle devlet ve toplum iş birliğiyle yürütülecek etkin bir toplum kalkınması programının uygulanması gerekli görülmüştür (Kalkınma Planı, 1963: 65, 102-105).

Kalkınma, devletin önderliğinde yapılırsa yerel halk topluluklarının katılımını canlı tutar. Yerel toplulukların ihtiyaçlarının karşılanmasında büyük kolaylık sağlar. Böylece mevcut kaynakların aktif ve verimli kullanılmasında yöre halkının toplulukta söz sahibi temsilcilerin görüşlerinin alınmasıyla etkili ve kalıcı hâle gelir. Uygulamaya geçirilen toplumsal kalkınma planında devlet, en çok maddi güç ve eğitim desteğiyle katkı sağlarken; yöre halkı yatırımın sahiplenmesinde sorumluluk almakta ve iş gücüyle kalkınma planının desteklenmesinde aktif rol oynamaktadır. Toplum kalkınmasının başarılı olması ve ülke çapına yayılması, ancak devlet-halk iş birliğiyle mümkündür. Toplum kalkınması hususunda bürokrat olarak önemli görevlerde bulunan ve aynı zamanda da Akademiye kısmi zamanlı derslere giren Muslih Fer (1909-1985)'e göre toplum kalkınması; "...son tahlilde ağırlık merkezini eğitim ve adam yetiştirme meselesinde bulan bir faaliyet ve tedbirler sistemidir. Köylere ve köylüye yönelmiş bir eğitim ve teknik yardım faaliyetidir. Fakat birçoklarının sandığı gibi, bu sadece bir maddi teknoloji eğitimi değil, yeni değerlere, kalkınma hedeflerine inancı da beraber götüren, yeni müesseseler, teşkilâtçılık, araştırma, plâncılık ve modern âmme idaresi metodlarının bir sosyal teknoloji halinde köye kadar girmesi dâvasıdır" (Fer, 1963: 5-9). Kalkınma plan ve programıyla ekonomik olarak geri kalmış, sosyo-kültürel olarak gelişmemiş bölgelerin hem maddi hem de kültürel bağlamda kalkınma ve gelişmeye yönelik uygulamalarla modern refah toplumuna dönüşmesi amaçlanmaktadır.

Türkiye'de 1930'lu yıllarda, devlet eliyle başlatılan "plânlı endüstrileşme" kalkınma hamlesi sadece şehirlerle sınırlı olmayıp ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan (%80) kırsal kesimdeki köy ve köylüyü plânlı olarak kalkındırmayı da amaçlamıştır. Bu bağlamda, kırsal alanda yaşayan köy topluluklarının kalkınmasına yönelik ilk proje, Köy Enstitüleri'nin açılmasıyla (Çifteler Köy Öğretmen Okulu, 1 Ekim 1937) başlamıştır (Altunya, 2010: 22; Arslan, 2019: 103). Köy Enstitülerinin açılmasıyla kırsal kalkınma üç temel üzerinden yürütülmüştür. Birincisi köy kökenli öğrenciler Enstitülere kabul edilmiş, böylece kırsal kesimde yaşayan genç nüfus eğitim sürecinde "yaşayarak ve yaparak öğrenme" ilkesi çerçevesinde eğitilmiştir. İkincisi mezun olan köylü çocukları Millî Eğitim Bakanlığına bağlı devlet okullarında öğretmen olarak istihdam edilmişlerdir. Üçüncüsü ise Enstitü mezunu köylü öğretmenler tercihlerine bağlı olarak öncelikle kendi köyelerine öğretmen olarak atanmışlardır. Böylece öğretmenlerin hem eğitim hem de üretim alanında toplum kalkınmasına hizmet etmeleri amaçlanmış, toplum kalkınması adına başarılı da olmuştur (Şimşek ve Mercanoğlu, 2018: 262, 263; Berk, 2019: 20).

Gelişmiş ülkelerin toplum kalkınmasında eğitim ve sosyal hizmet eğitimi oldukça önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de sosyal hizmetlerin toplum kalkınmasına yönelik gelişmesi için yükseköğretim düzeyinde eğitim veren bir kurumun ihtiyacı hissedilmiştir (Kalkınma Planı, 1963: 53).

Sosyal Hizmetler Akademisi'nin kuruluşuna esas olan 12 Haziran 1959 tarih ve 7355 sayılı kanunun 1. maddesinin a) bendinde toplum kalkınmasına yönelik etkinlik ve faaliyetlerin önemi şu şekilde vurgulanmaktadır: "Yoksullar arasında tetkikler yaparak yoksulluğun muhtelif sebeplerini araştırmak ve bunlara yapılacak sosyal hizmetlerin şekil ve nev'ini tespit etmek; fertlerin sosyal intibaksızlıklarını izaleye ve *toplum kalkınmasını temine yarayacak tedbirleri araştırmak*"tır. Bu bağlamda, Akademi mezunu sosyal hizmet uzmanı, toplum kalkınması projelerinde aktif görev alacak bir meslek elamanıdır.

Akademi'nin ilk müdürü Fuat İyicil, ilk mezuniyet yıllığında, mezunlara hitaben sosyal hizmet mesleği ve çalışma alanlarıyla ilgili olarak:

"1964/1965 Öğretim yılı sonunda, çeşitli sosyal hizmet dallarında görev almak üzere hayata atılacak olan gençlerimiz, memleketimizde yeni bir mesleğin öncüleri olarak, sosyal problemlerimiz üzerine eğilecek, sosyal yaralarımızı sarmağa çalışacak, toplumumuzun sosyal refahı için ellerinden gelen gayreti göstereceklerdir.

Tıbbi sosyal hizmetler, toplum kalkınması, suçluların topluma yararlı hale getirilmesi, korunmağa muhtaç çocuklar ve yaşlılar, endüstrileşme ve şehirlere akının sonucu olarak ortaya çıkan sorunları, gençlerimizi bekleyen görevlerden ancak bazılarıdır. Sosyal yardımın, tarihin derinliklerine kadar uzandığı memleketimizde, modern anlamda Sosyal Hizmeti bir meslek olarak seçmiş ve benimsemiş gençlerimizi, memleketimizin ilk Sosyal Hizmet Uzmanları olmak şerefini kazandıklarından dolayı kutlamakta ve meslek hayatlarında başarılar dilemekteyiz (İyicil, 04 Mayıs 1965)."

Sosyal Hizmet uzmanının mesleki çalışma alanı üç kategoriden oluşmaktadır. Bunlar: (1) Bireyle çalışma (*Individual Work*) (2) Gruplarla çalışma (*Group Work*) (3) Toplum organizasyonu ve toplum kalkınmasıdır. Toplum kalkınması (*Community Development*) ise, özellikle köylerde yaşayanların ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan çalışmaların tamamına verilen isimdir. Buradaki temel ilke, yörede yaşayan topluluk için psiko-sosyal güçlendirme ve öz kaynakları kullanma konularında yapılacak eğitilmeyi özgün kalkınma planı ile sürdürülebilir hâle getirilmesini sağlamaktır (Kuntbay, 1962: 11).

Akademinin toplum kalkınmasına yönelik eğitim vermesi, Akademiye seçen bazı öğrenciler için bilinçli bir tercih sebebidir. Akademinin ilk öğrencileri arasında Köy Enstitüsü ve Öğretmen Okulu mezunu öğretmenlerin sayısı hatırı sayılır miktardadır. Görev yerlerinde toplum kalkınmasına yönelik eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren bazı öğretmenler toplumun kalkınmasına daha iyi hizmet edebilmek için yükseköğrenim düzeyinde eğitim verecek olan Akademi'yi, mevcut öğretmenlik mesleğini bırakarak tercih etmişlerdir. Öğretmenliği bırakarak Akademi'de öğrenciliğe başlayanlar arasında ilk öğrencilerden Havva ve Enver Oymak çifti ile Akademi tarihinde unutulmaz yeri olan Ferit Berk sayılabilir. Ferit Berk, Akademi'yi tercih nedenini şu şekilde açıklamaktadır:

"O zaman edindiğim bilgiler arasında bu eğitim kurumunda yeni bir eğitim şekli olacağı, ülkeye yeni tür bir yükseköğrenim mezunu yetiştirileceği ve okulda okuyan her öğrenciyeye burs verileceği

dillendiriliyordu. En önemli özelliklerinden birisi de, “mesleğin köy enstitülerinin bir benzeri”, köylerin ve geri kalmış kasabaların kalkınmalarında görev alacak ve ülke düzeyinde kalkınma planlarında görev yapacak uzmanlık düzeyinde eleman yetiştirecek olmasıydı. Bunu üzerine görmem gerekli yükseköğrenim ve kayıt konusunu yeniden düşündüm. Bu yeni açılmış olan Sosyal Hizmetler Akademisi ve vereceği planlanan eğitim ve kazandıracağı meslek türü, benim meslek anlayışıma çok uygundu. Bir Köy Enstitüsü kökenli olarak, bana göre bu yeni tür meslek daha tutarlı ve ülkenin gerçeklerine göre kalkınma şekline çok uygundu. Toplum kalkınması, toplum örgütlemesi, idaresi, halk eğitimi ve üretime yönelik bir meslek, beni en çok çeken bir meslekti, bana uygundu.” (Ferit Berk, kişisel görüşme, 16 Aralık 2021; Berk, 2019: 20, 21)

Akademi'nin eğitim desteği, yapılan anlaşma gereği Birleşmiş Milletler (BM) aracılığıyla sağlanmıştır.

Bu bağlamda, ders veren öğretim üyelerinin bazıları ve ders kitaplarının bir kısmı yabancıdır. Toplum

Fotoğraf 2. Mr. Maksud Rizvie

kalkınmasıyla ilgili teorik bilgiler, BM görevlisi olarak gelen Pakistanlı Mr. Rizvie tarafından **“Toplum Organizasyonu”** ve **“Toplum Kalkınması”** adı altında açılan dersler ile verilirken Akademi öğrencilerinin aldıkları teorik bilgileri alanda uygulamalarına yönelik olarak da yaz aylarında ortalama iki aylık toplum kalkınması staj uygulaması konulmuştur. Bu stajda süpervizör olarak görev yapan Mr. Rizvie, öğrenciler tarafından hazırlanan raporları haftalık olarak okur, varsa gerekli düzeltmeleri yapardı; böylece kalkınmayla ilgili değerlendirmeler önem kazanırdı (Emel Danışoğlu, kişisel görüşme, 31

Aralık 2021). Akademi öğrencilerinin çoğunluğunun yabancı dili yeterli olmadığı için süpervizörle öğrenci-halk arasındaki iletişimi sağlamak için, Akademi tarafından çoğunlukla bir tercüman görevlendirilmiştir.³

Türkiye’de DPT’nin kuruluşu sonrası 1970’lere kadar kamu kurum ve kuruluşlarının hazırladığı toplumsal kalkınma planlarında, sosyal hizmetlere ve sosyal hizmet uzmanlarına toplum kalkınması çalışmalarının icrasında ayrı bir önem ve yer verilmiştir (Karataş & Erkan, 2011, 47, 48).

Akademinin ilk mezunu 28 sosyal hizmet uzmanından sadece 6’si⁴ mezuniyet sonrası sosyal hizmet uzmanı olarak toplum kalkınması alanında çalışarak ülkeye hizmet etmek istediklerini belirtmişlerdir. Özellikle Akademi’nin ilk öğrencisi ve ilk diploma sahibi olan Şammas Hüyükü Akademi’den ayrılırken meslek ve toplum kalkınmasıyla ilgili olarak şu görüşleri paylaşmıştır: “Yeni bir mesleğin ilk elemanlarından biri olarak, toplumca tutunup tutunmayacağımız konusunda derin bir merak ve

³Samsun ili Terme ilçesi Kozlu Köyü’ndeki “Toplum Kalkınması” stajında tercümanlığı Emin Çölaşan yapmıştır. Şammas Hüyükü, kişisel görüşme, 14 Ekim 2021.

⁴Şammas Hüyükü, Osman Kehrioğlu, Enver Oymak, Kemal Özmutlu, Şener Özer ile Ömer Gültekin.

heyecan içindeyim. Bir saha elemanı olarak; “Araştırma” ve “Toplum Kalkınması”nda çalışmak isterim, masa memuru olursam çok üzülürüm” derken; Erkan Öngel:

“Mezun olacağımız şu günlerde zihnimi kurcalayan birçok sorunlar mevcut; mesleğimiz Türkiye’de yerleşebilecek mi? Sağlık Bakanlığına bağlı kalacaksa bu kadro içinde ezilecek miyiz? Toplum kalkınmasında çok arzulu görülen arkadaşlar köylerde kalabilecek mi? Kendimi mesleki bakımdan katıyyen tatmin olmuş hissetmiyorum ve aldığım bilgi ile insanlara yardım edebileceğimi zannetmiyorum”

diyerek Akademi’den alınan eğitim, mezunlara ihdas edilen kadro ve çalışacakları kurumlar ile çalışma alanlarındaki tereddüt ve eleştirilerini dile getirmiştir.

2.1. Sosyal Hizmetler Akademisi ve Toplum Kalkınması (Köy Kalkınması) Araştırmaları

Sosyal Hizmetler Akademisi’nin yetiştirdiği sosyal hizmet uzmanlarının çalışma alanlarından biri, “Toplum/ Köy Kalkınması”dır. Bu bağlamda, Akademi mezunu sosyal hizmet uzmanları gerek öğrencilik yıllarında gerekse mezuniyet sonrası sahada sosyal hizmet uzmanı olarak toplum kalkınması araştırmalarında bazen mülakatçı/anketör bazen ise, araştırmacı/proje yürütücüsü statüsünde bulunmuşlardır.

2.1.1. Akademi’nin İlk Öğrencilerinin Katıldığı Toplum Kalkınması Araştırmaları

2.1.1.1 Türk Köylü (Köy) Araştırması (1962)

Türkiye’de 1960’lı yıllar, ülke kalkınmasının ulusal boyutta kırsal kesimden başlanarak yapılması gerektiği fikrinin devlet politikası olarak benimsendiği yıllardır. Buna bağlı olarak bürokraside hâkim olan inanç, toplumsal gelişmenin ancak toplumsal kalkınma ile, onun da ülke nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan kırsal kesimde yaşayan insanların kalkınma hamlesinin içine dâhil edilmesiyle mümkün olabileceğidir. Cumhuriyet’in kurulduğu yıllardaki kalkınma stratejisi ile toplumsal kalkınma hamlesinin ortak noktası, kalkınmanın kırsal kesimden başlatılması fikridir. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, stratejik müttefiki olan ABD’den kalkınma hamlesinde çeşitli destekler almıştır. Kırsal kalkınma ile ilgili olarak da ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (U.S. Agency for International Development) birlikte “**Kırsal Kalkınma Araştırma Projesi**” olarak adlandırılan ortak bir proje yapılmıştır. Türkiye’de “**Türk Köylü (veya Köy) Araştırması**” olarak da adlandırılan bu projenin mimarı ülkemizde akademisyen olarak görev yapan siyaset bilimci Frederick W. Frey (1930-2020)’dir. Frey, projeyi ilk olarak Ağustos 1961’de Türk Hükümeti’ne ve AID’e önermiştir. Frey’in önerisi hükümet yetkilileriyle AID Ankara temsilcisi tarafından güçlü bir şekilde kabul görmüş, teşvik edilmiş ve desteklenmiştir. Araştırmanın belkemiğini oluşturan diğer önemli kuruluş, **Millî Eğitim Bakanlığı Dr. Şefik Uysal Araştırma ve Ölçme Bürosu** ve buradaki yetkili kişiler ise, Dr. Şefik Uysal, Dr. Angell ve İbrahim Yurt’tur. Dr. Uysal, proje direktörünün yapması gereken son derece zorlu görevleri sahip

olduğu beceri ve gösterdiği özveriyle yerine getirmiştir. Dr. Angell'in danışmanlığını, başkanlığını ise İbrahim Yurt'un yaptığı Araştırma ve Ölçüme Bürosu projeyi yürüten kurum olmuştur (Frey, 1963: 336; Nerse, 2014: 174).

1960 nüfus sayımına göre, Türkiye'nin toplam nüfusu 27.754.820 kişidir. Nüfusun 4/3'ünü (18.895.089) Köy Kanunu'na göre, nüfusu 2000'in altında olan ve 35.000'den fazla yerleşim yerlerinde köy mahalli idaresi çatısı altında kırsal yaşam sürerek, çoğunlukla tarım ve hayvancılık ekonomisiyle idame olan topluluklar oluşturmaktadır. Araştırmanın evrenini kırsal kesimde yaşayan bu köylüler oluşturmaktadır. Araştırma evrenini oluşturan köy nüfusundan örneklem seçiminde dört ölçüt esas alınmıştır. Bu kriterlerde; katılımcıların yaşının en az 16 ve üzeri olmasına, ayrıca o yörede yerleşik hayat sürmeyenlerin dikkate alınmamasına, askerlik hizmetinde olanlar ile görüşmeye zihinsel veya fiziksel olarak cevap veremeyecek olanların örneklem grubuna dâhil edilmemesine özen gösterilmiştir. Örnekleme biriminin esasını aile veya hane reisi değil, bireysel olarak köylüler oluşturmaktadır (Frey, 1966: 1).

Frederick W. Frey ve ekibinin ülke geneline yayılmış büyük köy araştırmasının evrenini Türkiye'nin 67 vilayeti; örneklemine ise bu şehirlere bağlı 458 köyü kapsamaktadır. Evren ve örneklem açısından araştırma o zamana kadar ülkede yapılan en büyük alan araştırmasıdır. Veriler, 1962 yazında özel eğitilmiş Türk görüşmecilerden oluşan 3 erkek, 2 kadın olmak üzere, 5'er kişilik ekiplerin yaptıkları mülakatlardan elde edilmiştir. Araştırma, daha önce tespit edilmiş köylerde ikamet eden 16 yaş ve üzeri ve yaklaşık 6.500 Türk'ten oluşan, rastgele seçilmiş düzenli bir örnekleme gerçekleştirilmiştir. Köylerden seçilen kadın ve erkek katılımcılarla her köyde yapılan düzenli görüşmelere ek olarak, köy muhtarı, köyün dinî lideri (imam) ve her birinin eşleriyle de görüşmeler yapılmıştır (Frey, 1968: 937, 938).

Bu araştırmaya, gönüllü araştırmacı olarak Sosyal Hizmetler Akademisi birinci sınıf öğrencileri Emel (Başçı) Danişoğlu, Havva Oymak ile eşi Enver Oymak da katılmıştır. Akademi'nin bu üç öğrencisi, diğer araştırmacılarla birlikte Sıhhiye'de bulunan Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulunda 1962 yılı haziran ayında araştırma eğitim kursuna tâbi tutulmuşlardır. Araştırmacılar saha araştırmasına başladıkları zaman önceden belirlenen ilgili ilçelerin kaymakamlıklarına gitmişler, oradan daha önce örneklem için seçilen köylerin listeleriyle köyün mülkî lideri konumundaki muhtar ve imamların listesini temin etmişlerdir. Araştırmacıların ulaşım, yeme içme ve konaklamayla ilgili ihtiyaçları da yine önceden belirlenen kurumlara ait kuruluşlar tarafından karşılanmıştır (Emel Danişoğlu, kişisel görüşme, 14 Ekim 2021).

Akademi'nin ilk öğrencilerinden Emel Başçı, Enver ve Havva Oymak çifti, Friedrich Frey ve ekibi tarafından o zamana kadar köy kalkınmasına yönelik Türkiye'de yapılan en büyük köy araştırmasında

(1962) gönüllü olarak görev almışlardır. Sosyal Hizmetler Akademisi öğrencileri sonraki yıllarda da toplum kalkınmasına yönelik olarak devletin farklı kurumlarınca yapılan araştırmalara da gönüllü araştırmacı olarak katılmaya devam etmişlerdir.

2.1.1.2. Ankara İli Köylerinde Sosyal Hizmetler ve Sosyal Antropoloji Bakımından Bir Araştırma (1963)

Nermin Erdentuğ tarafından 1963 yılından Ankara ili köylerinde yapılan toplum kalkınmasına yönelik araştırma Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'nün köy toplumunun incelemesini kapsayan ilk alan araştırmasıdır. 1963 yılında Ankara ilinin 21 köyünde yapılan araştırmaya Akademi'nin 1962-1963 öğrenim yılı ikinci sınıf öğrencilerinden 15 kişi gönüllü anketör olarak katılmıştır (Şammas Hüyükü, kişisel görüşme, 31 Aralık 2021). Ayrıca araştırmada DTCF Antropoloji ve Etnoloji Bölümü asistanlarından 5 kişi de görev almıştır.

Araştırmanın sosyal hizmetle ilgili anketi bizzat Erdentuğ tarafından köylünün anlayabileceği bir şekilde hazırlanmıştır. Araştırmacılar, Erdentuğ'un kendisi tarafından bir haftalık bir seminere tâbi tutulmuştur. Bu seminerde mülakat tekniği, örnek alma ve anketleri uygulama hususlarında bilgi verilmiştir. Araştırma eğitiminden sonra araştırma ekibi, 5 veya 6 kişilik gruplar hâlinde 4 grupta gruplandırılmış ve her grupta en az iki kız öğrenci bulunmasına dikkat edilmiştir. Akademi öğrencisi araştırmacılar daha önce hesaplanan evren ve örneklem grubuna bağlı olarak ilgili köyde yaşayan, önceden belirlenen örneklem sayısı kadar halk ve köy muhtarı ile mülakatlar yapmışlardır. Araştırmacılar, en az 10, en çok 12 gün sahada (köyde) kalmışlar ve Ankara'nın 21 köyünde 416 anket doldurmuşlardır.

Araştırmacılar, Ankara'ya döndüklerinde bir üçüncü devre çalışmada veri kodlama eğitimine tâbi tutulmuşlar, daha sonra 416 anketin verilerini kodlamışlardır. Kodlanan verilerin değerlendirilmesi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı Refik Saydam Enstitüsü İstatistik kısmında ve Dr. Rahmi Dirican'ın idaresindeki bir ekip tarafından yapılmıştır. Araştırma, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü'nün Sosyal Hizmetler alanındaki Türk köyleriyle, özellikle Ankara köyleriyle ilgili olarak yapılan ilk alan araştırmasıdır (Erdentuğ, 1966, 12, 13).

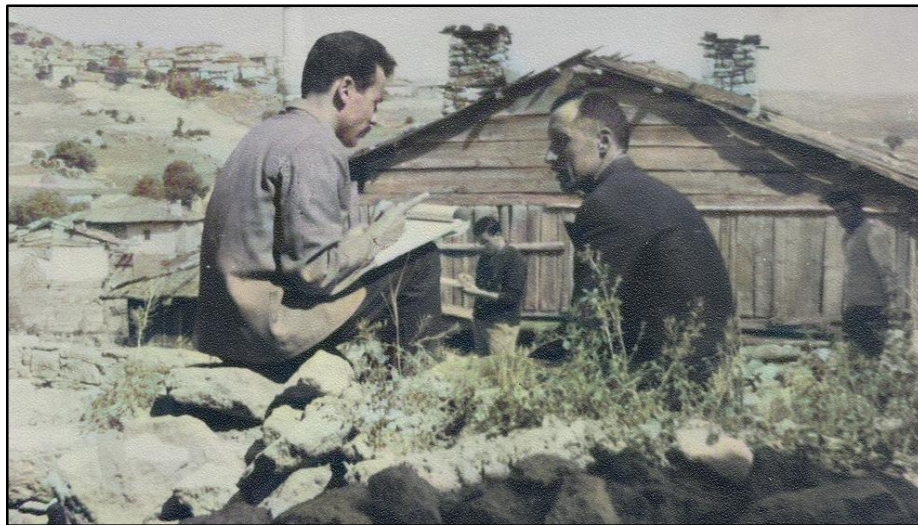

Tablo 2. Ankara Köyleri Araştırmasına Katılan Akademi 2. Sınıf Öğrencileri ve DTCF Antropoloji ve Etnoloji Asistanları⁵

	SHA Kazanma Yılı	Adı Soyadı		SHA Kazanma Yılı	Adı Soyadı
1.	1961	Erdoğan Taşkın	12.	1961	Sevim Göksu
2.	1961	Erkan Öngel	13.	1961	Şammas Hüyükü
3.	1961	Fikret Güçlüer	14.	1961	Şener Özer
4.	1961	Gönül Erkan	15.	1961	Ünsal Çelik
5.	1961	Gürtüz Erdem	16.	Asistan	Çiğdem Boratav
6.	1961	Hulusi Erdoğan	17.	Asistan	Ferhan Semerkand
7.	1961	Kemal Özmutlu	18.	Asistan	Filiz Özkan
8.	1961	Mehmet Can	19.	Asistan	Güliz Tahtakılıç
9.	1961	Muhittin İzmir	20.	Asistan	Sedat Veyis Örnek
10.	1961	Osman Kehriyoğlu	21.	Asistan	Tülin Aşansü
11.	1961	Osman N. Yıldırım			

Fotoğraf 3. Ankara Köyleri Araştırmasından, soldan sağa Fikret Güçlüer (gözlüklü), Kemal Özmutlu, Muhittin İzmir, karşı soldan sağa Gönül Erkan, Osman Kehriyeşiloğlu, Şammas Hüyükü (1963).

Fotoğraf 4. Ankara Köyleri Araştırmasında Ekip Başkanı Şammas Hüyükü Köy Muhtarı ile Mülakat Yaparken (1963).

⁵ Erdentuğ, 1966, 12, 13; Şammas Hüyükü, kişisel görüşme, 05 Şubat 2021.

2.1.1.3. Toplum Kalkınması Staj Uygulamaları: Samsun İli Terme İlçesi Kozlu Köyü Örneği

Akademi’de staj uygulamaları dört kategoride yapılmıştır: 1. Sınıf: Kurum ve kuruluş tanıtımı, 2. Sınıf:

Fotoğraf 5. Emel (Başçı) Danişoğlu
Toplum Kalkınması Stajı, Ankara Kazan
Bucak Merkezi (1964).

Bireysel çalışma, 3. Sınıf: Toplum kalkınması, 4. Sınıf: Grup çalışması şeklindedir. Bu staj uygulamalarından köy/toplum kalkınması stajı yaklaşık on yıl boyunca (1972) düzenli olarak sürdürülmüştür. Akademi’de teorik ve uygulamalı eğitim, eş zamanlı ve eş değerli bir eğitim modeli olarak benimsenmiştir.

3. sınıf öğrencileri “Toplum Kalkınması” stajını Haziran-Temmuz aylarında Anadolu’nun değişik köy ve kasabalarına gidip orada kendilerine verilen görev ve sorumlulukları yerine getirerek yapmışlardır. Kadın öğrencilerin büyük çoğunluğu şehirde yaşayan ailelere mensup olmalarına rağmen, staj uygulamalarında gittikleri köylerde, kasabalarda kırsal kesimden gelen erkek arkadaşlarının da destekleriyle, ortama uyum sağlamakta çok zorluk çekmeden görev ve sorumluluklarını yerini

getirmişlerdir. Yerli halktan kadınlarla Akademi’nin kadın öğrencileri çok çabuk kaynaşmışlardır (Bkz. Fotoğraf. 5).

Akademi’nin ilk öğrencileri, 1963-1964 eğitim-öğretim yılının yaz aylarında ilk toplum kalkınması stajı için ülkenin farklı şehirlerinde bulunan köylerde toplum kalkınması stajına gitmişlerdir. Akademi öğretim üyesi Mr. Rizvie süpervizörlüğünde 3. Sınıf öğrencilerinden Şammas Hüyüküklü, Cahide Alp ve Kemal Çakmaklı, 1964 Haziran ayında Samsun ili Terme ilçesi Kozlu köyünde toplum kalkınması stajına başlamışlardır. Öğrenciler, köyün yetkili mülkî temsilcisi olan köy muhtarı, öğretmeni, imamıyla iş birliği içerisinde toplum kalkınmasına yönelik veriler toplamaya başlamışlardır. Öğrenciler toplanan bu verileri haftalık olarak raporlaştırıp süpervizör Mr. Rizvie’ye sunmuşlardır. Süpervizör ve öğrencilerin birlikte yaptıkları durum değerlendirmesi sonrasında ekolojik olarak süt ineği besiciliğine uygun olan yörede, halkın yerli ırk inek besiciliği yaptığını, bu ineklerin ise süt veriminin düşük olmasından dolayı sosyo-ekonomik gelişmenin önünde bir engel olduğunu gözlemlemişlerdir. Toplumsal kalkınmanın sağlanabilmesi için besiciliği yapılan yerli inek ırkının ıslahının TİGEM Karaköy İşletmesi’nden suni tohumlama ve tabii dölleme desteği alınarak beslenen ineklerin süt verimi yüksek bir ırk olan Jersey’e dönüştürülmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. Konuyla ilgili köy muhtarı ve köylülere yapılan bilgilendirme çalışması sonrası önlerine çıkan en büyük engel, köyün dinî lideri konumundaki imamdır. Şammas Hüyüküklü toplumsal kalkınma çalışmasını nasıl yaptıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Köy imamı cami cemaatini ve halkı bu tohumların domuz tohumu olduğuyla ilgili asılsız haberlerle olumsuz etkiliyorlardı. Biz bu olumsuz propagandayı nasıl ortadan kaldıracak ve halkın kalkınması için mevcut ineklerin verimliliğini nasıl artırabiliriz diye düşünmeye başladık. Bir minibüs temin ettik ve yöre halkı ile cami imamlarından en etkili olanları da yanımıza alarak Gelemen Devlet Üretim Çiftliği’ne bir gezi düzenledik. Bu gezide imam ve yöre halkı jersey inekler için suni tohumların nasıl alındığını gözleriyle gördüler. Böylelikle halkın jersey tohumların domuzla ilgili ön yargılarının hiçbir gerçekliğinin bulunmadığını gördüler. Halk ineklerin suni tohumlamasının süt verimliliği açısından olumlu bir şey olduğunu kabul etti. Staj eğitimimiz sayesinde o yörede köy kalkınmasına önemli bir katkı sağlamış olduk.” (Şammas Hüyükü, kişisel görüşme, 30 Ocak 2021)

2.1.1.4. İlk Sosyal Hizmet Uzmanlarından Şammas Hüyükü Tarafından Yapılan Örnek Bir Toplum Kalkınması

Şammas Hüyükü’nün 26 Eylül 1965 tarihinde SSB Niğde İl Sağlık Müdürlüğü’ne Sosyal Hizmet Uzmanı olarak ataması yapılmış, fakat valilik emriyle vekâleten, Köy İşleri Bakanlığı Niğde Halk Eğitim Başkanlığı’na Başkan Vekili olarak görevlendirilmiştir. Hüyükü, görev yeri ve organize ettiği toplum kalkınması projesini şu şekilde anlatmaktadır:

“Niğde’de Halk Eğitim Başkanlığı yaparken il idare kurulu vardı. Halk Eğitim Başkanı da o kurulun üyesidir. Halk eğitimin halkın meslek eğitimine yönelik açmış olduğu kurslar arasında Çavdar sapından çeşitli çanta, şapka yapımına dair de bir kurs açılmıştı. Kursun çavdar sapı bitti. O çevre de çavdar sapı aradık. O bölgenin (Niğde- Kayseri yolunun) kıraç kumsal bir arazi olduğunu gördük. Çok garip geldi bana çünkü Hasan Dağı var. Akan bir su kaynağı olarak Ulu Irmak var. Ama yörede hiçbir şey bitmiyor. Kafama takıldı Niğde’ye dönüp gelince iki gün sonra tarım müdürü arkadaşına durumu anlattım. Hasan Dağının yakınında su olmalı dedim. Bu onların da dikkatini çekti. Köyleri örgütledik. Sulama kooperatifleri kurdurduk. 2018 yılında memleketim Aksaray’a giderken su kuyusu yaptırdığım köyleri gördük yem yeşil olmuş. Nasıl gururlandım.” (Şammas Hüyükü, kişisel görüşme, 05 Şubat 2021)

Fotoğraf 6. Şammas Hüyükü’nün Kurulmasına Önderlik Ettiği “Yeraltı Suyu Çıkarma Kooperatifi”nce sulanan araziler, Niğde Çiftlik (Kasabası) İlçesi (2018).

2.2. Toplum Kalkınmasında Örnek Bir Şahsiyet: Havva Oymak (15.04.1937-09.08.1962)

Fotoğraf 7. Havva Çoker (1955)

Havva Çoker, Denizli ili Acıpayam ilçesi Dariveren Köyü'nden aslen İmamlı Yörüğü (Davut Oymak, kişisel görüşme, 24 Mayıs 2021) olan Ayşe (Sezgin) (1909-1982) ve Mehmet Çoker (1909-1973)'in 7 çocuğundan 4.sü olarak 15.04.1937 tarihinde dünyaya gelmiştir. Annesi çok özverili, çalışkan bir kadın, babası ise çocuklarının okumasını isteyen, eğitimin önemli olduğuna inanan bir kişidir. Havva Çoker'in okul yılları geldiğinde ailesi Denizli'ye göç etmiştir. Denizli Merkez Hürriyet İlkokulu'ndan mezun olan Çoker, ilkökul öğretmeninini yönlendirmesiyle sınavlara girerek Adana Kız

İlköğretmen Okulu'nu kazanmış, oradan 1955 yılında mezun olmuştur.

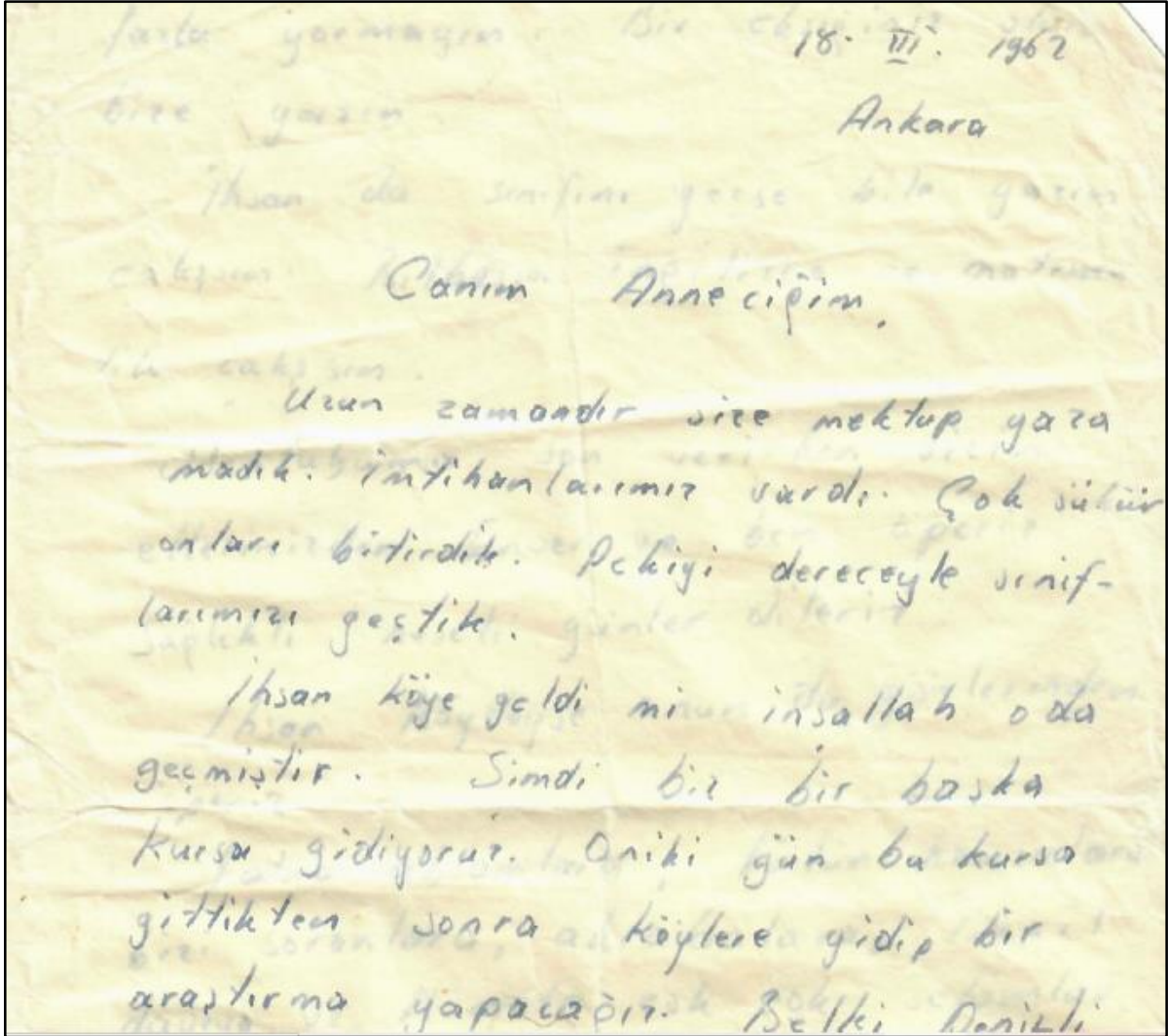
O yıllarda öğretmen okulu mezunları arasında görev yeri tercihinde kendi köylerinde öğretmen olarak çalışmayı seçmek yaygın olduğu için, Çoker de ilk görev yeri olarak kendi köyü Dariveren'de öğretmenlik mesleğine başlamıştır. Köyünün okulunda üç yıl öğretmenlik yapan Çoker, daha sonra iki yıl da Denizli Merkez Goncalı İlkokulu'nda ve Merkez Yetiştirme Yurdunda çalışmıştır.

2.1.1. Kişilik Özellikleri

Çoker, çocukluğundan itibaren insana, doğaya değer veren, topluma hizmet etme gayesini kendisine ilke edinen, idealist bir kişilik özelliğine sahip bir insan olarak kendisini sürekli geliştiren ve bu erdemli özelliklerini de ölünceye kadar muhafaza eden örnek bir şahsiyettir. Onun kişiliğini oluşturan en temel özellikler; cana yakın, sevecen, hoşgörülü, titiz, vefalı, alçak gönüllü, topluma faydalı olmak isteyen bir kişi olmasıdır (İhsan Çoker, kişisel görüşme, 31 Ekim 2021). Çocukluğunda, köylerine çocuk yaşta gelin olarak gelen Ayşe Kayık'a arkadaş yoldaş olan (Halime Kayık, kişisel görüşme, 05 Kasım 2021), öğretmenliğinde kız öğrencilerinin saçlarını şefkatle tarayan, hatta ihtiyaç sahibi olanlara elbise diken (İhsan Çoker, kişisel görüşme, 31 Ekim 2021), adeta anne yarısı, eğitim gönüllüsü bir öğretmendir. Küçük kardeşi İhsan'ın okuması için dedesiyle pazarlık yaparak, dedesinin istediği soba parasını tasarruf ederek biriktirmiş ve istenilen sobayı alarak İhsan'ın okuyup öğretmen olmasını sağlamıştır (Hümeysra (Çoker) Pamuk, kişisel görüşme, 05 Kasım 2021).

Ailesine yazdığı mektupları edebî bir üslup ve hatırnaz bir dil ile yazan Çoker, insanın kalbine dokunan bir kişidir. Çoker evlendikten sonra da aynı şekilde mektuplarını yazmaya devam etmiştir. Onun kullandığı dile örnek vermek gerekirse: "Canım anneciğim", "sevgili anneciğim", kıymetli anneciğimiz", "gözümün nuru biricik kardeşim İhsan", "çok kıymetli valideciğim"... gibi girişlerle mektuplarına başlayarak her mektubunda isim isim kardeşlerini, akraba ve arkadaşlarını sayarak kendisi için değerli

olan herkesin hâlini hatırlını içten duygularla soran samimi ve hatırnaz bir kişidir (Ümmü Gülsüm (Çoker) Dinar, kişisel görüşme, 05 Kasım 2021).

Fotoğraf 8. Havva Oymak'ın Annesine Yazdığı Mektup (18 Mart 1962).

Eşi Enver Oymak, Havva Hanım'ın kişilik özelliklerini şu şekilde tarif ediyor: "Çok çalışkan, çok zeki, yeni durumlara intibak kabiliyeti çok kuvvetli, azimli ve kararlı birisiydi. Bütün bu özelliklerinin yanında insana ve topluma değer veren, yardımsever bir insandı." (Enver Oymak, kişisel görüşme, 04 Kasım 2021)

Öğretmen olduktan sonra onu tanıma fırsatı bulan İlköğretim Müfettişi İsmet Kural, onun ve eşi Enver Oymak'ın kişisel özelliklerini benzer özelliklerle ifade etmektedir: "Her ikisi de çiçeği burnunda ülkücü (idealist ve çağdaş) birer öğretmendi. Hizmetten gayri kaygıları yoktu. Evlerinde misafir kaldığım gece konuşmalarımız dönüp dolaşıp okutmaya, okumaya gelmişti. Havva Oymak ve eşi hem okutmak hem de okumak istiyorlardı" (Kural, 1962: 7).

Havva Çoker ve Enver Oymak'ın son derece çalışkan, gayretli, özverili, üstün meslekî ve insanî vasıflarına sahip öğretmenler olmaları Denizli Millî Eğitim Müdürlüğü'nün de dikkatini çekmiş, onları görev yaptıkları köyden Denizli merkezde bulunan Denizli Kız İlköğretmen Okulu'nda ve Merkez Yetiştirme Yurdu'nda görevlendirmiştir. Darıveren Köyü'nden öğretmen olarak yetişen Havva ve Enver, 1958 yılında Denizli'de evlenmişlerdir. Okumayı çok seven çift, 1959 yılında lise bitirme sınavlarına girerek lise mezunu olmuşlardır. Başarılı bir öğretmen olan çift, yükseköğrenimin önemini bildikleri için yurttan görev yaparken katıldıkları bir kurs esnasında Sosyal Hizmetler Akademisi'nin açılmasından haberdar olmuşlardır (Enver Oymak, kişisel görüşme, 04 Kasım 2021). Ülkeleri için daha iyi hizmet edebilmek, toplumun kalkınmasına daha çok destek olabilmek adına yeni açılan bu okulun sınavlarına girerek Akademi'nin ilk öğrencilerinden olmuşlardır. Kazandıkları okulda da çalışkanlıklarıyla iftihar edilen örnek alınacak şahsiyetler (Kural, 1962: 7, 8).

Havva ve Enver Oymak çiftinin temel gayesi, ülkesine ve toplumun kalkınmasına hizmet etmek, okumak ve okutmaktır. Her ikisi de lise mezunu olan Havva ve Enver Oymak, 1961 yılında eğitime başlayan Sosyal Hizmetler Akademisi'nin sınavlarını kazanarak aynı sınıfta üniversiteye başlamışlardır. Oymak, 23 Kasım 1961 tarihli annesine yazdığı mektupta, bir müddet mektup yazamamanın verdiği ıstırapı ve mazeretlerini dile getirdikten sonra Ankara Yenimahalle'de iki odalı, sobalı bir ev tuttıklarını, odun kömürlerini aldıklarını, işlerini yoluna koyduklarını belirterek annesinin onlar için endişelenip üzülmesini istememekte, ayrıca cüzi miktarda aldıkları burs parasından tasarruf ederek ailesinin ekonomik ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik para göndermeyi dahi teklif etmiştir.

Akademi'deki kız arkadaşlarının bakışıyla Havva Oymak; çok çalışkan, azimli, erdemli ve karakter sahibi bir insandır. Emel (Başçı) Danişoğlu, Havva Oymak'ın Akademi'den arkadaşı olmanın ötesinde onu birlikte gerçekleştirdikleri araştırma sürecinde çok yakından tanıma fırsatı bulan bir kişidir. Emel Hanım, Oymak'ın kişisel özellikleri ve hayata bakışını şu şekilde anlatmaktadır:

“Havva ablayla gerek araştırma eğitiminde gerekse araştırma sürecinde birlikte geçirdiğimiz zaman boyunca kendisini daha yakından tanıma imkânı bulduğum için, aramızda sınıf arkadaşlığının ötesinde, daha içten ve daha kuvvetli bir bağ oluşmuştu. Havva abla hem fiziksel hem ruhsal güzelliği olan çok naif bir insandı. Üniversite mezunu olup memlekete hizmet etmek istiyordu. Sevgi dolu ve iyi bir insandı. Küçüklerini ve sevdiklerini koruyucu kollayıcı bir kişiliği vardı, âdeta benim öz ablam gibiydi. Araştırmanın saha çalışması boyunca ben hep Havva ablanın kuyruğuna takılmakla kalmaz, geceleri de onun koynuna girer yatarım. Araştırma sürecinde, kazadan bir iki gün evvel yolumuz Denizli'de Havva ablanın köyüne de düştü. Biz kız kızı erkeklerden farklı olarak Havva ablanın evine gitmiştik. Kendisi kırsal yaşam süren Yörük kökenli bir köylü kızı olması hasebiyle köyü ve köylüyü tüm boyutlarıyla tanıyan, oldukça kabiliyetli, yaptığı her işe ve karşısındakine saygı duyan bir insandı.” (Emel Danişoğlu, kişisel görüşme, 20 Haziran 2021)

Akademi'nin ilk 10 kadın öğrencisinden hayatta kalan ve Havva Oymak'ı tanıyan diğer arkadaşlarından Sevgi (Özok) İzmir ve Sevim (Göksu) Tiryaki, aradan geçen 60 yıla rağmen onu ve kişisel özelliklerini hâlâ unutmamışlardır.

Sevgi (Özok) İzmir'e göre: "Havva, çok çalışkan, zeki, konuşmasını bilen bir insandı. Keşke yaşasaydı, birçok insana örnek olurdu ve halka faydalı olurdu. Ayrıca sınıfta erkek arkadaşlarımız vardı, sanki onların akıl hocasıydı. Onların hatalarını düzeltirdi." (Sevgi (Özok) İzmir, kişisel görüşme, 05 Kasım 2021) diye anımsarken özellikle kırsal kesimden gelen erkek öğrencilerin sayısal olarak az olan şehir kökenli kadın öğrencilere karşı hâl ve hareketlerini düzeltmeleri hususunda adeta abla-öğretmen rolünü birlikte icra ederek sınıf içi düzeni sağladığını belirtmiştir. Sevim (Göksu) Tiryaki'ye göre ise;

"İngilizce öğrenmeye son derece istekli, teneffüslerde bile kelime ezberleyen, arkadaşlarına da ders çalışmayı teşvik ve tavsiye eden bir kişiliği vardı. Çok çalışkan, dürüst, terbiyeli bir arkadaşımızdı. O kadar iyi notlar alırdı ki hem yazısı hem ifadesi güzel hem de verdiği bilgiler tam tekmil olduğu için yıldızlı on tam puan alırdı. Derslere giren hocalarımızın "Kızım sana ne puan vereceğimizi şaşırıyoruz" diye methiye ile bahsettikleri dört dörtlük bir öğrenciydi." (Sevim (Göksu) Tiryaki, kişisel görüşme, 04 Kasım 2021)

Havva Oymak, sosyal hizmet alanında eğitim gören gençlerin ve mezun sosyal hizmet uzmanlarının örnek olabilecekleri ideal bir karakterdir. Bu nedenle eşi Enver Oymak, onun toplum kalkınmasına verdiği önem ve gayretten dolayı unutulup gitmesini istememiş; büyük köy araştırmasına dair notlarını Sosyal Hizmet Dergisi'nin iki sayısında yayımlanmasını sağlamıştır. Araştırmayla ilgili notlar 25 Haziran-08 Ağustos 1962 tarihleri arasında farklı gün ve yerleri kapsayan 20 nottan oluşmaktadır.

Havva Oymak, Türkiye'nin kalkınıp gelişmesinin toplum kalkınması yoluyla kırsal kesimdeki köy ve köylünün kalkınmasıyla mümkün olacağına gönülden inanmış; hayatının baharında bu dava uğruna yaşamını yitirerek eşi ve sevenlerinin gönlünde "*Toplum Kalkınmasının İlk Şehidi*" olmuştur (Oymak, 1963: 28).

2.2.2. Havva Oymak'ın Türk Köylü (Köy) Araştırmasına Katılma Süreci

Sosyal Hizmetler Akademisi'nin en sevilen öğretim üyelerinden Dr. Mithat Enç, Mart 1962'de ders esnasında, Test ve Araştırma Bürosu'nun toplum kalkınmasıyla ilgili bir araştırma yapacağını, bu araştırmada çalışmak isteyenlerin mülâkat sonucunda seçileceğini söylemiştir. Öğrencilerin çoğunluğu araştırmaya katılmak için gönüllü müracaat etmiştir. Oymak, araştırmaya seçildiği zaman çok sevinmiştir. "Çalışmaların mahiyetini öğrendiğimiz zaman çok sevindik. Bu çalışmalar, mesleğimize ve ideallerimize çok uygundu. Bizler de mesleğimizde böyle çalışmalar umuyorduk. Hepimiz faydalı olacağımızı sanıyorduk." diye topluma faydalı bir birey olabilmenin kaygı ve heyecanını yaşamaktadır. Yapılan mülâkat sonunda Akademi'den altı öğrenci seçilmiştir (Oymak, Nisan 1963: 28; kişisel mektup, 18.03.1962). Havva, eşi Enver ve Emel (Başçı) Danişoğlu, Akademi'den katılanlar arasından bir grup

olmuştur. Araştırma ekipleri, 2 kadın, 3 erkek olmak üzere beşer kişiden oluştuğu için araştırma grubuna Afyon'un köylerinden gelerek Gazi Eğitim Enstitüsü'nde öğrenci olan Mustafa ve Şükrü Beyler de katılmıştır (Enver Oymak, kişisel görüşme, 04 Kasım 2021). Ekip başı ise, Enver Oymak'tır. Araştırma esnasında ekip içindeki kadınlar gittikleri köydeki kadınlarla, erkekler de erkeklerle mülakat yapmıştır. Cinsiyete göre yapılan bu dağılım, 1960 Türkiye'sindeki kapalı toplum yapısına uygun olarak katılımcının güvenini kazanma, sosyal onaylanma açısından oldukça önemli olmasına rağmen, bazen katılımcı güvenini kazanmada ve doğru bilgi elde etmede bu iş paylaşımı bile yeterli olmamıştır.

Oymak, 25 Haziran 1962 tarihli araştırma sürecini anlattığı notunda detaylı bilgi veriyor:

“Seçilen arkadaşlar (la) kursa başladık. Önce Devlet Plânlama Teşkilâtı ve Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Dairesinde bazı şahıslar, çalışmaların gayelerini, mahiyetini ve önemini belirten konuşmalar yaptılar. İşin ciddiyetine inanıyor ve seçildiğim için seviniyordum. Kurs, Haziran (1962) sonuna kadar devam etti. Bu çalışmalar boyunca mülâkat teknikleri üzerinde durduk. Nasıl mülâkat yapılacağını, nelere dikkat edileceğini Amerikalı iki Profesör Fredrick Frey ve Wayland izaha çalıştılar.

Araştırmanın mülakat soruları mülakatçılar tarafından da tek tek incelenmiş, hatalar düzeltilmiş, soruların maksatları açıklanmış; sonra da araştırmacılar, Ankara'da üç ayrı köyde pilot uygulamalara katılmıştır.” (Oymak, Nisan 1963: 28)

Araştırma eğitiminin verildiği bir aylık kurs süresi ve sahada veri topladıkları her gün için mülakatçılara günlük 40 TL yevmiye ödenmiştir. Araştırmada yer alacak köyler ile nüfusları kaymakamlıkça önceden belirlendiği için araştırmacılar kaymakamlıklardan aldıkları listelere göre, köyün nüfusa oranla araştırma örneklemini kendileri belirlemiştir. Emel Hanım, araştırma ve sürecini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu araştırma Türkiye'de 67 ilde bulunan köylerin tamamını kapsayacak şekilde tasarlanan büyük çaplı bir köy/kır araştırmasıydı. Bizler de bu araştırmanın mülakat yapanlarıydık. Havva Abla ve ben ikimiz bir ekiptik. Biz sadece kadınlarla mülakat yapıyorduk. Görüşmeler çok kapsamlı ve kritik sorulardan oluştuğu için kadınlarla yapılan her bir mülakat ortalama 35 dakika sürüyordu. Bizim gibi ikili gruplara ayrılmış çok sayıda mülakatçı grubu vardı.” (Emel Danişoğlu, kişisel görüşme, 01 Mart 2021)

Araştırmanın alan verilerinin toplanmasına ise, 27 Haziran 1962 tarihinde Ankara'nın Karaman Köyü'nden başlanmıştır. Oymak, köyde yaşadığı araştırma deneyiminde karşılaştığı zorlukları ve nedenlerini anlamaya çalışmış, eğitimin toplum kalkınmasındaki önemini bir kez daha fark etmiştir. Başkente bu kadar yakın mesafede yer alan bir köyde halkın temizlikten uzak bir yaşam sürmesi, kadınlara değer verilmemesi, kadınların eğitimsizliğinden kaynaklanan öz güven yoksunluğunu gözleriyle görmesi, Akademi'yi tercih etmesinin ve araştırmaya katılmasının doğruluğunu teyit etmiştir.

“Köyde çocuklarla konuşuyorum. Hiçbirisinin ağzından kelime alınmıyor. Üç kadınla mülâkat yaptım. Hepsi de soruları anlamakta güçlük çekiyorlardı. Evler ve yaşayışları çok basit. Kadınlar dünyadan habersiz. Kocaları “Zaten kadınlar bir şey bilmez”; “onlarla konuşmayın boş yere, size cevap vermezler” diyorlar. Tezek ve gübre kokusundan, sinekten durulacak gibi değil. Temizlik denen şeyin “T”si uğramamış buraya. Köyde okul da yok. Sadece bir eğitimci var. Muhtarın evinde bile sabun bulamadık. Kadınlardan birisi “Gızım sen beni akıllı bi garı mı sandın? Ne bilirim ben bunları, seni de üzüyorum diyordu” (Oymak, Nisan 1963: 29).

Ankara’ya yaklaşık olarak 30 km mesafede yer alan bir köyde bu şekilde bir az gelişmişlik manzarasıyla karşılaşmak Oymak’ı derinden etkilemiştir.

Fotoğraf 9: Araştırma Ekibi: Çömelenler soldan sağa Enver ve Havva Oymak ile Emel (Başçı) Danişoğlu, ayakta diğer soldan sağa şoför? araştırmacılar Mustafa, Şükrü ve ? Bey (1962).

10 Temmuz 1962 günü Manisa’da alan araştırmasına katılan mülakatçılar, kendi aralarındaki sohbette memleket kalkınması hakkındaki görüş ve önerilerini dile getirmişlerdir.

“Bir tanesi “Kalkınmanın tek yolu köyleri birleştirmektir” diyor. Bir tanesi köylülerin birlik duygusu içinde boş zamanlarını değerlendirme ümidine kapılmış. Bizimle gelen köylü “Ben cahilim, sizinle konuşamam bile, ama acizane fikrim şu; partililik yüzünden köylü parçalandı.

⁶ Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun çoğunluğu kırsal kesimde yaşadığından köylü halkın toplum kalkınmasındaki geri kalmışlığı ülke kalkınması açısından en önemli sorunlardandır. Cumhuriyetin ikinci Kültür Bakanı Saffet Arıkan, toplum kalkınmasını köylerden başlatarak büyük bir kalkınma seferberliği ilan etmiştir. Bu bağlamda bizzat Saffet Arıkan tarafından “eğitmenlik programı” hazırlanmıştır. Programın esasını orduda çavuşluk etmiş erbaşları kurslarda yetiştirerek köylere öğretmen olarak görevlendirilmesi olmaktadır. Programın ilk uygulaması ise 1936 yılında yapılmıştır. Elde edilen sonuç başarılı olmuştur. Daha sonra ise 3228 Sayılı Köy Öğretmenleri Kanunu çıkarılmıştır. Görevlendirilen öğretmenlerin kendileri zaten köy kökenli olup çoğunlukla kendi köylerinde ya da civar köylerde görevlendirildiğinden eğitimcilerin köy ve köylüyle uyum sıkıntısı olmamıştır. Eğitimcilerin görev yerlerinde o zamanki koşullara göre ihtiyaç duyacakları eğitimle ilgili bütün materyaller devlet tarafından sağlanarak görev yerlerine gitmişlerdir. Ulus, 3 Mart 1937: 1, 6; Resmî Gazete, 24 Haziran 1937 sayı: 3639: 8367.

Görüşlerini birleştiremez oldu. Kör olası particilik. Bizim millet particilik yapacak durumda mı? Önce bunu halletmeli” diyor.”

Konuşulanları dinleyerek toplum kalkınmasının tek boyutlu bir sorun olmayıp çok boyutlu olduğunu gören Oymak, içinden Nasrettin Hoca misali, üç arkadaşına da hak vermiştir (Oymak, Temmuz 1963: 13, 14).

30.7.1962 akşamı Burdur’a gelen araştırma ekibinin yanına İzmir’den Koordinatör Bey de gelmiş. Yetiştirme Yurdu’nda oturan ekibin yanına yurt müdürü, öğretmenlerden birisi, Millî Eğitim Müdür Muavini, Halk Eğitimi Başkanı ile Burdur’daki bir okul müdürü de sohbele dâhil olmuştur. Sohbet konusu, yine toplum kalkınmasının esasını oluşturan köy öncelikli memleket kalkınmasıdır. “Herkes parlak fikirler ortaya atıyor. Her zaman hepimizin söyleyip tatbik etmediğimiz parlak fikirler. Söyleyip de tatbik edemediğimiz veya etmediklerimiz. Ben dinlemeği tercih ediyorum, içimden de biraz biraz kızgınlık dalgası yükselmeğe başlıyor. “Bütün bunları herkes biliyor da niye yapmıyor?” diyorum” (Oymak, Temmuz 1963: 23).

Burdur köylerindeki araştırmayı tamamlayan ekip, 8 Ağustos 1962 sabahı Fethiye’ye hareket etmiştir. Fethiye’de dinlenen ekip, saat dörtte Fethiye’nin Sarıyer köyüne hareket etmiştir:

“Gene dağları tırmanmağa başlıyoruz. Köyün okulu yolun kenarında. Ama evlerden haber yok. Evler ağaçlar arasında dağılmış. “Köylüler; hep yaylaya çıktı, köyde kimse, yok” diye duymuştuk. Doğruca yaylaya gittik. Seki Nahiyesinden yaklaşık 45 km mesafede bulunan Temel Köyü’ne geldik. Buradan yaylaya atlarla gidecektik. Akşam oldu. Temel köyünün muhtarı “Karanlıkta gitmenize imkân yok, sabahleyin giderseniz” dedi. Bu akşam bu köyde misafir kaldık. Sarıyer köylülerinden birkaçı burada imiş. Bir tanesini çağırdık. Köylüler altı yedi kadar yere dağılmışlar. Birbirinden saatlerce uzak ikişer üçer ev halinde dağılmışlar. Ne yapacağız bilmem. Şimdi saat yirmi dört, artık yatmağa gideceğiz. Muhtarın kardeşinin evinde kalacaktık. Sabah olsun hayır olsun deyip yatalım” (Oymak, Temmuz 1963: 24, 25).

Temel Köyü Muhtarı Hayri Tayçuğ, 8 Ağustos 1962 akşamı gelen misafir araştırma ekibini yayla yolunun araçla çıkmaya uygun olmamasından dolayı, köyde bir gece yatarak sabah at ve eşekle Sarıyer Yaylası’na çıkmaları hususunda ikna eder. Araştırma ekibi, muhtarın üvey kardeşi Sabri Çavdır’a ait taş duvardan yapılan, iki odalı, ahşap bölmeli, altı ahır üstü ev olarak kullanılan iki katlı evinde yatmışlardır. Sabahın erken saatlerinde Sarıyer köylülerinin bulunduğu Akdağ’ın eteklerindeki Sarıyer Yaylası’na çıkmak için muhtar tarafından tedarik edilen binek hayvanlarına binmeye başlarlar. Havva Oymak, çocukluğundan beri iyi bir at binicisi olduğu için, köyün bekçisi Tahir Avcı’ya ait kır ata binerken, Emel Hanım eşeğe binmiştir. Temel köyünden yukarıya araç yolu bulunmadığı için araştırmacılar, binek hayvanların üzerinde Akdağ’ın eteklerinde bulunan Sarıyer Yaylası’na çıkmışlardır (Yusuf (İsmet) Sağır, kişisel görüşme, 04 Aralık 2021).

Emel (Başçı) Danişoğlu, üzerinden 60 sene geçen bu vahim olayın hâlen etkisindedir. Trajik olayı anlatırken ruhunun derinliklerinden gelen hatırlaralar yeniden canlanmıştır:

“Akademide 2. sınıfa geçtiğimiz 9 Ağustos 1962 tarihinde sabahın erken saatlerinde biz Muğla Fethiye’de bir Yörük köyüne (Sarıyer) gittik. Fakat köy, konargöçer Yörüklerden oluştuğu için, köyde çok fazla insan yoktu, konargöçer Yörükler yaylaya çıkmışlardı. Biz de yayla yolları ciple gitmeye uygun olmadığı için, köyden binek hayvanları kiralayarak yaylaya doğru sabah 5.30 gibi yola çıktık. Havva abla rahmetli, beyaz bir kısraca binmişti. Ben ata binmekten çok korktuğum için eşeğe binmiştim. Biz yaylada mülakatlarımızı yaptık. Akşamüstü 18.30-19.00 gibi yayladan dönerken köyün düzlük yerine varınca hayvan muhtemelen kendi evine yöneldi. Havva abla, hayvanı gitmek istediğimiz yere yöneltmeye çalışınca o sarsıntıda attan düşerek yere yuvarlandı. Çok güzel saçları vardı. Ve o saçlarını hep arkaya doğru topuz yapardı. Topuzun neredeyse üstüne düştü. Zaten o zamana kadar hiç ölüm görmemişim. Biz hemen müdahale ettik. Köy muhtarı da bizimle geldiği için o da hemen köyde bulunan sağlık memurunu çağırdı. Görevli kalbe doğru “kamfır”7 diye bir iğne saplayarak kalbini tekrar çalıştırmaya çalıştı. Sonra bize köyde bulunan kar kuyularından buz getirdiler. Biz getirilen buzları kafasına koyarak hemen Fethiye Devlet Hastanesi’ne gittik. Cenazeden bir hafta sonra ben Ankara’daki araştırma ofisinde tekrar çalışmaya başladım. Aradan yaklaşık olarak 60 yıl geçmesine rağmen yaşadığımız bu travmatik olayın hâlen çok etkisindeyim (göz yaşları...). Havva abla, çok müstesna, çok mükemmel bir insandı. İnanılmaz başarılı, temiz, titiz, düzenli, her şeyi olan çok güzel bir insandı ve tabii çok gençti. Benim sınıf arkadaşım olmakla birlikte, gerek araştırma eğitiminde gerekse araştırma esnasında çok iyiliğini gördüğüm, bana ablalık yapan biriydi. Ben o zaman 19 yaşındaydım. Biz Fethiye Devlet Hastanesi’ne ulaşım onu sedyeye yatırdığımızda müdahaleye gelen doktorlar; “Siz onu çoktan kaybetmişsiniz” dediler. Ben çığlık attım. Hayatımın en kötü travmasını yaşamıştım. Sonra biz cenazeyi alarak köyüne götürdük. Köyde anneciği ve akrabaları gözyaşı ve hüzne boğuldular...” (Emel Danişoğlu, kişisel görüşme, 01 Mart 2021)

Akademi’nin ilk mezunları, Havva Oymak’a yıllıklarının ilk sayfasında yer vermişlerdir. Eşi Enver Oymak onunla ilgili duygu ve düşüncesini yıllıkta şu satırlarla dile getirmiştir:

“Senin için, 15 Nisan 1937’de doğdu, 9 Ağustos 1962’de öldü diyebilmek, deyiş de geçmek ne kadar güç. Hele bu mesleğin öncüleri, olmaya seninle birlikte karar vermiş, okulun giriş sınavlarına beraber girmiş, açılış gününe biraz da ürkek adımlarını seninle atmış olanlar için ... Sonradan senin çalışkanlığını, doğruluğunu, ülkülerini (ideallerini) tanımış olanlar için seni kaybetmiş olmak, her gün aynı yerde, aynı derinlikte duyulan bir acı.”⁸

⁷ Camphor in oil ampoules, <https://mhc.andornot.com/en/permalink/artifact4084> (22.11.2021)

⁸ Enver Oymak, Sosyal Hizmetler Akademisi 1964-1965 Mezunları Yıllığı.

Fotoğraf 10. Havva Oymak (1962).

Fotoğraf 11. Havva Oymak'ın Mezarı (2021).

SONUÇ

Sosyal Hizmetler Akademisi, Türkiye’de profesyonel meslek elemanı yetiştiren ilk kurum olmasına rağmen, eğitim faaliyetini sürdürdüğü 18 yıl boyunca kendine özgü kurumsal bir eğitim kültürü oluşturmuş ve bu kültürü öğrencilerine aktararak onların kendilerini bir ailenin üyeleri olarak görmelerini sağlamıştır. Akademi, müfredatında yer alan uygulamalı ve teorik derslerle toplum kalkınmasına büyük önem vermiştir. Mezun olan sosyal hizmet uzmanları, almış oldukları bu dersler sayesinde görev yaptıkları yerlerde toplum kalkınmasıyla ilgili çalışmalarda aktif roller üstlenmişlerdir.

Bazı öğrenciler, Akademi’nin müfredatında toplum kalkınması bulunduğu için, tercih etmişlerdir. Bunlar arasında yer alan Havva Oymak, kişiliği, hayata bakışı, toplum kalkınmasındaki özverili çalışmaları, insana ve topluma değer vermesi gibi sahip olduğu erdemli özellikler nedeniyle; sosyal hizmet alanında eğitim gören öğrencilerin ve sosyal hizmet uzmanlarının örnek alabilecekleri bir şahsiyettir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmada, araştırmanın gerçekleştirilmesi konusunda gerekli etik ilkelere uyulmuş ve çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu’nun yazılı izni alınmıştır. Çalışma, pandemi sürecinde yapıldığı için katılımcının isteğine bağlı olarak görüşmeler; Zoom ve WhatsApp programları ile internet üzerinden görüntülü, telefonla sesli ya da pandemi

kurallarına uygun olarak yüz yüze yapılmıştır. Görüşme için hazırlanmış olan “Aydınlatılmış Onam Formu” ve “Gönüllü Bilgilendirme Formu” kişilere sunularak çalışmaya katılımın gönüllü olduğu vurgulanmış ve hakları açıklanmıştır. Katılımcıların izni dâhilinde görüşmeler ses kaydına alınmış olup toplanan veriler, gizlilik ve mahremiyet ilkeleri doğrultusunda analiz edilmiştir

ARAŞTIRMACININ KATKI ORANI

Yazar çalışmaya yüzde 100 katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TEŞEKKÜR

Araştırmadaki akademik desteklerinden dolayı S.D.Ü. İ.İ.B.F. Sosyal Hizmet Bölüm Başkanı Dr. Öğr. Üyesi Şefika Eda ÇİÇEK’e, araştırmaya gönüllü katılım sağlayarak destek veren tüm katılımcılara, Havva Oymak’a ait mektuplara ulaşmayı sağlayan Feridun ÖNÜR’e teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Altunya, N. (2010). *Köy Enstitüsü Sistemi: Toplu Bakış*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Arslan, Ö. Ö. (2019). Köy Enstitülerinin Toplum Kalkınmasındaki Rolü. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 6 (1), 84-119.
- Bell, J. S. (2002). Narrative Inquiry More Than Just Telling Stories, *TESOL Quarterly*, Summer, 36 (2), 207-213.
- Berk, F. (2019). *Bozkırdan Filizlenen Bir Yaşam Bin Bir Anı*, İstanbul: Nar Yayınevi.
- Camphor in oil ampoules, <https://mhc.andornot.com/en/permalink/artifact4084> (22.11.2021)
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Duyan, V. Sayar, Ö.Ö. ve Özbulut, M (2008). *Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak*, Ankara: S.H.U.G.M. Yayınları No.11.
- Erdentuğ, N. (1966). Nermin, Ankara İli Köylerinden Sosyal Hizmet ve Sosyal Antropoloji Bakımından Bir Araştırma, Ankara: S.S.Y.B., S.H.G.M. Yayınları No.45.
- Fer, M. (1963). Toplum Kalkınması, *Sosyal Hizmet*, Ocak, 1 (7), 5-9.
- Frey, F. W. (1963). Surveying Peasant Attitudes in Turkey, *The Public Opinion Quarterly*, Autumn, 27(3), 335-355.
- Frey, F. W. (1966), *Regional Variations in Rural Turkey*, Report No.4, Rural Development Research Project, USA: Center for International Studies MIT.
- Frey, F. W. (1968). Socialization to National Identification Among Turkish Peasants, Source. *The Journal of Politics*, November, 30 (4), 934-965.
- Gökçearslan Çıfci, E. (2009). Social work profession and social work education in Turkey, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 2063–2065.
- İyicil, F. (1963). Sosyal Hizmet Okulları ve Öğrenci Seçme İş, *Sosyal Hizmet*, 1 (9), 8-10.
- İyicil, F. (1965). *Sosyal Hizmetler Akademisi Mezuniyet Yıllığı 1964-1965*.
- Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, Ankara: DPT Yayınları.
- Karataş, K., Erkan, G. (2011). "1961'den Günümüze Sosyal Hizmet Eğitimi Müfredatı: Sosyal Hizmetler Akademisi, Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, HÜİİBF Sosyal Hizmet Bölümü Özelinde Bir Değerlendirme". *50.Yılında Türkiye'de Sosyal Hizmet Eğitimi: Sorunlar, Öncelikler ve Hedefler: Sosyal Hizmet Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (Yayına Hazırlayanlar: Vedat Işıkhan, Tarık Tuncay, Ercüment Erbay), Ankara: Sosyal Hizmet Araştırma ve Geliştirme Derneği.
- Kuntbay, G. (1962). Sosyal Yardım Mesleğini Tanıyalım. *Sosyal Hizmet*, 1 (5), 10-12.
- Kural, İ. (Ekim 1962). Havva Oymak. *Sosyal Hizmet*, 1 (6), 7-8.
- Kuş, E. (2003). *Nitel-Nitel Araştırma Teknikleri*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kümbetoğlu, B. (2008). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, 2. Basım, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Nerse, S. (2014). Türkiye Kır Çalışmalarında Paradigma Değişimi, *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 29 (2), 165-179.

- O'Brien T., Deriş N. (2019). *The Struggle for Modern Turkey: Justice, Activism and a Revolutionary Female Journalist Sabiha Sertel*, I.B. Tauris.
- Oymak, E. (1963). Havva Oymak'ın Hatıratı Üzerine, *Sosyal Hizmet*, 1 (8), 28.
- Oymak, E. (1965). Sosyal Hizmetler Akademisi 1964-1965 Mezunları Yıllığı, Ankara.
- Oymak, H. (1963). Yapılan Büyük Araştırmada Gördüğüm Köy Gerçekleri -1, *Sosyal Hizmet*, 1 (8), 28-31.
- Oymak, H. (1963). Yapılan Büyük Araştırmada Gördüğüm Köy Gerçekleri-2, *Sosyal Hizmet*, 1 (9), 13-25.
- Köy Eğitimleri Kanunu. (1937, 24 Haziran). Resmî Gazete, Sayı: 3639, s.8367.
- Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun. (1959, 22 Haziran). Resmî Gazete, Sayı: 10233, s.21955, 21956.
- Sosyal Hizmetler Akademisi, (1961 6 Kasım). *Sosyal Hizmet*, 1 (4), 30-32.
- Şimşek, G., Mercanoğlu, C. (2018). Bir "Planlama Örneği" Olarak Köy Enstitüleri Deneyimi. *Planlama*. 28(3), 261-281.
- Ulus Gazetesi, (3 Mart 1937). Büyük Kültür Seferberliği, s.1, 6.
- Yaman, Ö. M, Karakulak K., Dağlar, F. (2015). *Kavramlar ve Kuramlar Bağlamında Sosyal Hizmeti Tanımak ve Anlamak*, İstanbul: Açılım Kitap.

Görsel Kaynaklar

- Fotoğraf 1: Sosyal Hizmetler Akademisi 1964 -1965 Mezuniyet Yıllığı.
- Fotoğraf 2: Sosyal Hizmetler Akademisi 1964 -1965 Mezuniyet Yıllığı.
- Fotoğraf 3: Şammas Hüyükülü kişisel arşivi.
- Fotoğraf 4: Şammas Hüyükülü kişisel arşivi.
- Fotoğraf 5: Emel (Başçı) Danişoğlu kişisel arşivi.
- Fotoğraf 6: Şammas Hüyükülü kişisel arşivi.
- Fotoğraf 7: İhsan Çoker kişisel arşivi.
- Fotoğraf 8: İhsan Çoker kişisel arşivi.
- Fotoğraf 9: Emel (Başçı) Danişoğlu kişisel arşivi.
- Fotoğraf 10: Sosyal Hizmetler Akademisi 1964 -1965 Mezuniyet Yıllığı.
- Fotoğraf 11: Adem Öter kişisel arşivi.

Şener, R. (2022). Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması açısından 2000-2020 yılları arasındaki ulusal kalkınma planlarının incelenmesi. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 94-113.

ARAŞTIRMA / RESEARCH

Başvuru Tarihi: 22/01/2022
Kabul Tarihi: 29/05/2022

TOPLUMSAL CİNSİYETİN ANA AKIMLAŞTIRILMASI AÇISINDAN 2000-2020 YILLARI ARASINDAKİ ULUSAL KALKINMA PLANLARININ İNCELENMESİ

Review of National Development Plans Between 2000-2020 in Terms of Gender Mainstreaming

Rabia ŞENER*

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, rabiasener9@gmail.com 0000-0002-0541-3598

ÖZ

Toplumsal cinsiyet kavramı; biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak toplum tarafından eril ve dişi olmanın bireylere atfettiği rol, sorumluluk ve kalıp yargılarla ilişkilidir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ise bireylerin eril ve dişi olarak aynı haklardan, aynı koşullardan yararlanmak için koşulların eşitlenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması durumudur. Toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanması için tüm program, politika ve uygulamalarda toplumsal cinsiyetin ana akım haline gelmesi var olan plan ve programlara toplumsal cinsiyet eşitliğinin yerleştirilmesi önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı toplumsal cinsiyetin eşitliğini, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması kavramı ile ele almak, var olan plan ve programlara ana akımlaştırma fikrinin yerleştirilmesinin önemine vurgu yapmaktır. Çalışmanın yöntemi nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizidir. Türkiye'deki Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) ve Onuncu Kalkınma Planları (2014-2018) ele alınmış, kalkınma planlarındaki kadın vurgusuna dikkat çekerek "kadın ve eğitim", "kadın ve sağlık", "kadın ve istihdam", "kadın ve karar mekanizmalarına katılım", "kadın, aile ve şiddet" başlıkları altında dokümanların içerik analizi yapılmıştır. Çalışmada Sekizinci, Dokuzuncu Kalkınma Planlarında toplumsal cinsiyet kavramının doğrudan tanımlanmadığı, kadın vurgusuna aile ve kadın, aile ve çocuk başlıkları altında yer verildiği tespit edilmiştir. Onuncu Kalkınma Planında ise toplumsal cinsiyet kavramı tanımlanmış, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması gerektiğine yönelik vurgulamalar ön plana çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, toplumsal cinsiyet eşitliği, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması, kalkınma planları

ABSTRACT

The concept of gender is related to the role, responsibility, and stereotypes attributed by society to individuals for being male and female, regardless of biological sex. Gender equality is the equalization of the conditions, gender equality, and gender equality of individuals to benefit from the same rights, the same conditions, as well as male and out of the way. To ensure gender equality, it is important to place gender equality on existing plans and programs that have become the main current of gender in all programs, policies and practices. The study purpose that address the equality of gender with the concept of the main flux of gender, emphasizing the importance of placing the idea of the main flux in existing plans and programs. The method of the study is to analyze documents from qualitative research methods. The content analysis was conducted under the topics of “women and education”, “women and health”, “women and employment”, “participation in women and administrators”, also “women, family and violence”, noting the emphasis on women in development plans (2014-2018) and the 8th five-year Development Plan in Turkey (2001-2005), the 9th Development Plan (2007-2013).

Keywords: *Gender, gender equality, gender mainstreaming, development plans*

GİRİŞ

İnsanların eşitliği fiziksel, biyolojik özelliklerinin ötesinde uluslararası sözleşmelerde hak ve özgürlüklerin eşitliği olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle insanların eşitliği eril ve dişi olan iki cinsiyetin haklarının, topluma katılımlarının, fırsat ve olanaklarının eşit olması durumudur (Ecevit ve Tüzel, 2019)

Eşitlik, her bireyin farklı olduğunu temel alarak toplumsal yaşamda eşit haklara, hukuki anlamda söz sahibi olunmasını sağlamaktır. Eşitliğe yönelik farklı tanımlamalar bulunmakta, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramını ele almak için de eşitlik kavramının kapsam ve türlerine bakmak, anlamak önemlidir.

Gül ve Karan(2011) eşitlik ilkelerinden şekli ve maddi eşitliği şu şekilde tanımlamışlardır: Şekli eşitlik anlayışı herkesin önceden belirlenmiş koşullarla eşit olduğu anlayışıyla hareket eder. Eşit koşullar altında bulunanların aynı muameleyi görmesi gerektiğini ve ayrımcılık yapılmadığı takdirde de var olan durumun korunmasının eşitliğin sağlanması için yeterli gören eşitlik anlayışıdır. Şekli eşitlik anlayışı mevcut durumu korumayı amaçlamaktadır. Maddi eşitlik anlayışı ise şekli eşitlik anlayışından farklı olarak kişi ve gruplar arasındaki farklılıkların göz önünde bulundurulması ve aynı sayılmaması anlayışını içermektedir. Maddi eşitlik anlayışı, eşitlik ve aynılığın aynı şeyler olmadığı üstünde durmaktadır. Eşitliğin, farklılıkları yok saymak yerine onları gözetenek hesaba katarak bir farkındalık oluşturularak sağlanacağı ve sadece ayrımcılığın önlenmesiyle mümkün olmayacağı altını çizmektedir.

Farklılık eşitliği; her bireyin farklı ve özel olmasından hareketle cinsiyetler arasında farklılıklardan dolayı insanların sorunlarının, talep ve ihtiyaçlarının da farklılık göstereceği fikrine dayanmaktadır. Farklılık eşitliği toplumsal sonuçlarda eşitlik olarak da adlandırılmaktadır. Kadınlar geçmişten gelen eşit olmayan güç ilişkileri nedeniyle dezavantajlı konumda yer almaktadır. Dönüştürücü eşitlik ise bu eşit olmayan güç ilişkilerinden doğan olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak için kadınlar ve erkekler arasındaki güç ve kaynakların yeniden dağıtılması gerektiği ve eşitsizliğe yol açan normlardan, kalıp yargılardan sıyrılmak için de değişime ve dönüşüme ihtiyaç olduğu fikrinin altı çizilmekte olup dönüştürücü eşitlik yaklaşımı stratejisini de toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması olarak görmektedir (Ecevit ve Tüzel, 2019; Sancar, 2021).

Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması

Cinsiyet (sex) biyolojik ve toplumsal cinsiyet olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Cinsiyet (sex) kavramı, kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade etmektedir. Bireyler doğdukları andan itibaren cinsel organlarına bakılarak kadın ya da erkek olarak kimlik kazanırlar ve kendilerini erkek ya da kadın olarak tanımlamaları cinsiyet kimliklerini oluşturur. Toplumsal cinsiyet (gender) kavramı ise kadın ya da erkek

olmaya toplumun, kültürün yüklediği anlamları, beklentileri ifade etmekte; bireyin biyolojik yapısıyla ilişkili psikolojik özelliklerini de yansıtmaktadır (Akkaş, 2019; Dökmen, 2010).

Toplumsal cinsiyet; biyolojik cinsiyetten bağımsız olarak yaşanan topluma, kültüre göre değişmekte olup toplumun değer ve kalıp yargılarını ifade etmektedir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramları arasındaki en belirgin nokta toplumsal cinsiyetin sosyal bir inşa olmasıdır. Judith Butler (2005) cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımın ilk başlarda *biyoloji kaderdir* ifadesine itiraz getirmek için kullanıldığını, toplumsal cinsiyetin kültürel olarak inşa edildiği, toplumsal cinsiyetin cinsiyete getirilen çoklu yorum olarak tanımlamasına fırsat veren bir ayrım olarak ifade etmiştir.

Doğan (2013) toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanma stratejisini toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması olarak ifade etmiş, Üstün (2011) de toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırmasının varsayımlardan hareket etmediğini, bir politika olarak değil strateji olduğunu ve nihai hedefinin de toplumsal cinsiyet eşitliği olduğunu vurgulamıştır. Altun (2016) çalışmasında ana akımlaştırma stratejisinin araştırma, kalkınma politikası, politika analizleri, program geliştirme ya da teknik destek gibi aktivitelerin ilişkilerinde farklı şekilde uygulandığına değinmiştir. Bu stratejide ilk adım, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin, farklılıklarının, nedenlerinin değerlendirilmesidir. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırması kalkınma ve politika analizlerinde kişilerin üzerindeki etkisini ön plana çıkarır, kadın ve erkeklerin bundan nasıl etkilendiğinin ve üzerindeki olası etkilerinin neler olduğunu açıklar.

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması kavramı program, politika ve uygulamalara toplumsal cinsiyet eşitliğinin entegre edilmesi, kadın ve erkekler için politikaların daha uygun hale getirilmesidir. Çelik ve Atabey (2013) toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasını fırsat eşitliği ve olumlu eylem gibi toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlama politikası olarak tanımlamıştır. Kadınlar ve erkekler arasında toplumsal yaşama katılma konusunda aralarında farklılıklar mevcuttur, bu farklılıkları göre de beklentiler de farklılaşmaktadır. Bunun için politika, program ve uygulamalar dâhil olmak üzere planlanan herhangi bir eylemin, durumun kadınlar ve erkekler üzerindeki etkilerinin değerlendirmesi gerekmektedir. Kadınların ve erkeklerin aynı olanaklardan yararlanması ve eşitsizliğin ortadan kaldırılması için tüm siyasi, ekonomik, toplumsal alanlarda politika ve programların tasarlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinin bir parçası olarak kadınların olduğu kadar erkeklerin de ilgi ve deneyimlerinin bir parçası haline getirilme stratejisidir.

Güneş (2021) de toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırmanın bir süreç odaklı strateji olduğunu, eşitlik meselesine sadece kadın perspektifinden değil kadın ve erkeklerin ortak kaygısı olarak bakmak gerektiğine dikkat çekmiştir. Kısaca toplumsal cinsiyet eşitliği kapsayıcı ve uzun vadeli kalkınma hedefi iken, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması bu amaca ulaşmak için benimsenen bir teknik olmasının yanı sıra bir dizi stratejik yaklaşımdır (Gender Mainstreaming In Development Programming, 2014).

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması yeni bir strateji değildir. Pekin Eylem Platformu'nda toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması vurgulanmakta ve toplumsal cinsiyet bakış açısını politika ve programların ilgi odağı haline getirilmeye çalışılırken daha önceki tecrübelerden yararlanılmaktadır. Pekin Eylem Platformu'nda on iki stratejik alana ana akımlaştırılmanın yerleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu deklarasyonla hükümetlere politika ve programlarda dönüştürücü eşitlik yaklaşımını benimsemeleri ve bu politika ve uygulamaların kadınlar üzerinde olası etki alanlarının neler olacağı üzerinde öngöründe bulunulması gerektiği yönünde tavsiyede bulunulmuştur (Gender Mainstreaming an Overview, 2002; Ecevit,2021).

Alkan (2015) toplumsal cinsiyetin ana akım haline gelme sürecinde yararlanacak bazı araç ve teknikleri ele almıştır. Ana akımlaştırma tüm politika ve süreçlere dâhil etmek için kullanılan araçların bir kısmı politika oluşturmak için gerekli bilgiyi toplama, bir kısmı da uygulanan politikaları değerlendirmedir. Söz konusu araç ve teknikler üç başlıkta ele alınmaktadır. İlki analiz yöntemleridir; toplumsal cinsiyet analizi ve toplumsal etki değerlendirmeleridir. Toplumsal cinsiyet analizi, belli bir hizmet politika uygulamalarının içeriğinin toplumsal cinsiyet açısından ele alınması ve kadın erkek üzerindeki olası etkilerinin irdelenmesidir. Toplumsal cinsiyet etki değerlendirmesi ise bir planın, politikanın kadınlar ve erkekler üzerindeki olası etkilerinin ele alınmasıdır. Toplumsal cinsiyete bakarak analiz edilmesi bir politika ve programın kadınlar ve erkekleri nasıl etkilediğini, ihtiyaçlarını, engellerini dikkate alınıp alınmadığı, bu önerilerin hayata geçirilmesiyle bu süreçten nasıl etkileneceklerinin değerlendirilmesidir. Bu yöntem, yasa oluşturma, politika geliştirme süreçlerinde fayda sağlamaktadır. Bir diğer araç ise eğitsel yöntemlerdir ve iki amaca hizmet eder: bunlardan ilki farkındalık yaratmak diğeri ise bilgi aktarmaktır. Farkındalık çalışmalarında amaç toplumsal kaynakları harekete geçirerek bilinç oluşturulmasını sağlamak, toplumsal cinsiyet eşitliği çalışmaları sadece politikacıları ya da yöneticileri değil, toplumun tümünün harekete geçirilmesi ve toplumsal bilinç ve farkındalık oluşturulmasıyla ilişkilidir. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasının bir diğer aracı olarak da katılımcı, görüş alışverişine dayalı yöntemler ele alınabilir. Toplumsal cinsiyetin ana akım haline gelmesi ve tüm sürece dâhil edilebilmesi için farklı tarafların bir araya gelerek bir koordinasyon ile çalışılması gerekmektedir. Özellikle politikalardan etkilenecek kişilerin de sürece dâhil edilmesi, kadın ve erkeklerin bu sürecin içinde yer alması ile demokratik bir sürecin işlenmesine katkı sağlanmaktadır. Genel, kamuya açık toplantılar, halkın duyarlılık kazanmasına ve toplumda farkındalık oluşmasına katkıda bulunur. Bu araç ve teknikleri birbirini etkilemekte ve hepsi toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırma sürecine etki etmektedir. Ana akımlaştırma hayata geçirildikçe her yöntem ve aracın kullanılması da kolaylaşacak ve kaçınılmaz hal alacaktır.

Türkiye'deki toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında ana akımlaştırma yöntem ve tekniklerine bakıldığında en çok tercih edilen eğitsel teknik araçlarıdır. Bilinç yükseltme, güçlendirme ve farkındalık oluşturma amacıyla düzenlenen hizmet içi eğitimler yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyete ilişkin alınan önlemlerin izleme ve değerlendirilmesinin yapılması amacı ile oluşturulan izleme grupları da ana akımlaştırma araç ve tekniklerinin kullanıldığının göstergesidir (Tatlier-Baş, 2011).

Tüm bu süreçlerin gerçekleşmesi belli zaman alsa da bilinç ve farkındalık oluştuğunda topluma yerleşmesi daha kolay olmakta ve dönüştürücü bir etki yaratmaktadır. Kadın ve erkeklerin toplumda eşit şekilde görünür kılınması ve toplumsal yaşama katılmada eşit pay alması, cinsiyete duyarlı iletişim ve kalıp yargılarla, ayrımcılıklar mücadele edilmesi; tüm politika, plan ve uygulamaların kadın ve erkek eşitliği bakış açısını yerleştirilmesi ile mümkün olmaktadır.

Bu makale ile toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması kavramlarının ele alınması ve kalkınma planlarında toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması kavramına vurgu yapılması, ana akımlaştırılma kavramının politika ve uygulama alanlarına yerleştirilebilmesi için gerekli olan araç ve tekniklerin ifade edilmesi, yöntem kısmında da son yirmi yıldaki Türkiye'deki Ulusal Kalkınma Planlarındaki kadın vurgusuna "kadın ve eğitim", "kadın ve sağlık", "kadın ve istihdam", "kadın ve karar mekanizmalarına katılma", "kadın, aile ve şiddet" başlıkları altında dikkat çekerek kadınlara yönelik düzenlemelerde toplumsal cinsiyet eşitliğinin hesaba katılıp katılmadığı yönünde değerlendirilme yapılması amaçlanmaktadır. Nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan içerik analizi yöntemi ile sunulan çalışmada aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır.

- Ulusal Kalkınma Planlarında toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasına yer verilmiş midir?
- Ulusal Kalkınma Planlarına ana akımlaştırılmanın yerleştirilmesi için yapılacak düzenlemeler nelerdir?
- Son yirmi yıldaki Ulusal Kalkınma Planlarından hangisinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik vurgulamalar daha fazla olmuştur?
- Kalkınma Planlarında toplumda yerleşmiş kalıp yargılarla mücadele yöntemleri belirlenmiş midir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada ulusal kalkınma planlarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin incelenmesi amacıyla nitel araştırma yönteminden yararlanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, sosyal olguların buldukları ortam içinde anlamayı ve araştırmayı ön plana çıkaran bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Son yirmi yıldaki Devlet Planlama Teşkilatının yayınlamış olduğu Türkiye'deki *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(2001-2005)*, *Dokuzuncu Kalkınma Planı(2007-2013)* ve *Onuncu Kalkınma Planları(2014-2018)* çalışmaya dahil edilmiştir. On Birinci Kalkınma Planı ise 2019-2023 arasını kapsadığı ve halen yürürlükte olduğu için araştırmanın evrenine dâhil edilmemiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada nitel veri toplama araçlarından doküman analizinden yararlanılmıştır. Doküman incelenmesi beş aşamadan gerçekleşmektedir. Bunlar; dokümanlara ulaşma, dokümanların kaynağının kontrol edilmesi, dokümanların anlaşılması, dokümanlardan elde edilen verilerin analizi ve elde edilen verilerin kullanılmasıdır (Kümbetoğlu, 2019). Araştırmada doküman incelemesi yöntemiyle incelenen veriler kalkınma planlarıdır. Dokümanların kalkınma planları olarak verilme sebebi günümüzde toplumsal cinsiyete yönelik tartışmaların varlığını gözler önüne serebilmek ve oluşturulan temalar altında daha net bir şekilde açıklanabilmesini sağlamaktır. Çalışmanın araştırma konusunu ve araştırma sorularını oluşturan bu durum, kalkınma planlarının incelenmesiyle planlarda yer alan vurgulanmalara dikkat çekilerek tartışılmıştır (Mutlu, 2019).

Verilerin Analizi

Dokümanların anlaşılması ve çözümlenmesi araştırma için önem arz etmektedir. Araştırmacının dokümanın içeriğini yorumlaması ve ifade etmesi gerekmektedir. Bunun için araştırmacı yorumlama aşamasında içerik analizinden yararlanmaktadır. İçerik analizi içeriğin objektif olarak analiz edilmesini kapsamaktadır. Diğer bir ifadeyle içerik analizi, dokümanların içeriğe uygun kategorilere yerleştirilerek sınıflandırılmasıdır. Bu çalışmada Sekizinci, Dokuzuncu ve Onuncu Ulusal Kalkınma Planları; “kadın ve eğitim”, “kadın ve sağlık”, “kadın ve istihdam”, “kadın ve karar alma mekanizmalarına katılma”, “kadın, aile ve şiddet” olmak üzere beş temaya ayrılarak kadın vurgusunun yapıldığı başlıklar ele alınmış, bu temalar belirlenirken Pekin Eylem Platformu'nda yer alan on iki kritik alandaki bazı başlıklardan yararlanılmış ve içerik analizi yapılmıştır (Baş ve Akturan, 2017).

BULGULAR

Kadın ve Eğitim

Türkiye, kamu politikaları açısından değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik önemli girişimlerde bulunmuştur. Kalkınma planları; genellikle istihdamı arttırmak, gelirleri arttırmak, dezavantajlı grupta yer alanlara yönelik sunulan sosyal hizmetlerin etki alanlarını genişletme amaçlarına yönelik programları içermektedir. 1960 yıllarından başlayan planlama döneminde kadın erkek eşitliğine yönelik düzenlemelere, 1990 yılına kadar olan süreçte ise kadın konusuna tek başına yer verilmemiştir. Eğitim, sağlık, istihdam, gibi alanlardaki düzenlemelerin kadınları da kapsayacağı

düşünülmüştür. Aynı zamanda kalkınma planlarında kadına yönelik düzenlemeler çocuk, aile, engelli gibi dezavantajlı konumdaki gruplarla ilgili düzenlemelerde varlık göstermiştir (Özdemir ve Altay, 2018; Aliefendioğlu ve Özbilgin, 2006).

Kadınların, toplumsal yaşama katılma noktasında erkeklerle aynı noktada yer almadığı bir gerçektir. Bunun temel nedeni, kadının eğitim alanında yaşadığı sorunlarda gizlidir. Günümüzde hâlâ kadınların, eğitim alanında erkeklere oranda daha geri planda kalması sağlıklı bir toplum, dengeli ve tutarlı bir aile yapısını olumsuz yönde etkilemektedir. Türkiye’de bütün yapılan çalışmalara rağmen başta eğitim olmak üzere birçok alanda sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunlara çözümler için politikalar, uygulamalar, düzenlemeler yapılmaktadır. Kalkınma planlarında da kadınların yaşamış oldukları bu sorun alanlarına yönelik düzenlemeler mevcuttur (Seven ve Engin, 2007).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) incelendiğinde; kadın, aile ve çocuk başlığı altında kadınların eğitim seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır. Kadınların okuryazarlık oranlarının artırılması için okuma yazma kurslarının açılmasının kadınların istihdamını arttırmak amacıyla da beceri kurslarının açılması gerekliliği ifade edilmiştir. Amaçlar, ilkeler ve politikalar başlığı altında; kadınların toplumsal hayata katılımlarının arttırılması, güçlendirilmesi, eşit fırsat ve olanaklardan yararlanılmasının sağlanması amacıyla eğitim seviyelerinin yükseltilmesi sağlayacak düzenlemelerle karar mekanizmalarında katılımlarının arttırılması için daha fazla düzenlemeye gerek duyulduğu ifade edilmiştir. Kadınların okuryazarlığını arttıracak projelere, kadının eğitim süresine katılımını sağlamak amacıyla topluma yerleşmiş kalıp yargılardan sıyrılmak için tüm eğitim faaliyetlerinin yanında yazılı ve görsel iletişim araçlarının da kullanımının yaygınlaştırılması gerektiği üzerinde durulmuştur (DPT,2000).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) gelir dağılımının iyileştirilmesi, sosyal içerme ve yoksullukla mücadele başlığında; kadınların okuryazarlık oranının 2000 ile 2004 yılları arasında yükselmesine rağmen erkeklere oranla hâlâ geri planda kaldığı vurgulanmıştır. Özellikle kırsal kesimde başta kız çocukları olmak üzere diğer dezavantajlı konumda olan ailelerin çocuklarının eğitim ihtiyaçlarının karşılanmasının sağlanacağı, bu kesimlerin eğitime erişimlerinin kolaylaştırılacağı ifade edilmiştir (DPT, 2006).

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) ; çocuk ve gençlik başlığında, kız çocuklarının okullaşma ve okula devam oranlarının yükseltilmesi amaçlanmış, demografik yapıdaki değişiklikler başlığında; kadınların özellikle eğitim aracılığıyla iş hayatına ve sosyal hayata katılımlarının arttırılacağı ifade edilmiştir (DPT,2013).

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılma araçlarında değinildiği gibi en önemli argüman eğitimidir. Eğitim çalışmaları ile bilgi aktarımı ve toplumda bir farkındalık oluşturulması sağlanır ve toplumsal kaynaklar

harekete geçirilerek tüm kesimleri kapsayacak şekilde çalışmalar yürütülür. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması sadece kadınları kapsamamakta, kadın ve erkeklerin ihtiyaçları dikkate alınıp bu ihtiyaçlar neticesinde çalışmalar yürütülmesini kapsamaktadır. Sekizinci Kalkınma Planında da özellikle kalıp yargılardan sıyrılmak amacıyla tüm eğitim faaliyetlerinin yanında yazılı ve görsel eğitim iletişim araçlarının yaygınlaştırılması gerektiğini ifade ederek eğitimin önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

Kadın ve Sağlık

Sağlık politikalarının geliştirilmesi ve hizmetlerinin sunumu noktasında biyolojik cinsiyetten kaynaklanan sorunların yanı sıra kadın rolleri, sorumlulukları, toplumsal yaşama katılımındaki güç ilişkilerinden kaynaklanan sağlık sistemlerine erişim noktasında engel olabilecek faktörler; eş/aile refakati olmadan sağlık kuruluşuna gidememe, cinsiyeti nedeniyle sağlık hizmetlerini almak noktasında sorunlarla karşılaşması, alt gelir grubundan olma şeklinde ifade edilmektedir (Önaçan Uzun, 2020).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında (2001-2005); üreme sağlığı ve aile planlanması hizmetlerinin bütünleştirilerek yaşam boyu yaklaşımı içinde cinsiyet ayrımı yapılmadan sunulacağı ifade edilmiş, kadın sağlığının korunması ve iyileştirilmesi sağlamak amacıyla 1998 yılında Ulusal Strateji Planı oluşturulmuş, gebelere doğum öncesi ve sonrası hizmetlerin nitelikli sunumunun sağlanması için doğumların sağlıklı ortamlarda ve sağlık personelinin gözetiminde yapılması amaçlanmıştır (DPT, 2000).

Dokuzuncu Kalkınma Planında (2007-2013); yapılan doküman incelemesi sonucunda “kadın sağlığına” yönelik vurgulamaya rastlanılmamıştır.

Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018) sağlık başlığında; Sağlıkta Dönüşüm Projesi kapsamında ilerleme kaydedildiği bu kapsamda anne ve çocuk sağlığı gibi birçok alanda yeniliklerle gelişme sağlandığı, temel sağlık göstergelerinde sağlanan iyileşmelerle birlikte bebek ve anne ölüm oranlarının hızla düştüğü ifade edilmiştir. Kadın erkek fırsat eşitliğinin sağlanması için istihdam ve karar alma mekanizmalarına aktif katılımlarını sağlanması amacı ile sağlık konusuna da yapılan iyileştirilmelerin sürdürülmesi gerektiği vurgulanmıştır (DPT, 2013).

İncelenen kalkınma planlarında kadın ve sağlık alanına ayrı bir başlık olarak yer verilmemiş, kadın sağlığı durumu daha çok gebelere yönelik sağlık hizmetlerinin niteliğinin artırılması, anne sağlığının korunması şeklinde ifade edilmiştir.

Kadın ve İstihdam

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de işgücüne katılım, istihdamda kayıt dışılık, ücret eşitsizliği meseleleri kadınların yaşadığı sorun alanlarını ifade etmektedir. Kadınların işgücü piyasasındaki durumlarına bakıldığında toplam nüfusun yarısını oluşturan kadınların işgücüne katılım ve istihdam

oranlarının erkeklere kıyasla çok düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. Kadınların geri planda kalarak çalışma yaşamına girememesinin temel sebebi de kalıplanmış kadın rolleri ve erkeğe kıyasla kadının statüsünün daha düşük görülmesidir. Çalışma yaşamına katılan kadınların, çalışma alanlarındaki durumları ile faaliyette buldukları alanlar, istihdam edildikleri işin kalitesi ve ücretin adil dağılımı da önem arz etmektedir. Ayrıca çalışma hayatına katılan kadınların karşısına başka sorunlar da çıkmaktadır. Annelik ve ev hanımlığı rolünün birlikte yürütülmesi kadına ağır sorumluluklar yüklemiş kadın hem iş hem de aile yaşamında çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır (Bayar, 2021; Erbay ve Tuncay, 2006).

Kadınların yaşamış oldukları bu sorunlara yönelik kalkınma planlarında çözüm aranmış ve çeşitli düzenlemelerin yapılması bu sorunlarla mücadele edilmesi amaçlanmıştır.

Sekizinci Kalkınma Planında (2001-2005) kadın başlığı altında; İŞKUR Genel Müdürlüğü tarafından istihdam eğitim projesi kapsamında kadınların istihdam olanakları araştırıldığı ve beceri, meslek kazandırma kursları düzenlendiği ifade edilmiştir. Özellikle gençlere ve kadınlara yönelik işsizliği önleyici tedbirler alınacağı; aktif ve pasif istihdam politikalarının uygulanacağı, ev kadınlarına yönelik katma değer yaratıcı projelerin geliştirileceği vurgulanmıştır. Ayrıca işgücüne katılma oranları arasında bir mukayese yapıldığında bu oranın erkeklerde yüzde 73,5 iken kadınlarda yüzde 31,1 olduğundan, kadın emeğine değer verilmesini sağlamak ve girişimciliğe teşvik etmek amacıyla Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü tarafından bir merkez kurulması gerektiğinden bahsedilmiştir (DPT,2000).

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013); erkeklerde istihdam oranı yüzde 64,8 iken kadınların da bu oran 22,3 olduğundan, kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımlarını arttırmak için mesleki eğitim imkânlarının geliştirilmesi sağlanarak istihdam edilebilirlikleri artırılması amaçlanmıştır. İstihdamın artırılması başlığında; bu dönemde AB ortalamasının altında işgücüne katılma ve istihdam oranlarında ilerleme kaydedilmemesi ve bu oranların düşüklüğü kadınların iş gücüne ve istihdama yeterince katılamamasından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Sekizinci kalkınma planında istihdama yer verilmesinin aktif işgücü politikalarına verilen önemin arttığından, işgücünün uyumlaştırılması işsizler, engelliler, kadınlar ve gençler gibi dezavantajlı konumda olan kişilerin iş bulmasını, girişimciliğe teşviklerinin sağlanmasını, istihdamı garantileyecek eğitim programlarını içerdiği vurgulanmıştır. İşgücü piyasasının iyileştirilmesi başlığında; işgücü piyasasına zorluklarla karşılaşan kadınlara yönelik fırsat eşitliğinin sağlanacağından işgücüne katılma ve istihdam oranlarının artırılması için bakım hizmetlerine erimlerinin kolaylaştırılacağı ifadesi yer almıştır (DPT, 2006).

Onuncu Kalkınma Planında(2014-2018); istihdam ve çalışma hayatı başlığı altında; başta gençler ve kadınlar olmak üzere iş gücüne katılımın ve istihdamın artırılması, kayıt dışı istihdamın önlenmesi, iş gücü niteliğinin yükseltilmesi ve kırılgan istihdamın azaltılması çalışmaları önemini koruduğundan, iş

gücü dinamiklerini dikkate alarak başta kadın ve gençler olmak üzere tüm kesimleri kapsayacak şekilde istihdamın nitelikli hale gelmesi için çalışmaların yapılacağından bahsedilmiştir. İşgücü Piyasasının Etkinleştirilmesi Programında, kadınların istihdam oranının plan dönemi sonunda arttırılacağından, özellikle kadın girişimcileri desteklemek amacıyla da bütüncül bir destek programının uygulanması gerektiği ve bu düzenlemelerle kadın istihdamına yönelik teşviklerin de etkin hale geleceğinden bahsedilmiştir. Aile ve iş yaşamının uyumlaştırılması amacıyla alternatif modellerin uygulanması gerektiğinden, bu modeller; esnek çalışma, kreş ve çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve erişilebilir hale getirilmesi olarak belirlenmiştir. Kamuda stratejik yönetim başlığı altında da kadınlara yönelik iş ve aile hayatını uyumlaştırıcı nitelikteki uygulamalarla çalışanlar için doğuma bağlı izin haklarının geliştirileceğinden, kreşlerin yaygınlaştırılacağından ve esnek çalışma saatlerine yönelik düzenlemelerin yer alacağından bahsedilmiştir (DPT, 2013).

İncelenen kalkınma planlarından özellikle Onuncu Kalkınma Planında ön plana çıkan iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasıdır. İş ve aile yaşamının uyumlaştırılması ve esnek çalışma ile kadınların aktif olarak işgücü piyasasına dâhil edileceği ve üretken konumda yer alacakları üzerinde durulmuştur. Ancak kadınların tam zamanlı, güvenceli işlerle işgücü piyasasına dâhil olmak yerine bu tarz esnek çalışma biçimleriyle dâhil olmasıyla özellikle bir kriz durumunun varlığında ilk vazgeçilecek olanlar olarak sosyal güvenlik sisteminin sunduğu olanaklardan yararlanamayacak, güvencesiz çalışma sistemi içine mahkûm olarak varlık göstereceklerdir. Esnek çalışma biçimleri günümüzde özellikle doğurganlık oranlarındaki azalışı durdurmanın kadınları en az üç çocuk doğurmaya teşvik etmenin bir yolu olarak görülmektedir. Kadınlardan en az üç çocuk doğurması beklenmekte ve kadına doğurganlık özelliği üzerinden bakım rolü atfedilmekte, hem işgücü piyasasında kalmak hem de hane içi rol ve sorumluluklarını yerine getirmek için kadınlar güvencesiz ve düzensiz işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar (Toksöz, 2016; Soyseçkin,2015).

Cinsiyet eşitliği sağlanması noktasında ücretli ebeveyn izinleri de önem arz etmektedir. Doğum izinlerinin kullanımları her iki cinsiyeti de kapsayarak ve babanın da çocuğun sorumluluğunu paylaşma noktasında aktif rol alması sağlanarak sunulmalıdır. Nitekim başarılı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini hesaba katan ebeveyn izni örneklerinde, yarım ve esnek çalışmaya dayalı izinler iki ebeveyn tarafından dönüşümlü kullanmayı içerecek şekilde ücretli ve/veya çeşitli nakdi yardımlarla desteklenmektedir (Sumbas,2018).

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılma araçlarında ifade edildiği gibi toplumsal cinsiyet analizi ve etki değerlendirilmesinin yapılmasıyla olası politikaların kadınlar ve erkekleri nasıl etkilediğinin ve ihtiyaçlarının gözetilip gözetilmediğinin dikkate alınması gerekmektedir. Böylelikle yapılan bir

düzenlemenin, politika ve uygulamanın sonuçlarının analiz edilmesi noktasında, her iki cinsiyetin de ihtiyaçlarının belirlenmesine fayda sağlanmış olacaktır. Bir diğer önem araç içe toplumsal cinsiyete dayalı bütçelemedir. Toplumsal cinsiyete dayalı bütçelemeyle cinsiyetler arası eşitliği sağlamak için oluşturulan bütçelerde cinsiyeti temel alarak gelirler ve harcamalar yeniden yapılandırılarak bütçelemelerin tüm aşamalarına toplumsal cinsiyet perspektifinin yerleştirilmesini sağlanması, kadın ve erkeklerin ihtiyaçlarının dikkate alınıp ihtiyaçları doğrultusunda bütçe oluşturulmasını kapsamaktadır. Bu açıdan toplumsal cinsiyete dayalı bütçeleme yönetimin her katmanında benimsenmesi gereken bir durumdur (Yakar-Önal, 2021).

Kadın ve Karar Alma Mekanizmalarına Katılım

Sekizinci Kalkınma Planında(2001-2005); amaçlar, ilkeler ve politikalar başlığı altında, kadınların toplumsal hayata katılımlarının artırılması, güçlendirilmesi ve eşit fırsat ve olanaklardan yararlanmaları için eğitim seviyelerini yükseltme çalışmalarına ağırlık verileceği, çalışma hayatına katılma ve karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almalarının sağlanacağı ifade edilmiştir. Bölge planlaması başlığında da Sosyal Eylem Planı çerçevesinde kadınların toplumsal hayata katılımlarının artırılması ve kalkınma sürecine dâhil edilmeleri için Çok Amaçlı Toplum Merkezleri'nin (ÇATOM) kurulduğundan bahsedilmiştir (DPT,2000).

Dokuzuncu Kalkınma Planında(2007-2013); kadınların karar alma sürecine katılımları AB ülkeleriyle kıyaslandığında yetersiz düzeyde olduğu, 2002 seçiminde kadınların parlamentodaki temsil oranlarının yaklaşık olarak yüzde 4.4 olduğu ifade edilmiştir. Kadın ve erkeklerin haklarının kullanımlarının eşit olduğu açıkça belirtilmiştir (DPT,2006).

Onuncu Kalkınma Planında(2014-2018); kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları, istihdamın artırılması, eğitim ve becerilerinin yükseltilmesini sağlayacağı, kadının güçlendirilmesi noktasında işgücüne katılımın ve karar alma süreçlerindeki etkinliğinin arttığı ifade edilmiştir (DPT, 2013).

Görüldüğü üzere kadınların karar alma süreçlerine katılmaları kalkınma planlarında ifade edildiği gibi AB oranlarının çok altında ve erkeklerle eşit düzeyde değildir. Karaoğlu (2020) da kadınlar ve erkeklerin toplumsal yaşama katılma noktasında eşit olmadığını ifade etmiştir. Çalışma hayatında bazı alanlar sadece erkek alanları olarak görülmekte ve kadınlar bu alanlarında dışında kalmaktadır. Çalışma hayatına katılan kadın genellikle ev içindeki rolü ve çalışma hayatındaki rolleri nedeniyle çatışma yaşamakta kendine zaman ayıramamakta bu durumda daha fazla yıpranmasına neden olmaktadır. Bu engelleri aşip karar mekanizmalarına katılan kadınların da hem adaylık hem de seçilme sürecinin ekonomik maliyetini karşılayabilecek, sosyoekonomik durumu olamamaktadır. Tüm bu engellere rağmen seçilen kadınlar da eril zihniyetin kurmuş olduğu sisteme göre hareket etmekte, kadınlar erkek

alanı olarak görülen eğitim, sağlık, adalet, ekonomik gibi alanlarda yer almaları sağlanmazken cinsiyetçi düzeyde, kadın ve aileyi ilgilendiren alanlarda siyaset yapmaları gerektiğini söylenmektedir. Her fırsatta annelik, kadınlık rollerine ilişkin vurgulamalar ön plana çıkmakta kadının birincil görevinin bu olduğu ve bu görevini yerine getirmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Aynı noktadan yarışa katılmayan iki cinsin aynı parkurda yarışması da aralarındaki eşitsizlik durumunu derinleştirmektedir. Bu eşitsizliği gidermek için kadın ve erkeğin ihtiyaçları dikkate alınıp eşitlik mekanizmasına işlerlik kazandırılması gerekmektedir. Kalkınma planlarında ne kadar kadınların karar alma mekanizmalarına katılımlarının arttırılacağı söylene de eşitliğin sadece söylemde kalmaması uygulama alanlarına da yansması için kadın ve erkeğin ihtiyaçlarının dikkate alınıp karar mekanizmalarına katılımı eşit temsil oranlarının yer alması gerekmektedir.

Kadın, Aile ve Şiddet

Toplum tarafından kadınlar ve erkeklere atfedilen toplumsal cinsiyet rolleri, kadının aile üzerinde konumlandırılması, ailenin bakım rolünü üstelenmesi, erkeğin de ailenin geçimini sağlayan, otoriteyi temsil eden rolü şeklinde eşit olmayan rol ve sorumlulukları toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açmakta, toplumsal cinsiyet eşitsizliği de şiddeti doğurmaktadır. Hem kadın erkek eşitliğinin sağlanması hem de aile içi şiddetle mücadele etmek için ulusal ve uluslararası alanlarda yapılan antlaşmalarla, planlar ve politikalarla oluşturulacak olan duyarlılık, kadın hareketlerinin çabaları, kadına yönelik şiddetle ilgili mücadele politikalarının üretilmesini sağlayacaktır (Bozkurt-Şener, 2011).

Sekizinci Kalkınma Planı(2001-2005); kadın, aile ve çocuk başlığı yer almaktadır. Sosyal kültürel alanda sağlanan gelişmeler başlığında; aileye yönelik destek çalışmalarının kurumsal düzeyde yürütülmesi, toplumda hızlı bir değişme yarattığı, insan kaynaklarının geliştirilmesi başlığında, anne ve çocuk sağlığını ilgilendiren, doğum öncesi bakım, sağlık personeli desteği ve doğum sonrası bakım ve modern aile planlanması yönteminin kullanımında artış görüldüğü ifade edilmiştir. Kadın, aile ve çocuk başlığında; milli ve manevi değerlerin korunmasında ve geliştirilmesinde aile kurumunun güçlendirilmesinin esas olduğu, ailenin toplumda meydana gelen değişmeye uyum sağlaması amacıyla birtakım önlemler alınacağı ve aile üyeleri arasındaki birlik ve beraberliği güçlendirici politikalara yer verileceği üzerinde durulmuştur.

Ailenin ihtiyaçlarının karşılanması ve aileye yönelik sosyal güvenlik ve sosyal yardım konusunda gerekli düzenlemeler yapacaktır. Çocuk yetiştirme, yaşlı ve engelli üyelerin bakımı konusunda aileye yönelik eğitim çalışmaları düzenlenecek, aile ile ilgili kurumlar arası eşgüdüm sağlanacağı ifade edilmiştir. Aile içi şiddet önlemek amacıyla Ailenin Korunmasına Dair Kanun yürürlüğe girmiştir. Aile ile ilgili kuruluşların mevzuat düzenleme çalışmaları tamamlanacak, kadınlara yönelik sunulan hizmetlerin tek

elden yürütülmesini sağlamak amacıyla Kadının Statüsü Birimleri oluşturulmasına karar verilmiştir şeklinde vurgulamalar mevcuttur (DPT,2000).

Dokuzuncu Kalkınma Planında(2007-2013); kültürün korunması, geliştirilmesi ve toplumsal diyalogun güçlendirilmesi başlığında, toplumsal değişimle birlikte aile ve toplum ilişkileri de olumsuz etkilenmiştir. Teknolojik gelişmelerle birlikte kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi, aile içi iletişimde geleneksel yöntemlerin dışına çıkılamaması, gençlerin aileden kopma, toplumsal sorunlara duyarsızlaşması gibi sorunları nedeniyle şiddete eğilimini arttığı, kadına yönelik şiddet konusunda da toplumsal bilinç arttırılacağı, şiddete en çok maruz kalan kesimde kadınlar ve çocukların yer aldığı vurgusu mevcuttur. Kadına yönelik şiddet ve istismarın önlenmesi için toplumsal farkındalığın oluşturulması için eğitim ve bilgilendirilme çalışmalarına önem verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Onuncu Kalkınma Planında(2014-2018); aile ve kadın, aile ve dinamik nüfus yapısının korunması başlıkları ön plana çıkmaktadır. Nitelikli insan, güçlü toplum başlığında; aile kurumunun toplumun yapı taşı olduğu ve bireyleri bir arada tuttuğu, aile ortamında hoşgörü, sevgi ve anlayış çerçevesinde yetişen bireylerin güçlü toplumun temelini oluşturduğu ve toplumsal yapı ve dayanışmanın güçlendirilmesi noktasında ailenin kilit rol oynadığı ifade edilmiştir. Aile ve kadın başlığında; Anayasa'ya pozitif ayrımcılık ilkesinin dâhil edildiği, kadına yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla düzenlemeler yapıldığı ve TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu kurulduğundan, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yer alan ifadelerde kadınların sosyal, ekonomik, kültürel hayattaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun korunarak statünün geliştirileceği ve toplumsal bütünleştirilmenin kuvvetlendirilmesinden bahsedilmiştir. Geniş aileden çekirdek aileye yönelik yaşanan değişimin devam ettiği ve aile üyeleri arasındaki ilişki biçimlerinde değişim yaşandığı, boşanma sonucunda oluşan tek ebeveynli ailelerin sorunlarına yönelik izleme, rehberlik ihtiyacı olduğu ifade edilmiştir. Ailelere yönelik sunulan hizmetlerin geliştirilmesi, aile danışmanlık ve eğitim ve hizmetlerinin kapsamlı hale getirilmesi, evlilik öncesi eğitim programlarının yaygınlaştırılması, sosyal yardım ve hizmetlerin de aile temelli sunulması için çalışmalara öncelik verileceği ifade edilmiştir. Aile içi şiddet ve istismarın önlenmesi, yönelik hizmetler geliştirilecek, kadına yönelik şiddetin önlenmesi için de 0-6 yaş erken çocukluk döneminden başlayarak tüm eğitim sistemleri ile toplumsal bilinç oluşturulmaya çalışılacaktır. Toplumsal cinsiyete dayalı bütçelemeye de farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamaların geliştirileceği yer almıştır (DPT, 2013).

Sekiz, Dokuz ve Onuncu kalkınma planında ön plana çıkan aile vurgusu ve aile içi ilişkilerin güçlendirilmesidir. Kadın aile içindeki rolleriyle birlikte ele alınmış, her şeyden önce ailenin korunması gerektiği üzerinde durulmuştur. Sekizinci Kalkınma Planında toplumsal cinsiyete yönelik ayrı bir vurgulama yoktur. Dokuzuncu Kalkınma Planında da kadın, aile ve çocuk başlığı ön plana çıkmakta,

Sekizinci Kalkınma Planda olduğu gibi ailenin güçlendirilmesi esas alınmış şiddet de aile içi şiddet olarak tanımlanmıştır. Onuncu Kalkınma Planında aile dinamiklerinin korunması, güçlendirilmesi esas alınmış, diğer kalkınma planlarından farklı olarak toplumsal cinsiyete yer verilmiş ancak toplumsal cinsiyetin ailenin korunarak aile içi ilişkiler gözetilerek yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırma araçlarında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçelemeye de yer verilmiştir. Görüldüğü üzere kadın hep aile üzerinden konumlandırılmış ve ayrı olarak kadın başlığına yer verilmemiş, aile, kadın ya da aile, kadın ve çocuk başlıklarında genelde hep aile içi roller, ailenin korunması güçlendirilmesi ön plana çıkmıştır. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasının en önemli amacı tüm, politika, plan ve uygulamada kadın erkek eşitliğinin dikkate alınması ihtiyaçları doğrultuda düzenlemelerin yapılmasıdır. Ancak incelenen kalkınma planlarında kadın erkek eşitliğine yönelik vurgulamalar ön plana çıkmamış aile temel esas alınmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, ulusal kalkınma planları toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması kavramı bağlamında ele alınıp incelenmiştir. Türkiye'deki son yirmi yıldaki ulusal kalkınma planlarında kadın vurgusuna dikkat çekilmiş ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik uygulamaların incelenmesi ve değerlendirilmesi sağlanmıştır.

Yapılan çalışma neticesinde, Sekizinci Kalkınma Planında, Kadın, "Kadın, Aile ve Çocuk", "Sosyal Refahın Arttırılması" başlıkları altında değerlendirilmiştir. Daha çok eğitim, istihdam, toplumsal ön yargılarla mücadele edilmesi için toplumsal farkındalık oluşturulması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Dokuzuncu Kalkınma Planında; "İstihdamın Arttırılması", "Aktif İşgücü Politikalarının Geliştirilmesi, "Gelir Dağılımın İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele" başlıkları ön plana çıkmaktadır. Dokuzuncu kalkınma planında, sekizinci kalkınma planında olduğu gibi eğitim ve istihdam konularına önem verilmekle birlikte fırsat eşitliği kavramına ve kadına yönelik şiddet kavramına da planda yer verilmiştir. Ayrıca kadın istihdamını arttırmaya yönelik aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasını sağlamak için de birtakım düzenlemelerle kadınlara yönelik fırsat eşitliğinin sağlanacağı yönünde vurgulamalar yapılmıştır. Sekizinci ve Dokuzuncu kalkınma planlarında eğitim, istihdam konularına ağırlık verilmiş, toplumsal cinsiyet eşitliğine açıkça yer verilmemiş, kadın ve aile başlığı altında incelenmesi sağlanmıştır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının açıkça kullanıldığı ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik vurgulamaların en fazla yer aldığı kalkınma planının Onuncu Kalkınma Planı olduğu görülmüştür. Onuncu kalkınma planında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında aile kurumunun korunarak kadının statüsünün geliştirileceği, aile ve iş yaşamının uyumlaştırılması için de esnek çalışma ibaresinin

yer alacağı ifade edilmiştir. Ancak esneklik kadının hane içindeki rolünü hafifletmemektedir. Tek bir kişiye yüklenen bakım rolü ve çalışma yaşamındaki olumsuz koşullarla birlikte kadın kendini eksik ve yetersiz hissetmektedir. Ülkemizde kadın istihdamını arttırma ve doğurganlık oranlarını yükseltmek amacıyla iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması politikaları uygulanmaya konulmak istenmektedir. Ancak uygulanan politikaların etkilerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Mevcut politikaların toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisi gözetilmeden yürürlüğe konulması halinde kadınlar aleyhine sonuçlar doğurabilmektedir. İstihdamın esnekleştirilmesi, kadınların güvencesiz işlerde çalışması, ev ve bakım yüklerinin paylaşımında cinsiyetler arasındaki eşitsizliğin daha da derinleşmesine yol açabilmektedir. Politikalar geliştirilirken her iki cinsiyetin de ihtiyaçları temel alınıp aile içi iş yüklerinin cinsiyetler arasında eşit paylaşımının önemi göz önünde tutulmalıdır (Ünlütürk-Ulutaş,2015). Kadının aile ve çalışma hayatının uyumlaştırılmasının en önemli yolu hane içinde cinsiyetler arası rol paylaşımının yapılmasıdır. Geleneksel kalıp yargılardan sıyrılarak paylaşımcı ailelere dönüştürülerek toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması yönünde önemli adım atılmış olacaktır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının en önemli yolu da toplumsal cinsiyetin ana akım haline gelmesi ile mümkündür. Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasında araç ve teknikler başlığında değinildiği gibi en önemli araç eğitimidir. Eğitim yolu ile toplumsal bilinç ve farkındalık oluşturulması sağlanmakta ve toplumun bütününe kapsayacak bir duyarlılık geliştirilmesi hedeflenmektedir. Toplumsal cinsiyetin ana akım haline gelmesi ve tüm sürece dâhil edilebilmesi için farklı tarafların bir araya gelerek bir koordinasyon ile çalışması gerekmektedir. Özellikle kadın ve erkeklerin bu sürecin içinde yer alması ile demokratik bir sürecin işlenmesine katkı sağlanmaktadır.

Türkiye’de son zamanlarda toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına alternatif bir kavram olan toplumsal cinsiyet adaleti kavramı tartışılmaktadır. Yılmaz (2015) toplumsal cinsiyet adaletini; aile ve kadın arasındaki ilişkilerde ve toplumsal hayatın düzeninde hakkaniyetli, düzenli, insafli olma durumu olarak tanımlamış, kadın ve erkeğin bir elmanın yarısı gibi birbirini tamamlayan, aynı öze sahip “eş değer” varlık olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca YÖK de toplumsal cinsiyet eşitliğini projesini durdurma kararı almıştır. YÖK Başkanının projenin toplumsal değer yargularımıza, gelenek, göreneklerimize uygun olmadığına göz önünde bulundurulması gerektiği ve gerekli değişiklik yapılması gerektiğine yönelik söylemleri mevcuttur. Toplumsal cinsiyet adaleti kavramının eşitliği de içine alınır şekilde genişletmeye çalışıldığı bu bağlamda kadınlarla ilgili oluşturulacak Ulusal Politikalarda toplumsal cinsiyet eşitliğinden toplumsal cinsiyet adaletine doğru bir eğilme gerçekleşeceği görülmektedir. Ancak eşitlik sağlanmadan adalet sağlanamamaktadır. Hiçbir insan, canlı birbiriyle aynı değildir. Eşitlik ve aynılık kavramları birbiri yerlerine kullanılsa da birbirlerinden farklı kavramlardır. Farklıklar bir toplumu meydana getirmekte, her bireyin biricik, farklı olduğundan hareketle farklılıklarımızla eşit olunması gerekmektedir. Kadın ve erkek de bu farklılığın içinde tamamlayıcı

olmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışı da tüm farklılıklara rağmen haklar bakımından eşit olması anlayışına dayanmaktadır. Önemli olan doğal eşitlik anlayışı değildir, etik ve politik anlamda eşitlik anlayışıdır (Arat, 2020). Eşit olunması gereken şartlar, haklar ve topluma adil bir şekilde katılma, karar mekanizmalarında eşit şekilde yararlanma noktasında olmalı ve eşitlik ve adalet kavramları birbirlerine karşıt kavramlar olarak değil birleştirici kavramlar olarak kullanılmalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının en temel yolu da makalenin konusunu oluşturan toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması; tüm program, politika ve uygulamalarda toplumsal cinsiyetin ana akım haline gelmesi var olan plan ve programlara toplumsal cinsiyet eşitliğinin yerleştirilmesi ve eşitliğin adil bir şekilde işlemesiyle mümkün olmaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmada veriler belgesel tarama etik kurul onayı alınmamıştır. Çalışma daha önce yayınlanmamıştır ve yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmemiştir. Makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

ARAŞTIRMACININ KATKI ORANI

Çalışmaya yazar %100 katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Alkan, A. (2015). *Yerel Yönetimler, Kamu Kurumları ve Sivil Toplum Örgütleri için Kadın Dostu Kentler Eğitici Kiti Toplumal Cinsiyet Anaakımlaştırma*. Ankara: Berk Matbacılık.
- Altun, D. (2016). Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması Politikası: Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme. D. Şaşman Kaylı, & F. Şahin (Dü) içinde, *Sosyal Politikanın Cinsiyet Halleri*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Arat, Y. (2020, Şubat 10). *Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyet eşitliği nedir, ne değildir?* Sarkaç: <https://sarkac.org/2020/02/toplumsal-cinsiyet-nedir-ne-degildir/> adresinden alındı
- Aydın Yılmaz, S. (2015). Kadın Hareketinde Yeni Bir İvme: Toplumsal Cinsiyet Adaleti. *Turkish Foreign Quarterly*, 107-115.
- Baş, T., & Akturan, U. (2017). *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri (3.Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bayar, A. (2021). İşgücü Piyasasında Kadınların Yeri ve Politika Önerileri. *İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü*, 1-12.
- Bozkurt Şener, E. (2011). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddeti Önlemede 4320 Sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun ve Değerlendirilmesi. Ankara: T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi. <https://www.aile.gov.tr/media/2522/ekinsener.pdf> adresinden alındı
- Butler, J. (2008). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. İstanbul : Metis Yayınları.
- Çelik, Ö., & Ertürk Atabey, S. (2013). Toplumsal Cinsiyetin Ana Akımlaştırılması ve Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 151-165.
- Doğan, A. (2013). Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamaya Yönelik Hizmet Veren Kamu Kurumları ve Hizmetleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 75-95.
- Dökmen, Z. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Araştırmalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ecevit, Y. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları. Ankara: Ceid Yayınları. <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/toplumsal-cinsiyet-esitliginin-temel-kavramlaripdf.pdf> adresinden alındı
- Erbay, E., & Tuncay, T. (2006). Sosyal Hizmet Bakışıyla Kadın İstihdamı. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 17(2), 25-40.
- Gender Mainstreaming In Development Programming: Guidance Note. (2014). <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2014/GenderMainstreaming-IssuesBrief-en%20pdf.pdf> adresinden alındı
- Gül, İ. I. (2011). Ayrımcılık Yasağı Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme. B. Yeşiladalı, & G. Ayata (Dü) içinde, *İnsan Hakları Hukuku Çalışmaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Güneş, A. (2021). Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırmanın Kavramsal Analizi. *Sosyal Mucit Rewiev*, 2(1), 53-71.
- Karaoğlu, N. (2020). *Türkiye’de Kadın ve Siyaset*. National Geographic Türkiye: <https://www.nationalgeographic.com.tr/turkiyede-kadin-ve-siyaset/> adresinden alındı
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma (6.Baskı)*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Mutlu, S. (2019). Türkiye’de Kentsel Dönüşümün Kalkınma Planları Bağlamında Analiz Edilmesi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü .
- Önaçan- Uzun, G. (2020). Engelli Çalışanların Esnek Çalışma Biçimlerine Yönelik Tutumları: Toplumsal Cinsiyet Rolü Açısından Bir İnceleme. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özbilgin, M. F. (2020). Kadın-Erkek Eşitliği Kurumsal Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme: Türkiye ve Britanya Karşılaştırması. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 0(9), 1-20.
- Özdemir, E. A. (2018). Kalkınma Planları Bağlamında Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Kadınların Yeri. *Fiscaoeconomia*, 2(3), 115-142.
- Sancar, S. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Nedir? *İkinci Yüzyıl Dergisi*(2), 102-105.
- Seven, M., & Engin, A. (2007). Türkiye'de Kadının Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 177-188.
- Soyseçkin, İ. (2015). Türkiye'de Kadın İstihdamı ve Sosyal Refah Uygulamaları. *Mülkiye Dergisi*, 39(3), 245-270.
- Sumbas, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Politikası Olarak Ebeveyn İzni. *Hacettepe HFD*, 8(2), 167-194.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Sekizinci-Be%C5%9F-Y%C4%B1ll%C4%B1k-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2001-2005.pdf> adresinden alındı
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)*. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/DokuzuncuKalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2007-2013%E2%80%8B.pdf> adresinden alındı
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2013). *Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)*. <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>. adresinden alındı
- Tatlıer Baş, M. (2011). Avrupa Birliği’nde Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Ana Plan ve Politikalara Yerleştirilmesi: Hollanda, Romanya ve Türkiye Örneklerinin İrdelenmesi. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

- Toksöz, G. (2016). Kadın'dan Aile'ye Geçiş AKP Döneminin İstihdam Politikalarının Toplumsal Cinsiyet Açısından Analizi. VIII. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu, Bildiriler, (s. 111-121).
- United Nations. Office of the Special Adviser on Gender Issues, & Advancement of Women. (2002). Gender mainstreaming: An overview.
- Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2015). İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları: Türkiye'de Yeni Politika Arayışları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 70(3), 723-750.
- Üstün, İ. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Hesaba Katabiliyor muyuz?* Ankara: STGM.
- Yakar Önal, A. (2021). Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme. Ankara: Ceid Yayınları. <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/toplumsal-cinsiyete-duyarli-butceleme.pdf> adresinden alındı
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, E., & Bayrakçeken Tüzel, G. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi İçin El Kitabı*. Ankara: Ceid Yayınları. <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/ceidWeb1.4.1.1.11.pdf> adresinden alındı
- Yumuş, A. (2011). Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları. Ankara: T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi.

Baskak, İ. ve Aslantürk, H. (2022). Türkiye’de 2002-2018 yılları arasındaki yaşlı intiharlarının incelenmesi. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 114-128.

DERLEME | REVIEW

Başvuru Tarihi: 28/04/2022

Kabul Tarihi: 29/05/2022

TÜRKİYE’DE 2002-2018 YILLARI ARASINDAKİ YAŞLI İNTİHARLARININ İNCELENMESİ Investigation of Elderly Suicides Between 2002-2018 in Turkey

İlker BASKAK*

Hüsnünur ASLANTÜRK**

*Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Seydikemer Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, ilkerbaskak@mu.edu.tr, 0000-0003-1731-2484.

**Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Öğretim Üyesi, husnunur.aslanturk@kocaeli.edu.tr, 0000-0002-8174-4970

ÖZ

Önemli bir halk sağlığı sorunu olarak değerlendirilen intihar tüm yaş gruplarında olduğu gibi yaşlı nüfus gruplarında da yaygın olarak görülmektedir. Bu çalışmanın amacı 2002-2018 yılları arasında Türkiye’de gerçekleşen yaşlı intiharlarını yaş, cinsiyet, coğrafi bölge, intihar nedeni ve intihar yöntemlerine göre incelemektir. Türkiye İstatistik Kurumunun intihar istatistikleri üzerinden yapılan incelemelerde intihar eden yaşlıların %47’sinin 75 yaşından büyük olduğu, erkek yaşlıların intihar oranının kadın yaşlılardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca coğrafi bölge olarak yaşlı intiharlarının en çok Marmara Bölgesi’nde gerçekleştiği, yaşlıların en çok hastalık nedeniyle intihar ettiği ve en sık ası yöntemini kullandığı anlaşılmıştır. Bu sonuçların yaşlı intiharlarına ilişkin risk faktörlerinin ve yaşlı intiharlarının dinamiğinin anlaşılabilir koruyucu ve önleyici çalışmaların gerçekleştirilmesi konusunda yaşlı refahı alanında çalışan meslek profesyonellerine ve politika yapıcılara katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, yaşlı intiharı, intihar

ABSTRACT

Suicide, which is considered as an important public health problem, is common in the elderly population such as in all age groups. The aim of this study is to investigate elderly suicide in Turkey between 2002 and 2018 according to age, gender, geographical region, reason for suicide and suicide methods. In the investigation using the suicide statics of the Turkish Statistical Institute, it has been seen that 47% of the elderly who committed suicide are older than 75 years old, and the suicide rate of the elderly male is higher than the female elderly. In addition, it has been understood that as a geographical region, the most suicides of the elderly took place in the Marmara Region, the elderly mostly committed suicide due to illness and used the hanging method most frequently. It is thought that these results will contribute to occupational professionals and policymakers working in the field of elderly welfare as understanding the risk factors and dynamics of elderly suicides and preventive studies.

Keywords: Elderly, suicide, elderly suicide

GİRİŞ

Bireyin kendini kasıtlı bir şekilde öldürmesi olarak tanımlanan intihar; psikolojik, sosyal, biyolojik, dinsel, ekonomik birçok boyutu olan bir davranış şeklidir (WHO, 2021; Alptekin ve Duyan, 2019). İntihar genel olarak tamamlanmış intihar kavramına atıf yapmak için kullanılmaktadır. Ancak intihar davranışı; intihar tehdidi, intihar düşüncesi ve intihar girişimi gibi kavramları içine alan daha geniş kapsama sahip bir ifadedir (Alptekin ve Duyan, 2019). Kişinin kendini kasıtlı olarak öldürmeye çalışıp başarısız olduğu tüm fiiller olan intihar girişimi; insanların toplumdaki statüsü, olaylara karşı bakış açısı ve toplumun değer yargıları tarafından etkilenmektedir (Durkheim, 2002; Apaydın vd., 2016). İntihar tehdidi ise kişinin kendini öldürmesiyle ilgili çevresine mesaj vermesi anlamına gelmektedir (Bayam vd., 1995). Ruh sağlığı uzmanları dahi çoğu zaman yakın çevresini kendini öldürmekle tehdit etme davranışını, kendini öldürme davranışından ayırt etme konusunda zorluk çekmektedir (Eşsizoglu ve Sercan, 2017). İntihar etmeyi düşünmek veya intihar edeceğine dair gerçek dışı bir kaygı yaşamayı ifade eden intihar düşüncesi ise her zaman bir girişime dönüşmese bile intihar için bir risk faktörü oluşturmaktadır (Gliatto ve Rai, 1999).

Dünyada her sene neredeyse bir milyon insan kendi hayatına son vermektedir (Kırcı, 2017). Bu istatistik, dünyada her 40 saniyede bir kişinin intihar ettiği anlamına gelmektedir. Çağımızda intihar, tüm ülkelerde ilk 10'daki ölüm nedenlerinden biridir. Birbirinden farklı ülkelerdeki intihar oranları, aynı kıta ve yakın coğrafyada olmalarına rağmen farklılık gösterebilmektedir (Duru, 2009). İntiharı önlemek için birçok yaklaşım geliştirilmesine karşın intihar kaynaklı ölümler geçtiğimiz son 10 yılda artış göstermiştir (Kwon vd., 2009). Dolayısıyla intihar bir halk sağlığı sorunu ve etkileri ile toplumsal dinamiği göz önünde bulundurulduğunda sosyal bir sorun olarak gündemdeki yerini korumaktadır.

İntihar vakalarının dağılımı yaş gruplarına göre farklılık göstermektedir (Günay Aktaş, 2014). İntiharların dinamiğini konu alan çalışmalar neredeyse her toplumda yaşla birlikte intihar sayılarının arttığını söylemektedir (Blazer vd., 2004). Dünya genelinde ölümle sonuçlanan intihar vakalarına bakıldığında erkeklerde 45, kadınlarda ise 55 yaşından itibaren artış görüldüğü; en büyük artışın ise yaşlılık döneminde meydana geldiği anlaşılmaktadır (Özgüven, Soykan ve Haran, 2003). Araştırmalar bu artışın 65 yaşından sonra hızlandığını, 75 yaşından sonra en yüksek seviyeye geldiğini göstermektedir (Yeates ve Thompson, 2008; Özgüven, 2008; Waern vd., 2003). Bu durum yaşlıların birçok ülkede en yüksek intihar oranına sahip yaş grubu olmasına neden olmaktadır (Shah, 2010). 75 yaş ve sonrasında intihar oranları iki ya da üç kat artmaktadır (Torresani vd., 2014; Waern vd., 2003). TÜİK 2014 intihar raporuna göre nüfusun genelinde intihar oranı yüz binde 3,9 iken 84 ve üzeri yaş grubunda bu oran yüz binde 8,1'dir (TÜİK, 2014). Bu istatistiğe göre ülkemizde yaşlı grubundaki intihar oranı genel intihar oranının iki katından daha fazladır.

İntihar davranışı ciddi bir sağlık sorunu olmasına rağmen araştırmacılar tarafından yaşlı intiharına yeterince dikkat çekilmemektedir (Shin vd., 2013). Yaşlı intiharlarında intihar eyleminde bulunan çoğu kişi çalışma hayatında aktif olarak bulunmadığı için toplumdaki ekonomik etkisi genç yaş grubundaki intiharlara oranla daha azdır. Bu durum yaşlı intiharlarının göz ardı edilmesine neden olabilmektedir (Crestani vd., 2019).

Günümüzde toplumsal bir sorun haline alan yaşlı intiharı, erken fark edilirse önlenilecek bir olgudur. Zamanında farkına varılıp önlem alınabilmesi için intihara neden olabilecek etmenlerin tespit edilmesi gerekmektedir (Duru, 2009). İntihar davranışının yaş, cinsiyet, medeni durum, aile yapısı, sosyal ilişkiler, yaşanılan yer gibi sosyo-demografik değişkenlerle güçlü bir ilişkisinin olduğu bilinmektedir (Alptekin ve Duyan, 2019). İntiharın birçok risk faktörü bilinmesine rağmen hangi yaşının intihar davranışında bulunacağını saptamak zordur. Çünkü yaşlı intiharları bir dizi karmaşık faktörden etkilenmektedir (Lee vd., 2018). Yaşlı intiharlarındaki temel faktörler erkek olmak, yalnızlık, zayıf aile bağları, yaşla birlikte gelen sosyal ve ekonomik statü kaybı, fiziksel ve ruhsal hastalıklardır (Karbeyaz vd., 2017). Bunların yanı sıra depresyon gibi ruhsal problemler de önemli risk faktörlerindedir. Yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan veya artan fiziksel ve zihinsel gerilemeler, ekonomik kayıplar ve günlük yaşamdaki zorunlu değişiklikler depresyona girme ihtimalini arttırmaktadır. Depresyonda olan yaşlılarda ölme isteği ortaya çıkabilmektedir (Tamam ve Öner, 2001). Yaşlı intiharları üzerine gerçekleştirilen kapsamlı çalışmaların çoğunda majör depresyon ve diğer ruh sağlığı bozukluklarının intihar eden yaşlılardaki görülme sıklığının yüzde 60 ile yüzde 90 arasında olduğu bildirilmiştir (Catell, 2000).

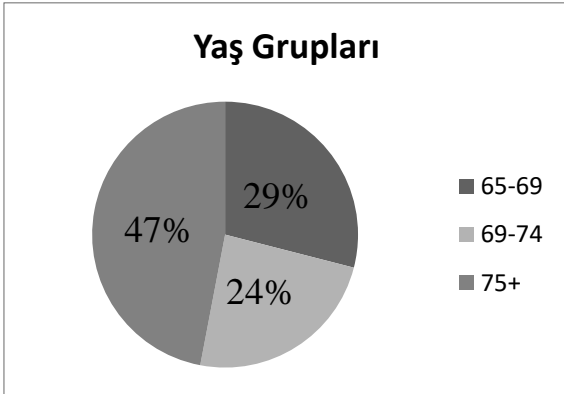
İntihar girişiminde bulunan yaşlı bireyler tıbbi müdahaleden kaçınabilmektedir. Ayrıca intihar girişimi öncesinde çevrelerine intihar fikirlerinden bahsetme oranları da düşüktür. Bundan dolayı intihar riski altında bulunan yaşlıları tespit etmek gençleri tespit etmekten daha zordur (Conwell vd., 2000). İntihar girişiminde bulunan kişilerin yöntem seçimi, içinde buldukları yaş grubuna göre önemli oranda değişmektedir. Yaşlı kişiler oldukça ölümcül intihar yöntemleri seçmektedir (Kapusta, Etzersdorfer ve Sonneck, 2007). Yaşlı grupta intihar girişimleri genç yaş gruplarına göre daha az olmasına rağmen intihar girişimlerinin ölümle sonuçlanma oranı daha yüksektir. Genel nüfusta intihar girişimlerinin ölümle sonuçlanma oranı yüzde 5 ile yüzde 17,5 arasındadır. Ancak bu oran yaşlıların intihar girişimlerinde yüzde 25'tir (Szanto vd., 2001). Yaşlıların intihar girişimlerinin daha ölümcül olması ve intihar davranışında bulunacak yaşlıların tespit edilmesinin daha güç olmasından dolayı hangi yaşlıların intihar riski altında olduğunu belirlemek özel bir öneme sahiptir (Levy vd., 2011; Minayo ve Cavalanche, 2010).

İntihar kaynaklı ölümlerin sayısını azaltmak sağlıklı bir toplumun inşası için gerekli adımlardan biridir. İntihar istatistiklerini düzenli olarak toplamak ve yayınlamak intiharı önleme çalışmaları konusunda politika yapıcılar ve araştırmacılar için önemli bir yol gösterici konumundadır. TÜİK Türkiye’de intihar istatistiklerini 1962 yılından beri toplamakta ve yayınlamaktadır. Yayımlanan intihar istatistikleri en eski 2002, en yeni 2018 yılına aittir. Bu sebeple çalışmada 2002- 2018 yılları arasındaki intihar istatistiklerinden yararlanılmıştır. Bu çalışma için ihtiyaç duyulan istatistikler Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) resmi internet sitesinden elde edilmiştir. İnternet sitesinde intiharlar 15-75 yaş aralığında 5’li yaş grupları halinde yayınlanmaktadır. Bu çalışma 65 yaş üstü bireylerdeki intihar vakalarını konu aldığı için 65-69, 70-74 ve 75> yaş gruplarındaki istatistiklerden yararlanılarak hazırlanmıştır. İkamet edilen bölge kapsamında TÜİK’te yayınlandığı gibi Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu coğrafi bölgeler olarak kabul edilmiştir. Geriye dönük tutulan kayıtlardan yararlanılarak hazırlanan bu çalışmada Türkiye’de intihar riski altında bulunan yaşlı gruplarının incelenmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın amacı 2002-2018 yılları arasında Türkiye’deki yaşlı intiharlarını yaş, cinsiyet, coğrafi bölge, intihar yöntemi ve intihar nedeni başlıkları altında incelemektir.

1. Yaşlı İntiharlarının Yaş Gruplarına Göre İncelenmesi

65 yaş üstü bireylerdeki intihar oranları diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir ve intihar oranı hızı da yıllar geçtikçe artmaktadır.

Grafik 1. Yaşlı İntiharlarının Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

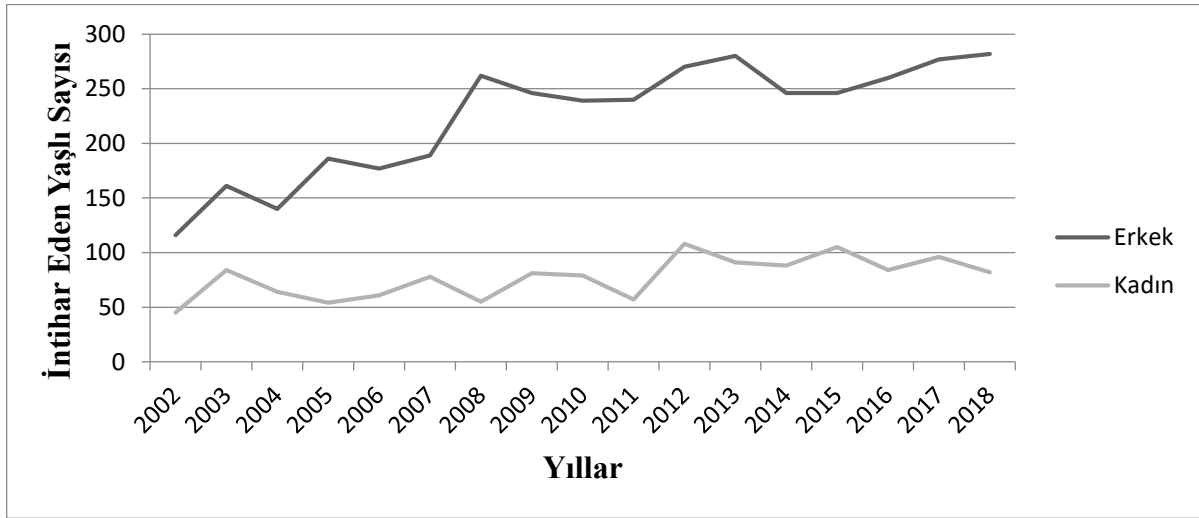
Kaynak: (TÜİK, 2021)

Grafik 1’de Türkiye’deki yaşlı intiharlarının yaş gruplarına göre dağılımı verilmiştir. Bu grafikte yaşlı intiharlarının yüzde 47 gibi bir çoğunluğunun 75 yaş ve üstü yaşlılarda görüldüğü belirtilmektedir. Onu yüzde 29 ile 65-69 yaş aralığındaki yaşlılar izlemektedir. Son olarak da yüzde 24 ile 70-74 yaş arasındaki yaşlı grubunun yer aldığı görülmektedir.

Yaşlı grup içerisinde de ileri yaştaki yaşlıların genç yaşlılara oranla daha yüksek intihar oranına sahip olduğu bilinmektedir (Shah vd., 2007). İntihar oranlarındaki artışın özellikle 75 yaş üzeri bireylerde en yüksek oranda olduğu gözlemlenmektedir (Kapusta vd., 2007). Örneğin Karbeyaz ve arkadaşları (2017) Eskişehir’de gerçekleştirdikleri çalışmalarında en çok 80-84 yaş aralığındaki yaşlıların intihar ettiğini belirlemişlerdir. Duru (2009) da Devlet İstatistik Enstitüsünün verilerinden yararlanarak hazırladığı çalışmasında yaşlılardaki en yüksek intihar oranının 75 yaş üstü erkeklerde olduğunu belirtmiştir. Agbeyewa ve arkadaşları (1998) Kanada’da gerçekleştirdiği araştırmalarında 74 yaş üstü erkeklerin intihar eden yaşlılar arasında en yüksek orana sahip olduğunu bulmuşlardır. TÜİK’ten elde edilen 2002-2018 yıllarına ait Türkiye’deki yaşlı intiharlarının yaş gruplarına göre ayrımının verildiği Grafik 1’de de görüldüğü üzere ülkemizdeki yaşlı intiharı oranlarının da alanyazınla aynı doğrultuda 75 yaş üstü bireylerde arttığı gözlemlenmektedir. Buradan yola çıkarak yaşlı intiharları açısından ileri yaşta olmanın intihar riskini arttıran bir faktör olduğu söylenebilmektedir.

2. Yaşlı İntiharlarının Cinsiyete Göre İncelenmesi

Grafik 2. Cinsiyetlere Göre Yaşlı İntihar Sayıları

Kaynak: (TÜİK, 2021)

Grafik 2’de 2002-2018 yılları arasında Türkiye’de meydana gelen yaşlı intiharlarının cinsiyetlere göre dağılımı verilmiştir. Grafiğe göre 65 yaş üstünde tamamlanmış intiharların erkek bireylerde kadın bireylere göre daha fazla olduğu ve farkın yıllar içerisinde arttığı görülmektedir.

Yaşlı intiharlarını cinsiyet değişkenine göre ele aldığımızda erkek yaşlıların intihar oranının kadın yaşlılardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Sanayileşmiş toplumların neredeyse tamamında erkek yaşlıların intihar oranı kadın yaşlılardan 2-4 kat daha fazla olduğu görülmektedir. Tamamlanmış intiharlarda ise bu oran 8-12 katına çıkmaktadır. Örnek olarak Amerika’da 65 yaş üstü erkeklerin intihar oranı yüz binde 84 olarak bulunurken bu oran kadınlarda yüz binde 7 olarak bulunmuştur (Szanto vd.,

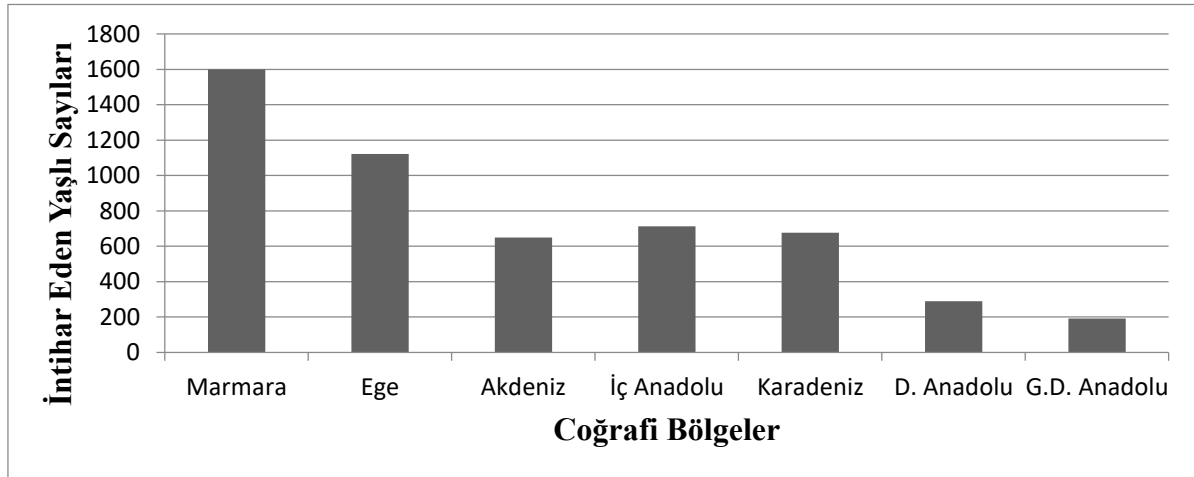

2001). İtalya’da 37 yıllık intihar vakalarının geriye dönük incelendiği bir çalışmada ise yaşlı intiharlarındaki erkek oranı yüzde 73 olarak bulunmuştur (Crestani vd., 2019). Ülkemizde de 1997-2016 yılları arasında Eskişehir’deki yaşlı intiharlarını konu alan bir araştırmada intihar eden yaşlıların yüzde 75’inin erkek olduğu belirtilmiştir (Karbeyaz vd., 2017). Çalışmamızda da TÜİK’ten elde edilen verilere göre 2002-2018 yılları arasında ülkemizde intihar eden erkek yaşlı sayısının kadın yaşlı sayısından belirgin bir şekilde yüksek olduğu görülmektedir.

Yaşlı erkeklerde intihar oranının daha yüksek olmasının sebebi emeklilikle birlikte yaşadıkları sosyal statü ve gelir kaybının daha belirgin olması, fiziksel gerilemeden daha çok etkilenmeleri, kronik hastalıklara daha yatkın olmaları sıralanabilir (Karbeyaz vd., 2017). Ayrıca erkek yaşlıların çevrelerinden yardım talep etmeyi bir zayıflık olarak düşünmeleri bu durumların ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir. Bu bağlamda erkek yaşlıların kişilerarası bağlarını kuvvetlendirmek, destekleyici çevrelerini geliştirmek erkek yaşlı intihar oranını düşürebilir (Szanto vd., 2001). Diğer taraftan kadınların yaşlılığa daha kolay adapte olabilmeleri, sosyal bağlarının daha uzun ve daha dayanıklı olması, kendi bakımlarını ve ev işlerini sürdürebilmeleri intihar oranlarını azaltan faktörlerdir (Crestani vd., 2019). Kendi sağlığı üzerinde negatif algıya sahip olmak ise her iki cinsiyet için de önemli bir risk faktörüdür (Lee vd., 2018).

3. Yaşlı İntiharlarının Coğrafi Bölgelere Göre İncelenmesi

Grafik 3. 2002-2018 Yılları Arasında Yaşlı İntihar Sayılarının Bölgelere Göre Dağılımı

Kaynak: (TÜİK, 2021)

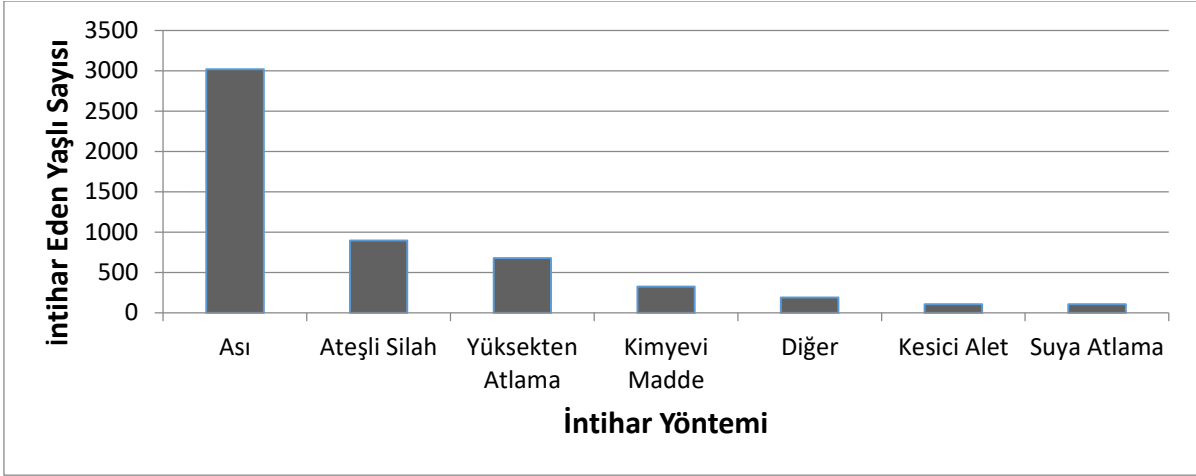
Grafik 3’te Türkiye’deki yaşlı intiharlarının coğrafi bölgelere göre dağılımı verilmiştir. Bu grafikte en çok intiharın 1600 ile Marmara Bölgesi’nde ardından 1121 ile Ege Bölgesi’nde olduğu görülmektedir. En az intihar sayısına ise 191 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde sonrasında da 289 ile Doğu Anadolu Bölgesi’nde olduğu görülmektedir.

Yaşanılan coğrafi bölge yaşlı intiharlarının görülme sıklığı üzerinde etkilidir. Örneğin Çin toplumunun sadece yüzde 8'i yaşlı olmasına rağmen ölümlerle sonuçlanan intiharların yüzde 37'si yaşlı intihardır. En yüksek oran ise yüzde 67 ile orta kırsal kesime aittir. Çin'de kırsal kesimdeki yaşlı intihar oranı şehirlerdekinden 2 kat fazladır (Zhong vd., 2016). Diğer taraftan Güney Kore'de yapılan bir çalışmada ise şehirde yaşamının 60'lı ve 70'li yaşlarda her iki cinsiyet için, 80'li yaşlarda da kadınlar için bir risk faktörü oluşturduğu belirtilmiştir (Lee vd., 2018). Ülkeler bazında yaşlı intiharlarını incelediğimizde en düşük oranların Karayip, Orta Amerika ve Arap ülkelerinde, en yüksek intihar oranlarının ise Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu görülmektedir. Batı Avrupa ülkelerinde intihar eden yaşlıların yüzde 25'i kadarının intihar girişiminde bulunmadan önceki 6 ay içerisinde psikiyatrik servise başvurduğu bilinmektedir. Depresyon başta olmak üzere yaşlı intiharlarında en önemli risk faktörü ruhsal rahatsızlıklar olduğundan bu rahatsızlıkların bölgesel dağılımı yaşlı intiharlarının bölgesel dağılımını etkileyebilmektedir (Shah vd., 2007). Yaşlı intiharlarının bölgesel dağılımında doğumdaki yaşam süresi beklentisinin de önemli bir rol oynadığı söylenebilir.

Ülkemizde de intihar olgusunu coğrafi perspektiften ele alan çalışmalar mevcuttur (Bektaş, 2015; Güler, 2017). Bu çalışmalarda Türkiye'deki intihar dağılımının iç kesimleri de kapsayacak bir biçimde doğu-batı uzantılı olduğu belirtilmiştir (Bektaş, 2015). Türkiye'de yaşlıların dağılımı bölgeden bölgeye farklılık gösterdiğinden Türkiye'deki yaşlılık politikalarının etkililiğinin artırılması için Türkiye'nin yaşlı haritasının çıkarılması önemlidir. Buna ek olarak yaşlı intiharlarını önleme uygulamalarında yaşlıyı merkeze alan politikaların yanı sıra yaşlıya bakım veren kişileri de merkeze alan politikaların geliştirilmesi gerekmektedir (Güler, 2017). Bu çalışmada da nüfus olarak yoğun bölgeler olan Marmara ve Ege Bölgeleri'nde yaşlı intihar sayılarının yüksek olduğu görülmektedir. Yaşlı intihar sayılarının en düşük olduğu bölgeler ise Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'dir. Bölgeler arasında bu farkın oluşmasında temel faktör bölgelerdeki yaşlı nüfuslarıdır. Yaşlı intihar sayılarına paralel olarak 80 yaş üstü nüfus en çok 415.047 ile Marmara'da, ardından ise 257.921 ile Ege'dedir. En düşük yaşlı nüfusu 90.472 ile Güneydoğu Anadolu'da, ardından 92.073 ile Doğu Anadolu'dadır (TÜİK, 2021).

4. Yaşlı İntiharlarının İntihar Yöntemlerine Göre İncelenmesi

Grafik 4: Yaşlı İntiharlarının İntihar Yöntemlerine Göre Dağılımı

Kaynak: (TÜİK, 2021)

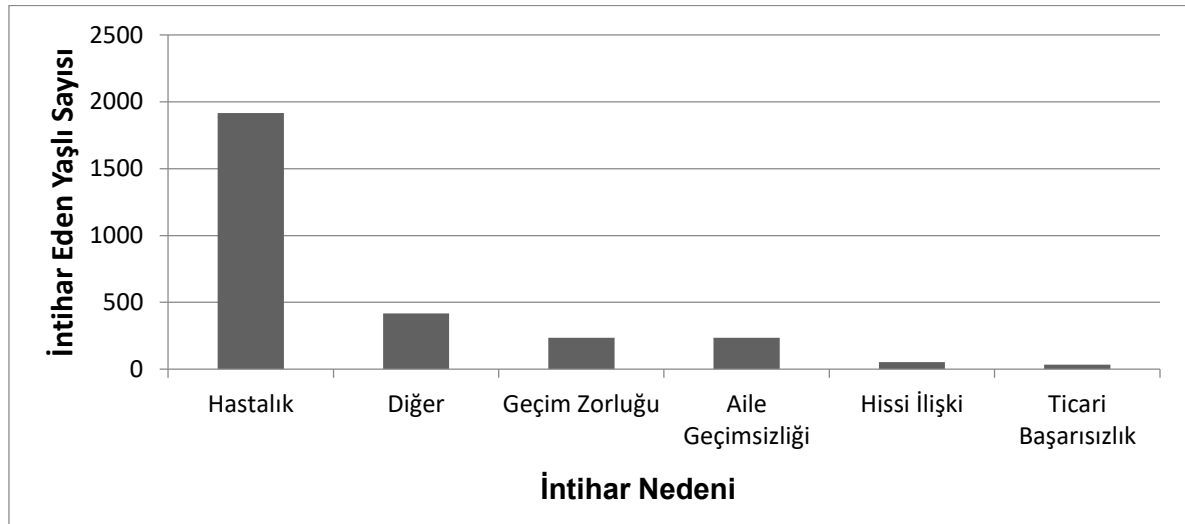
Grafik 4'te Türkiye'deki yaşlı intiharlarının intihar şekillerine göre dağılımı verilmiştir. Bu dağılıma göre kendini asarak intihar eden yaşlı sayısı diğer şekillerde intihar eden yaşlı sayısından belirgin bir şekilde fazladır. Ateşli silah kullanımı ise ası yönteminden sonra yaşlılar tarafından en sık kullanılan intihar yöntemidir. Diğer yandan suya atlayarak ve kesici alet kullanarak intihar etmenin yaşlı bireyler arasında en az tercih edilen intihar etme şekli olduğu görülmektedir. Bu bulgular alanyazınla paralellik göstermektedir.

Yaşlı intiharlarında en çok tercih edilen intihar yöntemi asıdır. Türkiye'de yapılan bir çalışmada (Karbeyaz vd., 2017) yaşlı erkek intiharlarının yüzde 60'ının, yaşlı kadınların ise yüzde 63'ünün ası yöntemini kullandığı belirtilmiştir. Birçok yaşlının yürüme zorluğu çekmesi ve hareket kabiliyetinin kısıtlı olmasından dolayı ası vakalarının yüzde 89'u yaşlının yaşadığı evde gerçekleşmektedir. Asının hem ölümle sonuçlanma olasılığının yüksek olması hem de kolay uygulanabilir olması en çok tercih edilen yöntem olmasında etkili olmaktadır. Ayrıca ası yönteminin ateşli silah kullanma ya da kendini zehirlemenin aksine bir yaşlının kolay ulaşabileceği araçlarla gerçekleşebilmesi ası yöntemini daha tercih edilebilir kılmaktadır (Karbeyaz vd., 2017). Amerika'da erkek yaşlı intiharlarında en çok tercih edilen yöntem ateşli silah (yüzde 74) iken, yaşlı kadınlarda ise ilaçla zehirlenmedir (yüzde 33). Ateşli silah kullanılan intihar vakaları içerisinde yaşlı intiharları gençlere göre daha ölümcüldür. Yaşlılar genellikle kendilerini kafalarından vurarak intihar etmeyi tercih ederken gençler ise daha çok kendilerini karın bölgelerinden vurmayı tercih etmektedir (Szanto vd., 2001). Ateşli silahların intihar yöntemlerinde yaygın olarak kullanılmasında en önemli faktörün ateşli silah ediniminin kolaylaşması olduğu söylenilebilir. Örneğin Amerika'da ateşli silah kullanmanın yasalarla katı bir şekilde sınırlandırılmadığı eyaletlerde intihar artış hızının diğer eyaletlere göre daha yüksek olduğu

bilinmektedir. Aynı zamanda ülkemizde de 1990 yılında ateşli silah bulundurmayı kolaylaştıran yasaların yürürlüğe girmesinden sonraki 8 yıllık dönemde erkek intihar sayısında yüzde 56, kadın intihar sayısında ise yüzde 41 artış gözlemlenmiştir (Aslan ve Hocaoğlu, 2014). Bu bağlamda intiharı önleme çalışmalarında bireysel silahlanmanın önüne geçmenin fayda sağlayacağı söylenebilir. Ayrıca özellikle büyük şehir merkezlerinde yüksekten atlayarak intihar etmek de yaşlılar arasında yaygın bir intihar yöntemidir (Crestani vd., 2019; Abrams vd., 2005). New York'ta yüksekten atlayarak intihar etmeyi en çok tercih eden yaş grubu 65 yaş üstü kişilerdir. Hareket kısıtlılıkları ve kamuya ait alanlardaki güvenlikten dolayı yüksekten atlayarak intihar eden yaşlıların yüzde 86'sı kendi evlerinde intihar girişiminde bulunmaktadır (Abrams vd., 2005).

5. Yaşlı İntiharlarının İntihar Nedenlerine Göre İncelenmesi

Grafik 5: Nedenlerine Göre Yaşlı İntiharlarının Dağılımı

Kaynak: (TÜİK, 2021)

Grafik 5'te Türkiye'deki yaşlı intiharlarının nedenlerine göre dağılımı verilmektedir. Bu grafik alanyazında belirtildiği gibi yaşlı intiharlarının en büyük nedeninin hastalık olduğu görülmektedir. Hissi ilişkiler nedeniyle intihar eden yaşlıların az sayıda olduğu ve en az belirtilen nedenin ise ticari başarısızlık olduğu belirlenmiştir.

Her iki cinsiyet için de en yaygın neden hastalıktır. İntihara neden olan hastalıklar arasında; kronik hastalıklar, depresyon, kalp hastalıkları, nörolojik hastalıklar ve kanser yer almaktadır (Duru, 2009). Sadece fiziksel hastalık nedeniyle intihar eden yaşlı oranı %4 kadardır, ancak kronik hastalıktan ya da tedavi süreçlerinden kaynaklanan bir depresyon hastalığına eşlik ediyorsa intihar oranı artmaktadır. Türkiye'de gerçekleştirilen bir araştırmada geriatri polikliniğine gelen hastaların %30,7'sinde, yatan hastaların ise %35'inde majör depresyon belirlenmiştir. Depresyon tanısı alan 130 katılımcının 51'inde (%39,2) ölme isteği olduğu saptanmıştır (Kızıl vd, 2007). Yaşlılıkta kullanılan ilaçların duygu durum

bozukluğu ve depresyon gibi yan etkileri olabilmektedir. Buna ek olarak depresyonla umutsuzluk birlikteyse risk faktörü artmaktadır. Özellikle psikolojik tedavi gören yaşlılarda bu yan etkiler intihar riskini arttırmaktadır (Duru, 2009). Eğer depresyon tanısı yoksa intihar fikri terminal dönem yaşlı hastalarda bile nadirdir. Ayrıca yakınıni kaybetmek de özellikle bu duruma psikiyatrik bir hastalık eşlik ettiği takdirde yaşlıların kendilerini öldürmeleri için bir risk faktörü oluşturmaktadır (Szanto vd., 2001). Günümüz toplumunda var olan çekirdek aile yapısı, yaşlı bireyin kendini toplumdan soyutlamasına ve yalnızlık hissi yaşamasına neden olabilmektedir. Sosyal izolasyonun da gençlere oranla yaşlıları intihara sürüklenme ihtimali daha fazladır. Amerika’da yapılan bir çalışmada (Lester ve Yang, 1992) sosyal entegrasyon ve yaşlı intiharı arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu saptanmıştır.

Yalnızlık hissi kişiyi ilk olarak mutsuzluk ve umutsuzluğa sürükleyip sonrasında da intihar davranışına sebep olabilmektedir. Yaşlıların intihar davranışında bulunmasının diğer nedenleri ise ekonomik kayıp ve sosyal statü kaybı, sosyal ilişkilerinin kısıtlanması, sosyal desteklerinin azalması olarak sıralanabilir. Bunlara ek olarak gelir kaybı yaşayan yaşlıların yeterli sağlık hizmetinden yararlanamaması da intihar düşüncesinin oluşmasına neden olabilmektedir. Bu durum hem var olan hastalığın ilerlemesine hem de yaşlının yaşadığı stresin artmasına neden olabilmektedir (Aslan ve Hocaoglu, 2014). Kişilerarası anlaşmazlık intihara neden olan önemli risk faktörlerinden biri olmasına rağmen yaşlı intiharlarında ekonomik zorluk ve fiziksel hastalıklar daha etkili risk faktörleridir (Kim vd., 2011). Ekonomik zorluklardan dolayı intihar eden yaşlı erkeklerin oranı (%65) kadınlardan daha fazladır. Yaşlı erkeklerin intihar nedenlerinin yoğun olarak ticari başarısızlık, ekonomik zorluk ya da duygusal ilişki olduğu belirtilmiştir (Türe vd., 2015).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada 2002-2018 yılları arasında Türkiye’deki 65 yaş ve üstü intiharların; cinsiyet, yaş grubu, intihar yöntemi, intihar nedeni ve coğrafi bölgelere göre nasıl dağılım gösterdiği incelenmiştir. Yapılan incelemelerde erkek yaşlıların kadın yaşlılara göre daha fazla intihar ettiği saptanmıştır. Bunun yanı sıra iki cinsiyet arasındaki makasın yıllar geçtikçe açıldığı görülmüştür. Bu doğrultuda yaşlı bireylerde erkek olmanın kadın olmaya oranla risk faktörü oluşturduğu söylenebilir. Coğrafi bölgelere göre dağılıma baktığımızda ise beklendiği gibi yaşlı nüfus yoğunluğunun fazla olduğu Marmara ve Ege Bölgeleri’nde yaşlı intiharı sayıları da fazladır.

Yaşlanmakla birlikte kişilerin sağlık durumu kötüye gidebilmektedir. Böylelikle yaşlı bireylerin hastalıklara yakalanma ihtimali artmaktadır. Hastalıklar yaşlıları yalnızca fiziksel açıdan değil aynı zamanda ruhsal açıdan da etkilemektedir. Hastalanan yaşlılar yalnız kalma korkusu ve umutsuzluk hissi yaşayabilmektedir. Bunun sonucunda da intihara giden bir süreç içine girebilmektedirler. Hastalıklar

yaşlıların intihar etmesine en çok neden olan faktördür. Bundan dolayı hasta olan yaşlılara tıbbi desteğin yanında psikososyal destek de sağlanmalıdır.

Yaşlılıkla birlikte aktif bir iş hayatının sonlanması, sağlık sorunlarından dolayı hareket kabiliyetinin kısıtlanması gibi nedenlerden dolayı yaşlılar çoğu zaman toplumsal hayattan uzaklaşmaktadırlar. Özellikle yalnız yaşayan yaşlılar kendilerinin artık toplumun bir parçası olmadığı düşüncesine kapılabilmektedir. Bu düşünce yaşlıları önce depresyona ardından da intihara sürükleyebilmektedir. Yaşlıların toplumun aktif birer üyesi haline gelmesi bu durumu ortadan kaldırmak için tercih edilebilecek yollardan birisidir. Bunun başarılabilmesi için yaşlıların birbirleriyle ve diğer yaş gruplarıyla sosyalleşebileceği alanlar arttırılmalıdır. Yaşlıların kendilerini toplumun birer üyesi olarak hissetmelerini sağlayacak projelerin geliştirilmesi sayesinde yaşlıların yaşadığı yalnızlık hissi azaltılabilir. Yaşlı intiharlarını arttıran etkenler ışığında ülke genelinde intihar olasılığı yüksek olan yaşlıları tespit edebilmek için tarama çalışmaları yapılabilir. İntihar olasılığı yüksek olan yaşlılara psikososyal ve gerekirse tıbbi destekte bulunulabilir. Ailesi ve çevresindeki kişiler intihar olasılığı yüksek olan bir yaşlıya nasıl bir yaklaşım sergileneceği konusunda bilgilendirilebilir. Yaşlıların ve ailelerinin psikososyal destek alabilme olanakları arttırılabilir. Çalışma alanı yaşlılık olan meslek çalışanları ve sağlık çalışanları yaşlı intiharları hakkında bilgilendirilebilir.

İntihar gibi hem bireyi hem toplumu ilgilendiren geniş bir alanda olumlu sonuçlar alabilmek için klinik odaklı çalışmaların yanı sıra toplum temelli çalışmaların da önemi büyüktür. Sosyal hizmet uygulamalarının bireyin ve toplumun iyilik halini yükseltmeyi amaçlayan mesleki müdahalelerden oluşmasından dolayı sosyal hizmet mesleği toplum temelli çalışmalar konusunda önemli rol ve sorumluluklar üstlenmektedir (Kongar, 1972). Bu nedenle sosyal hizmet uzmanları hem sosyal destek kaynaklarının geliştirilmesi hem de desteğe gereksinim duyan müracaatçıların sosyal destek kaynaklarına erişilebilmesi için çaba sarf etmektedirler. Bu nedenle toplumun önemli bir kısmını etkileyen yaşlı intiharlarını önleme amacını taşıyan hem birey hem toplum odaklı sosyal hizmet müdahalelerinin yaygınlaşmasının intiharla mücadelede olumlu sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda önleyici ruh sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesi, toplum ruh sağlığı merkezlerinin yaygınlaşması, yaşlı ayrımcılığının önüne geçilmesi yaşlı intiharlarını önlemede büyük öneme sahiptir (Şeker,2019).

İntihar düşüncesine sahip olan yaşlı bir bireyi tespit etmek intihar düşüncesine sahip olan genç bir bireyi tespit etmekten daha zordur. Buna ek olarak yaşlıların intihar girişimleri de daha ölümcül olmaktadır. Bu sebeplerden dolayı yaşlı intiharları hem ülkemizde hem de dünyada gün geçtikçe artan sosyal bir sorun haline almaktadır. Bu sorunu ve etkilerini azaltabilmek için intihar girişiminde bulunan veya intihar düşüncesi olan yaşlı bireyler yaşadıkları çevre içerisinde değerlendirilmelidir. Gerçekleştirilecek

müdahaleler yaşlı, çevresi ve aralarındaki etkileşime odaklanmalıdır. İntihar davranışının etkisi yalnızca intihar eden kişi ile sınırlı kalmamaktadır. İntihar davranışında bulunan kişinin çevresi de bu elim olaydan etkilenmekte hatta travma yaşayabilmektedir. Bu sebeple intihar davranışı sonrası gerçekleştirilen müdahalelerin kapsamı intihar eden kişinin çevresini de içine alacak şekilde genişlemelidir.

Ülkemizdeki yaşlı nüfusun artma eğilimini de göz önünde bulundurduğumuzda önümüzdeki yıllarda bu sorunla daha sık karşılaşacağımızı öngörmek zor değildir. Yaşlı intiharlarını azaltmak için hangi yaşlıların risk grubunda olduğunu saptamak son derece önemlidir. Bu konuda bundan sonraki çalışmalarda da yaşlı risk gruplarına en etkili şekilde nasıl müdahale edileceği araştırılabilir. Türkiye’de intihar vakalarında yaşlı intiharlarının kapladığı alan araştırılabilir. Bu şekilde yaşlı intiharları alanındaki akademik çalışmaların artması yaşlı intiharlarına karşı önlem almak adına politika yapıcıları harekete geçirebilir. Ayrıca bu akademik çalışmalar yaşlılık alanında çalışan profesyonellerin (sosyal hizmet uzmanı, psikolog, gerontolog, hemşire, doktor vb.) de meslek hayatlarında gerçekleştirecekleri uygulamalarda yol gösterici olabilir. İntihar önlenebilen bir olgu olduğundan yeterli ve etkili çalışmalar yürütüldüğünde yaşlı intiharları ve yaşlı intiharlarının doğuracağı olumsuz sonuçlar da önlenebilir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abrams, R. C., Marzuk, P. M., Tardiff, K. ve Leon, A. C. (2005). Preference for fall from height as a method of suicide by elderly residents of New York City. *American Journal of Public Health*, 95(6), 1000-1002.
- Agbayewa, M. O., Marion, S. A. ve Wiggins, S. (1998). Socioeconomic factors associated with suicide in elderly populations in British Columbia: an 11-year review. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 43(8), 829-836.
- Alptekin, K. ve Duyan, V. (2019). Türkiye’de 2007-2016 yılları arasında intihar hızları sosyodemografik faktörlere göre nasıl bir dağılım gösterdi? *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(4), 270-276.
- Apaydın, H, Özdemir, Ş, Ünal, A . (2016). İntihar Girişiminde Bulunan Bireylerde Bazı Değişkenlerle İntihar Girişimi İlişkisi. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , (6) , 7-46. DOI: 10,18498/amauidf.25152
- Aslan, M. ve Hocaoğlu, Ç. (2014). Yaşlılarda intihar davranışı. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(3), 294-309.
- Bayam, G, Dilbaz, N, Bitlis, V, Holat, H, Tüzer, T . (1995). İntihar davranışı ile depresyon, ümitsizlik, intihar düşüncesi ilişkisi: İntihar davranış ölçeği geçerlilik, güvenilirlik çalışması. *Kriz Dergisi*, 3 (1) , 223-225. DOI: 10,1501/Kriz_0000000098
- Bektaş, M. (2015). 2002 ve 2012 Yıllarında Türkiye’de Meydana Gelen İntihar Vakası Nedenlerinin Mekânsal Analizi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Blazer, D. G. (2004). *The epidemiology of depressive disorders in late life* In S. P. Roose ve H. A. Sackeim (Eds.), *Late-life depression* (p. 3–11). Oxford University Press.
- Catell, H. (2000). Suicide in The Elderly. *Advances in Psychiatric Treatment*, 6(1), 102-108.
- Crestani, C., Vittoria, M., Natalia, C., Maria, L. S. ve Rossana, C. (2019). Suicide in the elderly: a 37-years retrospective study. *Acta Bio Medica: Atenei Parmensis*, 90(1), 68.
- Conwell, Y., Lyness, J. M., Duberstein, P., Cox, C., Seidlitz, L., DiGiorgio, A. ve Caine, E. D. (2000). Completed suicide among older patients in primary care practices: a controlled study. *Journal of the American Geriatrics Society*, 48(1), 23-29.
- Durkheim, E. (2002). *İntihar*, Çev. Özer Ozankaya, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Duru, H. G. (2009). Yaşlı İntiharları, Nedenleri ve Önleyici Uygulamalar. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 16(2), 34-41.
- Eşsizoğlu, A. ve Sercan, M. (2017). Forensic psychiatric assessment with the claim of incitement, solicitation, assistance to suicide, and reinforcement of suicide decision: a case report. *Türk psikiyatri dergisi= Turkish Journal of Psychiatry*, 28(3), 212-216.
- Gliatto, M. F. ve Rai, A. K. (1999). Evaluation and treatment of patients with suicidal ideation. *American family physician*, 59(6), 1500.
- Güler, Z. (2017). Yaşlılık ve intihar. *Sosyoloji Konferansları*, (55), 181-193. Retrieved from <https://search.proquest.com/scholarly-journals/yaşlılık-ve-intihar/docview/1986466052/se-2?accountid=16382>
- Günay Aktaş, S. (2014). *Türkiye’de İntihar (2002-2011)*. Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Kapusta, N. D., Etzersdorfer, E. ve Sonneck, G. (2007). Trends in suicide rates of the elderly in Austria, 1970–2004: an analysis of changes in terms of age groups, suicide methods and gender. *International Journal of Geriatric Psychiatry: A journal of the psychiatry of late life and allied sciences*, 22(5), 438-444.
- Karbeyaz, K., Çelikel, A., Emiral, E. ve Emiral, G. Ö. (2017). Elderly suicide in Eskisehir, Turkey. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 52, 12-15.
- Kırcı, G. (2017). TÜİK Verilerine Göre Türkiye’de Meydana Gelen Adölesan İntiharlarının Değerlendirilmesi. *Klinik Tıp Aile Hekimliği*, 9 (5) , 42-47. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/ktah/issue/47184/593056>
- Kızıl, B. T., Yarpuz, A. Y., Ekinci, S., Sorgun, M. ve Turan, E. D. (2007). Bir geropsikiyatri polikliniğine başvuran depresyonlu yaşlılarda intihar davranışının incelenmesi. *Turkish Journal Of Geriatrics*, 10, 57-60.
- Kim, Y. R., Choi, K. H., Oh, Y., Lee, H. K., Kweon, Y. S., Lee, C. T. ve Lee, K. U. (2011). Elderly suicide attempters by self-poisoning in Korea. *International psychogeriatrics*, 23 (6), 979.
- Kongar, E. (1972). Sosyal Çalışmaya Giriş, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.
- Kwon, J. W., Chun, H. ve Cho, S. I. (2009). A closer look at the increase in suicide rates in South Korea from 1986–2005. *BMC public health*, 9(1), 1-9.
- Lee, H., Seol, K. H. ve Kim, J. W. (2018). Age and sex-related differences in risk factors for elderly suicide: Differentiating between suicide ideation and attempts. *International journal of geriatric psychiatry*, 33(2), e300-e306.
- Lester, D. ve Yang, B. (1992). 3 Social and Economic Correlates of the Elderly Suicide Rate. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 22(1), 36-47.
- Levy, T. B., Barak, Y., Sigler, M. ve Aizenberg, D. (2011). Suicide attempts and burden of physical illness among depressed elderly inpatients. *Archives of gerontology and geriatrics*, 52(1), 115-117.
- Minayo, M. C. D. S. ve Cavalcante, F. G. (2010). Suicide in elderly people: a literature review. *Revista de saude publica*, 44(4), 750-757.
- Özgülven H.D, Soykan Ç, Haran S. (2003). İntihar girişimlerinde sorun alanları ve tetikleyiciler. *Kriz Dergisi*, 11 (1).13–24.
- Özgülven, H.D. (2008). İntihar davranışının epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri Psychiatry-Special Topics*, 1(3), 1-7
- Shah, A., Bhat, R., McKenzie, S. ve Koen, C. (2007). Elderly suicide rates: cross-national comparisons and association with sex and elderly age-bands. *Medicine, Science and the Law*, 47(3), 244-252.
- Shah, A. (2010). A replication of the curvilinear relationship between population growth and elderly suicide rates in a cross-national study. *International Psychogeriatrics*, 22, 337–338.
- Shin, K. M., Cho, S. M., Hong, C. H., Park, K. S., Shin, Y. M., Lim, K. Y. ve Koh, S. H. (2013). Suicide among the elderly and associated factors in South Korea. *Aging ve mental health*, 17(1), 109-114.
- Szanto, K., Prigerson, H. G. ve Reynolds III, C. F. (2001). Suicide in the elderly. *Clinical Neuroscience Research*, 1(5), 366-376.
- ŞEKER, A. (2019). Durkheim’in Sosyolojisinde İntihar Olgusu ve İntiharla Mücadelede Sosyal Hizmetin İşlevi. *Mavi Atlas*, 7(1), 90-110.

- Tamam, L. ve Öner, S. (2001). Yaşlılık Çağı Depresyonları. *Demans Dergisi*, 1(August), 50–60.
- Torresani, S., Toffol, E., Scocco, P. ve Fanolla, A. (2014). Suicide in elderly South Toremans in various residential settings at the time of death: a psychological autopsy study. *Psychogeriatrics*, 14(2), 101-109.
- Turan E. (2008). Özel gruplarda intihar: yaşlı intiharları. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Özel Dergisi*, 1(3):34-39.
- Türe, M., Ömürlü, İ. K., Cengiz, M. ve Türkış, C. (2015). Investigation by Multiple Factor Analysis of Variation of Suicide Causes According to Gender in People with Different Ages in the Years 2002 and 2012. *Meandros Medical And Dental Journal*, 16(1), 13-19.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2015). [Suicide statistics, 2014]. Sayı No: 18626. TÜİK Haber Bülteni.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021)., <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=intihar.html>, Erişim Tarihi: 16.03.2021.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2021)., <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2021-45500>, .Erişim Tarihi: 04.08.2021.
- Waern, M., Rubenowitz, E. ve Wilhelmson, K. (2003). Predictors of suicide in the old elderly. *Gerontology*, 49(5), 328-334.
- World Health Organization. (2021)., Regional Officer for The Eastern Mediterranean. Health Topics: <https://www.emro.who.int/health-topics/suicide/feed/atom.html>, Erişim Tarihi: 09.04.2021.
- Yeates, C. ve Thompson, C. (2008). Suicidal behavior in elders. *The Psychiatric clinics of North America*, 31(2), 333.
- Zhong, B. L., Chiu, H. F. ve Conwell, Y. (2016). Rates and characteristics of elderly suicide in China, 2013–14. *Journal of affective disorders*, 206, 273-279.

Çabuk, G. (2022). Çocuk suçluluğu bağlamında çocuğu suça iten nedenler. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 129-143.

DERLEME | REVIEW

Başvuru Tarihi: 24/06/2022
Kabul Tarihi: 28/06/2022

ÇOCUK SUÇLULUĞU BAĞLAMINDA ÇOCUĞU SUÇA İTEN NEDENLER The Reasons Pushing a Child to Crime in the Context of Child Delinquency

Güngör ÇABUK*

*Öğr. Gör. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü,
gcabuk@ciu.edu.tr 0000-0001-8804-3766

ÖZ

Çocuk ve suç, yan yana olmaması gereken iki kavramdır. Ne yazık ki, çocuğun içerisinde büyüdüğü ailesi, yakın çevresi, sosyal, kültürel, ekonomik durumu ile toplumda yaşanan sosyal sorunlar, çocuğun suç eyleminde bulunmasına neden olmaktadır. Çocuğun bireysel özellikleri ile onu çevreleyen diğer dışsal nedenlerin çocuk üzerindeki olumsuz etkilerinin devam etmesi, aile işlevlerinin bozulması nedeniyle, ailede çocuğu destekleyen sistemin olmaması ve çocuğun kırılgan grupta yer alması suç tekrarına neden olmaktadır. Suça sürüklenmek, çocuğun gelişiminde ve bireysel yaşamında derin izler bırakmaktadır. Çocuğun kişiliğinin oluşum aşamasında olduğu ergenlik döneminde, suçla tanışması ve adli sistemde yer alması; çocuğun okuldan uzaklaşmasına, akranlarıyla iletişiminin kopmasına, iş ortamında sorun yaşamasına, psikolojik sağlığının bozulmasına yol açabilmektedir. Çocukluk döneminde suç davranışı gelişen kişilerin, yetişkin olduğunda da suça yönelme riskleri yüksek olmaktadır. Çocukluk döneminde oluşan suç davranışının sebeplerinin neler olduğunun bilinmesi, hem önleyici tedbirlerin alınması, hem de koruyucu ve rehabilite edici müdahalelerin geliştirilmesi bakımından oldukça önemlidir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununda çocuğun cezalandırılmasından çok korunması ve çocuğun adli sisteme girmesinden başlayarak tüm süreçlerde çocuğu koruyan tedbirler temel alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Suça sürüklenen çocuk, suç tekrarı, risk faktörleri

ABSTRACT

Child and crime are two concepts that must not be together. Unfortunately, the family in which the child grows up, child's close circle, social, cultural and economic state and social problems of the society cause the child to commit a criminal act. The continuation of the negative effects of the child's individual characteristics and other external factors surrounding the child, absence of the support system with failure of the function of the family, leads to crime once again. Being dragged into crime leaves deep traces in the growing and individual life of a child. In adolescence, the child's acquaintance with crime and taking place in the judicial system; can cause the child to get away from the school, lose communication with his peers, have problems in the work environment, and deteriorate his psychological health. People who developed criminal behavior in their childhood have a high risk of

delinquency when they become adults. Knowing the causes of criminal behavior in childhood is very important in terms of both taking preventive measures and developing protective and remedial interventions. Child Protection Law No: 5385 is based on the protection of the child rather than a punishment and measures have been taken to protect the child in all processes, starting with the child's entry into the judicial system.

Keywords: *Child driven to crime, repeat crime, risk factors*

1. GİRİŞ

Çocuklar çocukluk döneminde aile, akraba, akran, okul, yakın çevre ve ait oldukları toplum içerisinde gelişerek büyürler. Diğer bir ifadeyle mikro-mezzo ve makro sistemde sosyal ilişkilerden oluşan etkileşim ağı içerisinde çocukluktan yetişkinliğe geçerler. Birey ailesiyle beraber toplumun ayrılmaz bir parçası olup, doğal olarak toplumun değerlerinden ve sosyal yapısından etkilenir. Toplumun alt sistemlerindeki değişim, aile yapısındaki değişimi de etkiler. Süreç içerisinde Türkiye'deki aile yapısı geniş aileden çekirdek aileye dönüşmüş olup, önceleri aile içerisinde yaşanan birçok sorun, geniş aile içerisinde çözümlenirken; aile yapısının küçülmesiyle beraber anne ve babaların sağlıklı olmayan tutumları, aile içerisinde etkileşimin bozulması gibi sebepler, çocukların sorunlarının çözümünde yetersiz kalmalarına neden olmaktadır.

Çocukluk döneminde çocukların düşük zekâ seviyesinde olması, dürtüsel davranışları, okulu erken terk etmeleri ya da akademik başarının düşük olması gibi birtakım sorunlu bireysel özelliklerinin bulunması; suçla ilişkili akran gruplarının bulunması, ailede alkol ve uyuşturucu kullanan bireylerin olması, içinde bulunduğu toplumda sosyal ve siyasal sorunların olması gibi birçok faktör çocuğun suça sürüklenmesine sebep olabilmektedir.

Çocukların suça sürüklenmesine neden olan etmenlerin boyutlarını anlamak, bunlardan yola çıkarak önlemler almak, çocukların topluma uyum sağlama yeteneklerini geliştirmek ve dolayısıyla sağlıklı toplumun gelişimine katkı sağlamak önemlidir.

2. SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUK KAVRAMI

Çocukluk dönemi, kendi kararlarını veremeyen, doğumdan itibaren başlayan ve yetişkinliğe geçişe kadar devam eden süreci içeren ve kişinin yetişkin olarak kabul edilmediği bir gelişim dönemidir. Çocuk teriminin ne anlama geldiği, toplumdan topluma, coğrafi koşullara ve zamana göre farklılık göstermektedir (Öktem, 2012).

İçerisinde büyüdüğü yakın çevresi, çocuğun gelişiminde önemli bir etkidir. Çocuk çeşitli açılardan uygun olmayan bir çevrede büyür ve doğru olmayan normları öğrenirse, çocuğun öğrenmiş olduğu yanlış normlar bir süre sonra onun normal haline gelebilmektedir. Çocuğun ilk suç eyleminin görmezden gelinmesi, onun aynı ve benzer eylemleri tekrarlamasına, daha fazla suç işlemesine neden olmakta ve onu suça teşvik etmektedir (Çopur ve ark. 2015).

Yavuzer (2001), çocuğun gelişme ve öğrenme sürecinde olduğunu dikkate alarak, "Suçlu çocuk yoktur, suça itilmiş çocuk vardır" görüşü ile suça sürüklenme kavramının benimsenmesine öncülük etmiştir. Çocuklar gelişimlerinin ilk dönemlerinde, doyum ve haz sağlamak amacıyla, anti-sosyal olarak değerlendirilebilecek dürtüsel davranışlar sergileyebilir ve neredeyse her birey çocukken küçük de olsa

suç eylemi içerisinde bulunabilir ve küçük çaplı suç davranışı gerçekleştirebilir. Çocuklar bu dönemde suç eyleminde bulunurken, neden ve niçin böyle davrandıklarını anlayacak bilişsel ve ruhsal gelişim seviyesinde değillerdir. İlerleyen süreçte gelişimleriyle paralel olarak uygun fiziksel, zihinsel, bilişsel düzeye ulaştıklarında başta ebeveynleri olmak üzere yetişkinler ve içerisinde büyüdükleri toplumsal ilişkileri gözlemler ve onları taklit ederek öğrenirler. Böylece, toplumsal bütünleşmeyi tamamlarlar. Ergenlik döneminin başlangıcında daha sık görülen fiziksel ve psikolojik değişimler, genetik nedenler, ilgi ve sevgi eksikliği, yetersiz eğitim gibi çocuğu suça iten sebepler olabilmektedir. Ahlaki normların oluşturduğu karmaşa, çarpık kentleşme, göç akımları, ekonomik krizler vb. toplumsal nedenler de çocuğu suça itebilmektedir.

Adalet Bakanlığının hukukçular için hazırlamış ve uygulamış olduğu eğitim kitabında (2013), konuya dikkat çekilmiştir. Bu durum “Çocukluğun kendine özgü bir gelişimsel dönem olduğu ve çocukların özel olarak korunma ve desteklenme gereksinimi bulunduğu modern çocukluk anlayışının temel varsayımıdır” şeklinde ifade edilmiştir. Buradaki asıl amaç, çocukluk döneminin farklı gelişme ve büyüme dönemlerini içerdiği, ayrıca her bir çocuğun da içerisinde büyüdüğü ortamın da farklı olabileceği, çocuğun bu süreçte diğer çocuklardan farklı şekilde etkilenebileceği durumunun dikkate alınması ve ihtiyacına uygun korunma sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Sürüklenme kavramı; çocukların içerisinde buldukları psikolojik durumları, duygu ve düşüncelerine göre suç eylemine yönelebildiklerini anlatmak üzere kullanılmaktadır. Böylece, suç eyleminde bulunan çocuklar için şüpheli, sanık, suçlu, hükümlü gibi terimlerin çocuklar için kullanılması uygun olmayıp, yerine suça sürüklenen çocuk (SSÇ) kavramı kullanılmaktadır (Limoncu, 2017).

Çocuk suçluluğu ile ilgili olarak, hukuksal düzenlemelere bakıldığında, 2005 yılında kabul edilen, 5395 Sayılı, Çocuk Koruma Kanunu’nun (ÇKK) 3. (1) a) maddesine göre, çocuğun tanımı BM Çocuk Hakları Sözleşmesinde olduğu gibi “Daha erken yaşta ergin olsa bile 18 yaşını doldurmamış kişi” olarak yapılmıştır. Diğer yandan, 4721 Sayılı, Türk Medeni Kanunu’nun 28. maddesinde, “Kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar ve ölümle sona erer. Çocuk hak ehliyetini, sağ doğmak koşuluyla, ana rahmine düştüğü andan başlayarak elde eder.” şeklinde açıklanmıştır.

Çocuk Koruma Kanununun 3. (2) maddesinde ise, suça sürüklenen çocuk kavramı; “kanunlarda suç olarak yer alan, bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk” olarak yer almaktadır (Resmi Gazete 2005). Bunun sonucu olarak da çocuğun cezalandırılmasından ziyade korunması temel alınmıştır. Böylece, çocuğun suç fiilini gerçekleştirmesi durumunda, çocuğun suç eyleminden dolayı hukuki anlamda bireysel sorumluluğu yerine; daha çok zihinsel ve ruhsal durumu, içerisinde yetiştiği aile ve

yakın çevrenin özellikleri ile bunların olası olumsuz etkilerinin birlikte değerlendirilmesi ve kapsamlı inceleme yapılması gerekmektedir (Gürel, 2009).

Çocuk Koruma Kanunu'ndaki temel yaklaşım, çocukların korunması olup; özgürlüklerinin kısıtlanmasına yönelik tedbirler ile cezalandırılmaları son çare olarak görülmektedir (Sarı ve ark., 2019). Ayrıca, çoğu ülkelerdeki gibi, Türk adalet sisteminde çocuklar yetişkinlerden ayrılmıştır. Çocuklarla yetişkinlerin ceza sorumlulukları da farklıdır (Uluğtekin, 1991).

3. ÇOCUKLARIN SUÇA SÜRÜKLENME NEDENLERİ

İnsanlar yaşamları boyunca çeşitli evrelerden geçerken, çeşitli sorunlarla da karşı karşıya kalmakta, tanık olmakta, olumlu ya da olumsuz çeşitli tecrübeler edinmektedirler. Çocuklar doğdukları andan itibaren kendisine bakım verenler ile yakın çevreleriyle etkileşim içerisine girerler. Erken çocukluk dönemi çocukların en önemli sosyalleşme dönemi olup, sosyal kurallara uymak doğuştan değil, sonradan kazanılan uzun bir süreçtir (Yavuzer,1994).

Çocuklar suç eylemini farklı biçimlerde gerçekleştirebilirler. Eylemin derecesi, sıklığı ve biçimi değişebilmektedir. Örneğin hırsızlık, uyuşturucu bağımlılığı, cinsel suçlar, yağmacılık gibi farklı eylem biçimlerinde kendini gösterebilirler. Burada suç işlemek bireysel bir sorun gibi gözükse de temeline inildiğinde ve ayrıntılı incelendiğinde çocukların suç işlemesinde kişisel nedenlerden çok çocuğun ait olduğu yakın çevresi ve toplumsal yapının daha etkili olduğu anlaşılmaktadır (Yavuzer,1994).

Çocukluk döneminde ortaya çıkan suç davranışının nedenlerinin bilinmesi hem önleyici tedbirler alınması hem de rehabilite edici etkili müdahalelerin geliştirilmesi bakımından oldukça önemlidir.

3.1. Çocuğun Özellikleri, Ailesi ve Yakın Çevresi

Aile, çocuğun sosyal hayata girmesiyle beraber yaşamının her döneminde sorunlarla başa çıkabilme, psiko-sosyal destek olabilme özelliğiyle, çocuk için önemli bir sosyal destek sistemidir. Yavuzer (1994), ergenlik döneminde karşılaştığı sorunlarla baş edemeyen ve ailesinden yeterli destek alamayan gençlerin evden uzaklaştıklarını, sosyal desteği dışarda aradıklarını ve çeşitli riskli ortamlarda bulduklarını; Steinhausen ve arkadaşları (2001) da aynı konuyla ilgili olarak, ergenlik döneminde, gelişimsel açıdan gencin birçok değişime ayak uydurmaya çalıştığını, dolayısıyla suç davranışının yüksek oranda görüldüğünü belirtmişlerdir.

Çocukluk döneminde suç davranışı gelişen bireylerin, yetişkinlikte de suça yönelme riskleri yüksek olmaktadır (Hirschi ve Gottfredson, 1983). Çocuk suçluluğu alanında yapılan araştırmalar, suç oranının en yüksek olduğu yaşın 17 olduğunu göstermektedir (Kaner, 2001). Ayrıca 17 yaş sonrasında her yaş diliminde suç davranışının %5 azaldığı görülmüştür (McKoy ve Cui, 2013). Sweeten ve arkadaşlarının

(2013) gençlik döneminde başlayan suç davranışını inceledikleri bir araştırmada, ergenlik döneminden sonra suç davranışının %69 azaldığı belirlenmiştir.

Başta ebeveynler olmak üzere çocuğa bakım verenlerin, çocuk yetiştirme konusundaki yeterlilikleri ve tutumları; çocuğun bakım, beslenme, sevgi gibi temel ihtiyaçlarının karşılanma biçimi gibi, ailesel etmenler ile çocuğun iletişim içerisinde bulunduğu akran gruplarının olumsuz özellikleri (örneğin anti-sosyal davranışlar gösteren arkadaşlarının varlığı), çocuk suçluluğu ile ilişkilidir (Anjaswarn ve ark., 2019). Yaşadığı ev ortamı ve aile, bir çocuğun gelişiminde merkez konumdadır. Burada önemli olan, çocukların sosyalleşmesi ve kimlik gelişimlerinde ailelerinin cesaretlendirici olmaları ve rehberlik sağlamalarıdır (Stern ve ark., 1984).

Ebeveyn kontrolünün ve suça ilişkin algılarının yetersiz olması, eğitim düzeylerinin düşük olması, ergenin empati yönünün zayıf olması, yenilik arayışı içerisinde dürtüsel ve risk alma davranışlarının olması, akranlarından etkilenmesi gibi olumsuz etmenler çocuk suçluluğunun önemli belirleyicilerindendir (Curcio ve ark., 2016). Diğer yandan ailenin eğitim, sosyal ve ekonomik düzeylerinin düşük olması, parçalanmış aile ve çocukla ilişkilerinin yetersiz olması, aile bireylerinde alkol ve/veya madde kullananların olması, aile üyelerinin suça karışmış olması, ailenin çocuğa karşı işlevlerini yerine getirmede yetersiz kalınması gibi sebepler, çocukların suça sürüklenmelerinin önemli nedenleri arasındadır (Güler ve ark, 2018; Altun ve ark. 2016).

Aile işlevleri bozulmuş olan çocukların, bozulmamış olanlara göre daha yüksek düzeyde suç işledikleri tespit edilmiştir. Parçalanmış ailelerden gelen kız ve erkek çocukların ebeveyn yokluğundan olumsuz etkilendikleri belirlenmiştir. Örneğin, babanın olmadığı tek ebeveynli bir aileden gelen kız çocukları vandalizm, izinsiz evlere veya işyerlerine girme ve evden kaçma, cinsel sapkınlıkla ilgili suç sorunları ile ilişkilendirilmiştir. Yine, bozulmuş aile özelliği taşıyan ailelerden gelen erkek çocuklarının ciddi düzeyde alkol ve madde kullandıkları, mülkiyet ve trafik suçlarına karıştıkları belirlenmiştir (Thompson ve Bynum, 2016). Ayrıca, parçalanmış ailede yetişen çocukların, bozulmamış ailelerde yetişen çocuklara göre, duygusal ve davranışsal sorunları sergileme olasılıklarının iki- üç misli fazla olduğu tespit edilmiştir (Al-Matalka ve Hussainat, 2012).

3.2 Okul iklimi

Literatürde, çocukların okula devam etmelerinin onları suçtan uzak tuttuğu belirlenmiştir. Leung (2003) bir çalışmada, okulların bir sosyal kurum olduğunu ve okulların ergenlerin potansiyel suç eylemi açısından koruyucu faktör olduğunu belirtmiştir.

Kayma ve Gökler'in (2021) yapmış oldukları bir araştırmaya göre, ergenlik döneminde çocukların yaşları ilerledikçe suç davranışlarının arttığı, okula devam etmeyen veya düşük eğitim düzeyinde olan çocukların daha fazla suç eyleminde buldukları belirlenmiştir. Ayrıca çocukların okulla bağlarının

geliştirilmesine vurgu yaparak, okulda kültürel ve sportif faaliyetlerin nicel ve nitel olarak artırılması gerektiği; böylece hem serbest zamanlarını olumlu bir biçimde değerlendirmeleri, hem de suç risklerinden korunabilmesi için yararlı olabileceği önerilmektedir (Leung, 2003).

Çocuklar, eğitim öğretim döneminde zamanlarının büyük çoğunluğunu okulda geçirmektedirler. Okullarda dersliklerin kalabalık olması nedeniyle, öğretmenlerin her çocukla yeterince ilgilenememesi, eğitim kalitesinin düşük olması gibi nedenler diğer kolaylaştırıcı unsurlarla yan yana gelince çocukların suç eylemini gerçekleştirmesine neden olabilmektedir (Özdemir, 2014). Diğer yandan, çocuğun okula devam etmesi, okuldaki kurallara uyması, öğretmen ve arkadaşlarıyla ilişkilerinin iyi olması çocukları suç eyleminden uzak tutan etmenlerdendir (Anjaswarni ve ark., 2019).

3.3. Sosyal ve Toplumsal Yapı

Çocuk suçluluğu bireysel olmakla beraber aynı zamanda sosyal ve toplumsal bir sorundur. Bu sorunun bireysel faktörlerin yanı sıra toplumsal açıdan da ciddi boyutlarda ele alınması gerekmektedir. Yaşanılan sosyal çevrenin, çocuk suçluluğunun oluşmasında önemli yeri vardır. Wilson ve Kellin (1982) tarafından geliştirilen “*Kırık cam teorisi*” bu konuyu çok iyi açıklamaktadır. Şöyle ki, kırık cam modelinin temelinde, “*bir bölgede bulunan küçük bir düzensizliğin dahi, o bölgenin suç bakımından tehlikeli olduğu algısını bireyde yarattığıdır*”. Dolayısıyla düzensiz ortam suçun varlığının işaretidir. Burada sosyal ve fiziksel olarak yakın çevre düzensizliğinin ve o çevrede yaşayan çocukların suçu normal bir olgu olarak görüp öğrenme olasılığı bulunmaktadır. Birçok araştırmacı çevresel düzensizliğin suçun işareti olduğu veya o çevrenin riskli bölge olduğu konusunda hemfikirler. Wilson ve Kellin (1982), yakın çevre düzensizliği içerisinde görünür biçimde alkol ve madde bağımlısı bireylerin gezmesi, gece gürültüleri, kumar oynama, rahatsız edici sesler, terk edilmiş ve yıkık binalar vb. olarak açıklamaktadırlar.

Çocuğun içerisinde büyüdüğü ailesinin ve yakın çevresinin ait olduğu bir toplum vardır. Makro ve mezo olarak değerlendirilen bu iki grup sürekli etkileşim içerisinde. Suç ve suçluluğu, suçun faili olan bireyin anormal davranışları olarak değerlendirmek yerine, patolojik kentsel ortamlardaki sosyal düzensizliğin bir sonucu olabileceği göz ardı edilmemelidir. Ekonomik yetersizlik, düşük sosyal kontrol, ülke içi ve ülkelerarası göç hareketliği, suça eğilimli grupların olması gibi sorunlar toplumda suç riskinin oluşmasına neden olabilmektedir (Jarjoura ve ark., 2002; Thompson ve Bynum, 2016). Çocukların gelişim döneminde oldukları dikkate alındığında, toplumda risk olan suç faktörlerinin, bireysel risk faktörlerinden daha önemli olduğu söylenebilir. Böyle durumlarda önleme çalışmalarında toplumsal risk faktörlerine yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği ortadadır.

Erdoğan ve Oto (2004), yapmış oldukları bir çalışmada çocuğun sokakta bulunmasının saldırganlığı artırdığını ve pekiştirdiğini belirleyerek, ilerleyen süreçte bunun suç eylemine dönüşebileceğine vurgu yapmışlardır. Çocuk suçluğunu etkileyen diğer bir faktör de göç olgusudur. İç karışıklık, ekonomik kriz, yoksulluk, siyasi sebepler, sağlık sorunları gibi nedenler; bireylerin, ailelerin veya toplumların buldukları yerden ayrılıp, kendileri için yabancı olan başka yerlere göç etmelerine neden olmaktadır. Göç edenler genellikle uyum sağlayamamakta, özellikle de hukuksal sorunlar yaşamaktadırlar (Dost, 2014). Göç sonrası bir araya gelen farklı kültürler karşılıklı olarak “korunma psikolojisi” içerisine girmektedirler. Bu süreçte göç edenler kendilerine yakın hissettikleri kişilerle bir araya gelmekte, göç edilen yerdeki bireyler de farklı kültürleri kabullenmektedirler. Sürecin içerisindeki çocuklar yaşananları anlayamamakta ve kendi kültürünü içselleştirememekte, dolayısıyla ezilmişlik yaşamaktadırlar (Erdoğan, 2012).

4. ÇOCUKTA SUÇ TEKRARI

Çocukların, tekrarlayan suç eyleminde bulunmasında çeşitli risk faktörleri belirlenmiştir. Literatürde öne çıkan ve dikkat çekilen nokta, küçük yaşta ilk kez suç eyleminde bulunan çocukların tekrar suç eyleminde bulunma ihtimallerinin daha yüksek olduğudur. Suç tekrarıyla ilgili birçok çalışmanın üzerinde uzlaştığı diğer bir faktör de, çocuğun suç eyleminde bulunduğu ilk suç çeşididir. Burada, suç tekrarı eyleminde bulunan çocukların, suç tekrarı eyleminde bulunmayanlara kıyasla, ilk suç eyleminin çoğunlukla mal varlığına karşı işlenen suç biçimi olduğu tespit edilmiştir (Myner ve ark., 1998).

Bilginer ve arkadaşlarının (2021) yürütmüş oldukları bir çalışmada, çocuklarda suç tekrarının kırılğan gruplarda daha çok görüldüğü belirlenmiştir. Özellikle zihinsel sorunları bulunan, okulu bırakan veya okul devamsızlığı olan, disiplin cezası alan, suç eyleminde bulunan arkadaşları olan, hırsızlık ve mala zarar verme gibi suç eylemlerinde bulunan, en az bir kez adli işlem yapılmış olan çocuklardır.

Erbay ve Gülüm (2018)'ün bir çalışmasında, çocukların suç tekrarıyla ilgili olarak, riskli davranışlar sergileyen yaşitlerinin olması, internet kafede zaman geçirmeleri ve okulu bırakmaları öne çıkan güçlü faktörler arasında tespit edilmiştir. Buna ek olarak kardeş sayısı, ilk defa suç eyleminde bulunduğu yaş, aile içi ilişkilerdeki zayıflık, madde kullanımı tekrarlayan suç eylemiyle ilişkili bulunmuştur. Ayrıca literatürde; ailede suçla ilişkili ve uyuşturucu madde kullanan kişilerin olması, aile içi şiddet ve istismarın varlığı, aile içi iletişimin yetersiz olması gibi risk faktörleri sıralanmıştır.

5. TÜRKİYE'DE SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARIN DURUMU

Türkiye'de suça sürüklenen çocuklarla ilgili resmi nitelikte geniş kapsamlı iki veri kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan biri Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü'nün UYAP Bilişim Sistemi üzerinden elde ettiği adli sistem içerisine girmiş olan çocukların verilerini içermekte (Adalet

Bakanlığı, 2020); diğeri ise Türkiye İstatistik Kurumu'na (TÜİK), güvenlik birimlerince ulaştırılan çocuk kayıtlarının verilerini içermektedir (TÜİK, 2020).

Türkiye'deki suça sürüklenen çocukların yıllara göre sayıları, suç türleri, illere göre yoğunlukları, cinsiyetleri ve yaş aralıkları Adalet Bakanlığı ve TÜİK verileri kullanılarak Tablo 1'de değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Adalet Bakanlığı ve TÜİK Verilerine Göre Suça Sürüklenen Çocukların Sayıları

Adalet Bakanlığı Ceza Mahkemelerinde Suça Sürüklenen Çocuk Sayısı					TÜİK SSÇ
Yıl	Devreden dosya	Yıl içinde açılan dosya	Bozulan dosya	Toplam	
2013	137 426	172 934	9 374	319 734	-
2014	139 108	168 617	11 190	318 915	-
2015	127 521	162 684	10 613	300 818	133662
2016	120 642	124 863	10 654	256 159	148523
2017	114 483	105 391	15 395	235 269	140692
2018	110 038	106 039	12 539	228 616	152011
2019	104 096	117 001	13 982	235 079	168250
2020	109 770	88 654	11 265	209 689	114038

Not: Tablo 1. Adalet Bakanlığı (2020) ve TÜİK (2020) verileri kullanılarak, araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

Türkiye'deki resmi istatistik verileri suça sürüklenen çocuk sayıları Tablo 1'de belirtildiği gibi; Adalet Bakanlığının verilerinde 2013-2020 yılları arasında aynı yıl içerisinde işlenen suçlar ile yıl içerisinde işlem gören toplam dosya sayılarında (2019 yılı hariç) sürekli bir azalma olduğu; TÜİK verilerinde 2015-2020 yılları arasında (2020 yılı hariç) genellikle bir artış olduğu görülmektedir.

TÜİK 2020 yılı verilerine göre, toplam suç sayısı 114038 olup bunların içerisinde en çok işlenen suç türünde ilk sırada (%31.4) yaralama, ikinci sırada (%30,5) hırsızlık gelmektedir. Bu iki suç türü toplam suç türünün içerisinde büyük bir oranı (%61.9) oluşturmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2. TÜİK 2020 Verilerine Göre Suça Sürüklenen Çocukların Suç Türleri ve Suç Sayıları

SUÇ TÜRLERİ	SUÇ SAYILARI	%
Yaralama	35808	31.4
Hırsızlık	34809	30.5
Uyuşturucu veya Uyarıcı Madde	5718	5.0
Tehdit	5029	4.5
Pasaport Kanununa Muhalefet	3897	3.5
Mala Zarar Verme	3830	3.3
Cinsel Suçlar	3208	2.8
Genel Tehlike Yaratan Suçlar	2984	2.6
Yağma (Gasp)	2184	1.9
Diğer	16571	14.5
TOPLAM	114038	100

Adalet Bakanlığının 2020 yılı verilerine göre, Tablo 3’de belirtildiği gibi, yıl içinde açılan dosya sayısı dikkate alınarak, suça sürüklenen çocuk sayısının en yüksek olduğu il İstanbul olup bunu sırasıyla İzmir, Ankara, Bursa, Adana, Diyarbakır, Gaziantep, Antalya Mersin ve Konya takip etmektedir.

Tablo 3. 2020 Yılında Ceza Mahkemelerinde Suça Sürüklenen Çocuk Sayısının En Yüksek Olduğu On İl

İLLER	SUÇ SAYILARI
İstanbul	12 852
İzmir	7185
Ankara	4852
Bursa	3663
Adana	3095
Diyarbakır	2698
Gaziantep	2633
Antalya	2519
Mersin	2226
Konya	1953

Not: Tablo 3. Adalet Bakanlığının (2020) verileri kullanılarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

Adalet Bakanlığının 2020 yılı verilerine göre Tablo 4’de belirtildiği gibi, 12-15 yaş aralığında suça sürüklenen çocuk sayısı 65690 olup, bunlardan %90.02’si erkek çocuğu; 15-18 yaş aralığında suça sürüklenen çocuk sayısı 6763 olup, bunlardan %92.60’i erkek çocuğudur. 12-18 yaş aralığı dikkate alındığında erkek çocukların kız çocuklara oranla yaklaşık 11 kat daha fazla suça sürüklendiği görülmektedir.

Tablo 4. Suça Sürüklenen Çocukların Suç Eyleminde Buldukları Sırada Yaşları ve Cinsiyetleri

YAŞ	ERKEK ÇOCUK	%	KIZ ÇOCUK	%	TOPLAM
12-15	59133	90.02	6557	9.98	65690
15-18	84661	92.60	6763	7.39	91424
TOPLAM	143794	91.52	13320	8.47	157114

Not: Tablo 4. Adalet Bakanlığının (2020) verileri kullanılarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir.

5.1. Suça Sürüklenen Çocuklarla İlgili Çocuk Koruma Kanunu’nda Yer Alan Düzenlemeler

Resmi Gazetede, 15 Temmuz 2005 tarihinde, 5395 sayılı kanunla yayımlanan, Çocuk Koruma Kanunu, hem suça sürüklenen çocuklar, hem de korunma ihtiyacı olan çocuklarla ilgili düzenlemeleri içermektedir. Bu kanun kapsamında suça sürüklenen çocukların adli sistem içerisinde korunması ve suç tekrarının önlenbilmesine yönelik çok sayıda düzenleme yapılmıştır (Resmi gazete, 2005).

Söz konusu kanunun “*kapsam*” kısmında (madde 2 (1)), suça sürüklenen çocuklarla ilgili ceza yerine öncelikli olarak “*güvenlik tedbiri*” kavramı kullanılmıştır.

“*Temel İlkeler*” alt başlığında (madde 4 (1)); çocuklara hangi prensipler doğrultusunda, nasıl yaklaşılacağı ile ilgili genel çerçevesi belirlenmiştir. Burada suça sürüklenen çocuğu koruyan çok sayıda ilke bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir; “*çocuğun yarar ve esenliği*”; çocuk ve ailesinin “*karar*

sürecine katılması”, adli işlemlerin *“süratli”* yapılması; adli süreçte *“çocuğun durumuna uygun özel ihtimam gösterilmesi”*; çocuğun yaşına, gelişimine, kişiliğinin ve toplumsal sorumluluğunun geliştirilmesine uygun kararlar alınması; mümkün olduğunca çocuğun özgürlüğünü kısıtlayıcı tedbirlerin kullanılmaması, çocuğun kurum yerine aile yanında bakımının sağlanması; çocuğun *“gizliliğinin”* korunması ve adli sistem içerisinde *“yetişkinlerden ayrı tutulmasıdır”*.

“Çocuklara özgü güvenlik tedbirleri” kısmında (madde 11 (1)) *“..suça sürüklenen ancak ceza sorumluluğu olmayan çocuklar için çocuğun durumuna özgü güvenlik tedbiri..”* alınacağı belirtilmiştir.

Suçtan zarar gören mağdur çocuğun ifadesini, kolluğun çocuk birimindeki polis veya jandarma alabiliyorken; *“soruşturma”* başlığı altında (madde 15 (1)) suça sürüklenen çocuğun ifadesinin Cumhuriyet Savcısı tarafından bizzat alınacağına vurgu yapılmıştır.

“Çocuğun nakli” başlığında (madde 18 (1)), zorunlu durumlar dışında çocuğa *“zincir, kelepçe ve benzer alet”* takılamayacağı belirtilmektedir.

“Adli kontrol” başlığında (madde 20), suça sürüklenen çocuklara ceza vermek yerine, belirli yerlere gitmesine izin vererek ya da izin vermeyerek, belirli kişilerle ilişkisi kurmasını engelleyerek, çocuğu suçtan uzak tutacak ve koruyacak tedbir kararlarının alınacağı, bu kararların uygulanamaması durumunda ancak çocuğa tutuklama işlemi yapılabileceği belirtilmektedir.

“Tutuklama yasağı” kısmında (madde 21); 15 yaşından küçük çocukların, gerçekleştirmiş oldukları suç davranışının cezai karşılığının beş yılı aşan hapis cezasından az olması durumunda çocuğun tutuklanamayacağı bilgisine yer verilmiştir.

“Sosyal çalışma görevlisi” başlığı altında (Madde 33), adli sistem içerisinde, çocukların psiko-sosyal durumları gözetilerek, çocuklar hakkında ayrıntılı olarak inceleme ve değerlendirme yapmak veya duruşma sırasında ya da ifadesinin alındığı sırada çocuğun yanında olmak üzere, hâkim ve savcı dışında görevli uzmanlardan bahsedilmekte olup; bu uzmanların meslek unvanları sadece sosyal çalışmacılar olması gerekirken, şöyle belirlenmiştir; (madde 3 (e)) *“Psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensuplarıdır”*.

Kanunun dördüncü bölümü *“Denetim”* olup; bu bölümde (madde 36) suça sürüklenen çocuklarla ilgili *“hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilen, kamu davasının açılmasının ertelenmesi kararı onanan, hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilen çocuğun denetim altına alınmasına karar verilebilir”* bilgisi yer almaktadır. Bu bölümde, denetim görevlilerince adım adım *“çocuğun yaşına ve gelişimine uygun, kişiliğini ve toplumsal sorumluluğunu geliştirecek”*, *“denetim planı”* hazırlamak ve mahkeme onayından sonra uygulamaktır.

Çocuk Koruma Kanunu, suça sürüklenen çocuk açısından incelendiğinde çocuğu koruyan ve destekleyen önemli tedbirlerin olduğu kolaylıkla anlaşılmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuklar, yetişkinliğe erişinceye kadar çeşitli evrelerden geçmektedirler. Bebeklik dönemiyle başlayan bu süreç, erken çocukluk, oyun, okul ve ergenlik dönemidir. Çocuklar bu dönemde görerek, duyarak, başkalarını taklit ederek öğrenirler; ebeveynleri ve yakın çevreleriyle etkileşim içerisinde olurlar. Bu dönemde çocuklarda suç davranışının gerçekleşmesine neden olabilecek çeşitli risk faktörleri bulunmaktadır. Bunların başında, çocuğun bireysel yapısı ve özellikleri, okul devamsızlığı, suça ilişkili akranlarının veya aile bireylerinin olması, ebeveynlerinin çocuğun gereksinimlerini karşılamada yetersiz kalması, sosyal çevrenin ve okul ikliminin destekleyici olmaması, sosyal ve toplumsal sorunların olması vb. gelmektedir.

- ✓ Suça sürüklenen her çocuk için suç faktörlerinin ayrıntılı olarak belirlenmesi ve çocuğa özel özellikle de çocuğun gelişimini olabildiğince yapıcı destekleyen, ailesini ve yakın çevresini de içine alacak şekilde, uzun soluklu ve yapılandırılmış bir program geliştirilmeli; kopmalar ve boşluklar olmaması için, vaka yönetimi sistemi uygulanmalı ve multidisipliner yaklaşım sergilenmelidir.
- ✓ Mevcut uygulamaların bu anlayışla iyileştirilmesi, suça sürüklenen çocuklar ve onların yakın çevresine hizmet verecek personelin donanımlı olması ve sürekli desteklenmesi, olumlu sonuç alabilmek için son derece önemlidir.
- ✓ Zamanında müdahale edilmeyen ve korunamayan çocukların sorunları süreç içerisinde derinleşmekte, sosyal ilişkileri bozulmakta, yetişkinliği geçiş için gerekli donanımları edinmemektedirler. Bu durum hem kendileri, hem aileleri, hem de toplum açısından önemli sorunlara dönüşmektedir.
- ✓ Çocukların suç davranışını önlemeye yönelik olarak özellikle ebeveynlerin ebeveynlik becerilerini geliştirmek ve güçlendirmek, risk altındaki çocukların eğitimin içerisinde kalmalarını sağlamak için okul odaklı önleyici, koruyucu, destekleyici ve güçlendirici hizmetlerin geliştirilmesi, dolayısıyla okul sosyal hizmet uygulamalarının hayata geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.
- ✓ Ayrıca suç tekrarı bulunan çocuklar için aile, okul ve toplum temelli çalışmaların çok yönlü olarak geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması yerinde olacaktır.

Çocuk Koruma Kanunu'nda, suça sürüklenen çocuklara ilişkin yapılan düzenlemeler çocuklara zarar vermeden, onları koruyan ve geliştiren nitelikte olup, kanunda sosyal çalışma görevlilerine önemli sorumluluklar verilmiştir. Ne yazık ki; "sosyal çalışma görevlisi" için tanımlanan görevler, sadece sosyal çalışmacıların görevleri olmasına rağmen; sosyal çalışma görevlisi adı altında farklı disiplinlerde meslekler tanımlanmıştır. Bu durum, bu görevin sağlıklı yürütülememesine, çocukların yeterli destek

alamamasına neden olmaktadır. Oysa her meslek kendi unvanıyla süreç içerisinde yer almalı ve görev karışıklığı olmaması için her meslek elamanının neler yapması gerektiği belirlenmelidir. Tıpkı söz konusu kanunda hakim ve savcının görevlerinin belirlendiği gibi. Benzer sorun denetim görevlileri için de geçerli olup, farklı meslek elamanları aynı işi yapmaktadırlar. Oysa her bir çocuğun kendine özgü özellikleri, ihtiyaçları ve sorunları bulunmaktadır. Hangi çocuğun sorununa hangi meslek elemanının daha uygun olabileceği dikkate alınmalıdır. Bu da, ilgili birimdeki görev tasnifi yapan yetkilinin, tüm mesleklerin işlevini ve sorumluluk alanını bilmesiyle mümkündür.

Türkiye'deki güncel resmi istatistiklere bakıldığında Pandemi döneminde çocuk suçluluğunda bir azalma olduğu, bu süreçte çocukların sokağa çıkmasına izin verilmediği; bunun dışında erkek çocukların kız çocuklara oranla yaklaşık 11 kat daha fazla suça sürüklendiği, en fazla suç davranışının 15-18 yaş aralığında gerçekleştiği belirlenmiştir.

- ✓ Bazı illerin Türkiye genelindeki nüfus büyüklüğü sıralamasından daha fazla suça sürüklenen çocuk olduğu ve en fazla işlenen suçların %61,9 ile yaralama ve hırsızlık olduğu belirlenmiştir. Ülke politikaları belirlenirken, eylem planları oluşturulurken, koruyucu ve önleyici tedbirler alınırken bu veriler göz önünde bulundurulmalıdır.

ARAŞTIRMACININ KATKI ORANI

Yazar çalışmaya yüzde 100 katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı Çocuk Adalet Sistemi Eğitim Programı (2013). Proje Paydaşları: Adalet Bakanlığı, Türkiye Adalet Akademisi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, UNICEF destekli Uluslararası Çocuk Mevzuatı, Ankara (s.16).
- Adalet Bakanlığı. (2020). Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü "Adli İstatistikler 2020" Ankara. (s. 65-84)
- Altun H, Sahin N, Findikli E, Sinir H. (2016). Types of cries, sociodeographic and clinical characteristics of delinquent children. *Journal of Forensic Medicine* 2016; 30(3):196-204.
- Al-Matalka, F. I., & Hussainat, M. M. (2012). Juvenile delinquency and family environment in Jordan. *Journal of Sociological Research*, 3(2), 599-617.
- Anjaswarni T, Widati S, Yusuf A. (2019). Analysis of the Risk Factors Related to the Occurrence of Juvenile Delinquency Behavior. *Journal Ners*; 14: 129-136.
- Bilginer, Ç., Karadeniz, S., Hızarcı, S., Yılmaz, B. C., & Kandil, S. (2021). Suça sürüklenen çocukların adli psikiyatrik değerlendirme ve rapor sonuçları: İki yıllık retrospektif dosya taraması. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 24(2), 217-227.
- Curcio AL, Mak AS, George AM. (2016). Predictors of delinquency among adolescents and young adults: A new psychosocial control perspective. *Aust N Z J Criminal*; 0(0) 1–21
- Dost, S. (2014). Ulusal Ve Uluslararası Mevzuat Çerçevesinde Ülkemizdeki Suriyeli Sığınmacıların Hukuki Durumu. *S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi C.4, S.1,27-69* (s. 33).
- Erbay A ve Gülüm Z. (2018). İstanbul Kültür Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, İstanbul
- Erdoğan, O. (2012). *Çocuk Ceza Hukuku*. Ankara: Bilge Yayınevi (s. 60).
- Erdoğan, M. Y. ve Oto R. (2004). Sokakta çalışan ve çalışmayan çocukların atılganlık ve saldırganlık davranışları açısından karşılaştırılmaları. *Kriz Dergisi* 12 (3): 11-23
- Gürel Yılmaz G. (2009). Suça Sürüklenen ve Suça Sürüklenmeyen Ergenlerin Benlik Saygısı Düzeylerinin Karşılaştırılması. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,
- Hirschi, T. and Gottfredson, M. (1983). "Age and The Explanation of Crime". *The American Journal of Sociology*, 89 (3), 552-584.
- Jarjoura, G. R., Triplett, R. A., & Brinker, G. P. (2002). Growing up poor: Examining the link between persistent childhood poverty and delinquency. *Journal of Quantitative Criminology*, 18(2), 159-187.
- Kaner, S. (2001). "Anababa Denetimleriyle Ergenlerin Suç Kabul Edilen Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". İçinde: 1.Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyum Bildiri Kitabı (229-254). Ankara: Yeniden Özgürlük Vakfı Yayını.
- Kayma, D., & Gökler, R. (2021). Suça Sürüklenen Çocukların Sosyo-demografik Özellikleri ile Suç İlişkisinin İncelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1-10.
- Leung, A. (2003). "Delinquency, Schooling and Work: Time Allocation Decision of Youth". *Applied Economics Letters*, 10, 943-949.

- Limöncu, M. (2017). Türk Hukukunda Suça Sürüklenen Çocukların İnfazı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Kamu Hukuku Bilim Dalı, Konya.(s.38).
- McKoy, D.H. and Cui, M. (2013). "Parental Control, Adolescent Delinquency and Young Adult Criminal Behavior", *J Child Fam Study*,22, 836-843.
- Myner J, Santman J, Cappelletty GG, Perlmutter BF. (1998). Variables related to recidivism among juvenile offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*; 42(1):65-80. DOI: <https://org/10.1177/0306624X98421006>
- Öktem, D. (2012). Türkiye'deki Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi ve Yaş Ayrımcılığına İlişkin Paradigmanın İncelenmesi. Türkiye'de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi. Ankara (s.5-6).
- Özdemir, F. B. (2014). Suça Sürüklenen Çocukların Muhakemesinde Soruşturma Evresi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul. (s 20).
- Resmi Gazete. (2005). 5395 sayılı "Çocuk Koruma Kanunu" Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm> Erişim tarihi. 01. 06 2020.
- Sweeten, G, Piquero, A.R. and Steinberg, L. (2013). "Age and The Explanation of Crime". *Journal Youth Adolescence*, 10. doi: 10.1007/s10964-013-9926-4.
- Steinhausen HC, Metzke CW. (2001). Risk, compensatory, vulnerability, and protective factors influencing mental health in adolescence. *J Youth Adolesc*; 30: 259–280.
- Thompson, W. E.,& Bynum, J. E. (2016). Juvenile delinquency: A sociological approach. Rowman & Littlefield.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). Erişim Adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=98&locale=tr> Erişim tarihi:13.06.2022
- Uluğtekin, S. (1993). Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal Hizmet Kuruluşları. M.Ü. Hukuk Fakültesi 10. Yılı Adliye ve Çocuk Suçluluğu Sempozyumuna Sunulan Tebliğ. İstanbul: M.Ü. Hukuk Fakültesi Yayın No:441 (s.6-25).
- Wilson J.G. ve Kellin G. (1982). Broken Windows. *Atlantic Monthly* 221:29-38)
- Yavuzer, H. (1994). Çocuk psikolojisi. 9 Basım. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Yavuzer, H. (2001). Çocuk ve Suç (10. Basım). İstanbul: Remzi Kitapevi (s.31-33).

Cıbrı, S.E. (2022). Türkiye’de yükseköğrenime yönelik sosyal politika analizi. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 144-167.

DERLEME | REVIEW

Başvuru Tarihi: 13/01/2022

Kabul Tarihi: 20/05/2022

TÜRKİYE’DE YÜKSEKÖĞRENİME YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA ANALİZİ

Social Policy Analysis for Higher Education in Turkey

Safiye Elif CIBIR*

*Sosyal Hizmet Uzmanı, Doktora Öğrencisi Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet A.B.D, cibirelif@gmail.com 0000-0002-9459-8095

ÖZ

Eğitim bireyin yaşadığı çevre içinde bilinçli, nitelikli ve entelektüel açıdan gelişmesine olanak sağlayan en temel haklardan biridir. Devletler eğitim gibi temel hizmetlere yönelik sosyal politikaları üretmek, geliştirmek zamanın koşul ve ihtiyaçlarına çözüm üretecek biçimde güncellemekle yükümlüdür. Bu göreviyle kalkınmayı, ekonomik gelişmeyi ve refah seviyesini artırmayı hedeflemektedir. Nitelikli eleman yetiştirme konusunda önemli eğitim kurumlarından olan üniversiteler eğitim sisteminde oldukça kilit bir noktada yer almaktadır. Özellikle sanayi devrimiyle birlikte kol gücü hakimiyetinin teknolojiye kayması ile nitelikli elemanlara duyulan ihtiyaç da artmıştır. Bununla birlikte kadının iş gücüne katılımının artmasında kent yaşamının ekonomik yetersizliklere ve hanedeki görevlerin çoğalmasına sebep olarak özellikle yükseköğretime yönelime artışın olduğu görülmektedir. Bu çalışma günümüzde nitelikli eleman yetiştirme konusunda temel eğitim kurumlarından olan üniversitelere ayrılan bütçeyi incelemek ve üniversitelere devamlılık açısından cinsiyet dağılımını değerlendirmek adına kaleme alınmıştır. Çalışmanın sonucunda ülkemizde neoliberalizm ile birlikte özelleşmenin arttığı cinsiyet dağılımı konusunda kadınların yükseköğretim kurumlarında daha aktif yer aldıkları ve yükseköğretime yönelik bütçenin uluslararası boyutta küçülmeye gittiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim, sosyal politika, eğitim

ABSTRACT

Education is one of the most fundamental rights that allows the individual to develop consciously, qualifiedly and intellectually in the environment she lives in. States are obliged to produce and develop social policies for basic services such as education and update them in a way that will provide solutions to the conditions and needs of the time. With this task, it aims to increase the level of development, economic development and welfare. Universities, which are important educational institutions in training qualified personnel, have a very key place in the education system. Especially with the industrial revolution, the need for qualified personnel has increased with the shift of manual power dominance to technology. On the other hand, it is seen that the increase in women's participation in the labor force leads to economic inadequacies of urban life and an increase in orientation to higher education, especially in the increase of duties in the household. This study was written in order to

examine the budget allocated to universities, which is one of the basic education institutions in terms of training qualified personnel, and to evaluate the gender distribution in terms of attendance to universities. As a result of the study, it has been seen that women are more actively involved in higher education institutions in terms of gender distribution, where privatization has increased with neoliberalism in our country, and the budget for higher education has decreased internationally.

Keywords: *Child driven to crime, repeat crime, risk factors*

GİRİŞ

Eğitim bireylerin yetenek ve becerilerini geliştirerek onlara daha iyi bir yaşam için imkan tanıyan en temel haklardan biridir. Kişinin kendini, çevresini, toplumunu, kültürünü bilmesi, tanınması, okuması ve geliştirmesi gibi en temel açılardan önemli olan bu hak dünyanın her ülkesinde gerek kamu otoriteleri gerekse de özel kişi ve kurumlarca sunulmaktadır. Eğitimin bireye sağladığı faydaların haricinde toplumsal açıdan da kalkınmaya önemli bir etkisi vardır. Eğitim bireye temelde nitelik kazandırmakta bu durum bireyi sisteme etkili ve katkılı kılmakta toplumu ve ülkesinin gerek ekonomik gerek kültürel gerekse de bilimsel açıdan gelişimine katkı sağlamasına olanak sunmaktadır.

Eğitim devletin sunmakla yükümlü olduğu en temel kamusal hizmetlerden olarak değerlendirilmektedir. Birçok küresel platformda ülkeler nüfusları, ekonomik durumları, eğitime harcadıkları fon kaynakları açısından farklılaşarak gelişmişlik ve refah sıralamalarına dahil olmaktadır. Çoğu ülke neoliberal politikalar ile özelleşme ve piyasa rekabetine dahil olmak adına özellikle eğitim hizmetlerinde özel okul sayılarının artmasını teşvik etmektedir. Devlet ise bu sistem içerisinde yalnızca özel okula gitmeye imkan ve fırsatı olmayan kesim için eğitim hizmeti sunmaya yönelik politikalar oluşturmaya yönelmektedir. Günümüzde yaşam ve geçim koşulları nedeniyle bir meslek edinebilmek için üniversiteye devam ederek mesleki beceri kazanmak oldukça önemlidir. Bu noktada devlet üniversiteler için de gerekli planlama ve bütçeler ayırsa da yükseköğretim bünyesinde de birçok özel üniversitenin kurulduğu ve hizmet verdiği bilinmektedir.

Bütçe bakımından yarı toplumsal hizmet olan üniversitelerde kaynağın bir kısmı devlet bir kısmının ise özel şirketler tarafından karşılandığı bilinmektedir. Yapılan araştırmalarda ABD, Birleşik Krallık ve Kore'de özel sektörün katılımının kamu sektörünün katılımından daha önemli iken çoğu Avrupa ülkesinde de kamu sektörünün daha baskın olduğu ve birçok OECD üyesinin de kamu bütçelerinin aşağı yukarı %22'sinin kamu fonlarını kullanarak yükseköğretimi ve aktörlerini desteklediği bilinmektedir (Göksu, Göksu, 2015). Gelişen ve gelişmekte olan çoğu ülkenin kamusal fonlarında yükseköğretimi desteklemesi hem devletin görev ve sorumluluk alanını genişletmekte ki bu sosyal devlet anlayışını güçlendirmektedir hem de bu alanda meydana gelebilecek ekonomik kaynaklı fırsat eşitsizliklerinin önüne geçmektedir.

Eğitim niteliğinin farklılaşması özellikle üniversite bağlamında da oldukça önemlidir. Üniversitenin sağladığı imkanların gelişen küreselleşme bağlamında iyileştirilmesi hem ülkelerin kalkınmalarına hem de üniversite için gerçekleşen beyin göçüne katkı sağlayacak buradan da hareketle ülkelerin kalkınmasına olanak sağlayacaktır.

Yükseköğretim de sosyal politikaları etkileyen niceliksel ve niteliksel özellikler bulunmaktadır. Nüfus yani hizmete ihtiyaç duyan kesim, bütçe yani hizmet için ayrılan maddi kaynak ne olarak bilinmeli ve

analiz edilmelidir. Bunun haricinde eğitimde toplumsal özellikler ve kültürel faktörlerin eğitime yönelime etkisi değerlendirilmeli ve buna yönelik planlamalar yapılmalıdır. Bu açıdan okullaşmanın ve yükseköğretimdeki cinsiyet dengesinin de sosyal politikalarca etkisi olduğu bilinmelidir. Bu çalışma temel anlamda yükseköğretimdeki ülkemiz sosyal politikasını analiz etmek adına kaleme alınmıştır. Çalışma 3 bölüm halinde önce ilgili kesimin nüfus içindeki yerinin analizi ardından okullaşmada cinsiyet dağılımı ve okullaşma oranlarına son olarak ise bütçe ve bütçenin uluslararası niteliği ortaya konmuştur.

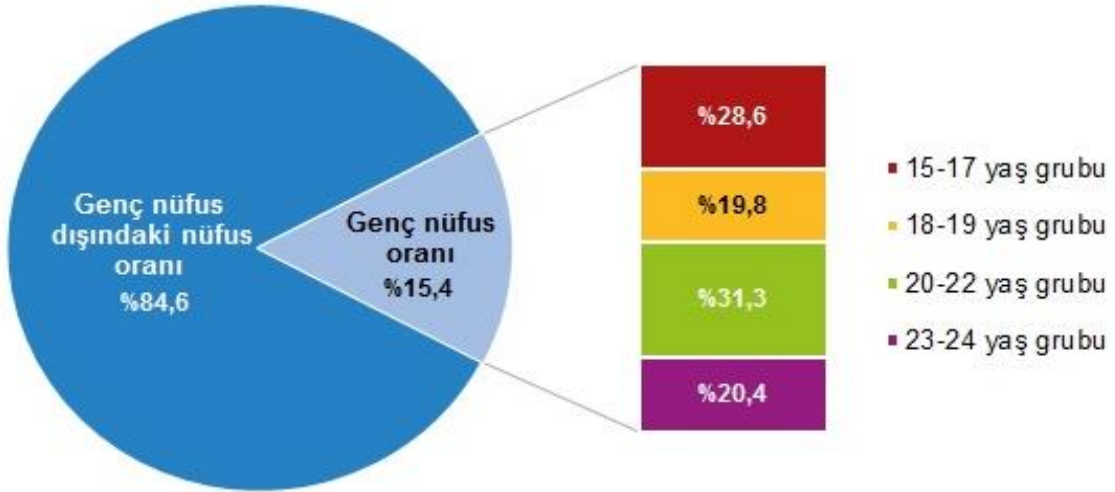
NÜFUS

Ülkemizde eğitime ilişkin kaynak, finans, hizmet sunumu gibi çeşitli faktörlere ilişkin verilere ulaşmadan evvel temel olarak bu hizmete ihtiyaç duyan kesimi tespit etmek gereklidir. TÜİK (2020) in yaptığı açıklamalarda, “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)” sonuçları 2020 yılsonunda, Türkiye nüfusunun “83 milyon 614 bin 362” ayrıca nüfusun Dağılımında ilgili genç nüfus, toplam nüfusun yaklaşık %16’sını oluşturmaktadır.

YIL	TOPLAM NÜFUS	GENÇ NÜFUS (15-24)	GENÇ NÜFUSUN TOPLAM NÜFUS İÇİNDEKİ ORANI (%)
2010	73 722 988	12 545 094	17,0
2011	74 724 269	12 542 174	16,8
2012	75 627 384	12 591 641	16,6
2013	76 667 864	12 691 746	16,6
2014	77 695 904	12 782 381	16,5
2015	78 741 053	12 899 667	16,4
2016	79 814 871	12 989 042	16,3
2017	80 810 525	12 983 097	16,1
2018	82 003 882	12 971 396	15,8
2019	83 154 997	12 955 672	15,6
2020	83 614 362	12 893 750	15,4

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Gençlik, 2020

Yukarıdaki verilere dayanarak genel nüfusumuzda artış görülse dahi gençlerin genel nüfus içindeki oranının azaldığı görülmektedir. Bu durum hizmetin niteliksel açıdan güçlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 2020

Yukarıdaki verilere göre genç nüfus dağılımı içerisinde en yüksek oran 20-22 yaş aralığında görülmektedir. Bu nüfusun ilgili eğitim kademesi olarak yükseköğretim düzeyinde olduğu düşünülmektedir. Yani ülkemizdeki genç nüfusun çoğunluğu eğitim düzeyi olarak yükseköğretim seviyesindedir. Bu açıdan hizmet ihtiyacının ihtiyaca yönelik planlanması da oldukça önemlidir.

OKULLAŞMA ORANLARI

Eğitim hizmeti refah devletinin üstlendiği temel sosyal görevlerden sayılmaktadır. Eğitim hizmeti ile devlet, vasıflı iş gücü ile ekonomiye katkı sağlayacak ayrıca toplumsal gelişime de imkan sunacaktır. Merkezi hükümetin mecburi kamu hizmeti için yaptığı mal ve hizmetler; toplumsal, yarı toplumsal ve özel hizmetler olarak ifade edilirken eğitimin yarı toplumsal hizmetlere dahil olduğu bilinmektedir (Arabacı, 2011). Bu nedenle okullaşmada kamudan alınan destek oldukça önemlidir.

Eğitimin sonuçları okullaşmanın öneminin anlaşılması ve geliştirilmesi bilinmelidir. Türkmen'e (2002); *"Gelir artışı, birey ve toplum sağlığında iyileşme, doğurganlığın düşmesi, demokratik süreçlerin artması, toplumsal yaşamın istikrarı, yoksulluk ve işsizlik oranlarında düşüş, çevre duyarlılığının gelişmesi, suç oranlarında azalma"* eğitimin kazanımlarıdır. Bu nitelikler refah seviyesi yüksek çoğu ülkenin eğitim harcamalarında kamu payının fazlalığına etkilidir.

Son dönemlerde kadınların iş gücüne katılımının artmasıyla doğurganlık düşmekte ve iş gücüne katılım artmaktadır. Hane içindeki her bireyin çalışarak gelir getirmesi toplumsal kalkınmaya bir destek sunmakta ve fırsat eşitliği açısından bütçelendirmelerin de ihtiyaç temelli yapılandırılmaları gerekmektedir. Aşağıda genel nüfusun okullaşma oranı verilmiştir.

Yıl	Yükseköğretimde Okullaşma	Genç Nüfus	Genç Nüfusunun Genel Nüfusa Oranı
2010/'11	33,06	12 545 094	17,0
2011/'12	35,51	12 542 174	16,8
2012/'13	38,50	12 591 641	16,6
2013/'14	39,89	12 691 746	16,6
2014/'15	39,49	12 782 381	16,5
2015/'16	40,87	12 899 667	16,4
2016/'17	41,71	12 989 042	16,3
2017/'18	45,64	12 983 097	16,1
2018/'19	44,10	12 971 396	15,8
2019/'20	43,37	12 955 672	15,6

Kaynak: MEB, Milli Eğitim İstatistikleri, 2019-2020.

Milli Eğitim Bakanlığı analizine göre yükseköğretimde okullaşma 2017-2018 eğitim dönemine kadar artış göstermektedir. Ancak son iki dönem bu artışın tersine yönelik düşüş eğilimindedir. 2018-2019 yılında yükseköğretimde okullaşma % 44,10 iken 2019-2020 yılında % 43,37 ye gerileme göstermiştir. Bu durumun haricinde toplam nüfus içinde genç nüfusun da düşme eğiliminde olduğu görülmektedir. Azalan nüfusa bağlı olarak okullaşmanın düştüğünden bahsedilebilir.

Okullaşma oranındaki artış ülkelerin refah seviyeleri ve gelişmişlik düzeyleri ile yakından ilgilidir. Üniversitelerin devlet tarafından ya da özelleştirme ile kurulmuş olmaları finansman ve niteliksel açıdan farklılaşsa da ayrıcalıklı azınlık gruplara ve genel nüfusa hitap edebilir nitelikte olması küresel çapta kabul edilmektedir. Yapılan çalışmalarda okullaşmanın artmasını da teşvik edici nitelikte üniversitelerin toplumun imtiyazsız ve ekonomik olarak daha zayıf kesimlerine açık olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Toplumdaki refah ve gelişmişlik ancak tüm nüfusun refahına yönelik hizmetler sağlandığında gerçekleşecektir. Ülkeler üniversitelerdeki iyileştirme çalışmalarını kontenjan ve rezervasyon politikaları ile geliştirmeye çalışırken örneğin Amerikan üniversitelerinde çeşitliliği artırmaya yönelik girişimlerin bulunduğu bunu otoriteler haricinde üniversitelerin kendi çalışmalarıyla planladığı ve özel ve devlet okulları fark etmeksizin farklı etnik, ırksal ve ekonomik kökenlerden gelen çocukların okula kaydolmasını teşvik ettiği bilinmektedir (Basu,2017). Buradan hareketle okullaşmanın artması için ülkelerin kültürlerine yönelik çalışmalarını yoğunlaştırmaları bu açıdan da sosyal ekonomik yönlü politikaların birlikte yürütülmesine özen gösterilmelidir.

2002-2003 eğitim ve öğretim yılında üniversite öğrencisi sayısı 1.918.483 iken 2019-2020 yılında 7.940.133'e ulaşmış, 2002 yılında devlet ve vakıf üniversiteleri sayısı 76 iken 2020 yılında ise bu sayı 208 (129 kamu, 74 vakıf, 5 diğer) olarak ifade edilmiştir (MEB, 2021). Hem öğrenci sayısındaki artış hem de hizmet veren okul sayısındaki artış bu alandaki gelişmeleri ortaya koyarken ihtiyaca yönelik sosyal politikaların gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde okullaşma ve okulların niceliksel ve niteliksel özelliklerine yönelik sosyal politikaların planlanması aslen kalkınma planları ile değerlendirilmektedir. Önceki dönemlere ait çalışmalarda ülkemizdeki eğitim planlamalarında (1963- 2005) bazı hedeflerden bahsedilmiştir. Bunlar; *“kalkınmanın araçlarından olan yükseköğretimin önceliklendirilmesi, hazırlık dönemlerinin geliştirilmesi, yükseköğretimin plan disiplini olması, eğitimin çoğunlukla kamunun finanse edilmesi, harici eğitim düzeylerinde hizmetin maliyetine katılması, eğitim harcamalarında ise tasarruf sağlanması, eğitime ayrılacak kaynakların bütçe dışı fonlarla artırılması ve eğitim alanında özel girişimin payının artırılması”* ifade edilmiştir (Küçüker, 2010).

Ülkemizde sanayileşme ile birlikte kadınların iş gücüne katılması kadın istihdamının artmasına olanak sağlamıştır. Bununla birlikte kadınların yükseköğretime devamlılıkları da artmıştır. Evden sorumlu olarak çocuk büyütme gibi görevlerinin haricinde geleneksel kadın gücünün toplumda aktif, çalışan ve haneye gelir getirme sorumluluğuna sahip bir birey olarak varlığını ortaya koyduğu görülmektedir. Aşağıda yılların dağılımına göre yükseköğretimde kadın erkek ayrımı verilmiştir.

Yükseköğretimde Cinsiyete Göre Farklılaşma			
Yıl	Toplam (%)	Erkek (%)	Kadın (%)
2010/'11	33.06	33,4	32,6
2011/'12	35.51	35,5	35,4
2012/'13	38.50	38.4	38,6
2013/'14	39.89	38,9	40,9
2014/'15	39.49	37,9	41,1
2015/'16	40.87	39,2	42,6
2016/'17	41,71	39,6	43,9
2017/'18	45,64	44,0	47,4
2018/'19	44,11	41,9	46,4
2019/'20	43,47	40,6	46,3

Yukarıda görülen gelişimin sebebi olarak son yıllarda çok sayıda kamu ve vakıf üniversitesinin hizmete geçmesinin ve buradan hareketle yükseköğretim kapsamının daha büyük kesime hitap etmesinden ve öğretime bakış açısındaki değişikliğin etkisinden söz edilmektedir (Şahin, 2017). 2013 yılına kadar erkek

öğrencilerin yükseköğretimde okullaşma oranları fazla iken 2013 itibarıyla kadınların yükseköğretimdeki varlıklarında erkeklere göre artış görülmüştür. Aşağıda TÜİK verilerine göre 25 yaş ve üstü en az üniversite mezunu olanların sayısı verilmiştir.

Yıl	Toplam	Erkek (%)	Kadın (%)
2010	11,5	14,0	9,1
2011	12,8	15,5	10,1
2012	13,4	16,0	10,8
2013	14,9	17,6	12,3
2014	15,8	18,5	13,2
2015	17,4	20,1	14,7
2016	18,3	21,0	15,7
2017	19,1	21,6	16,6
2018	19,9	22,4	17,5
2019	20,8	23,1	18,5

Kaynak: TÜİK, İstatistiklerle Kadın, 2020

Verilere göre yıllar içinde yükseköğretim mezunu olanların sayısı genel nüfus içinde daima artış içinde olduğu görülmektedir. Bunun haricinde 25 yaş ve üzeri kadınların yükseköğretim mezun oranlarının erkeklere kıyasla daha düşük olduğu ancak artış eğiliminde olduğu görülmektedir.

2013 yılında dünya üniversiteler sıralamasında ilk 400 üniversite incelenmiş, Global Gender Index raporu oluşturulmuş, ülkemiz listedeki en iyi beş üniversitede % 47,5 kadın öğretim üyesi oranıyla birinci sırada yer almıştır. Ülkemizin uluslararası toplumsal cinsiyet eşitliği endeksinde oldukça geri sıralarda olduğu bilindiğinden yükseköğretimin yaygınlaştırılmasına çalışırken yürüttüğü stratejinin, sınıfsal önceliklerin cinsiyete dayalı önceliklere baskın çıkması olarak değerlendirilmektedir. Yani sistem alt sınıf ve/veya kentli olmayan erkekler yerine üst sınıf kadınların gelmesine imkan tanımakta ayrıca kültürel açıdan da destek olarak üniversitelerde çalışmak, öğretmenlik gibi kadınlara uygun bir meslek olarak değerlendirilmektedir (Tuncer, 2019).

Okullaşma sayısının artmasında kadınlara öncülük eden liderlerin sayılarının yükseköğretimde kadınların varlıklarına olumlu etkisinden bahsedilmektedir. Toplumsal cinsiyet ve kadına yönelik akademik çalışmalar yapan, feminist nitelikli eylemlerle eşgüdümlü, toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde hareket eden güçlendirici bir bilince sahip kadın akademisyenlerin ve öğrencilerin, yükseköğretimde toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları geliştirilmesinde temel rolü oynayan aktörler oldukları bilinmektedir (Göker ve Polatdemir, 2019).

Örneğin 11. Kalkınma Planı'nda Japonya örneği incelenmiş ve kadın üniversitelerinin kurulması kararı alınmış böylece kadınların yükseköğretimdeki varlıklarının güçlendirileceği hedeflenmiştir. Ancak Feminist kuramın temel önermelerinden olan kadın ve erkek arasındaki hiyerarşik bir ayrımın kaldırılması hedefi bu yaklaşımı kabul etmediğinden kadınların yükseköğretimde varlığını niceliksel olarak artıracak olsa dahi cinsiyet eşitsizliğine katkı sağlayacağı düşünüldüğünden olumlu karşılanmamıştır (Türkdoğan ve Aslan, 2020).

Son dönemlerde ülkelerde hakim olan neoliberal görüşte sosyalist feministler küresel olarak hegomonik yaklaşımın benimsendiğini vurgulamakta, neoliberalizmin ekonomik ve sınıfsal boyutlarının kadınlar üzerindeki yıkıcı etkilerini görmezden geldiğini ifade etmekte ve neoliberalizmin sağlıklı bir iş-aile dengesini ayarlayarak, işe ve sosyal hayata katılmaya motive olmaya hazır kadınları sömürdüğünü açıklamaktadır (Yarar, 2020).

Neoliberalizmin desteklediği "bireycilik" anlayışının kadın erkek ayrımını derinleştirdiği ifade edilmektedir. Eril ayrıcalığın görünmezliğindeki iş gücü: "İrksız, cinsiyetsiz, yaşlanmayan ve maddi koşulları ne olursa olsun seçim yapmakta özgür" niteliğiyle ifade edilirken kadınların aile ve çocuk konusunda rol sahibi olduğu bu nedenle iş sahasında daha zayıf olduğu değerlendirilmektedir (Sims, 2021). Bu nedenle kadınlar yükseköğretimde ve iş seçiminde erkeksi davranışlara ayrıcalık tanıyan neoliberal bir merceklerle kariyer gelişimini tanımlayan bir ortamda faaliyet gösterebilmektedirler.

Refah devleti sürecinde birtakım eşitsizliklerde kurumsallaşma görülmüştür. Örneğin prime dayalı sosyal sigorta sisteminin hanedekiler için anlam ifade etmemesi, erkek egemen toplum ve ekonomik kaynak getiri politikaların "eve ekmeği erkek getirir" çerçevesinde geliştirilmesi ve desteklenmesi bununla açıklanabilmektedir. Bakım ve yeniden üretimin refah devletinin ortaya çıkış sürecinde tamamen kadınların ücretsiz çalışmasına bağlı olduğu görülmüştür. 2010'lu yılların başlarında kadınların işgücü pazarına katılımlarını arttırma amaçlı politikalar ve kalkınma planları başta olmak üzere diğer sosyal politikalarda yer etmeye başlamıştır. 9. Kalkınma Planında; "*Sınırlı sayıda mesleki eğitim kurslarının açılması, esnek çalışmanın yasalaşması, kadınların çalışmaya katılımlarını arttıracak kamu kreşlerine de son verilmesi*" gündeme gelmiştir. Neoliberal yaklaşımın bir göstergesi olan bu sistem kadınların ücretsiz ev işçisi statülerinde stabilize hali korurken kısmi çalışma ile yine de hane gelirine katkıda bulunacağı hem sosyal hem politik bir oluşumu meydana getirmiştir.

Eleanor Rathbone'nun "*The Case for Family Allowances*" eserinde kadının emeğinin tam bir ekonomik karşılığının olmaması kötü yorumlanırken erkeklerin hane işlerinde bir kadına ihtiyacı olduğuna da yer vermektedir. Bu durum kadın haklarının meşru bir temelini açıklamaktadır. Kadına annelik /eşlik ve çalışarak kazandığı bu sistemde yeniden üretim ile emeğinin sömürüldüğünü ortaya çıkarmaktadır.

Neoliberalizm politikalarında krediye dayalı yöntemlerle özellikle kadınların işgücüne katılımını artırmayı amaçlayarak evrensel iktisadi düzene karşı olmadan, toplumda kadınlara statü tanımlamayı amaçlayan düşüncelerin olduğundan da bahsedilmektedir. Bununla birlikte ucuz emeğin diğer ülkelerin ataerkil yapısının güçlü olmasından hareketle değersiz ve dolayısıyla ucuz olan kadın emeğinin kullanılması da işgücünün kadınlaşmasına sebebiyet vermektedir.

Feminist yaklaşım özellikle refah devletinde pek de önemsenmeyen ev içi emeğin de hesaplanarak GSMH'ya dahil edilmesi üzerinde görüşlere sahiptir. Türkiye'de refah anlayışının adil ve ücretsiz eğitim, sağlık hizmetine eşit erişim, emeklilik korumaları, iş gücünde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla aile ve iş yaşamını uzlaştırma politikalarına mutlaka gerek olduğu bilinmektedir. Hane içi sorumluluğu ve yeniden üretimi kadınlara yüklemek kadının çalışma yaşamına ve toplumsal hayatta işlevselliğini kısıtlamaktadır. Emeğin duygusal boyutu göz önüne alındığında yeniden üretimin sürecinde kadınların sınıfsal sömürüsü, sosyal sigorta alanında da dönüşümlerin toplumsal cinsiyet bazında farklılaştığı net olarak görülmekte iken feminist hareketin gündemlerinde bu açıdan sosyal politika tartışmasının sınırları da ilerletilmiştir (Atasü Topçuoğlu, 2016).

Refah devletinin savunduğu geleneksel aile yapısı, etkin ve uygun bir aile formudur. Feminist yaklaşım bu görüşün aksine aileye ve çalışma ortamına aynı zamanda da bu alandaki eşitsizliklere odaklanmışlardır. Özellikle kadının erkeğe ekonomik ve duygusal bağımlılığı sebebiyle meydana gelen gelir eşitsizliği, kadınların nitelikli bir eğitim ve beceriye sahip olsa da işgücü piyasalarında konumunun geleneksel iş yüküne göre şekillendiği görülmektedir. Feminist yaklaşımda kadın, sağlık, eğitim ve bakım sektörlerinde ücreti karşılığında çalışan ancak bir yandan da ücretsiz refah hizmeti sunan bir grup olarak ifade edilmektedir (Sağlam, 2017). Çünkü kadın refah devletinde aile içi enformel bakımı sunmakla dolaylı olarak görevlendirilmektedir. Bahsedilen geleneksel iş gücü piyasalarındaki şekillenme ise kadınların özellikle "öğretmenlik" gibi iş gücü rollerinde aktif olmalarına zemin hazırlamaktadır. Bu sebeple yükseköğretim kanallarında da daha çok kadın öğreticilerin olduğu ve üniversite yönlendirmede geleneksel olarak kız çocuklarının "öğretmen" olmalarının teşvik edildiği görülmektedir.

Türkiye'de kadın istihdamı konusunda cinsiyet temelinde bir ayrıcalık ve sınıf katmanlı örüntünün varlığı söz konusudur. Üniversite mezunu kadınlar yasal, kurumsal veya piyasa üzerinden hizmet satın alarak uzlaşma mekanizmalarına daha kolay erişim sağlamakta, yasal, güvenceli ve daha yüksek ücretli işlerde genellikle de süreklilik içinde çalışabilmektedirler. Düşük eğitilmiş kadınların daha çok geçici, kayıt dışı, düşük ücretlere kabul ile kısıtlı deneyimi ön plana alan ve güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kaldığı görülmektedir. Yükseköğretimin bu önemli getirisi günümüzde eğitim süresinin artışında yükseköğretim devamlılığında oldukça önemli bir hal almaktadır (İçli, 2017).

Türkiye’de toplumsal, yapısal koşullar, tarihsel, kültürel değerler gibi birçok faktör çerçevesinde, kadın hareketinin, feminist perspektifle gelişmesi oldukça zor olduğu bilinmektedir. Küresel piyasanın güçlenmesi ile devletin insan haklarını koruyucu rolünün zayıfladığı görüldüğü dahi ülkemizde sosyal devletin kadını koruyucu, güçlendirici rolünün arttırılmasına vurgu yapılmaktadır.

11.Kalkınma Planı’nda; *“Yükseköğretimde çeşitliliğinin artırılması, küresel rekabet gücüne erişilmesi, eğitim-istihdam bağlantısının güçlendirilmesi...”* ve *“Üniversitelerin tüm programlarında medyada kadın temsiline yer verilmesine, kadınların eğitimin tüm kademelerindeki varlıklarının artırılmasına, işgücü piyasasında kız çocuklarının geleneksel kalıplar dışındaki mesleklere yönlendirilmesi...”* hedefleri görülmüştür (On Birinci Kalkınma Planı, 2019).

Bu çerçevede yükseköğretime devam eden nüfusun artma eğilimi görülmektedir. Bu artış son iki yılda düşük seviyede kendini göstermektedir. Yükseköğretime devam eden kadın nüfus oranında ise benzer şekilde son iki yılda düşüş görülmektedir.

Okullaşma Yılı	Yüksek Öğretimde Öğrenci Sayısı (YÖK)	Yükseköğretimde Okullaşma (%)
2013/'14	5.472.521	39.89
2014/'15	6.062.886	39.49
2015/'16	6.689.185	40.87
2016/'17	7.198.987	41,71
2017/'18	7.560.371	45,64
2018/'19	7.740.502	44,11
2019/'20	7.940.133	43,47

Yukarıda YÖK tarafından alınan bilgiler çerçevesinde yükseköğretimdeki öğrenci sayısının artışının aksine okullaşma oranında düşüş görülmektedir. Yükseköğretimde okullaşma oranının düşüklüğü son dönemde küresel olarak yaşanan COVID-19 pandemisinin de etkisiyle bağlantılıdır.

EĞİTİMDE FİNANSMAN VE BÜTÇE

Sosyal düzen tarafından belirlenen ihtiyaçların ve fırsatların sağlanması ve desteklenmesi için ekonomik güvenlik garantisi ile refah ve toplum gelişim için gerekli hizmetlerin sunulması sosyal politika olarak ifade edilirken (Nina vd. 2019) kamunun dezavantajlı gruplar ile birlikte tüm toplumu korumak amacıyla kurumsal hizmetler ve finansal kaynaklar oluşturmasının önemine vurgu yapılmaktadır.

Bu finansal kaynaklar zaman içinde politik yaklaşımlarla çeşitlenmiştir. Nozik’in “Pür Piyasa Adaleti” yaklaşımında devlet müdahalesinin hiçbir alanda olmaması gerektiğine ve mülkiyet hakkına vurgu

yapılmıştır. Hayek “Piyasa Adaleti” yaklaşımı ile sınırlı devlet yaklaşımında kalıntı bir refah devleti anlayışı ile kamu mal ve hizmetlerinin sınırlı sunulması gerektiğini eğitim gibi kamunun genel ihtiyacı olan hizmetlerin toplum zenginleştikçe artacağından bahseder. Rawls ise bu yaklaşımların tam zıttı olarak “Sosyal (Dağıtıcı) Adalet” yaklaşımı ile eşit temel özgürlüklerin olması gerektiğine, herkesin avantajına ve herkese açık hizmetlerin sunulması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Politik açıdan sosyal devlet ya da neoliberal devlet ayırımında kalkınmak ve rekabet edebilmek için devletin rolünün kamusal görevler açısından farklılaştığı bilinmektedir. Eğitim bu açıdan devletin finansman kaynakları üreterek halka sunduğu aynı zamanda son dönemlerde de piyasaya açılarak rekabet edilebilecek bir sektör haline gelmiştir. Ülkelerin gelir vergisi oranları gibi finansman durumlarına göre eğitim bütçelerindeki artışın uzun vadede eğitime yapılan yatırım seviyelerine hareketlilik katacağı, zengin- fakir sınıfların refah seviyelerinde olumlu etkilere sebebiyet vereceği, kamu kaynaklarının yükseköğretime tahsis edilmesinin ise yoksulların gelirlerini olumsuz yönde etkileyeceği açıklanmaktadır (Guimarãe, Lima ve Carvalho, 2019). Bu bakış açısına göre devlet fon kaynaklarında eğitime yönelik bütçeyi artırırsa yoksullara yapılan destek ve bütçenin düşeceği bunun ise toplumsal krizlere neden olabileceği düşünülmektedir. Ancak kamusal hizmetlerin birinden alınıp diğerinden azaltılması yerine tam ve kapsayıcı olması yani evrensel nitelik taşıması da oldukça önemlidir. Literatürde yer alan evrensellik yaklaşımı genellikle kurumsal refah devleti ve İskandinav modelin yönelimi olarak bilinmektedir. Evrensellik bir metottur. Burada önemli olan insanların temel haklarının olduğunun kabul edilerek, herkese hak olarak sunulan evrensel yararların desteklenmesidir.

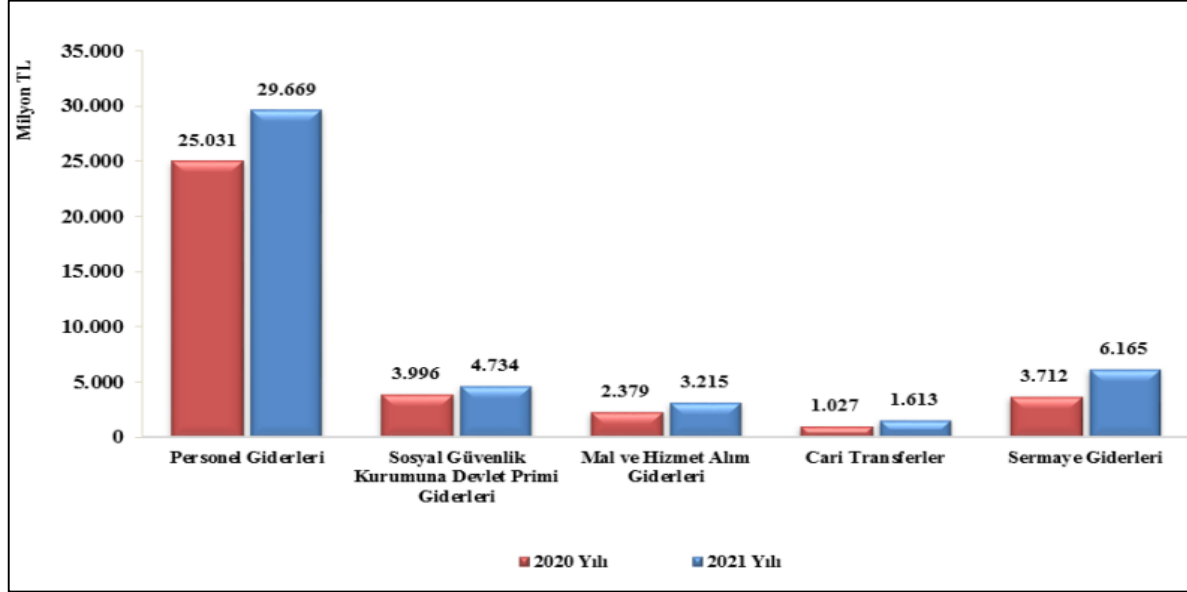
Bu konuda bir başka teori finansman sağlama açısından ortaya konmuştur. Bu görüşe göre son dönemlerde 3 tür finansman bulunmaktadır. Bunlardan ilki, doğrudan finansman diğeri, kısmi finansman ve dolaylı finansmandır. Devletin müdahalesini kaçınılmaz kılıp vergilerin mevcut olduğu görüşten, eğitimin harçlarla karşılandığı metoda ve kamu ve özel sektör tarafından ortak finanse edilen sisteme göre nitelikleri de farklılaşmaktadır (Güngör, Göksu,2013). Bir başka açıdan ise eğitimin finansmanı doğrudan (devlet tarafından üstlenilerek genel bütçeden), kısmi (harcamalarının bir kısmının fiyatlandırılarak öğrencilerden tahsili) ve dolaylı (kamu eğitim malını sunmakta ve özel kesime de imkan tanınması) nitelikli olabilmektedir (Egeli, Hayrullahoğlu 2014).

Son dönemlerde neoliberal görüş ile eğitim, ekonomi ve toplumsal hedefler arasında kurulan ilişkinin merkezinde insan gücü yetiştirme sürecinin varlığından bahsedilmektedir. Yapılan çalışmalarda sanayi ve hizmet sektörlerine dönük eğitimin yaygınlaştırıldığı da görülmektedir. Eğitimin toplumun tümünü kapsamadan yeteneklilerin belirlenmesini hedefleyerek seçici ve eleyici bir sürece sahip olması öngörülen ekonomik ve toplumsal yapının en iyilerin yetiştirilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece özelleştirme artırılarak, kamusal yatırım paylarının azaltılması, ticarete ihracata yönelinmesi, sermaye

girişinin güçlendirilmesi, borçlanmanın kolaylaştırılması ile tüm bu süreçlerin eğitime ayrılan bütçelerin daraltılmasına da olanak tanımaktadır (Küçükler,2010).

Ülkemizde bütçe türlerinden birden fazlasını kullanan kurumlar Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversitelerdir. Bu kurumlar; Genel ve katma bütçe, fon, döner sermaye kullanarak eğitimin sunumunu kendi örgütlenmesi içinde gerçekleştirmektedir. Yükseköğretim kurumları özel bütçe, döner sermaye gelirleri, fon gelirleri, ve aynı-nakdi uluslararası proje fonlarını kullanmaktadır. Ayrıca üniversitelere merkezi yönetimden de finansman sağlanmakta vakıf ve dernekler aracılığıyla da kaynak kullanılmaktadır. Özel ya da vakıf üniversiteleri kamu desteği almalarına karşın mali özerklikleri olması dolayısıyla öğrencilerden öğrenim ücretleri ile fon sağladıkları da bilinmektedir. Sonuç olarak ülkemizde eğitim hizmetlerine; merkezi yönetimi ve mahalli idareler kaynak sağlamakta kamu kaynakları, vakıflar ve şirketler gibi özel tüzel kişilikler de ayrıca özel kaynaklar ve uluslararası kaynakları oluşturmaktadır (Toprak, Ağcakaya ve Gül, 2016).

Uluslararası birçok ülkede kamunun üniversite öğrencilerini ekonomik açıdan destekleyen sistemlerin de varlığından bahsedilmektedir. Gelir vergisi sisteminin kullanıldığı yükseköğrenim ücreti için bir ulusal gelir koşullu kredi planının devlet garantili banka kredi sistemi bulunmaktadır. Özellikle üniversitelerde kullanılan bu kredi ve burslar geri ödemeli ve geri ödemesiz olarak devlet tarafından öğrencilere sunulmaktadır. ABD ve Kanada gibi birçok ülke sermaye piyasası sorununu potansiyel olarak çözen belirli bir finansman planına sahip olmakla birlikte öğretim kurumlarının peşin ücret aldığı, aile gelirlerine dayalı olarak hak kazanan öğrencilerin öğrenim ücretini karşılamaya ve gelir desteği sağlamaya yardımcı olmak için kredi de aldığı bilinmektedir (Chapman, 2016). Bunun haricinde 2020 yılında ABD'de, "COVID-19 Yardım, Yardım ve Ekonomik Güvenlik (CARES) Yasası" çıkarılarak öğrenci kredilerinde altı aylık ertelemeler sağlanmış ve yükseköğretim kurumlarına 12,6 milyar ABD doları tahsis edilmiş ve bu fonun yarısı acil yardım sağlamak amacıyla öğrencilere hibe olarak ayrılmıştır (World Bank Group, 2020).

(Kaynak: MEB,2021).

Yukarıda MEB Strateji Geliştirme başkanlığı tarafından yayınlanmış 2020-2021 yılları arasında MEB Üniversiteler bütçesinin karşılaştırılması mevcuttur. Burada sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderlerini, personelin maaş ve özlük prim ödemelerini, mal ve hizmet alım giderlerini, MEB e bağlı okul ve kurumların temel giderlerini ve ile öğrenci tedavilerini ifade etmektedir (Eğitim Reformu Girişimi, 2019). Aşağıda 2019-2020 yılları arasında bütçede ilgili kalemlerdeki farklılıklar ifade edilmiştir.

Kalem	2019 (TL)	2020 (TL)	Artış
Toplam	33 023 355 000	36 145 740 000	9,46
Personel Giderleri	22 719 121 000	25 031 119 000	10,18
Sos.Güv.Kur.Dev.Pir.Giderleri	3 536 535 000	3 996 037 000	12,99
Mal ve Hiz.Alım Giderleri	2 165 469 000	2 379 335 000	9,88
Cari Transferler	936 352 000	1 026 914 000	9,67
Sermaye Giderleri	3 665 878 000	3 712 335 000	1,27

2019 ve 2020 yılları arasında bütçe kalemlerindeki en büyük artış sosyal güvenlik kurumu devlet primleri giderlerinde meydana gelmiştir. Primler genel anlamda finansman kaynağı olarak oldukça önemli bir yeniden dağıtım yöntemi olarak kendini göstermektedir. Refah devletindeki gelirin yeniden dağıtım ilkesi devletin sahip olduğu politik duruşuyla ilgili olmaktadır. Keynesyenci politika savunucuları gelir yeniden dağıtımının devletin rolü olduğunu ifade etmektedir. Bu dağılım, yatay-dikey şeklinde olmaktadır. Yatay dağılım zengin yoksul arasında gerçekleşirken dikey dağılım gruplar arasında

gerçekleşmektedir. Yatay dağılım özellikle prim ödeyip fayda alan kesimi ifade etmektedir. Kuşaklararasıdır.

Genel bütçeden 1995 yılında %1.7; 2000 yılında %2.6; 2005 yılında %3.1; 2010 yılında %3.4 olan eğitime ayrılan bütçenin GSMH'deki payı, 2014 yılında %4.2'ye yükselmiştir. Ancak bu oran 2015 de % 3,4 2016 da %3,8 2017 de %3,6 2018 de %3,5 2019 da %3,3 2020'de de benzer şekilde %3,3 olarak azalış göstermektedir. Son dönemlerde politik ve yasal çalışmalarla birlikte eğitime ayrılan bütçede kısılmaların görüldüğü bu kısılmaların ise devletin vakıf ve özel nitelikli eğitim kurumlarını destekleyen bütçeler oluşturduğu görülmektedir.

Türkiye'de kamu harcamalarının özel harcamalara göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Eğitimin tüm kademelerinde finansman kaynağındaki eğitim harcamalarının kamu alanında yoğunlaşması devletin eğitime yönelik hizmetlerinde daha fazla rol üstlendiği ve özel eğitim hizmetlerinin kamuya oranla oldukça düşük oranlı olduğu ifade edilebilir.

Artan özelleştirme görüşleriyle kamu harcamalarına yönelik çeşitli görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlar; *“Eğitime ayrılan kamu harcamalarının daraltılması, yükseköğretimin özelleştirilmesi ve eğitim sisteminde öğrenci başına düşen maliyetleri azaltma”* ya yönelik çeşitli kaygılar olmaktadır. Küreselleşmenin dünya çapında etkisi ile Dünya Bankası parasız temel eğitimin toplumsal yararının orta ve yükseköğretimden daha fazla olduğu görüşünü savunmuş, bu kademelerde özelleştirilmenin artmasına ve kademeler arası kamu harcamalarının temel eğitime aktarılmasını gündeme almıştır (Şahin, 2017).

Bir başka değerlendirme son dönemlerde yaşanan COVID-19 salgınının eğitim finansmanına etkisi üzerine olmalıdır. Eğitime yönelik kamu harcama planlarının krizin etkisinin netleşmesiyle ulusal harcama planlarında değişime sebebiyet vereceği, bütçe ve bütçe revizyonlarına ilişkin güncel verilerin anlamlı bir şekilde bir araya getirilmesiyle gerçekleşmelidir. Yapılan çalışmalarda kalkınma ortakları, hükümetlerin pandemi müdahalelerini desteklemede ve kaynakları en savunmasız olanlara hedeflemede de önemli bir rol oynayacağını vurgularken küreselleşme ile örneğin Dünya Bankası'nın, ekonomik, sosyal ve yoksulluk gibi krizler için ortalama 160 milyar ABD doları kadar kaynak sunduğu, Eğitim için Küresel Ortaklık, COVID-19'a acil müdahaleler için 250 milyon ABD Doları tutarında bir finansman penceresi oluşturduğu ifade edilmektedir (World Bank Group, 2020). Ancak refah seviyesi görece daha düşük ve gelişmekte olan ülke hükümetlerin eğitim sektöründeki yatırımlarını desteklemek için geleneksel olmayan kaynaklardan (hayırsever kuruluşlar veya kurumsal sosyal sorumluluk katkıları gibi) ek kaynaklara yönelik ihtiyaçlar da oldukça değer kazanmaktadır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve takip ettikleri sosyal politikalara göre finansman biçimlerini çeşitlendirmeleri gerektiğini ortaya çıkarmaktadır. Yüksek gelirli ülkelerin eğitim yatırımlarında

önceliğın yükseköğretime verildiği görülmekte, yoksullar arasında, erişimi ve etkin kayıt talebini artıracak; seçici maliyet kurtarma, koşullu gelir kredileri, insan sermayesi sözleşmeleri, sosyal etki tahvilleri ve koşullu nakit transferleri gibi finansman kaynakları önerilmektedir (Psacharopoulos, Montenegro ve Patrinos, 2017).

Aşağıda ülkemiz bütçe ve yükseköğretime ayrılan paya ilişkin analiz tablosu sunulmuştur.

Yıl	Merkezi Yönetim Bütçesi	GSYH	Toplam Eğitim Bütçesi (Milyar TL)	MEB Bütçe Ödeneği	YÖK + Yükseköğretim Kalite Kurulu, Üniversite Bütçeleri	ÖSYM (Milyon TL)
2006	174 958 100 699	758 390 785 210	22 586 889 26	16 568 145 500	5 846 822 761	171 921 000
2007	204 988 545 572	843 178 421 420	28 134 043 000	21 355 634 000	6 586 692 000	191 717 000
2008	222 553 216 800	950 534 250 715	30 385 926 650	22 915 565 000	7 318 284 650	152 077 000
2009	262 217 866 000	952 558 578 826	36 369 667 320	27 446 778 095	8 772 719 225	150 170 000
2010	286 981 303 810	1 098 799 348 446	37 743 734 600	28 237 412 000	9 355 457 600	150 865 000
2011	312 572 607 330	1 297 713 210 117	45 776 282 500	34 112 163 000	11 503 927 500	160 192 000
2012	350 898 317 817	1 416 798 489 819	52 145 541 190	39 169 379 190	12 743 603 000	232 559 000
2013	404 045 669 000	1 567 289 237 901	63 016 135 150	47 496 378 650	15 227 760 500	291 996 000
2014	434 995 765 000	1 748 167 816 609	73 003 807 610	55 704 817 610	16 939 010 000	359 980 000
2015	472 943 000 000	2 338 647 000 000	80 857 739 000	62 000 248 000	18 493 252 000	364 239 000
2016	570 507 000 000	2 608 526 000 000	100 390 305 000	76 354 306 000	23 590 696 000	445 303 000
2017	645 124 000 000	3 035 450 000 000	111 077 570 000	85 048 584 000	25 620 450 000	408 536 000
2018	762 753 000 000	3 445 782 000 000	120 827 565 000	92 528 652 000	27 761 363 000	537 550 000
2019	960 976 000 000	4 450 000 000 000	147 385 923 000	113 813 013 000	33 023 355 000	549 555 000
2020	1 095 461 000 000	4 872 000 000 000	162 260 394 000	125 396 862 000	36 145 740 000	717 792 000

Kaynak: MEB, Milli Eğitim İstatistikleri, 2019-2020.

2006 yılından bu yana MEB e ayrılan bütçe ödeneğinin, YÖK ve ÖSYM ye ayrılan bütçelerin düzenli artışta olduğu görülmektedir. Toplam eğitim bütçesi içerisinde MEB'e ayrılan bütçe ödeneğinin haricinde yükseköğretim kurumları için ayrılan bütçe ödeneği 2006 yılında % 0,38 iken 2020 yılında %0,44'lük bir oranda artmıştır. 2006 ve 2020 yılları arasındaki bütçe farkı ise 63 608 498 Milyar TL'dir.

MEB bütçesinin GSYH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla) oranına bakıldığında, 2016 yılında %2,9 olan bu oran düzenli olarak düşüş göstermekte günümüzde ise %2,5 olarak değerlendirilmektedir. 2006 dan bu yana en yüksek oran 2014 yılında %3,19 olarak görülmüş 2006 yılında ise en düşük oran % 2,18 olarak ifade edilmiştir. 2016 dan bu yana MEB Bütçesinin Merkezi Yönetim Bütçesine Oranı'nda düşüş gözlenmektedir. Merkezi yönetim MEB'e daha az ödenek sunarak özelleşmenin artmasına olanak tanımaktadır. Bununla birlikte merkezi yönetim bütçesi içinde YÖK e bağlı eğitim kurumlarına ayrılan bütçenin ise MEB e göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. 2016 yılında %4,13'lük seviye ile en yüksek değeri gören oran 2019 yılında %3,43 iken 2020 yılında %3,29 olarak değerlendirilmektedir.

Merkezi yönetim bütçesinde son 10 yıldır en az yaklaşık %10 luk bir değer gören MEB bütçesine göre yükseköğretime ayrılan pay neredeyse son 15 yıldır %5 i dahi görememiştir. Bu durum da ülkemizde halen temel eğitim düzeyinde daha çok kamusal harcamalar için pay ayrıldığını yükseköğretim için böyle bir durumun henüz söz konusu olmadığını göstermektedir.

Yıl	Merkezi Yönetim Bütçesine göre MEB Bütçesinin Oranı (%)	Merkezi Yönetim Bütçesine göre YÖK Bütçesinin Oranı (%)
2006	9,47	3,34
2007	10,42	3,21
2008	10,30	3,28
2009	10,47	3,34
2010	9,84	3,25
2011	10,91	3,68
2012	11,16	3,63
2013	11,76	3,76
2014	12,81	3,89
2015	13,11	3,91
2016	13,38	4,13
2017	13,18	3,97
2018	12,13	3,63
2019	11,84	3,43
2020	11,45	3,29

Yıl	Toplam Eğitim Bütçesi (TL)	YÖK + Yükseköğretim Kalite Kurulu, Üniversite Bütçeleri (TL)	Yükseköğretim Bütçelerinin Toplam Eğitim Bütçesindeki Oranı (%)
2006	22 586 889 026	5 846 822 761	25,89
2007	28 134 043 000	6 586 692 000	23,41
2008	30 385 926 650	7 318 284 650	24,08
2009	36 369 667 320	8 772 719 225	24,12
2010	37 743 734 600	9 355 457 600	24,78
2011	45 776 282 500	11 503 927 500	25,13
2012	52 145 541 190	12 743 603 000	24,43
2013	63 016 135 150	15 227 760 500	24,16
2014	73 003 807 610	16 939 010 000	23,20
2015	80 857 739 000	18 493 252 000	22,87
2016	100 390 305 000	23 590 696 000	23,49
2017	111 077 570 000	25 620 450 000	23,06
2018	120 827 565 000	27 761 363 000	22,97
2019	147 385 923 000	33 023 355 000	22,40
2020	162 260 394 000	36 145 740 000	22,27

2016 yılından bu yana toplam eğitim bütçesinde artış görülse dahi yükseköğretim bütçesine ayrılan oranın gittikçe azaldığı görülmektedir. Dönemsel olarak artış ve azalışlar göre yükseköğretim bütçesindeki bu düşüşler üniversitelerin fon ve kaynak açısından mağdur olmalarına sebebiyet verebilmektedir.

Yıl	Dolar Kuru	Merkezi Yönetim Bütçe TL	Merkezi Yönetim Bütçe Dolar	Toplam Eğitim Genel Bütçe	Toplam Eğitim Genel Bütçe Dolar	Yükseköğretim Bütçe	Yükseköğretim Bütçe Dolar
2006	1,34	174 958 100 699	130 565 746 790	22 586 889 260	1 685 588 750	5 846 822 761	4 363 300 567
2007	1,49	204 988 545 572	137 576 204 081	28 134 043 000	18 881 908 053	6 586 692 000	4 420 598 657
2008	1,30	222 553 216 800	171 194 782 153	30 385 926 650	23 373 789 730	7 318 284 650	5 629 449 730
2009	1,29	262 217 866 000	203 269 663 565	36 369 667 320	28 193 540 558	8 772 719 225	6 800 557 538
2010	1,54	286 981 303 810	186 351 495 980	37 743 734 600	24 508 918 571	9 355 457 600	6 074 972 467
2011	1,50	312 572 607 330	208 381 738 220	45 776 282 500	30 517 521 666	11 503 927 500	7 669 285 000
2012	1,67	350 898 317 817	210 118 753 183	52 145 541 190	31 224 874 964	12 743 603 000	7 630 900 000
2013	1,79	404 045 669 000	225 723 837 430	63 016 135 150	35 204 544 776	15 227 760 500	8 507 128 770
2014	1,90	434 995 765 000	228 945 139 473	73 003 807 610	38 423 056 636	16 939 010 000	8 915 268 421
2015	2,18	472 943 000 000	216 946 330 275	80 857 739 000	37 090 705 963	18 493 252 000	8 483 143 119
2016	2,72	570 507 000 000	209 745 220 588	100 390 305 000	36 908 200 367	23 590 696 000	8 673 050 000
2017	3,02	645 124 000 000	213 617 218 543	111 077 570 000	36 780 652 317	25 620 450 000	8 483 592 715
2018	3,64	762 753 000 000	209 547 527 472	120 827 565 000	33 194 385 989	27 761 363 000	7 626 748 076
2019	4,81	960 976 000 000	199 787 110 187	147 385 923 000	30 641 564 033	33 023 355 000	6 865 562 370
2020	5,67	1 095 461 000 000	193 202 998 236	162 260 394 000	28 617 353 439	36 145 740 000	6 374 910 052

Yukarıda dolar kuruna bağlı olarak merkezi bütçe, eğitime ayrılan bütçe ve yükseköğretim bütçesinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Dolardaki daimi artış özellikle 2016 yılından bu yana oldukça yüksektir. Paranın değer kaybetmesiyle birlikte uluslararası düzeyde tüm diğer bütçe kalemleriyle birlikte yükseköğretime ayrılan bütçe gittikçe azalmaktadır.

Yıl	Yükseköğretime Devam Eden Genel Nüfus	YÖK + Yükseköğretim Kalite Kurulu, Üniversite Bütçeleri	Kişi Başına Düşen Gelir
2006	12 575 362	5 846 822 761	464,94 TL/Kişi
2007	12 397 606	6 586 692 000	531,28 TL/Kişi
2008	12 441 662	7 318 284 650	588,20 TL/Kişi
2009	12 514 737	8 772 719 225	700,99 TL/Kişi
2010	12 545 094	9 355 457 600	745,74 TL/Kişi
2011	12 542 174	11 503 927 500	917,21 TL/Kişi
2012	12 591 641	12 743 603 000	1012,06 TL/Kişi
2013	12 691 746	15 227 760 500	1199,81 TL/Kişi
2014	12 782 381	16 939 010 000	1325,18 TL/Kişi
2015	12 899 667	18 493 252 000	1433,62 TL/Kişi
2016	12 989 042	23 590 696 000	1816,19 TL/Kişi
2017	12 983 097	25 620 450 000	1973,36 TL/Kişi
2018	12 971 396	27 761 363 000	2140,19 TL/Kişi
2019	12 955 672	33 023 355 000	2548,94 TL/Kişi
2020	12 893 750	36 145 740 000	2803,35 TL/Kişi

Yükseköğretime devam eden nüfus ve bu nüfusa yönelik merkezi bütçenin üniversiteler için ayırdığı bütçe açısından kişi başına düşen TL hesaplandığında 2006 yılında 12 milyondan fazla kişi için YÖK bütçesi 5 846 822 761 milyar için 464,94 TL/Kişi başına düşen gelir iken bu gelir gittikçe artmaktadır. 2012’li yıllarda nüfus yine 12 milyondan fazla iken 12 743 603 000 milyarlık YÖK bütçesinde kişi başına düşen değer binlere çıkmış ve 1012,06 TL/Kişi olarak görülmüştür. Günümüzde ise yine nüfusun 13 milyona yaklaştığı görülmekte iken 36 145 740 000 milyarlık bütçeden kişi başı 2803,35 TL/Kişilik bir değer olduğu görülmektedir. Ayrılan bütçenin ve kişi başına düşen değer artmış olduğu görülse de dolar bazındaki yükselme ve paranın değer kaybı ile bu artışın işlevselliği tartışılmalıdır.

Yıl	Bütçe	Kadın Öğrenci Sayısı (YÖK)	Kişi Başına Düşen Gelir
2015	18 493 252 000	3.067.668	6.028,43
2016	23 590 696 000	3.312.880	7.120,90
2017	25 620 450 000	3.513.069	7.292,89
2018	27 761 363 000	3.675.986	7.552,08
2019	33 023 355 000	3.831.562	8.618,77
2020	36 145 740 000	3.067.668	11.782,80

Yukarıdaki veriler konuya biraz daha ayrıntılı bakıldığında son 6 yıllık veriler ışığında eğitime ayrılan bütçedeki ve yükseköğretimdeki kadın sayısına yönelik bir değerlendirme imkanı sunmaktadır. Kadınlara yönelik ayrıca bir bütçe olmasa da bu sistem içerisinde yer alan ve neoliberalizm politikaları ve küreselleşme çerçevesinde yükseköğretime devamlılıkları gittikçe artan kadınlar için de Kişi Başına Düşen Gelirin arttığını söylemek mümkündür. 2015 yılında kişi başına düşen gelir 6 binlerde iken bu rakam 2020 yılına geldiğinde neredeyse 2 katına çıkarak 11 bin 782 TL şeklinde görülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Üniversiteler refah seviyesi yüksek çoğu ülkede önemli toplumsal merkezlerdendir. Çünkü bu kurumlarda nitelikli insanlar yetişmekte ve bu bireyler ülkelerin hem sosyal hem de ekonomik gelişimlerine katkı sunmaktadır. Yükseköğretim kurumları bireylerin iş gücüne katkı sunarak gelişen teknolojileri yakalamalarında ve küresel dünya pazarında ülkelerin kalkındırılması için rol oynamaktadır.

Yükseköğretim kurumları neoliberal görüş ile birlikte devlet müdahalesinin sınırlandırıldığı bunun yerine eğitimin hizmet sektörüne ve piyasaya açıldığı bir kurum haline gelmektedir. Ülkemizde halen devlet kurumlarının sayıca fazlalığı bir yana özel üniversitelerin gittikçe artmakta olduğu bilinmektedir. Bu artışa rağmen ülkemizde eğitime yönelik harcamalarda halen %70 civarında kamu %30 larda ise özel sektörün hakim olduğu görülmektedir. Ülkemizde yükseköğretim bütçe kalemlerinde farklılıklar yükseköğretime ayrılan paylarla birlikte değişkenlik göstermektedir. Örneğin 2006 yılında 174 958 100 699 milyar TL olan merkezi bütçeden 22 586 889 26 milyar TL’si toplam eğitim bütçesi olmakta bunun

içinde 5 846 822 761 milyar TL YÖK + Yükseköğretim Kalite Kurulu, Üniversite Bütçeleri olarak adlandırılmaktadır. Ancak 2020 yılında 1 095 461 000 000 olan merkezi bütçeden 162 260 394 000 milyar TL toplam eğitim bütçesi olmuş ve 36 145 740 000 TL si YÖK + Yükseköğretim Kalite Kurulu, Üniversite Bütçeleri olarak ifade edilmiştir. Yükseköğretim bütçesinin toplam eğitim bütçesindeki oranı 2006 yılında % 25,89 iken bu oran 2020 de 22,27 olarak düşmüştür.

Özel ve devlet ayrımında sunulan hizmetlerin farklılaştığı ancak bu noktada yaşanabilecek fırsat eşitsizliklerin çeşitli sosyal politikalarla tolere edilebileceği başka bir araştırmancının konusu olmakla birlikte kadın ve erkek ayrımında da kadınların yükseköğretim kurumlarındaki yetkinliklerinin artması da bir başka eşitsizliğin ortadan kalktığını ortaya çıkarmaktadır.

Sanayileşme ile birlikte kadınların yükseköğretimde varlıklarının arttığı görülmektedir. Bu artış kadınların işgücüne katılımlarını çoğaltmaktadır çünkü neoliberal politikalar her bireyin iş gücüne katılımını desteklerken bireyci özelliğiyle gelir elde etmeyi kadın ya da erkek ayırt etmeksizin desteklemektedir. Kadınların akademisyenlik oranlarındaki artış ise kültürel açıdan “öğretmenlik” desteği ile güçlenmektedir. Bunun haricinde üniversiteye giderek meslek sahibi olmak hem kadının toplum içindeki statüsünü güçlendirmekte hem de kadının ekonomik gelir elde ederek bütüncül açıdan toplumdaki varlığını geliştirmektedir. Bunun da artan kadın hakları söylemleri, feminist yaklaşımlar ve hak savunuculuklarıyla doğrudan ilgisi bulunmaktadır.

Ülkemizde yükseköğretime yönelik bütçelerde küçük çaplı büyümeler görülmektedir. Üniversiteler özel bütçe ve çeşitli fon kaynaklarını kullanmaktadırlar. Temelde üniversitelere merkezi yönetimden finansman sağlanmaktadır. Aynı zamanda üniversiteler; vakıf ve dernekler aracılığıyla ya da özel & vakıf üniversiteleri belirli ölçütlerde kamu desteği almalarına karşın mali özerklikleri olduğu ve gelirlerini çoğunlukla öğrencilerden öğrenim ücretleri ile karşıladıkları bilinmektedir.

Merkezi bütçe haricinde diğer fon kaynaklarının tutar ve analizleri net açıklanmadığından MEB tarafından açıklanan toplam gelir ve bu gelir içindeki yükseköğretim e ayrılan pay değerlendirildiğinde 2016 yılından bu yana artış görülmektedir. OECD ülkelerine bakıldığında (2018) örneğin Norveç’te yükseköğretimde öğrenci başına yıllık 25 bin Amerikan Doları harcanmaktayken bu durum Almanya’da 19 bin, İtalya’da 12 bin, Kore’de 11 bin, Türkiye’de 10 bin ve Yunanistan’da 3 bin olarak değerlendirilmektedir (OECD, 2021). GSYH’nın yüzdesi olarak gösterilen eğitime yapılan kamu harcamaları ise eğitim hizmetleri sunan veya destekleyen okullar, üniversiteler ve diğer kamu ve özel kuruluşlara yapılan harcamaları içerir. Bu gösterge, sağlık, sosyal güvenlik, savunma ve güvenlik gibi diğer yatırım alanlarına göre hükümetlerin eğitime verdiği önceliği göstermektedir. Bu kapsamda

Norveç'te (2018) %1,83, Almanya'da %1,04, İtalya'da %0,56, Kore'de 0,62, Türkiye'de % 1,22 ve Yunanistan'da %0,66'dır.

Yükseköğretim düzeyinde, OECD ülkelerindeki eğitim kurumları, önemli ve artan özel finansman seviyeleri olmasına rağmen, esas olarak kamu tarafından finanse edilmektedir. Kamunun yükseköğretime yönelik finansmanında devlet müdahalesinin hakimiyeti ülkemizde de kendini göstermektedir. Sosyal devlet olan vatandaşını eşit ve adil bir yaşam seviyesine ulaştırmayı hedefleyen ülkelerin devlet müdahalesi ile sosyal eşitliği sağlaması aynı zamanda da yoksulluğu ortadan kaldırmak için de ekonomiyi ve işgücünü geliştirmesi gerekmektedir. Üniversiteler bu noktada desteklenmesi en gerekli kurumlardandır. Kamusal açıdan yükseköğretim kurumları desteklenmeli nitelikli iş gücü devam politikaları ile istihdamın artırılması için çeşitli imkan ve kaynakların geliştirilmesi gerekmektedir.

Son 10 yılda eğitime yönelik bütçeler içinde yükseköğretime ayrılan bütçe arasında %2,86 lık bir düşüş görülmektedir. 2017 yılına kadar dalgalanmalı (%1-%1,5 oranında) artış ve azalışlar varken 2017 itibarıyla düzenli düşüş görülmektedir. Öğrenci başına düşen gelir son 5 yılda 1.502,05 TL düşüş göstermiştir. 2020 4.552,28 TL iken 2015 3.050,23 TL dir. Öğrenci başına düşen gelir dolar bazında: 2020 yılında: 802,87 Dolar. 2015 yılında: 1.399,18 Dolar. Bütçedeki dolar kuruna bağlı değişimde ise; son 10 yılda %4,17 artış görülmüştür. Toplam eğitim genel bütçesi son 10 yılda 116 484 111 500 TL artış göstermiştir. (Dolar: 1 900 168 227 azalış), Yükseköğretim bütçesi ise son 10 yılda 24 641 812 500 TL artış göstermiştir. (Dolar: 1 294 374 948 azalış)

Sonuç olarak yükseköğretim sistemi nüfusa bağlı olarak azalmakta olan genç nüfusla birlikte küçük çaplı azalsa da gençlerin üniversiteye devamlılıklarında artış görülmektedir. Neoliberal yapı ve teknolojik gelişmeler çalışmaya yönelmeyi yaşam ve refah seviyesini korumak için gelir elde etmeyi şart koştuğundan bu alanda kadınların da varlığının arttığı değerlendirilmektedir. Ek olarak uluslararası platformda yükseköğretime ayrılan bütçelerdeki gelişim büyük çaplı olmasa da kamu desteğiyle yükseköğretim kurumlarının ulaşılabilirliği görülmekte bu açıdan da okullaşmanın artmaya devam ettiği ortaya çıkmaktadır.

Öneriler;

- 83 milyonu aşan nüfusun 12 milyondan fazlası (ort.%15) 15-24 yaş aralığında genç nüfusu oluşturmaktadır. Bu nüfus kitlesinin yükseköğretimdeki bütçe ve materyal ihtiyaçları ihtiyaca göre yerelden merkezi hükümete desteklenmelidir.
- Yükseköğretimde okullaşma oranı son 10 yılda %7,86 azalmıştır. Özellikle 2017/2018 eğitim yılında %45 e kadar yükselmiş ardından gelen yıllarda azalma görülmüş ve 2019/2020 yılında %43,37 olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde kadınların yükseköğretime katılımları da %10 oranında artış

göstermiştir. Kadınların yükseköğretime katılımları için sosyal medya platformları ve ekonomik teşvikler artırılmalıdır.

- 2002-2003 eğitim ve öğretim yılında 1.918.483 olan üniversitelerde okuyan öğrenci sayısı, 2019-2020 yılında 7.940.133'e ulaşmıştır. Öğrenci sayısının artması önemli olmakla birlikte bu grubun aldıkları eğitimin niteliği denetlenmeli, üniversite eğitim sistem ve programları denetlenmelidir.
- 2002 yılında devlet ve vakıf üniversiteleri sayısı toplam 76 iken 2020 yılında 208 (129 devlet) yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Kamu desteğinin gücü ortada olmakla birlikte özel ve kamu üniversitelerindeki hizmet uçurumunun derinleşmemesi için merkezi hükümetin denetleme yapması gerekmektedir.

ARAŞTIRMACININ KATKI ORANI

Yazar tek başına çalışmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TEŞEKKÜR

Derlemeyi konu almam için yönlendiren saygıdeğer Hacettepe Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. Nilgün Küçükkaraca'ya teşekkür ederim

KAYNAKÇA

- Arabacı, İ.B. (2011). Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Eğitim Harcamaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 100-112.
- Atasü-Topçuoğlu,R. (2016). Feminizmin Refah Devleti ve Sosyal Politika Alanına Eleştiri ve Katkıları. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(4), 37-63.
- Basu, A. (2017). Higher Education in India. *Journal of Educational Planning and Administration*. 31(1), 47-56.
- Chapman,B. (2016). Income Contingent Loans İn Higher Education Financing. *IZA World of Labor, Crawford School of Public Policy*. (227).
- Egeli,H. ve Hayrullahoğlu, B. (2014). Türkiye ve OECD Ülkelerinde Eğitim Harcamalarının Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 51(593), 93-108.
- Göksu,A. ve Göksu, G.G. (2015). A Comparative Analysis of Higher Education Financing in Different Countries. *Procedia Economics and Finance*, 26(2015), 1152 – 1158.
- Göker,Z. ve Polatdemir,A. (2019). Türkiye’de Yükseköğretim Kurumlarında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Mekanizmaları: Bir Temel Değerlendirme Çalışması. *Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi (SU Gender) ve Research Worldwide İstanbul Yayını*. İstanbul.
- Güngör, G. ve Göksu,A. (2013). Türkiye’de Eğitimin Finansmanı ve Ülkelerarası Bir Karşılaştırma. *Yönetim ve Ekonomi* 20(1), 59-72.
- Guimarães,R., Lima, M. ve Carvalho,J. (2019). Money is not the only answer, but it makes a difference”: Education Financing in Brazilian Municipalities and Quality Outcomes in the period 2011-2015. *Pre-print version – Last modified on Sunday*, 1-13.
- İçli, G. (2017). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Küreselleşme. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30). 133-143.
- Küçükler, E. (2010). Türkiye’de Eğitim Planlaması Neyi Hedefliyor?. *International Conference on New Trends in Education and Their Implications*. 153-157.
- MEB, (2021). Millî Eğitim İstatistikleri, Örgün Eğitim. Resmi İstatistik Programı. Ankara.
- MEB (2021). Milli Eğitim Bakanlığı 2021 Yılı Bütçe Raporu.
- Nina, D., Llanos.M., Fernandez, G. (2019). Social Policies and the Financing of Social Development Programs in Ecuador. *Journal of Sustainable Development* 12(6), 128-138.
- Psacharopoulos, G., Montenegro C. ve Patrinos,H. (2017). Education Financing Priorities in Developing Countries. *Journal of Educational Planning and Administration* 31(1), 5-16.
- Sağlam, S.S. (2017). Kadın İstihdamı Raporu: Ulusal ve Uluslararası Sosyal Politikalar. *Sosyal Politika ve Planlama / SBP 457*. İstanbul Üniversitesi.
- Sims,E. (2021). Women Academics in the World of Neoliberal, Managerial Higher Education. *Societies*, 11(25), 1-7.
- Şahin, L. (2017). Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Eğitim ve Türkiye’deki Durumu. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 6 (1), 122-171.
- T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). On Birinci Kalkınma Planı.

- Toprak, D., Ağcakaya, S. ve Gül, H. (2016). Sosyal Devlet Yaklaşımı Açısından Türkiye’de 1980 Sonrası Eğitim Harcamalarının Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31 (1), 123-165.
- Tuncer, S. (2019). Cinsiyetlendirilmiş Bir Kurum Olarak Akademi: Türkiye’de Akademinin Cinsiyet Kültürüne Bakmak. *Kültür ve İletişim*, 22(2), 173-208.
- Türkdoğan, T. ve Aslan, E. (2020). Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ekseninde Kadın Üniversitelerinin Yeri Üzerine Bir Değerlendirme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 21-30.
- Türkmen, F. (2002). Eğitimin ekonomik ve sosyal faydaları ve türkiye’de eğitim- ekonomik büyüme ilişkisinin araştırılması. Yayınlanmış Uzmanlık Tezi. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara. 4-21.
- TÜİK. (2020). İstatistiklerle Kadın. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2020-37221#:~:text=En%20az%20bir%20e%C4%9Fitim%20d%C3%BCzeyini%20tamamlayanlar%C4%B1n%20oran%C4%B1%20cinsiyete%20g%C3%B6re%20incelendi%C4%9Finde,ve%20%96%2C4%20oldu.> (Erişim Tarihi 20.10.2021).
- World Bank Group, (2020). The Impact Of The Covid-19 Pandemic On Education Financing.
- Yarar, B. (2020). Neoliberal-neoconservative feminism(s) in Turkey: Politics Of Female Bodies/ Subjectivities And The Justice And Development Party’s Turn To Authoritarianism. *New Perspectives on Turkey*, (63), 113–137.

SOSYAL & SOSYAL POLİTİKA HİZMET ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY AND SOCIAL WORK STUDIES

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ S.B.F. SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ YAYINI

e-ISSN 2757-6663

GENEL KURALLAR

Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi'nde, sosyal politika, sosyal hizmet disiplini ve sosyal mesleği kapsamına giren bilimsel çalışmalar (bkz. [Amaç ve Kapsam](#)) değerlendirilir. Makaleler Türkçe ya da İngilizce dillerinde yayınlanır. Dergiye gönderilen yazılar yayınlanmasa bile iade edilmez. Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir. Dergide yayınlanan çalışmaların telif hakları yazar tarafından dergiye devredilir.

Telif hakkı devir formunu [buraya tıklayarak](#) indirebilirsiniz.

YAZIM KURALLARI

- Dergide sosyal bilimler alanlarında Türkçe ve İngilizce yazılan çalışmalar yayımlanır. Türkçe hazırlanan çalışmaların İngilizce özeti olması zorunludur.
- Dergiye gönderilen yazılar, daha önce yayınlanmamış veya bir başka dergiye yayın için gönderilmemiş olmalıdır.
- İlgili editör gerekli gördüğü yazım düzeltmelerini kendisi yapabilir. Yine yabancı bir dilde yazılan özet ilgili editör gerekli görmesi durumunda düzeltilir.
- Çalışmanın başına, 150 sözcükten az, 200 sözcükten fazla olmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce Özet ve her iki dilde de 5 kelimeyi aşmayacak Anahtar kelimeler konulmalıdır.
- Yazılarda yazarı çağrıştıracak (ad, soyad, adres vb) hiçbir bilgi bulunmamalıdır. Bu bilgiler editöre not olarak iletilmelidir.
- Yazarla ilgili bilgi editör tarafından makale kabul edildiğinde eklenecektir.
- Yazıların bütün hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Gönderilecek bilimsel çalışmaların kaynakça dahil minimum 4000, maksimum 9000 kelime aralığında olması önerilir.
- Dergide yayımlanacak makaleler **iThenticate** benzerlik/intihal taramasından geçirilmektedir. Benzerlik/intihal oranı %10'un üzerinde olan makaleler incelenmeye alınmamaktadır.

APA

Makalelerin alıntıları ve kaynakçası APA kaynak gösterme esaslarına göre düzenlenmiş olmalıdır.

Biçim

Sayfa yapısı; soldan 3, sağdan 2, alttan ve üstten 2,5cm aralıkta olmalıdır. Genel olarak Calibri yazı tipi 11 punto büyüklüğünde kullanılmalı ve satır aralığı 1,5 olmalıdır. Tablolarda ve grafiklerde ise tek satır aralığı 10 punto kullanılmalıdır. Yazar(lar), adını soyadını baş harfleri büyük olacak şekilde yazmalı ve hemen altında unvanı, kurumu, bölümü ve mail adresi ve

ORCID numarasını yazmalıdır. Blok alıntı yapıldığında alıntının tamamı bir tab (1,25cm) içeride olmalıdır. Alıntıyı bitirildiğinde kaynak verilmelidir (Yazar, yıl).

YAPI

APA stilinde metin bölümlere ayrılmıştır. Ana bölümler sırasıyla:

- Başlık
- Özet/Abstract
- Giriş
- Yöntem
- Tartışma
- Sonuç ve Öneriler
- Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler
- Araştırmacının/Araştırmacıların Katkı Oranı
- Çatışma Beyanı
- Teşekkür
- Kaynakça
- Ekler

olarak ayrılmıştır. BAŞLIK sola dayalı bir şekilde Türkçe tamamı büyük harf; İngilizce başlık ise yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılır. ÖZ/ABSTRACT Makalenin en az 150 en fazla 200 kelimeyi aşmayacak bir özet (Türkçe ve İngilizce özet konur) bulunmalıdır. Özeti başlığının "ÖZ" ve "ABSTRACT" olarak konulması gerekmektedir. Ayrıca makale için en fazla 5 Türkçe (Anahtar Kelimeler) ve 5 İngilizce (Keywords) anahtar sözcüğe yer verilmelidir.

ARA BAŞLIKLAR

1. Düzey: Ortalanmış, Kalın, Baş Harfleri Büyük Geri Kalanı Küçük
2. Düzey: Sola yaslanmış, Kalın, Baş Harfleri Büyük Geri Kalanı Küçük
3. Düzey: Bir tab içeride, Kalın, Başlığın yalnızca ilk harfi büyük geri kalanı küçük, sonunda nokta var.
4. Düzey: Bir tab içeride, Kalın, İtalik, Başlığın yalnızca ilk harfi büyük geri kalanı küçük, sonunda nokta var.
5. Düzey: Bir paragraf içeride, İtalik, Başlığın yalnızca ilk harfi büyük geri kalanı küçük, sonunda nokta var.

ATIF (Yazı İçinde)

Metin içinde atıf farklı şekillerde yapılabilir:

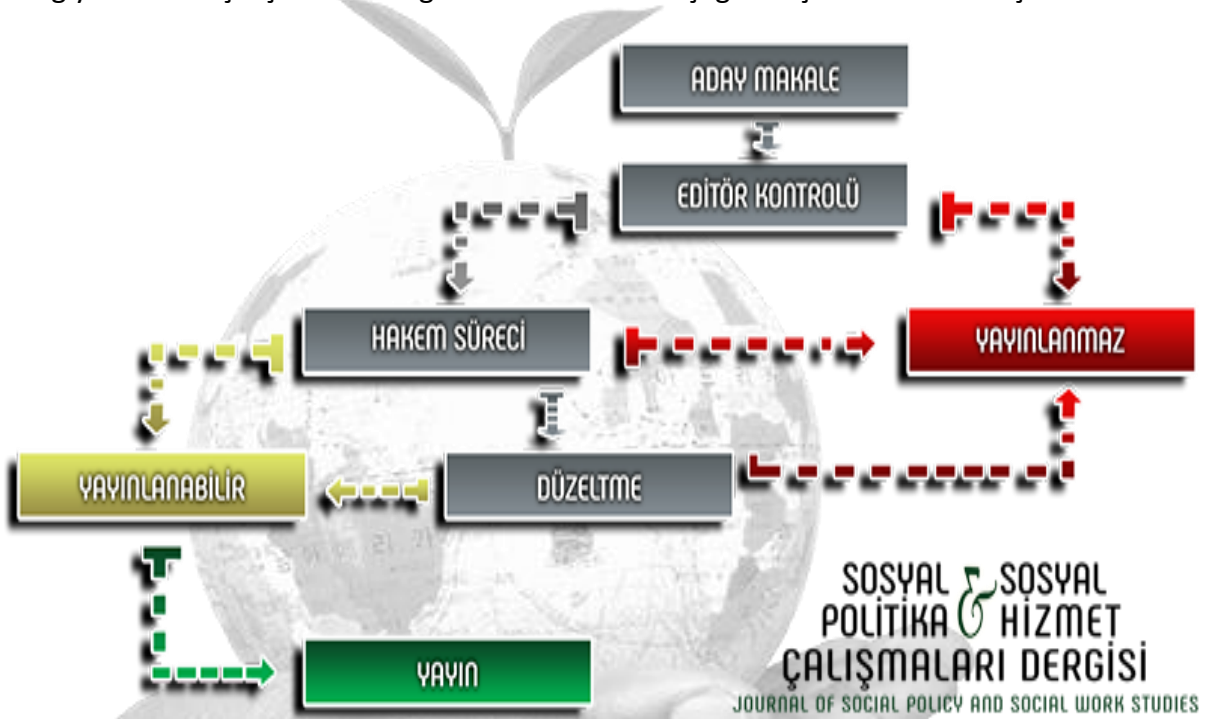
Karacan (1998) ... aktarmaktadır (s. 108).

...açmasıdır (Acar ve Baykara Acar, 2006).

Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi olarak, metin içi atıflarda yazarların adları ve eserin yayım yılıyla beraber yazılması prensibini benimsiyoruz. Eğer kaynak sayfalardan oluşmuyorsa (örneğin internetten alınan bir yazıysa), atıf yapılan kısmın kaçınıcı paragrafta yer aldığı (Yazar, Yıl, para. x) şeklinde belirtilmeli, x yerine paragrafın metindeki sırası yazılmalıdır.

DEĞERLENDİRME SÜRECİ

- Dergiye sunulan çalışmalar, insanlar ya da hayvanlar üzerinde klinik veya deneysel bir araştırma içeriyorsa etik izinlerle ilgili gerekli bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı numarası) çalışma içerisinde
- Dergiye sunulan çalışmalar, insanlar ya da hayvanlar üzerinde klinik veya deneysel bir araştırma içeriyorsa etik izinlerle ilgili gerekli bilgileri (kurul adı, tarih ve sayı numarası) çalışma içerisinde belirtilmeli ve izin alınan etik kurul belgesinin sisteme yüklenmesi gerekmektedir.
- Dergiye sunulan çalışmalarla birlikte [Telif Hakları Devir Formunun](#) da sisteme yüklenmesi gerekmektedir.
- Dergiye sunulan çalışmaların SPSHÇ Dergisi [Yazım Kurallarına](#) ve [Yayın Etiği ve İlkelerine](#) uygun olması gerekmektedir.
- Dergiye sunulan çalışmaların biçimsel uygunluğunun sağlanması açısından derginin son sayısında yer alan makalelerin kontrol edilmesi ve/veya makale şablonlarının kullanılması önerilmektedir.
- Dergiye sunulan çalışmaların Değerlendirme Süreci aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ S.B.F. SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ YAYINI
PUBLICATION OF KOCAELI UNIVERSITY DEPARTMENT OF SOCIAL WORK
sps.h.kocaeli.edu.tr spsh@kocaeli.edu.tr